

**MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TABGAÇ DEVLETİ (386-534)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan: Tuğba Gökçe Balcı

Anabilim Dalı : Tarih

Programı: Ortaçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Taşağıl

İSTANBUL-2018

**MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

TABGAÇ DEVLETİ (386-534)

DOKTORA TEZİ

Hazırlayan: Tuğba Gökçe Balcı

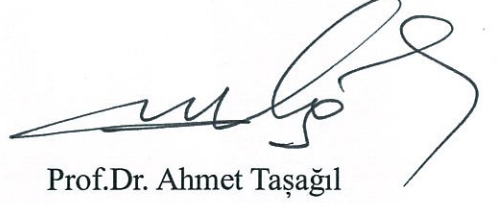
Anabilim Dalı : Tarih

Programı: Ortaçağ Tarihi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Taşağıl

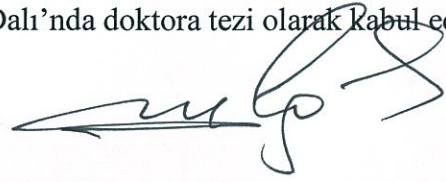
İSTANBUL-2018

Tuğba Gökçe Balcı tarafından hazırlanan **TABGAÇ DEVLETİ (386-534)** adlı bu tezin doktora tezi olarak uygunluğunu onaylarım.

Prof. Dr. Ahmet Taşagil

Bu çalışma jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof. Dr. Ahmet Taşagil

Üye : Prof. Dr. Tilla Deniz Baykuzu

Üye : Prof. Dr. Nesrin Sarıahmetoğlu

Üye : Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu

Üye : Prof. Dr. Okan Yeşilot

Bu tez Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisanüstü tez yazım kılavuzuna uygun olarak yazılmıştır.

ETİK BEYANI

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı,
- Bu tezin herhangi bir bölümünü herhangi başka bir yerde tez çalışması olarak sunmadığımı beyan ederim.

Tuğba Gökçe Balcı

TABGAÇ DEVLETİ (386-534)

TUĞBA GÖKÇE BALCI

ÖZET

Çinlilerin “T’o-pa” diye adlandırdıkları ve Divan-ı Lügâti’t-Türk’te bir Türk kavmi olarak geçen Tabgaçların kökenleri ve dilleri konusunda günümüze kadar bir fikir birliğine varılamamıştır. Öne sürülen fikirler temel olarak kökenlerinin ve dillerinin Türk ya da Moğol olduğu yönündedir. Haklarındaki birçok belirsizliğe rağmen, kesin olan tek şey çok sayıda boydan müteşekkil bir “boylar birliği” olan Tabgaçların kuruluşunda sekiz boyun mevcut bulunup, hâkim olunan topraklar genişledikçe bu boyların sayısının artmış olmasıdır. Konfederasyonda menşei tespit edilen kavimler arasında Hunlar, Hsien-piler, T’u-yü-hunlar, Kao-ch’elar, Juan-juanlar, Wu-huanlar ve Yüeh-chihler bulunmaktadır.

Tabgaç tarihinin ana kaynağı olan Wei-shu’da nesilleri efsanevi Sarı İmparator’a dayandırılan Tabgaçların ana yurtları Amur ile Argun Nehri arasındaki bölgedir. II. yüzyılda Hunlardan boşalan İç Moğolistan topraklarına yerleşen, daha sonra güneye doğru inmeye başlayan Tabgaçlar 315 yılında Tai Devleti’ni, 386 yılında da Kuzey Wei Hanedanlığı’nı kurdular. Resmi Çin hanedanlıklarından biri sayılan Kuzey Wei Hanedanlığı zamanında Tabgaçlar On Altı Devlet dönemine son vererek tüm Kuzey ve Merkezî Çin’i kendi hâkimiyetleri altında yeniden birleştirdiler. Bu dönemde idarî anlamda birçok yenilik yapıldı ve Budizm Çin topraklarında yayıldı.

534 yılında ikiye ayrılan Kuzey Wei Hanedanlığı zamanında her ne kadar Çinleşme yönünde büyük reformlar yapılmış olsa da, yine de geleneksel hayatlarına devam edenler sayesinde göçebe kültürü kendilerinden sonra kurulan hanedanlıklara aktarmayı başardılar. Dolayısıyla Chin Hanedanlığı ile T’ang Hanedanlığı arasındaki dönemde hem İslamiyetten Önceki Türk Tarihi hem de Eski Çin Tarihi açısından önemli bir köprü vazifesi gördüler.

Anahtar Kelimeler: Tabgaç, T’o-pa, Kuzey Wei Hanedanlığı, Hsien-pi

TABGATCH STATE (386-534)

TUĞBA GÖKÇE BALCI

ABSTRACT

There is no an agreement at the present on the origin and the language of Tabgatchs called as “T’o-pa” by Chinese and also considered as a Turkish tribe in *Divan-ı Lügâti’t-Türk*. The given ideas are fundamentally the way in which their origin and language were thought to be Turkish or Mongolian. Although uncertainties are ubiquitous in Tabgatchs’ history, one thing is almost certain: they were ‘a confederation’ which composed of many tribes and there were just eight tribes at the time of their foundation, while their territory became larger and increased in number of these clans. Hun, Hsien-pi, T’u-yü-hun, Kao-ch’e, Juan-juan, Wu-huan and Yüeh-chih clans were among them which were recognized in this confederation.

The lineage of Tabgatchs was based on the legendary of Yellow Emperor in the *Wei-shu* which is the main resource of Tabgatchs’ history. Their homeland was the area that lay between Amur River and Argun River. Tabgatchs, who settled in Inner Mongolia at first in the 2nd century and later on moved to south, founded Tai State in 315 and then Northern Wei Dynasty in 386. At the time of Northern Wei Dynasty entitled to one of the legitimate Chinese dynasties, Tabgatchs ended up Sixteen States era and reunified whole North and Central China under their own rule. In this period, many administrative renewals were made and Buddhism was spread to the Chinese territories.

Although several great reforms took place with the purpose of sinicization during the Northern Wei Dynasty which separated to east and west in 534, still by virtue of those whom continued their traditional life, they succeeded in through the nomadic culture to the dynasties after themselves. Thus, in the period between Chin and T’ang Dynasties, they served as a bridge in terms of both Turkish History before Islam and Ancient Chinese History.

Key Words: Tabgatch, T’o-pa, Northern Wei Dynasty, Hsien-pi

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT.....	IV
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
GİRİŞ.....	1
TABGAÇ TARİHİNİN KAYNAKLARI.....	1
G.1. Wei-shu 魏書.....	2
G.2. Tabgaç Tarihi Hakkındaki Araştırma Eserleri.....	6
BİRİNCİ BÖLÜM	17
ON ALTI DEVLET DÖNEMİ VE BEŞ YABANCI KAVİM (324-439)	17
1.1. Hunlar ve Chiehler.....	23
1.2. Hsien-piler.....	36
1.3. Tiler ve Ch'ianglar.....	47
İKİNCİ BÖLÜM	53
TABGAÇLARIN ERKEN DÖNEM TARİHİ	53
2.1. Tai Devleti Öncesi Tabgaçlar.....	56
2.2. Tabgaçların Tai Devleti (315-376).....	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	77
TABGAÇLARIN KUZEY WEİ HANEDANLIĞI TARİHİ (386-534)	77
3.1. Kuruluş Dönemi	79
3.1.1. İmparator Tao-wu / Tao Wu-ti 道武帝 (T'o-pa Kuei 拓跋珪) Dönemi (386-409)	79
3.1.2. İmparator Ming-yüen/ Ming Yüen-ti 明元帝 (T'o-pa Ssu 拓跋嗣) Dönemi (409- 423).....	91
3.2. Yükseliş Dönemi	94
3.2.1. İmparator T'ai-wu/T'ai Wu-ti 太武帝 (T'o-pa Tao 拓跋燾) Dönemi (423- 453).....	94
3.2.2. İmparator Wen-ch'eng/Wen Ch'eng-ti 文成帝 (T'o-pa Chün 拓跋濬) Dönemi (453-465).....	106
3.2.3. İmparator Hsien-wen/Hsien Wen-ti 獻文帝 (T'o-pa Hung 拓跋弘) Dönemi (465- 471).....	111
3.2.4. İmparator Hsiao-wen/Hsiao Wen-ti 孝文帝 (T'o-pa Hung 拓跋宏) Dönemi (471- 499).....	115
3.3. Çöküş Dönemi	125
3.3.1. İmparator Hsüen-wu/Hsüen Wu-ti 宣武帝 (Yüen Ko 元恪) Dönemi (499-515) 125	

3.3.2. İmparator Hsiao-ming/Hsiao Ming-ti 孝明帝 (Yüen Hsü 元詡) Dönemi (515-528)	128
3.3.3. İmparator Hsiao-chuang/Hsiao Chuang-ti 孝庄帝 (Yüen Tze-you 元子攸) Dönemi (528-530)	132
3.3.4. İmparator Hsiao-wu/Hsiao Wu-ti 孝武帝 (Yüen Hsiu 元脩) Dönemi (532-534)	133
SONUÇ	135
EK- 1 ERKEN DÖNEM TABGAÇ HÜKÜMDARLARI	142
EK- 2 TAI DEVLETİ HÜKÜMDARLARI	143
EK- 3 KUZHEY WEİ HANEDANLIĞI İMPARATORLARI	144
EK- 4 WEİ-SHU 1, 1	145
EK- 5 HARİTALAR	163
EK- 6 FOTOĞRAFLAR	166
KAYNAKÇA	174
Ana Kaynaklar	174
Araştırma Eserleri	174
İnternet Kaynakları	179
ÖZGEÇMİŞ	181

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bk.	: Bakınız
C.	: Cilt
CS	: Chin-shu
çev.	: Çeviren
DTCF	: Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi
ed.	: Editor
İ.Ü. Ed. Fak.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
M.Ö.	: Milattan Önce
M.S.	: Milattan Sonra
S.	: Sayı
s.	: Sayfa
WS	: Wei-shu

GİRİŞ

TABGAÇ TARİHİNİN KAYNAKLARI

İslamiyetten Önceki Türk Tarihi'nin içerik açısından en zengin kaynakları bilindiği gibi Çin kaynaklarıdır. Çok eski dönemlerde tarih yazıcılığına başlayan Çinliler hem kendileri hem de Orta Asya'da yaşayan diğer kavim ve devletler ile ilgili bilgileri kaydetmişlerdir. Çin tarih yazıcılığının en önemli eserleri ise hanedanlık resmi kayıtlarıdır. "25 Tarih" adıyla bilinen bu eserler Han Hanedanlığı'ndan 漢朝 (M.Ö. 206- M.S. 220)¹ başlayarak, Ming Hanedanlığı'na 明朝 (1368-1644) kadar olan dönemi ihtiva etmektedir².

Söz konusu bu hanedanlık resmi tarihlerinden birisi olan Wei-shu 魏書 Tabgaç³ tarihinin başlıca ana kaynağı olmakla birlikte, diğer bazı hanedanlık kitaplarında da Tabgaçlar hakkında malûmat bulmak mümkündür. İçerisinde Tabgaçlar hakkında bilgi bulabileceğimiz resmi hanedanlık tarihleri şunlardır: Chin-shu 晉書, Pei-shih 北史, Sung-

---

¹ Han Hanedanlığı iki döneme ayrılmış olup M.Ö. 206- M.S. 9 yılları arasındaki dönem "Önceki Han" veya "Batı Han", 25-220 yılları arasındaki dönem ise "Sonraki Han" veya "Doğu Han" ismi ile anılmaktadır. http://afe.easia.columbia.edu/timelines/china_timeline.htm, 24.12.2017.

² Shih-chi 史記 ile başlayan hanedanlık resmi tarihleri 1927 yılında Ch'ing Hanedanlığı'nın 清朝 resmi tarihinin kaydedildiği Ch'ing-shih-k'ao 清史稿 ile son bulmuştur. Ancak dönemin hükümeti bu kitabın dağıtımını yasakladığı için hanedanlık kayıtları 26 yerine, "25 Tarih" adıyla anılmaktadır. Ahmet Taşağıl, "Türk Tarihi İle İlgili Çin Kaynaklarının Türkçe Neşri Üzerine Düşünceler", **Türk Tarihinin Kaynakları Semineri**, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Araştırma Merkezi Yayını, İstanbul, 1997, s. 114; ayrıca hanedanlık resmi tarihlerinin tam listesi için bk. a.g.m., s. 117; Bazı eserlerde bu kitaplar "24 Tarih" olarak anılmaktadır. James R. Ware, "Notes on the History of the Wei Shu", **Journal of the American Oriental Society**, C. 52, S. 1, Mart 1932, s. 35.

³ İ. Kafesoğlu'na göre; Göktürkler 突厥 aracılığı ile Bizans kaynaklarına "Taugast" şeklinde intikal eden kelime "ulu, muhterem, saygıdeğer" manasına gelmektedir. Ayrıca "Tabgaç" tabiri bazı Karahanlı hükümdarları tarafından da unvan olarak kullanılmıştır. İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milli Kültürü**, İstanbul, 1986, s. 85; G. Clauson eserinde kelimenin orijinalinin "Tabgaç" değil, "Tavğaç" olduğunu belirtmektedir. Gerard Clauson, "Turk, Mongol, Tungus", **Asia Major**, S. 8, 1960, s. 116; P. Boodberg Bizans kaynaklarında geçen "Taugast" sözcüğünün Tabgaçları işaret ettiğinin ilk kez P. Pelliot tarafından tespit edildiğini belirterek, sözcüğün erken dönem Türkçe kaynaklarda "Tabyaç" veya "Tabqaç" şeklinde geçtiğini söylemektedir. Peter A. Boodberg, "Marginalia to The Histories of The Northern Dynasties", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 3, S.3/4, 1938, s. 238; Paul Pelliot, "L'origine du Nom de Chine", **T'oung Pao**, C. 13, S.1, 1912, s. 732.

shu 宋書, Nan-Ch'i-shu 南齊書, Liang-shu 梁書, Pei Ch'i-shu 北齊書 ve Ch'en-shu 陳書. Tezimizde Wei-shu'dan yararlandığımız için öncelikle söz konusu kitabın tanıtımı yapılacak, daha sonra da Tabgaçlar ile ilgili bilgi bulabileceğimiz başlıca araştırma eserleri hakkında bilgi verilecektir.

G.1. Wei-shu 魏書

Tabgaç tarihini yazma çalışmaları bilindiği kadarıyla ilk kez Kuzey Wei⁴ Hanedanlığı'nın 北魏朝 (386⁵-534⁶) kurucusu İmparator Tao-wu 道武帝 (386-408) döneminde, 398 yılından sonra başladı. Bu dönemde Teng Yüan 鄧淵 tarafından yazılan ve 10 bölümden oluşan eser “Kuo-chi 國記” (Devlet Kayıtları) olarak adlandırıldı. İçeriğinde biyografi ya da tablo bulunmayan bu eser analitik bir devlet tarihi niteliğinde idi⁷.

Sonraki dönemde Tabgaç İmparatoru T'ai-wu 太武帝 (424-454) 429 yılında Ts'ui Hao'ı⁸ 崔浩 bir devlet tarihi yazmakla görevlendirdi. Tsui Hao, Teng Yüan'in eserindeki bilgileri kendi tarih kitabına ekledi. Bu nedenle bu tarihten itibaren Kuo-chi müstakil bir eser olma niteliğini kaybetti. Tsui Hao'un “Kuo-shu 國書” isimli eseri 30 bölümden oluşmakta ve ilk üç imparatorun faaliyetlerini anlatmakta idi. Ancak bu eser devletin son yıllarında, 528-532 yılları arasındaki karışıklık döneminde kayboldu⁹.

⁴ L. Bazin'e göre; Tabgaç imparatorları Çinli bir hanedanın ismi olan “Wei” i kullanarak bu ismin siyaseten kabul görmesinden istifade etmişlerdir. Tarih boyunca T'o-pa sözcüğünden daha yaygın olarak kullanılmış olan bu isim ona göre imparatorluk içerisindeki Çinli unsurlara da atıf yapmaktadır, Louis Bazin, “Recherches sur les parler T'o-pa”, **T'oung-pao**, S. 34, 1949/50, s. 294, s. 322.

⁵ Bazı eserlerde Tabgaç Devleti'nin hâkimiyet dönemi devletin adının “Wei” yapıldığı tarih olan 398 ile başlatılmaktadır, Jennifer Holmgren, “Widow Chastity in the Northern Dynasties: The Lieh-nü Biographies in the Wei-shu”, **Papers on Far Eastern History**, S. 23, Mart 1981, s. 165; Ware, a.g.m., s. 40.

⁶ Bazı tarihçiler Tabgaç Devleti'nin yıkılış tarihi olarak onların halefleri olan Doğu Wei Devleti'nin bitiş tarihi olan 550'yi kabul etmektedir, Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, Ankara, 1995, s. 159; Ahmet Taşağıl, **Kök Tengri'nin Çocukları**, İstanbul, 2014, s. 120; Tilla Deniz Baykuzu, “Tabgaç Hükümdarları (M.S. 386-550) ve Hükümdar Kurganları”, **Mehmet Eröz Armağanı**, İstanbul, 2011, s. 416.

⁷ Tabgaç imparatoru Tao Wu-ti'nin hayatının büyükbabası Shih-i-chien zamanından başlayarak anlatan Kuo-chi, VII. yüzyıl ve daha sonraki dönem tarihçileri tarafından “Tai-chi 代記” (Tai Kayıtları) olarak adlandırılmaktadır. Jennifer Holmgren, **Annals of Tai**, Canberra, 1982, s. 15-16; Pulat Otkan **T'o-pa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1980, s. VI.

⁸ T'ai Wu-ti döneminin en önemli isimlerinden biri olan Ts'ui Hao, Ch'ing-ho kumandanlığında yer alan Ts'ui ailesinin en bilinen üyesidir, Jennifer Holmgren, “The Making of an Elite: Local Politics and Social Relations in Northeastern China During The Fifth Century A.D.”, **Papers on Far Eastern History**, S. 30, Eylül 1984, s. 5.

⁹ Holmgren, a.g.e., s. 15; Otkan, a.g.e., s. VI.

Ts'ui Hao'dan sonra devlet tarihi yazma görevine Yü Ya, Kao Yün, Ch'eng Chün, Li Piao 李彪, Ts'ui Kuang ve Li Yen-chih devam etti. O zamana kadar yıl yıl kayıt tutma esas alınarak tarih yazımı yapılırken, ilk kez Li Piao eserini bölümler, tablolar ve biyografilere ayırdı¹⁰.

Hsing Luan 形巒 500 ile 514 yılları arasındaki bir tarihte İmparator Hsiao Wen'in faaliyetlerini yazmakla görevlendirildi. Ancak Hsing Luan, imparatorun sadece 490 yılına kadarki faaliyetlerini yazabildi. Bunun üzerine Ts'ui Hung 催鴻 ve Wang Tsun-yeh 515 yılına kadar olan tarihi bu esere eklemekle görevlendirildi. Hanedanlığın son yıllarında resmi kayıtları Shan Wei 山偉 ve Ch'i Chün 綦儁 tutmaktaydı, ancak çalışmaları daha sonraki dönemlere kaynaklık edemeyecek kadar yetersizdi¹¹.

Kuzey Ch'i Hanedanlığı 北齊朝 (550-577) imparatoru Wen Hsüen 文宣 (550-559) dönemin ünlü aydınlarından Wei Shou'yu 魏收 (506-572) 551 yılında Kuzey Wei Hanedanlığı'nın resmi tarihini derlemekle görevlendirdi¹². 12 bölüm pen-chih¹³ 本紀, 92 bölüm lieh-chuan¹⁴ 列傳 ve 20 bölüm chih 志 olmak üzere toplam 124 bölüm olan eser 554 yılında tamamlandı¹⁵. Wei Shou Kuzey Ch'i Hanedanlığı'nın mensubu olduğu için, eserde Kuzey Ch'ilerin tahtı miras aldığı Doğu Wei Hanedanlığı 東魏朝 (534-550) Tabgaçların yasal varisi olarak gösterilmektedir¹⁶.

Wei-shu hanedanlığın yıkılışından kısa bir süre sonra tamamlandığı için Tabgaç

¹⁰ Ware, a.g.m., s. 37.

¹¹ a.g.m., s. 37-38.

¹² Holmgren, a.g.e., s. 14; Jennifer Holmgren, "Lineage Falsification In The Northern Dynasty: Wei Shou's Ancestry", **Papers On Far Eastern History**, S. 21, Mart 1980, s. 4; Esasında Wei Shou daha Tabgaç Devleti döneminde devlet tarihi ve imparatorların günlük faaliyet raporlarının derlenmesi çalışmalarına katılmıştı. Doğu Wei ve Kuzey Ch'i Hanedanlıkları döneminde devlet memuriyetlerinde bulunan Wei Shou'un asıl mesleği her zaman tarihçilik olmuştur. Otkan, a.g.e., s. VI.

¹³ Pen-chih'de yıllara bağlı olarak imparatorlar ve ailelerinin yaşantıları ve başarıları ile ilgili kayıtlar bulunmaktadır. Aynı zamanda her alandaki önemli olaylar da kaydedilmiştir. Sema Orsoy, "Çin Resmi Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine Ait Monografiler", **Türkler**, C. 1, Ankara, 2002, s. 571.

¹⁴ Lieh-chuan'da toplumun her tabakasından yararlı işler yapmış kişilere ait biyografiler yer almaktadır. Ayrıca Çin'deki yabancı milletler ile Çin'in karşılıklı ilişkilerini anlatan metinler de bu kısımda bulunabiliyordu. T'ang Chi, "Türk Tarihine Aid Çin Kaynakları", **İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi**, 1971, S. 181-210, s. 202-203.

¹⁵ R. C. Blue "lieh-chuan" ve "chih" sözcüklerinin tercümesinin kişisel tercihe dayandığını belirterek, o lieh-chuan ı, "anlatı", chih ı, "monografi" olarak tercüme etmektedir. Rhea C. Blue, "The Argumentation of the Shih-Huo Chih: Chapters of the Han, Wei and Sui Dynastic Histories", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 11, S. 1/2, 1948, s. 2.

¹⁶ Sema Orsoy, **Çin Kaynaklarına Göre M. S. V. Yüzyıl Başlarına Kadar Orta Asya'da Ti ve Ch'iang Kavimleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2003, s. 13; Tilla Deniz Baykuzu, **IV. Yüzyılda Çin'de Kurulan İki Hun Devleti İlk Chao ve Sonraki Chao Devletleri**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 6; Holmgren, a.g.e., s. 14; Aslında Wei-shu'nun makaleler haricindeki kısmı 554 yılının üçüncü ayında tamamlanmış ve İmparator'a sunulmuştu. Aynı yılın sonbaharında Wei Shou, Liang-chou 梁州 valiliğine atandı. Fakat eserine eklemeler yapmak istediğini İmparator'a bildirerek ondan müsaade istedi. Böylelikle 10 makale daha eklenen eser 554 yılının 11. ayında tamamlanmış oldu. Ware, a.g.m., s. 39-40.

bürokrasisinde önemli rol oynayan ailelerin çocukları veya torunları hâlâ hayatta idi. Dolayısıyla eser büyük protestolar ile karşılaştı. Öyle ki; bunları durdurmak için devletin bir takım cezai yaptırımlar uygulaması gerekti. Ancak bu yaptırımlar da tepkileri sona erdiremedi. Hatta eser orijinaline benzer telaffuzu, fakat kötü manasıyla “Hui-shu 穢書” (kirli kitap) olarak anılmaya başlandı. Sonuç olarak 560-561 senesinde eser üzerinde değişiklik yapılmak zorunda kalındı. Fakat bu revizyon yetersiz görüldüğü için 565 senesinde Wei Shou tekrar eser üzerinde çalışmaya zorlandı ve 572’deki ölümüne kadar da görevine devam etti¹⁷.

Sui Hanedanlığı 隋朝 (581-618) imparatoru Wen Hsüen 文宣帝 (590-604) Wei T’an 魏澹, Yen Chih T’ui 顏之推 ve Hsin Te Yüan’i 辛德源 Wei-shu’yu yeniden derlemekle görevlendirdi. 92 bölümden oluşan bu Wei-shu’da orijinalinin aksine Batı Wei Hanedanlığı 西魏朝 (535-557) Tabgaçların yasal varisi olarak gösterilmekteydi. Fakat bir sonraki Sui imparatoru Yang 煬帝 bu eserden memnun olmadığı için Yang Tsu 楊素, P’an Hui 潘徽, Ch’u Liang 褚亮, Ou Yang-hsün 歐陽詢 ve Lu Ts’ung-tien’e 陸從典 yeni bir Wei-shu yazmalarını emretti. Fakat eser tamamlanmadan Yang Tsu öldüğü için çalışmalar durduruldu. Daha sonra T’ang Hanedanlığı 唐朝 (618-906) döneminde, 622 yılında Ch’en Shu-ta 陳叔達 başkanlığında bir heyet Tabgaç tarihini derlemeye başladı fakat bir süre sonra çalışmaları durduruldu. 650-683 yılları arasında Wei T’an’ın torunu Wei K’o-chi 魏克己 dedesinin tarihine 15 bölüm ekledi.

Hem Sui hem de T’ang dönemi tarihçilerine göre; Wei-shu baştan itibaren yanlışlarla doluydu. Esasında onların bu yaklaşımının arkasında siyasi meşruiyet konusundaki fikirleri bulunmaktadır. Zira iki hanedanlık da kendilerinden önceki meşru hanedanlık zincirini Kuzey Wei’e, Kuzey Chou ve Batı Wei kanalıyla bağlıyorlardı. Oysaki Wei-shu onların düşmanı olan Kuzey Ch’i döneminde yazılmıştı. Dolayısıyla Sui Hanedanlığı döneminde Wei-shu’yu düzenleme konusunda başlayan çalışmalar esasında bu kitaptan kurtulma amacı üzerine kurulmuştu. Fakat kitabı yeniden düzenlemek için oluşturulan komisyonda sorunlar yaşandı. Çünkü aydın kesim arasında hâlâ Kuzey Ch’i

---

¹⁷ Ware, a.g.m., s. 41; Jennifer Holmgren, “Empress Dowager Ling Of The Northern Wei And The T’o-pa Sinicization Question”, *Papers on Far Eastern History*, S. 18, 1978, s. 124.

sempatizanları bulunuyordu. T'ang dönemine gelindiğinde ise; Wei-shu'yu yeniden düzenlemekle görevli olan komisyon üyelerinin farklı siyasi fikirleri nedeniyle meşru hanedanlık zinciri konusunda fikir birliğine varılamadı. Sonuç olarak her ne kadar bu iki hanedanlık döneminde de kitabı yeniden düzenleme konusunda bahsi geçen çalışmalar yapıldıysa da, Wei Shou'nun eseri Kuzey Wei tarihi için bu dönemde hâlâ başlıca eser olma özelliğini korudu¹⁸.

Liu Sung Hanedanlığı 劉宋朝 (420-479) dönemine gelindiğinde Wei-shu'nun 26 bölümü kayıp, üç bölümü eksikti. Wei Shou'un otobiyografisi ve eserin orijinalinde 102. bölümde bulunan "Batı Ülkeleri" kayıtları kaybolan parçalar arasında yer almaktadır. Kaybolan bu kısımlar Sung dönemi tarihçileri tarafından başka kaynaklar kullanılarak tamamlandı¹⁹.

Yeniden derlenen versiyonunda 114 bölüm bulunan Wei-shu, bazı bilim insanlarınca güvenilir bir kaynak olarak görülmemektedir. Örneğin J. R. Ware Kuzey Hanedanlıkları tarihini içeren kaynaklar arasında temel olarak Pei-shih'in kabul edilmesi gerektiğini söylemektedir. Çünkü dönemin bir diğer kaynağı olan Pei Ch'i-shu da, tıpkı Wei-shu gibi Sung Hanedanlığı'nın ilk döneminde çeşitli kaynaklardan toplanan parçalarla bir araya getirilmiştir. Bununla birlikte yazar Pei-shih'in içerdiği bilgilerin çoğunun orijinal Wei-shu'dan alındığını düşünmektedir. P. Otkan da Wei-shu'nun hemen hemen tüm bölümlerinin önemsiz ferman ve raporlarla şişirildiğini, fakat bunların yine de kitabın değerini azaltmadığını düşünmektedir. Kaynağın bilhassa "Başlangıç Kayıtları" ile ilgili olarak çeşitli kuşkuvarın bulunduğunu belirtmektedir. Ayrıca ona göre Wei-shu'nun günümüzdeki nüshasında bulunan "Batı Ülkeleri Kayıtları" bilhassa kullanılmamalıdır. Çünkü buradaki kayıtlar Chou-shu 周書 ve Sui-shu'da bulunan bilgilerin derlemesi olan Pei-shih'dan yararlanılarak yazılmış fakat IV. ve VII. yüzyıllar arasındaki değişiklikler göz önüne alınmamıştır. Dolayısıyla buradaki kayıtları kullanmak

---

¹⁸ Jennifer Holmgren, "Northern Wei As A Conquest Dynasty: Current Perceptions; Past Scholarship", *Papers on Far Eastern History*, S. 40, 1989, s. 1-7.

¹⁹ J. R. Ware, Sung tarihçilerinin Wei-shu'nun kaybolan kısımlarını tamamlarken indekste sadece hangi kısmın kayıp ya da eksik olduğunu yazdıklarını ancak bu kısımların hangi kaynak kullanılarak tamamlandığını belirtmediklerini söylerken, J. Holmgren bu kısımların Pei-shih, Kuzey Ch'i Hanedanlığı döneminde yazılan ancak günümüze ulaşmayan **Hsiu-wen Tien Yü-lan** 修文殿御覽 adlı eser ile Kao Ch'ün 高爰 ve oğlu tarafından IX. yüzyılda yazılan tarih kitabındaki bilgiler kullanılarak tamamlandığını yazmaktadır. Bu iki eser de günümüze ulaşmamıştır. G. Clauson da bu kısımların Pei-shih'dan hatta belki hanedan tarihi bile olmayan bir kitaptan ilgili kısımlar alınarak tamamlandığını belirtmektedir. Ware, a.g.m., s. 43; Holmgren, a.g.e., s. 15; Gerard Clauson, **Turkish and Mongolian Studies**, Londra, 1962, s. 3; Jennifer Holmgren, "Women and Political Power In The Traditional T'o-pa Elite: A Preliminary Study Of The Biographies Of Empresses In The Wei-shu", **Monumenta Serica**, C. 35, 1981-1983, s. 35.

büyük yanlışlıklara neden olacaktır. Tabgaç tarihi ile ilgili önemli çalışmaları bulunan W. Eberhard da doğrudan Wei-shu'ya dayanarak yazdığı **Das Toba Reich Nordchinas** adlı eserinde kaynağın kötü bir şöhrete sahip olduğunu belirtse de, Wei-shu'nun yeni nüshasının çoğunlukla Pei-shih'a dayanılarak yazıldığını, bu nedenle de kaynağın kullanılmasında bir sakınca görmediğini ifade etmektedir²⁰.

G.2. Tabgaç Tarihi Hakkındaki Araştırma Eserleri

“Kuzey Wei Hanedanlığı” adı ile Çin'in resmi hanedanlıklarından sayılan Tabgaç Devleti tarihi ile ilgili literatürün büyük kısmı şüphesiz ki Çince materyallerden oluşmaktadır. Tabgaçların siyasi ve kültürel tarihi hakkında Çin Halk Cumhuriyeti'nde yazılmış çok sayıda tez, kitap ve makale mevcuttur. Tabgaç tarihi ile ilgili müstakil kitaplar da bulunmakla birlikte, bu devletin tarihi genellikle “Kuzey Güney Hanedanlıkları Tarihi 南北朝史” ile ilgili kitapların içinde ele alınmıştır²¹.

Tu Shih-tuo'nun 杜士鐸 **Pei-wei Shih 北魏史**²² (Kuzey Wei Tarihi) isimli eseri Tabgaç tarihini barındıran kitapların başlıcalarından bir tanesidir. Üç ana bölüm, 13 alt bölümden oluşan eserin giriş kısmında Tabgaçların Çin tarihindeki yeri ve önemi anlatılmaktadır. Kitabın ilk bölümü Tabgaçların erken tarihi ile başlar. Han Hanedanlığı, Üç Devlet ve Chin Hanedanlığı dönemlerinde Tabgaçların durumlarından bahsedildikten sonra On Altı Devlet döneminde 十六國代 (304-439) kurdukları Tai Devleti 代國 (315-376) tarihi anlatılır. Daha sonra Kuzey Wei Hanedanlığı'nın kuruluşu ile birlikte İmparator Tao-wu, İmparator Ming-yüan 明元帝 ve İmparator T'ai-wu dönemleri alt başlıklar

²⁰ Ware, a.g.m., s. 36; Otkan, a.g.e., s. VII; Wolfram Eberhard, **Das Toba Reich Nordchinas**, Leiden, 1949, s. 3; W. Eberhard bir başka eserinde Wei-shu'nun Pei-shih ile aynı resmi kayıtları kullandıklarını ve ondan daha kapsamlı olduğunu belirtmektedir. Wolfram Eberhard, **T'o-pa Ve Şa-t'o Devletlerinin Hârici Münasebetleri**, 2000, İstanbul, s. 10; J. Holmgren de Wei-shu'yu her ne kadar anlaşılması biraz zor olsa da, Kuzey Wei Hanedanlığı dönemi için oldukça güvenilir bulmaktadır. Ayrıca eserin en iyi hanedanlık tarihlerinden bir tanesi olduğunu söylemektedir. Jennifer Holmgren, “Northern Wei As A Conquest Dynasty: Current Perceptions; Past Scholarship”, s. 8.

²¹ Tabgaç Devleti Siyasi ve Kültürel Tarihi Hakkında Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yapılan Araştırma Eserleri Değerlendirmeli Bibliyografyası isimli yüksek lisans tezimizde bu eserlerin bir kısmından bahsetmiştik. Tezde her ne kadar dili Çince olan eserlerin bibliyografyasını hazırlamak amaçlanmısa da, yine de Tabgaçlar ile ilgili hem Türkçe hem de diğer yabancı dillerde yazılan çalışmaları zikretmek konusunda bir takım eksikler bulunmaktadır. Tuğba Gökçe Balcı, **Tabgaç Devleti Siyasi ve Kültürel Tarihi Hakkında Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yapılan Araştırma Eserleri Değerlendirmeli Bibliyografyası**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, 2010.

²² Tu Shih-tuo 杜士鐸, **Pei-wei Shih 北魏史**, 1992, T'ai-yüan 太原.

hâlinde incelenmiştir. İlk bölümün son kısmında Tabgaç askerî sistemi ele alınmaktadır. İkinci ana bölüm İmparator Wen-ch'eng 文成帝 dönemi ile başlar. Ardından İmparator Hsien-wen 獻文帝 ve Hsiao-wen 孝文帝 dönemleri anlatılır. İkinci bölümün son kısmında ise Tabgaç politikası, kanunları ve toplumu ele alınmıştır. Üçüncü kısımda İmparator Hsüen-wu 宣武帝 ve Hsiao-ming 孝明帝 dönemlerinin ardından Kuzey Wei Hanedanlığı'nın yıkılışı anlatılır. Sonrasında ise ziraat, hayvancılık, el sanatları gibi başlıklardan oluşan Kuzey Wei Hanedanlığı ekonomisi ele alınmaktadır. Bir sonraki bölümde kültür ve sanat anlatılırken, son bölümde devlet içindeki etnik unsurlardan bahsedilmektedir.

Li P'ing'in 李凭 **Pei-wei P'ing-ch'eng Shih-tai 北魏平城时代**²³ (Kuzey Wei Hanedanlığı'nın P'ing-ch'eng Dönemi) adlı kitabı da Tabgaç tarihinin müstakil kitaplarından bir tanesidir. P'ing-ch'eng²⁴ 平城 Tabgaçların ikinci başkentidir. Hsiao-wen Lo-yang'a taşınma kararı alana kadar burası başkent olarak kullanılmıştır. Li P'ing'in bu eseri de Kuzey Wei Hanedanlığı'nın bu süre zarfındaki tarihini ele almaktadır. Yedi bölümden oluşan kitabın birinci bölümü Tao-wu dönemine, ikinci bölümü ise Ming-yüan dönemine ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Kuzey Wei Hanedanlığı'nın Tao-wu döneminde uygulanmaya başlayan "Velihtin annesinin intihara zorlanması" geleneği anlatılmaktadır. Dördüncü bölümde Hsiao-wen dönemi ve Kuzey Wei Hanedanlığı'nın en dikkat çekici kadın portresi Feng Hanım²⁵ 馮氏 (Wen-ming 文明)²⁶ ele alınmaktadır. Beşinci ve altıncı bölümde P'ing-ch'eng'in başkent olduğu dönemdeki tarihi olaylar anlatılırken, yedinci bölümde Tao-wu döneminde halkın durumundan bahsedilmiştir.

Chang Chin-lung'un 张金龍 **Pei-wei Cheng-chi Shih 北魏政治史**²⁷ (Kuzey Wei Siyasi Tarihi) isimli kitabı Kuzey Wei Hanedanlığı tarihi hakkında yazılmış en kapsamlı eserlerdendir. Dokuz ciltten oluşan kitabın her bir cildinde bir ya da iki imparator dönemi

²³ Li P'ing 李凭, **Pei-Wei P'ing-ch'eng Shih-tai 北魏平城时代**, Pekin 北京, 2000.

²⁴ P'ing-ch'eng, günümüzdeki Ta-t'ung 大同 şehrinin doğusunda yer almaktaydı. Holmgren, a.g.e., s. 86.

²⁵ Wei-shu'da hanımlar şahsi isimleri ile değil, mensup oldukları aile ya da boyun ismi ile anılmaktadır. Mesela; "Feng shih 馮氏" örneğinde baştaki karakter "Feng 馮" aile ismidir. İkinci karakter olan "Shih 氏" ise "kızlık soyadı" manasına gelmektedir. Tezimizde bu sözcüğü "Hanım" şeklinde dilimize çevirmeyi uygun gördük.

²⁶ Feng Hanım'ın büyükbabası büyük ölçüde Hsien-pi 鮮卑 kültürünün etkisinin gözüktüğü Kuzey Yen Devleti'nin son hükümdarı Feng Hung'dır 馮弘. Annesi ise Koguryo'dandır. Charles Holcombe, "The Xianbei in Chinese History", **Early Medieval China**, S. 19, 2013, s. 24-25.

²⁷ Chang Chin-lung 张金龍, **Pei-wei Cheng-chi Shih 北魏政治史**, Kansu 甘肅, 2008.

çok ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Birinci cilt Tabgaçların erken tarihine ayrılmıştır. Bu ciltte Tabgaçlar'ın Tai Devleti'ni kurmadan önceki tarihleri, Tai Devleti dönemi ve Tao-wu'nun Kuzey Wei Hanedanlığı'nı kurmadan önceki hayatı anlatılmıştır. İkinci cilt Kuzey Wei Hanedanlığı'nın kuruluşu ile başlar. Bu ciltte Tao-wu ve Ming-yüan dönemleri ele alınmıştır. Eserin üçüncü ve dördüncü cildi Kuzey Wei Hanedanlığı'nın yükseliş dönemi olarak kabul edebileceğimiz ve nispeten uzun bir saltanat dönemi olan T'ai-wu dönemine ayrılmıştır. Beşinci ciltte Wen-ch'eng ve Hsien-wen dönemleri anlatılmaktadır. Altıncı ve yedinci ciltler ise yine Kuzey Wei Hanedanlığı siyaseti ve kültüründe çok önemli reformların yaşandığı Hsiao-wen dönemi ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Sekizinci ciltte Hsüen-wu dönemi anlatılırken, son ciltte Hsiao-ming dönemi ve devletin yıkılışı ele alınmaktadır.

Bir başka araştırma eseri olan T'ien Yü-ch'ing'in 田余床 T'o-pa Shih-t'an 拓跋史探²⁸ (Tabgaç Tarihi İncelemesi) dokuz bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde "Oğul Veliht Olursa, Annesi Ölür (子贵母死)" başlığı altında "veliahtın annesinin intihara zorlanması" geleneği incelenmektedir. Yazar bu bölümde geleneğin kaynağını araştırırken bu acımasız uygulamanın asıl amacının Tabgaç imparatorlarının gücünün, bağımsızlığının ve istikrarının korunması olduğunu belirtmektedir. İkinci ve üçüncü bölümde Tabgaç Devleti içerisinde iki güçlü ve önemli boy olan Ho-lan²⁹ 賀蘭 ve Tu-ku³⁰ 獨孤 (T'u-ko 屠各) boyları ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde yeniden veliahtın annesinin intihara zorlanması konusuna dönülerek, bu sistemin incelenmesi esnasında karşılaşılan sorunlar üzerinde durulmaktadır. Beşinci bölümde kuzey bölgesinde yaşayan Tabgaç ve Wu-huanların³¹ 烏桓 yaşamları ve ilişkileri anlatılmıştır. Altıncı bölümde tarihi kayıtlara

²⁸ T'ien Yü-ch'ing 田余床, T'o-pa Shih-t'an 拓跋史探, Pekin 北京, 2003.

²⁹ L. Bazin'in eserinde belirttiğine göre; Türkçe kökenli bir sözcük olan "halan" "benekli ve alacalı" anlamında olup, "ala" sözcüğüyle doğrudan ilişkilidir. Sözcüğün Moğolca'daki şekli "alaq" tır. Bazin'e göre; bu sözcük "benekli at" şeklinde özel bir anlam kazanarak kavim adı olarak kullanılmıştır. Kelimenin Ho-lan Dağlarını 賀蘭山 (Ala-shan) ifade ettiğini düşünmek de mümkündür. Bu sözcük Türkçe'de "benekli dağ" demektir. Söz konusu dağ Çin Halk Cumhuriyeti'nin Ning-hsia 寧夏州 ile İç Moğolistan 內蒙古州 eyaletlerinin sınırında, Yin-chu'an'ın 銀川 doğusunda yer almaktadır. T'ang dönemi tarihçilerine göre; Ho-lan boyu adını bu dağlardan almıştır. Bir başka görüşe göre ise; kullandıkları benekli atlardan isimlerini alan Ho-lan boyu bu dağ civarına yerleşmiş ve kendi isimlerini dağa vermişlerdir. II. yüzyılda tıpkı Tabgaçlar gibi Hsien-pi Konfederasyonu'nun bir parçası olan Ho-lan boyu Kuzey Wei Hanedanlığı kurucusu T'o-pa Kuei'in annesinin mensup olduğu boy olup, devletin kuruluşunda çok önemli bir yere sahiptir. Boyun Tabgaçlarla kurdukları evlilik ittifakları IV. yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bu yüzyılda her birinin başında kendi beyi olan küçük gruplara bölünmüş halde Tabgaçlara nazaran daha zayıf bir politik yapıya sahip olmuşlardır. Peter A. Boodberg, "Two Notes on The History of The Chinese Frontier", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 1, S. 3/4, Kasım 1936, s. 305; Bazin, a.g.m., s. 290-291; Holmgren, a.g.e., s. 110.

³⁰ M. Köymen, Mo-tu ve ondan sonra gelen bütün Kuzey ve Güney Hun ch'an-yülerinin Tu-ku boyuna mensup olduklarını söylemektedir. Mustafa Köymen, "Hsiung-nular'ın Tuku (T'u-ko) Kabilesi", *A.Ü. DTCF Dergisi*, C. III, S. 1, Ankara, 1944, s. 57.

³¹ Tung-huların Hsien-pilerden sonraki diğer büyük kolu olan Wu-huanlar dil ve kültür bakımından Hsein-pilere oldukça yakındırlar.

göre Kuzey Wei Hanedanlığı tarihi ele alınırken yedinci ve son bölümde kuzeydoğudaki boylar incelenmiştir.

Luo Hsin'in 罗新 **Hei-chan Shang-te Pei-wei Huang-ti 黑毡上的北魏皇帝**³²

(Siyah Keçe Üzerindeki Kuzey Wei İmparatoru) isimli kitabı geleneksel Çin anlayışından çok farklı bir bakış açısıyla, hem tezimizin konusu hem de İç Asya tarihi hakkında yazılmış çok değerli bir eserdir. Dört ana, iki ek bölümden oluşan kitabın birinci bölümünde Kuzey Wei imparatoru Hsiao-wu'nun tahta çıkma töreni ve Luo Hsin tarafından "eski temsil sistemi" olarak tanımlanan "yeni imparatorun siyah keçe üzerinde hanedandan yedi kişi tarafından taşınması" geleneği ile Tabgaçların diğer geleneksel ritüellerinden bahsedilmektedir. İkinci bölümde söz konusu bu geleneğin İç Asya tarihindeki yerini inceleyerek, Göktürk 突厥, Uygur 回鹘 ve Moğol 蒙古 imparatorlarının tahta çıkma törenlerine dair bilgiler verilmektedir. Üçüncü bölümde İç Asya kökenli devletlerdeki taht veraset sistemi ve hükümdarlık töreni örneklerle anlatılmıştır. Yazar bu bölümdeki amacını şu şekilde özetlemektedir: "*Burada bizim amacımız hükümdarlık törenin kökenini, sürecini, evrimini ve sembolik anlamını incelemek değildir. Bizim amacımız, bu geleneğin uzun süre nasıl varlığını koruduğunu değerlendirmektir.*"³³. Dördüncü bölüm geleneksel Çin tarih anlayışını ve bu anlayış ile Orta Asya tarihine bakış açısını kavrama açısından çok önemlidir. Yazar bu bakış açısını şu şekilde tanımlamaktadır:

Çin hanedanlıkları tarihi çerçevesinde hanedanlar, hükümdarlar, bayrak ve kıyafet renkleri, bazı takvim ve ölçüler değişse de kimse bu değişimleri Çin tarihinin kesintiye uğraması olarak düşünmez. Fakat İç Asya meselesine gelince, pek çok kişi Juan-juanların, Göktürklerin, Uygurların devamlılığını Çin'in hanedan değişimi ile aynı nitelikte görmez. Bilinçsizce onları birbirlerinden farklı milletler olarak görme eğilimindedirler. Dolayısıyla onların arasındaki mücadele ve birbirinin yerini almaları Çin tarihindeki

---

Fakat onlara nazaran Çinliler ile daha samimi ilişki içerisinde bulunmuşlardır. Wu-huanlar hiçbir zaman tek başlarına devlet kuramamışlardır. Hunlar birliklerini dağıttıktan sonra çok zayıflamışlar ve onlar için çalışmak zorunda kalmışlardır. Sürekli Hun egemenliği altında yaşayan Wu-huanlar, Hunlara her yıl haraç olarak inek, at ve koyun derisi gönderiyorlardı. Bu haracın zamanını geçirdiklerinde ise, Hunlar ani baskınlarla Wu-huanların kadın ve çocuklarını kaçıyordu. Mairagül Kharjaubai, **San Guo Zhi ve Hou Han Shu'ya Göre Wuhuanlar ve Xianbeiler**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, 2003, Ankara, 1, s. 20; G. Clauson makalesinde Wu-huanların, Oğuzlar ile aynı olduğunu ileri sürmüş ise de, daha sonra yayınlamış olduğu eserinde bu hususta daha şüpheli bir yaklaşım sergilemiştir. Clauson, a.g.m., s. 117; ayrıca bk., Clauson, a.g.e., s. 20, 28, 40; M.Ö. 86-73 yılları arasında Wu-huanlar güç kazanmışlar ve Hunlardan devletlerini parçalamalarının intikamını almak için onların atalarının kurganlarını tahrip etmişlerdir. Fakat bu hareketleri felaketlerini hazırlamış, bir kez daha ağır bir mağlubiyete uğramışlardır. Onların bu zayıf hâlden yararlanmak isteyen Çinliler de son bir darbe vurarak Wu-huanların iyice hezimete uğramasına neden olmuştur. E.H. Parker, **A Thousand Years of The Tartars**, Shanghai, 1895, s. 123-124.

³² Luo Hsin 罗新, **Hei-chan Shang-te Pei-wei Huang-ti 黑毡上的北魏皇帝**, Pekin 北京, 2015.

³³ a.g.e., s. 47.

hanedan değişiminden farklı olarak değerlendirilir³⁴.

Ardından Çin ve İç Asya tarihi yazarken takip edilmesi gereken metodolojiyi şu şekilde dile getirmektedir:

İç Asya tarihinin bağımsızlığını ve sürekliliğini bir ön koşul olarak kabul ettikten sonra, Çin tarihi ve İç Asya tarihi arasındaki karmaşık ilişkiyi nasıl ele alacağımız sorunuyla karşı karşıya kalırız. Vurgulamamız gereken mesele, bu iki bağımsız tarihi alan arasında her zaman temas, geçişgenlik ve örtüşmenin var olduğudur. Çin tarihi ve İç Asya tarihindeki bu tür örtüşmeleri Çin tarihinin her döneminde görebiliriz. Bu anlamda, Hunlar, Juan-juanlar, Türkler, Uygurlar gibi İç Asya bozkırlarındaki göçebe toplumların tarihi elbette İç Asya tarihine aittir, fakat aynı zamanda Çin tarihinin de bir parçasıdır. İç Asya'dan gelen On Altı Devlet, Kuzey Weiler, Liao Chin, Batı Hsia, Moğol Yüen, Mançu Ch'ing Hanedanlıkları Çin'de istikrarlı hanedanlıklar kurdular. Tabii ki, bu hanedanlar Çin tarihinin önemli bir parçasıdır. Fakat onlar aynı zamanda İç Asya tarihinin de bir parçasıdır³⁵.

Yazar İç Asya ve Çin tarihinin önemli bir parçası olan Tabgaç hükümdarlarının hem Kuzey Wei Hanedanlığı'nın imparatorları hem de Tabgaçların kağanları olduklarını söyleyerek konumuz açısından çok önemli bir tespitte bulunmaktadır³⁶. Kitabın birinci ek bölümünde Kuzey Çin tarihinin İç Asya tarihi bakış açısıyla incelenmesi ve bu metodolojiyi izleyen Çinli tarihçilerden bahsedilmektedir. Son bölümde ise Liao Hanedanlığı 遼朝 (907-1125) imparatoru Ye-lü A-pao-chi'nin 耶律阿保机 ölümü çerçevesinde İç Asya toplumlarındaki hükümdarın iktidar süreleri ele alınmaktadır.

Tabgaçların dili ve onların tarihi hakkında batı dillerinde de oldukça mühim çalışmalar mevcuttur. Tabgaçların dili hususunda tezimizde kullandığımız makaleler arasında Louis Bazin, "Recherches sur les parles T'o-pa" (T'o-pa Dilini Konuşanlar Hakkında Araştırmalar), Louis Ligeti'nin "Le Tabghatch Un Dialecte De La Langue Sien-pi"³⁷ (Hsien-pi Dili Tabgaç Lehçesi), Paul Pelliot'un "L'Origine du Nom de Chine" (Çin Adının Kökeni), Peter Boodberg'in "The Language of T'o-pa Wei"³⁸ (T'o-pa Wei'in Dili), Lin An-king'in, "On the Etymology of T'o-pa 托跋"³⁹ (T'o-pa Sözcüğünün Etimolojisi), ve Chen Sanping'in "Turkic or Proto-Mongolian? A Note on the Tuoba Language"⁴⁰

³⁴ a.g.e., s. 68.

³⁵ a.g.e., s. 70-71.

³⁶ a.g.e., s. 73.

³⁷ Louis Ligeti, "Le Tabghatch, Un Dialecte De La Langue Sien-pi", **Mongolian Studies**, C. 14, 1970, 265-308.

³⁸ Peter A. Boodberg, "The Language of the T'o-pa Wei", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 1, S. 2, Temmuz 1936, 167-185.

³⁹ Lin An-king, "On the Etymology of T'o-pa 托跋", **Central Asiatic Journal**, C. 44, S. 1, 2000, 30-44.

⁴⁰ Sanping Chen, "Turkic or Proto-Mongolian? A Note on the Tuoba Language", **Central Asiatic Journal**, C. 49, S. 2, 2005, 161-174.

(Türkçe mi Proto-Moğolca mı? Tuobaların Dili Üzerine İnceleme) yer almaktadır.

Tabgaçlar hakkında çok önemli çalışmaları bulunan bir diğer yazar Jennifer Holmgren'dir. Tezimizi yazarken eserlerinden oldukça faydalandığımız J. Holmgren'in **Annals of Tai** (Tai Yıllıkları) adlı kitabında esas itibariyle Tabgaçların Kuzey Wei Hanedanlığı kurulmadan önceki tarihleri anlatılmaktadır. Yazar öncelikle Sonraki Han ve Üç Devlet dönemlerinde Hsien-pilerin⁴¹ 鮮卑 tarihinden bahsetmiştir. Wei-shu'nun yazarı Wei Shou'un kullandığı kaynakları anlattıktan sonra Tabgaçların Kuzey Wei Hanedanlığı'nı kurmadan önceki tarihlerini bölümlere ayırarak incelemiştir. Wei-shu'daki söz konusu tarihi dönemin anlatıldığı bölümün İngilizce tercümesini yapmıştır. Eserin ekler kısmında ise çeşitli kavimlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır.

J. Holmgren'in Tabgaçlar hakkındaki diğer bazı çalışmaları şunlardır: "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century"⁴² (Tai Kumandanlığının Lu Boyu ve V. Yüzyılda T'o-paların Kuzey Wei Devleti'ne Yaptığı Katkıları), "The Making of an Elite: Local Politics and Social Relations in Northeastern China During The Fifth Century A.D."⁴³ (Seçkin Sınıfın Oluşumu: V. Yüzyıl Boyunca Kuzeydoğu Çin'de Yerel Politikalar ve Sosyal İlişkiler), "Northern Wei As A Conquest Dynasty: Current Perceptions; Past Scholarship" (Fatih Bir Hanedan Olarak Kuzey Weiler: Güncel Algılar; Geçmişteki Bakış Açısı), "The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the Emperor Kao-tsu's Reforms (423-490 AD)"⁴⁴ (İmparator Kao-tsu'nun Refomlarının (M.S. 423-490) Arka Planında Bulunan Kuzey Wei Seçkin Bürokratik Sınıfın Yapısı).

J. Holmgren'in Tabgaç Devleti'nde önemli siyasi rolü bulunan kadınlar ve harem hayatı ile ilgili çok önemli makaleleri bulunmaktadır. Bunlar; "Widow Chastity in the

---

⁴¹ W. Eberhard'a göre; Hsien-piler proto-Moğol olup, Hunlarla çok fazla karışmışlardır. Eberhard, **Çin Tarihi**, s. 135; ayrıca tafsilat için bk., Wolfram Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, Ankara, 1996, s. 45-46; J. P. Roux ise eserinde Hsien-piler için şu ifadeyi kullanmaktadır: "Bilim insanlarının çoğu Tunguzları Hsien-pilerin ataları kabul etmektedir. Barthold ve Hambis'e göre bunlar proto-Türk, diğer bazı bilim insanlarına göre ise proto-Moğollardır". Jean-Paul Roux, **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, İstanbul, 2001, s. 120; P. Otkan'a göre; Wu-huanlar ile birlikte Tung-hu 東胡 boylar birliğinin parçası olan Hsien-piler III. yüzyılda bilhassa Hunlar ile karışmışlardır. Pulat Otkan, "IV. Yüzyılda Kuzey Çin'deki Yabancı Halkların Yerleşim Alanları ve Nüfusu", **Erdem**, C. 5, S. 15, Eylül 1989, s. 779; C. Holcombe'ye göre ise Hsien-piler, içerisinde Moğol ve Türk unsurların bulunduğu karışık bir nüfustan oluşmaktaydı. Holcombe, a.g.m., s. 4.

⁴² Jennifer Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", **T'oung-pao**, Second Series, C. 69, S. 4/5, 1983, s. 272-312.

⁴³ Jennifer Holmgren, "The Making of an Elite: Local Politics and Social Relations in Northeastern China During The Fifth Century A.D.", s. 1-79

⁴⁴ Jennifer Holmgren, "The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the Emperor Kao-tsu's Reforms (423-490 AD)", **Journal of Asian History**, C. 27, S. 2, 1993, s. 109-175.

Northern Dynasties: The Lieh-nü Biographies in the Wei-shu” (Kuzey Hanedanlıklarında Dul Kadının Erdemi: Wei-shu’daki Ölen Kocasının Peşinden Giden Kadın Biyografileri), “Empress Dowager Ling of Northern Wei and the T’o-pa Sinicization Question” (Kuzey Wei Ana İmparatoriçesi Ling ve T’o-paların Çinlileşme Meselesi) , “Women and Political Power in the Tradional T’o-pa Elite: A Preliminary Study of The Biographies of Empresses in the Wei-shu” (Geleneksel T’o-pa Elitinde Kadın ve Siyasi Gücü: Wei-shu’daki İmparatoriçe Biyografileri Üzerine Özet Bir Çalışma), “The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T’o-pa Attidues Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei”⁴⁵ (Kuzey Wei Siyasetinde Haremin Rolü 398-498: Erken Kuzey Wei Döneminde T’o-paların İmparatoriçe, Ana İmparatoriçe ve Naiplik gibi Çin Hanedanlık Sistemi Müesseselerine Yaklaşımı) ve “Wei-Shu Records On The Bestowal Of Imperial Princesses During The Northern Wei Dynasty”⁴⁶ (Kuzey Wei Hanedanlığı Döneminde Prenses Evlilikleri İle İlgili Wei-shu Kayıtları) dir.

Makalelerinde Kuzey Wei Hanedanlığı imparatoriçelerini konu alan diğer yazarlar ise Valentine C. Golovachev ile Scott Pearce’dır. V. Golovachev “Matricide Among The Tuoba-Xianbei And Its Transformation During The Northern Wei”⁴⁷ (T’o-pa-Hsien-pilerde Velihtın Annesini Öldürme Geleneği ve Kuzey Wei Dönemindeki Dönüşümü”) adlı makalesinde esas itibariyle Kuzey Wei Hanedanlığı döneminde uygulanan “veliahtın annesinin intihara zorlanması” geleneğini anlatırken imparatoriçelerin faaliyetleri hakkında da önemli bilgiler vermektedir. S. Pearce ise imparatorların sütannelerini konu aldığı “Nurses, Nurslings and New Shapes of Power in the Mid-Wei Court”⁴⁸ (Sütanneler, Sütannelik ve Hanedanlığın Ortalarında Wei Sarayındaki Güç Değişimi) isimli makalesinde büyüttükleri veliahtlar imparator olduktan sonra bu hanımların aldıkları unvanlar, geldikleri mevkiler, saraydaki faaliyetleri ve Tabgaç siyasetindeki rollerini anlatmaktadır.

---

⁴⁵ Jennifer Holmgren, “The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T’o-pa Attidues Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei”, **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C. 26, S. 1, 1983, s. 71-96.

⁴⁶ Jennifer Holmgren, “Wei-Shu Records On The Bestowal Of Imperial Princesses During The Northern Wei Dynasty”, **Papers on Far Eastern History**, S. 27, 1983, s. 21-97.

⁴⁷ Valentin C. Golovachev, “Matricide Among The Tuoba-Xianbei And Its Transformation During The Northern Wei”, **Early Mediaval China**, S. 8, 2002, s. 1-41.

⁴⁸ Scott Pearce, “Nurses, Nurslings and New Shapes of Power in the Mid-Wei Court”, **Asia Major**, Third Series, C. 22, S.1, s. 287-309.

Charles Holcombe, Hsien-pilerin tarihini konu alan “The Xianbei in Chinese History” (Çin Tarihinde Hsien-piler) adlı makalesinde Tabgaçlar hakkında önemli bilgiler vermektedir. “Doğu Huları” başlıklı ilk bölümde Hsien-pilerin ilk ortaya çıkışı, dilleri, kültürleri, yaşayışları ve tarihlerinden bahsedilmektedir. Bu bölümde ayrıca Wu-huanlar, T’u-falar ve T’u-yü-hunlar⁴⁹ 吐谷渾 hakkında da bilgi bulmak mümkündür. “Murong Hsien-pileri” adlı bölümde Mu-jungların⁵⁰ 慕容 kolları ve tarihleri anlatılmaktadır. “Tuoba Hsien-pileri” başlığında Tabgaçların erken dönem tarihi, Tai Devleti ve Kuzey Wei Hanedanlığı’nın ilk döneminden bahsedilmektedir. “Çin’in Yeniden Birleştirilmesi” adlı bölümde ise Kuzey Wei Hanedanlığı imparatorlarının faaliyetleri kısaca anlatılmaktadır. Devletin yıkılıştan bahsedildikten sonra yıkılıştan ardından kurulan Doğu ve Batı Wei ile Kuzey Ch’i ve Kuzey Chou Devletleri ile bilgiler verilir. “Hsien-pi Sonrası” adlı son bölümde ise Sui ve T’ang Hanedanlıkları dönemlerinde Hsien-pilerin durumundan bahsedilmektedir.

İslamiyetten Önceki Türk Tarihi ile ilgili birçok konuda olduğu gibi Tabgaçlar hakkında da çok değerli çalışmaları bulunan yazar şüphesiz ki Wolfram Eberhard’dır. W. Eberhard’ın doğrudan Wei-shu’ya dayandırdığı Almanca eseri **Das Toba Reich Nordchinas**’da genel olarak Tabgaçların kökeni, anayurtları ve devletin bölgeleri, ziraati, hayvancılığı gibi konular başlıklar hâlinde anlatılmıştır. Yazar eserin giriş bölümünde

⁴⁹ P. Boodberg makalesinde sözcüğün orjinalinin “T’uo-luk-yuən” olabileceğini söyleyerek, T’u-yü-hun 吐谷渾 sözcüğünde bulunan 谷 karakterinin kuzey isimlerin transkripsiyonunda genellikle “-luk” şeklinde telaffuz edildiğini eklemektedir. Zaten Tibet dilinde de bu insanlara “Thu-lu-hun” denilmektedir. Boodberg, a.g.m., s. 182; H. T. Toh’da bu sözcüğün doğru okunuşunun “Tuluhun” olduğunu belirtmektedir. Hoong Teih Toh, “The -yu Ending in Xiongnu, Xianbei, and Gaoju Onomastica”, **Sino-Platonic Papers**, S. 146, Şubat 2005 s. 3; E. H. Parker kelimeyi “Tukuhun” olarak yazarak, kelimenin başında bulunan “tu” hecesinin T’o-pa kelimesinin başında bulunan hece ile aynı olduğunu söylemektedir, Parker, a.g.e., s. 150; L. Bazin ise; kelimenin en makûl okunuşunun “tuyugun” olduğunu söyleyerek, kelimenin Moğolca olduğunu eklemektedir. Yine ona göre yönetici boy Moğol olmalıdır. Bazin, a.g.m., s. 282; III. yüzyılın ilk döneminde Liao-hsi’de 遼西 bulunan Mu-jungların 慕容 lideri She-kuei’in 涉歸 T’u-yü-hun ve Hui 魔 adlarında, ayrı annelerden doğan iki oğlu vardı. Babaları öldükten sonra kendi idarelerindeki boylar ile birlikte aynı bölgede yaşıyorlardı. Mu-jung Hui, Yü-wenleri 宇文 yendikten sonra kendisini “Büyük Ch’an-yü” ilan ederek T’u-yü-hun’u ülkeden kovmayı aklına koydu. Birgün aynı bölgede atların kavga etmesine kızan Hui, T’u-yü-hun’a “Babam hayattayken halkı ikiye böldü ancak bu bölünenlerin birbirinden uzaklaşmaması atların kavgasına neden oldu.” dedi. Bunun üzerine T’u-yü-hun da “Atlar hayvandır. Su içerken veya otlanırken birbirlerine girmeleri normal. Bu nedenle insanı suçlayamazsın. Demek ki kafalarımız birbirine uymuyor. Ayrılmak kolay fakat yeniden birleşmek zor olacaktır.” diye cevap verdi ve halkını alarak 285 yılında batı yönüne doğru göç etti. günümüzdeki Ch’ing-hai bölgesinin doğusuna yerleşen bu boylar isimlerini beylerinden aldılar. Ling-Ling Kao, **Toba Wei Sülalesi Devrinde Çin’in Kuzey ve Batı Komşuları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1978, s. 83-84; Thomas D. Carroll, **Account of the T’u-yü-hun in the History of the Chin Dynasty**, 1953, s. 1; G. Clauson da makalesinde T’u-yü-hunların, Mu-junglar ile yakından ilişkili olduklarını fakat III. yüzyılın ortalarında onlardan ayrılarak Tibet’in kuzeydoğusunda bir birlik oluşturduklarını ve Türkçe konuştuklarını söylemektedir. Clauson, a.g.m., s. 118; W. Eberhard’a göre; münferit Hsien-pi kabileleri Tibet’in yüksek dağlarına göç ederek, burada yaşayan kabilelere hâkim olmuşlardır. Bu karışmadan T’u-yü-hunlar meydana gelmiştir. Eberhard, **Çin Tarihi**, s. 152; B. Ögel’e göre ise; T’u-yü-hunlar Hunlar ile Hsien-pilerin karışmasından meydana gelmiştir. Bahaeddin Ögel, **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II**, 1981, Ankara, s. 408; T’u-yü-hunlar hakkında ayrıntılı bilgi için ayrıca bk., Gürhan Kırilen, **Tuyü Hunlar ve Tabgaçlar**, Ankara, 2016, s. 9-60.

⁵⁰ Mu-junglar Hsien-pilerin bir koludur. H. T. Toh makalesinde Mu-jungların gelenek ve unvanlarının Hunlar ile çok benzerlik gösterdiğini yazmaktadır. Toh, a.g.m., s. 14; Eberhard, a.g.e., s. 135; Eberhard, **Çin’in Şimal Komşuları**, s. 47.

şöyle yazmaktadır:

Bu çalışmanın amacı T'o-pa döneminin yeni bir tarihinin yazılması değildir. Biz bu ülkenin ve sosyal özelliklerine göz atarak bir şeyleri netleştirmek istiyoruz. Bununla birlikte şu sorunun cevabını arayacağız: Nasıl oluyor da, T'o-palar bütün politik ve askeri gücü ele geçirmelerine ve seksen yıl boyunca elde tutmalarına rağmen bu en önemli politik alanlardan Çinliler tarafından uzaklaştırılabildiler ve tekrar ele geçiremeyerek çöktüler? Bu dönemimizin birçok araştırmasında geçmeyen gerçeklerdendir... Burada bu problemi bir örnekle, T'o-paların çöküşünü daha iyi anlayabilmek için takip edeceğiz. Bu problemin bizim tarafımızdan tam anlamıyla çözülmesi yine de beklenemez ve beklenmemeli. Bu amaç doğrultusunda kaynaklarımız yeterliliği fazlasıyla eksik⁵¹.

W. Eberhard'ın Türkçe de yayınlanan **Çin Tarihi, Çin'in Şimal Komşuları ve İngilizce Conquerors and Rulers**⁵² (**Fatihler ve Hükümdarlar**) adlı kitaplarında Tabgaçlar ile ilgili bölümler ve bilgiler mevcuttur. Yazarın ayrıca Tabgaçların sosyo-ekonomik ve kültürel özelliklerini anlattığı çok değerli makaleleri bulunmaktadır. Bunlar; “Chin- Devrindeki (M.S. 265-316) Beş Kavmin Tarihine Ait Kronolojik Bir Bakış”⁵³, “Toba'lar Etnik Bakımdan Hangi Zümreye Girer? İlk Araştırmalar”⁵⁴, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler:1 Toba'ların Hayvancılığı”⁵⁵, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 2, Toba'larda Ziraat”⁵⁶, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 3, Tobalar'da Köle Usulü”⁵⁷ ve “Toba Devrinde (385-550) Buddhist Kilisesinin Ekonomik Önemi”⁵⁸ dir.

Tabgaçlar ile ilgili çok değerli çalışmaları bulunan bir diğer araştırmacı Pulat Otkan'dır. P. Otkan'ın doçentlik tezi olan **T'o-pa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi**'nin birinci bölümünde Tabgaçların ortaya çıkışı ile Tai Devleti ve Kuzey Wei Hanedanlığı dönemleri ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Eserin ikinci bölümünde Tabgaçlarda sosyo-ekonomik düzen anlatılırken, üçüncü bölümde Tabgaçların ekonomisinden bahsedilmektedir. Yazarın Tabgaçlara dair bilgi bulabileceğimiz diğer

⁵¹ Wolfram Eberhard, **Das Toba Reich Nordchinas**, s. 1.

⁵² Wolfram Eberhard, **Conquerors And Rulers Social Forces In Medieval China**, Leiden, 1970.

⁵³ Wolfram Eberhard “Chin-Devrindeki (M.S. 265-316) Beş Kavmin Tarihine Ait Kronolojik Bir Bakış”, **DTCF Tarih Araştırmaları, Tarih Enstitüsü Neşriyatı**, S.4, s. 157-227.

⁵⁴ Wolfram Eberhard, “Toba'lar Etnik Bakımdan Hangi Zümreye Girer? İlk Araştırmalar”, **A.Ü. DTCF Dergisi**, C. 1, S. 2, Ankara, 1942-43, 19-30.

⁵⁵ Wolfram Eberhard, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler:1 Toba'ların Hayvancılığı”, **Belleten**, C. IX, S. 36, 1945, 485-495.

⁵⁶ Wolfram Eberhard, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 2, Toba'larda Ziraat”, **Belleten**, C. IX, S. 37, 1946, s. 81-95.

⁵⁷ Wolfram Eberhard, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 3, Tobalar'da Köle Usulü”, **Belleten**, C. X, S. 38, 1946, s. 255-267.

⁵⁸ Wolfram Eberhard, “Toba Devrinde (385-550) Budhist Kilisesinin Ekonomik Önemi”, **DTCF Dergisi**, C. IV, S. 1, s. 297-307.

önemli çalışmaları ise “T’o-palar-Boylar Birliğinden Devlete-”⁵⁹ ve “IV. Yüzyılda Kuzey Çin’deki Yabancı Halkların Yerleşim Alanları ve Nüfusu”⁶⁰ isimli makaleleridir.

Ling-Ling Kao’nun **Toba Wei Sülalesi Devrinde Çin’in Kuzey Ve Batı Komşuları** isimli doktora tezinde esas itibariyle mevzu bahis devletler anlatılsa da, bu devletlerin Tabgaçlar ile ilişkilerine de değinilmektedir. Tez beş ana bölüme ayrılmış olup, birinci bölümde Juan-juanlar ⁶¹ 蠕蠕, ikinci bölümde Tölesler, üçüncü bölümde Göktürkler, dördüncü bölümde T’u-yü-hunlar, altıncı bölümde ise Tarım Havzası’ndaki diğer devletler anlatılmaktadır.

Tilla Deniz Baykuzu “Tabgaç Hükümdarları (M.S. 386-550) ve Hükümdar Kurganları” adlı makalesinde öncelikle Tabgaçların Kuzey Wei Hanedanlığı’nı kurmadan önceki tarihlerinden kısaca bahsetmiştir. Ardından Kuzey Wei imparatorlarının dönemlerini anlatmıştır. Makalenin son bölümünde ise imparator kurganlarının bulunduğu yerleri başlıklar hâlinde vererek mezarların özellikleri ve mezarlarda yer alan materyaller hakkında bilgi vermiştir.

Kürşat Yıldırım’ın “Erken Tabgaç (T’o-pa) Tarihinin Ana Hatları (Wei Shu’nun İlk Bölümüne Göre)”⁶² isimli makalesi Tabgaçların Kuzey Wei Hanedanlığı’ndan önceki tarihlerini ele almaktadır. Makalede öncelikle Tabgaçların isim ve kökenlerinden kısaca bahsedildikten sonra, Hsien-pi tarihi özetlenmiştir. Sonrasında ise Tabgaçların erken dönem tarihi ile Tai Devleti tarihleri başlıklar halinde anlatılmıştır.

Gürhan Kırilen’in **Tuyü Hunlar ve Tabgaçlar** isimli kitabında esas itibariyle T’u-yü-hunların tarihi anlatılmaktadır. Eserin konumuzla ilgili kısımları üç başlıktan

⁵⁹ Pulat Otkan, “T’o-palar-Boylar Birliğinden Devlete-”, **Doğu Dilleri Dergisi**, C. IV, S. 1, 1985, s. 69-82.

⁶⁰ Pulat Otkan, “IV. Yüzyılda Kuzey Çin’deki Yabancı Halkların Yerleşim Alanları ve Nüfusu”, s. 773-790.

⁶¹ D. C. Woo’nun ve E. Avirmed’in Çin kaynaklarından aktardığına göre; Tai Devleti hükümdarı T’o-pa Li-wei döneminin sonlarında Tabgaçlar tarafından bir köle ele geçirilmiş ve saçları çok kısa olduğu için ona “kel” manasına gelen Mu-ku-lü 木骨間 ismi verilmişti. Mu-ku-lü bir süre sonra kölelikten kurtularak Tabgaç ordusunda asker oldu. Ancak görevine zamanında gelmediği için T’o-pa İ-lu 拓跋猗廬 tarafından idama mahkûm edilince Gobi Çölü’ne kaçtı. Bir süre sonra etrafında asileri toplamaya başlayan Mu-ku-lu sayıları çoğalınca K’ou-tu-linlere 紇突隣 sığındı. Mu-ku-lu öldükten sonra oğlu Che-lu-hui 車鹿會 çeşitli kavimleri bir araya topladı ve halkına “Jou-jan 柔然” ismini verdi. Ancak Tabgaç Devleti imparatoru T’ai Wu bu insanları böceğe benzettiğinden dolayı isimlerini “Juan-Juan” olarak değiştirdi. Duck-Chan Woo, **Juan-Juan’lar**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1995, s. 13; Enkhbat AVIRMED, “Juan-juanların Çöküşü ve Dağılışı”, **Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi Türkoloji Dergisi**, S. 18, 2011, s. 25; Kao, a.g.e., 1; W. Eberhard’a göre IV. yüzyılın sonlarına doğru Hun ve Hsien-pi boylarının bakiyeleri ile daha başka unsurlar birleşerek, Juan-juanlar adında yeni bir kabile oluşturmuştur. Eberhard, **Çin Tarihi**, s. 165; T.J. Barfield’e göre ise Juan-juan Konfederasyonu Mu-i-lu (308-316) tarafından IV. yüzyılın başında Chin Hanedanlığı’nın sivil savaşı esnasında kurulmuştur. Yüzyılın sonlarına doğru Juan-juanlar P’i-hou-pa 匹侯跋 ve Yün-ho-t’i 韞紇提 adlı iki kardeşin önderliğinde doğu ve batı olmak üzere iki kola ayrılmıştır. Thomas J. Barfield, **The Perilous Frontier**, Oxford, 1989, s. 120.

⁶² Kürşat Yıldırım, “Erken Tabgaç (T’o-pa) Tarihinin Ana Hatları (Wei Shu’nun İlk Bölümüne Göre)”, **Turkish Studies**, C. 7, S. 3, 2012, 2711-2738.

oluşmaktadır. Bunlar; Tabgaçlar, Tabgaçlarda Sosyal Yapı ve Güney Qi Tarihi'ne Göre Tabgaçlar'dır. Birinci bölümde Tabgaçların tarihi özet olarak anlatılmış, ikinci bölümde Tabgaçların kanunlarından, ordudan ve ekonomiden kısaca bahsedilmiş, üçüncü bölümde ise Güney Ch'i Hanedanlığı'nın Tabgaçlar ile ilgili tuttuğu kayıtlar verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ON ALTI DEVLET DÖNEMİ VE BEŞ YABANCI KAVİM (324-439)

Hunların 匈奴 çağdaşı olan, Çin'in büyük imparatorluğu Han Hanedanlığı'nın yıkılma süreci 184 yılındaki Sarı Sarıklılar İsyanı⁶³ ile başladı. İmparatorluk orduları söz konusu isyanı bastırılmış olsalar da, kısa süre içinde pek çok ayaklanma yine baş gösterdi. Sınırların yönetimini ellerinde tutan ve oldukça güçlenmiş olan Çinli generaller hanedanlığın gücünün tükenmiş olmasından istifade ederek bir süredir bağımsız hareket ediyorlardı. 180 yılından beri süregelen aralarındaki iktidar mücadelesinde yabancı kavimlerden askerî yardım almayı da alışkanlık hâline getirmişlerdi⁶⁴. Söz konusu bu generaller uyguladıkları savaş taktikleri ile saray sınırları dışına pek çıkmayan ve devletin strateji planlamasını genellikle memurlara bırakan Han imparatorlarından çok, halk lideri konumundaki bozkır hükümdarlarına benziyorlardı⁶⁵.

Nihayet 220'de Han Hanedanlığı'nın yıkılmasının ardından artık bölgelerinde

---

⁶³ Doğu Han Hanedanlığı imparatoru Ling 靈帝 döneminde çıkan bu isyan 10 yıldan fazla süren bir halk isyanıdır. İsyançıların sarı sarık takmalarından ötürü isyan bu isimle anılmaktadır. Tilla Deniz Baykuzu, **Aşya Hun İmparatorluğu**, Konya, 2012, s. 177; Sarı Sarıklılar İsyanı esnasında bozkırda Hsien-piler hâkimdi. Güney Hunları ve Wu-huanlar ise onlara karşı Han Hanedanlığı'nın müttefiki olarak bulunuyorlardı. 184 yılında Han ordusunda 3000 Wu-huan savaşıırken, 188 yılında yaşanan iç savaşta Han hükümeti bu sefer Hunlardan birlik istedi. Bunun üzerine Hun ch'an-yüsü asker toplamaya başlayınca, halkı bundan rahatsız olarak onu öldürdü ve yerine oğlunu geçirdiler. Yaşanan bu olaylardan sonra Hun ve Wu-huan liderleri kuzeydeki generaller ile müzakerelere başladılar. Barfield, a.g.e., s. 92.

⁶⁴ 200 yılına gelindiğinde yaşanan iktidar mücadelelerinde üç güçlü taraf kalmıştı. Bunlar bir müddet sonra mensuplarını Üç Devlet'in hükümdarları olarak göreceğimiz, kuzeyde bulunan Ts'ao 曹 ailesi, güneydeki Liu Pei 劉備 ailesi ve güneydoğudaki Sun 孫 ailesi idi. Çoğunlukla Wei ailesi imparatorun kontrolünü elinde tutuyordu. Bu oldukça önemli bir avantajdı. Çünkü o dönemin anlayışına göre bir hanedanlığın meşru sayılması için bir önceki hanedanın imparatorundan devlet mühürlerini almış olması ve eski imparatorun belirli kurallar çerçevesinde istifa etmesi gerekmekteydi. Bu anlamda Çin geleneğine göre hanedanlıklar, tahtı bir önceki hanedandan uygun yollarla devralan "meşru hanedanlar" (ch'eng-t'ung 正統) ve gasp yoluyla elde eden "gayri meşru hanedanlar" (chien-wei 僭偽) olarak iki gruba ayrılmaktaydı. Bu geleneğe göre; Üç Devlet'den Wei Hanedanlığı meşru sayılmaktadır. Wolfram Eberhard, **Çin Tarihi**, s. 110; Yang Lien-sheng, "Toward a Study of Dynastic Configurations in Chinese History", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 17, S. 3-4, 1954, s. 329-330.

⁶⁵ Barfield, a.g.e., s. 95.

birer imparator hâline gelmiş olan Çinli generaller tarafından Shu-han 蜀漢 (220-263), Wei 魏 (220-265) ve Wu 吳 (220-280) olmak üzere, üç ayrı devlet kuruldu⁶⁶. Bu dönem tarihçiler tarafından “Üç Devlet Devri” 三國代 olarak adlandırılmaktadır. Bu Üç Devlet’in asker kökenli hükümdarları, hem birbirlerine karşı hem de kendileri açısından tehlikeli buldukları yabancılara karşı gerek Çin içerisine yerleştirilen, gerekse hudutlardaki yabancı kavimlerden yardım alıyorlardı⁶⁷. Liderler özellikle hızlı hareket eden süvari birliklerini ordularında toplamaya gayret ediyor ve bunlar için her zamankinden daha fazla bütçe ayırıyorlardı. Teorik olarak düşünüldüğünde yabancı kavimler güçlü oldukları bölgelerde aslında kendi koalisyonlarını oluşturabilirlerdi. Fakat onlar bu dönemde eskiden Han Hanedanlığı’nın kendilerine sağladığı tahıl ve lüks malları yine onlar için temin edebilecek güçlü sınır liderleri ile ittifak kurarak, ikincil bir rol oynamayı tercih ettiler⁶⁸. Ancak hem ülke içindeki sorunlar ile uğraşan, hem de birbirleriyle mücadele eden Shu, Wei ve Wu Devletlerinden hiçbiri uzun ömürlü olmadı ve bir süre sonra iktidar Batı Chin Hanedanlığı’nın 西晉朝 (265–316)⁶⁹ eline geçti.

265 yılında Ssu-ma⁷⁰ 司馬 ailesi, Wei Devleti’nin Ts’ao 曹 ailesini mağlup edip,

⁶⁶ Han Hanedanlığı’nın son imparatoru Hsien 獻帝 220 yılında, General Ts’ao P’i 曹丕 (文帝) lehine tahttan feragat etmek zorunda kaldığı ve böylece Wei Hanedanlığı kurulduğunda bir süredir bağımsız hareket eden diğer iki general Liu Pei 劉備 (玄德) ve Sun Ch’üan 孫權 (吳大帝) de kendilerini imparator ilan ettiler. Böylelikle Wu ve Shu-han Devletleri de kurulmuş oldu, Eberhard, a.g.e., s. 126; Han Hanedanlığı’nın yıkılışını ele alan geleneksel Çin bakış açısında kuzeyli boyların sınırlardan Çin’i istila ettiği düşüncesi hâkimdir. Buna göre; boylar Kuzey Çin’i fethetmek üzere yaptıkları savaşlardan önce Çin’in zayıf düşmesini beklemişlerdir. Halbuki kuzeyli boylar Üç Devlet döneminde yaşanan sivil savaşlarda kritik bir rol oynamaya hiçbir zaman meyletmemişlerdir. Barfield, a.g.e., s. 98.

⁶⁷ IV. yüzyıla kadar Çin’in kuzeyinde büyük değişiklikler yaşanmıştır. Çin ile ilişkileri daha önce savaş ve barış çerçevesinde olan kuzeyli boyların çoğu, Hunların siyasi birliğinin parçalanmasından sonra, Çin topraklarına göç ederek, Çinliler ile birlikte yaşamaya başlamışlardır. Çünkü bu yabancılar hem iş gücü, hem de askerî güç olarak kullanılmaktaydı. Kuzey bölgesinin geniş toprakları üzerinde iş gücünü arttırmak amacıyla yabancılardan Çin’e yerleşmesi Çinli yöneticiler tarafından özendirilmiş hatta kimi zaman bunun için zor kullanılmıştır. Çin topraklarında hayvancılık, deriden eşya yapımı, az miktarda da tarımla uğraşan bu yabancılardan gerektiğinde askerî gücünden de yararlanılmaktaydı. Yabancılardan bir kısmı büyük sürü sahiplerinin yanında at çobanlığı yaparken, bir kısmı da köle olarak alınıp satılıyordu. Otkan, a.g.m., s. 774-775, 783.

⁶⁸ T. J. Barfield’e göre; bir göçebe lideri askerî kabiliyeti sayesinde belki bozkırı birleştirebilirdi fakat bir bozkır imparatorluğunun taleplerini ancak Çin sağlayabilirdi. Hunlar arasında çıkan iç savaşlar göçebeler ne zaman sadece öz kaynakları ile geçinmeye zorlansa siyasi bütünlüklerinin bozulduğunu göstermiştir. Örneğin; Han Hanedanlığı’nın son döneminde, 190 yılından sonra Kuzey Çin’de tekrar stabil bir durum sağlanana kadar bozkırda da bir birlik sağlanamamıştır. Bunun nedeni göçebelerin stratejilerinin Çin’deki bazı şartların sağlanmasına bağlı olmasıydı. Ona göre bu şartlar; zengin ve yoğun nüfuslu Kuzey Çin, Çin içerisinden etkili bir idarî yapı ve sivil Çinli bürokratlar tarafından idare edilen bir hükümet politikasıdır. Bu şartlar en iyi Çin’de bir birlik olduğunda sağlanıyordu. Göçebelerin Çin ile ilişkisi kuzey sınırı boyunca oluyordu. Göçebeler bu bölgelerde terk edilmiş veya aklıktan muzdarip yerlerden kaynak sağlamanın çok zor olduğunu keşfetmişlerdi. Han dönemi boyunca Hunlar ve daha sonra da Hsien-pilerin ihtiyaçlarının sağlanması Çin hükümetinin üretimine dayanmaktaydı. Çin hükümeti çoğunlukla göçebelere savaş açmaktansa onların ihtiyaçlarını karşılamayı yeğliyordu. Konfüçyanist sivil idareciler genellikle askerî saldırılara karşı çıkıyorlardı. Çünkü bu saldırılar devlet içindeki askerler ile tüccarlar için elverişli koşulları alt üst ediyordu. Esasında vergi sistemi altında ödeme yapmak, onlara savaş açmaktan daha ucuza mal oluyordu. Barfield, a.g.e., s. 90-91, 93-94.

⁶⁹ Chin Hanedanlığı iki döneme ayrılmış olup 265-313 yılları arasındaki dönem “Batı Chin”, 317-420 arasındaki dönem ise “Doğu Chin 東晉” olarak adlandırılmaktadır.

⁷⁰ Wei Hanedanlığı imparatoru Ts’ao P’i döneminde kendisinin mensup olduğu aile dışında güçlü olan ailelere de çeşitli iltimaslar tanınmaktaydı. Zira imparator onların sayesinde nüfuz kazanarak, tahta kalabileceğinin farkındaydı. Resmi makamları ellerinde bulunduran bu ailelerden Ssu-maların, Ts’ao P’i’nin son döneminde güçleri çok artmıştı. Onun ölümünden sonra Wei hükümdarları bu aile tarafından tayin edilir hale geldi. 264 yılında ise bu aileye mensup Ssu-ma Chao 司馬昭 (晉文帝) kendini Chin kralı ilan etti.

Batı Chin Hanedanlığı'nı kurdu. 280 yılında Wu Devleti de ortadan kaldırılınca Güney Çin tekrar bir hanedanlık çatısı altında birleştirilmiş oldu. Hanedanlığın kuzey bölgesindeki otoritesi ise bazı dengelerin sağlanmasına bağlıydı. Bu nedenle onlar da kuzeyde o döneme kadar zaten uygulanmakta olan politikaları sürdürmeyi tercih ettiler⁷¹. Chin Hanedanlığı döneminde kısmen de olsa siyasi bütünlük sağlanmış, sınırlarda güvenlik temin edilmiş ardından buna bağlı olarak Çin içine yerleşen yabancı kavimlerin sayıları giderek artmıştı⁷².

Wu Devleti'nin yok edilmesinden sonra artık tehlikeli olabilecek bir düşman kalmadığı düşünüldüğü ve o zamana kadar yapılan savaş giderleri devleti ekonomik açıdan çok yıpratmış için her ne kadar prenslere ait topraklarda uygulanamasa da, devlet içerisinde genel bir silahsızlanma politikası izlenmeye başlandı. Böylelikle asker masrafları ortadan kalkacak, terhis edilen askerler tekrar köylü olarak çalışabilecek ve neticede daha fazla kişiden vergi toplanabilecekti. Ancak izlenen bu politikanın hanedanlık açısından hiç iyi sonuçlar doğurmadığı bir süre sonra anlaşıldı. Zira plansız bir şekilde terhis edilen askerlere devlet tarafından toprak tahsis edilmediği için bu askerler nereye yerleşeceklerini bilemediler ve başıboş kaldılar. Üstelik devlete vermek mecburiyetinde oldukları silahlarını teslim etmedikleri gibi bunları kendi topraklarında derebey hâline dönüşen Chin prensleri ile kuzey bölgesindeki Hunlar ve Hsien-pilere sattılar⁷³.

Chin sarayında 290 yılından itibaren başlayan iç hesaplaşmalar ve izlenen yanlış politikaların bir sonucu olarak ülke içinde başgösteren çalkantılar hükümeti zayıflatmaya

---

Onun ölümünün ardından yerine geçen oğlu Ssu-ma Yen 司馬炎 (晋武帝) ise Wei Hanedanlığı'nın sona erdiğini ilan ederek, 265 yılında Chin Hanedanlığı'nı kurdu. Eberhard, a.g.e., s. 131-132.

⁷¹ Batı Chin Hanedanlığı'nın Yü eyaleti 豫州 idarecisi Wang Chun (Ö. 314) Liao-hsi'deki Tuanların 段 beyini "Büyük Ch'an-yü" ilan ederek, Tuanları saraydaki düşmanları ve Hunlara karşı asker olarak kullanmayı planlamıştır. Hanedanlığın diğer yerlerinde de aynı politika izlenmekteydi. Örneğin; Ping eyaletinin 并州 idarecileri aynı imtiyazı Tabgaç beylerine vermişlerdi. Hatta onların güneyde Çin Seddi'nin içindeki ziraat sahaya bile girmelerine müsaade edilmişti. Holmgren, a.g.e., s. 11.

⁷² İmparator Chin Wu'nun 晋武帝 tahttaki ilk yılında (265) Çin sınırları dışında oturmakta olan ve nüfusu yirmi binden fazla olan Ta-shui, Sai-ni ve Hei-nan gibi Hun boyları Çin'e geldi. İmparator onları memnuniyetle karşılayarak, Ho-hsi 河西 bölgesinin Yi-yang-ch'eng şehrinin aşağı kısımlarına yerleştirdi. Böylece P'ing-yang, Hsi-ho 西河, T'ai-yüan 太原, Hsin-hsing 新興, Shang-tang 上黨 ve Lo-p'ing 樂平 bölgeleri Hunların yerleşim merkezi hâline geldi. Ayrıca 284, 286 ve 287 yıllarında da Hunlar büyük kitleler hâlinde Çin'in iç bölgelerine yerleştiler. Yabancı kavimlerin bu şekilde sürekli olarak Çin'in içine yerleştirilmesini Çinli bazı devlet adamları tehlikeli bularak karşı çıktılarsa da itirazları çok dikkate alınmamıştır. Ayşe Onat, **V. Asırda Kuzey Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti (M.S. 407-431)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara, 1977, s. 4-6; ayrıca bk. Wolfram Eberhard, "Chin-Devrindeki (M.S. 265-316) Beş Kavmin Tarihine Kronolojik Bir Bakış", s. 158-159; Bu dönemde Kuan-chung'da Tiler hâkimdi. T'ai-yüan çevresinde hâlâ politik organizasyonlarını ve yaşam biçimlerini koruyan 19 Hun boyu yaşıyordu. Kuzeydoğuda Tabgaç, Yü-wen, Tuan, Ch'i-fu ve Mu-jungların içinde olduğu çok sayıda Hsien-pi boyu Mançurya sınırına yayılmış halde bulunuyordu. Kansu'nun kuzeybatısında, Türkistan'a doğru ise muhtelif boylar vardı. Barfield, a.g.e., s. 98.

⁷³ Eberhard, a.g.e., s. 134-135.

başlamıştı. Bir süredir silahsızlanma politikası izleyen devlet, sınırlardaki yabancı kavimlerin faaliyetleri nedeniyle tekrar silahlanmaya başladı. Ancak bu nedenle atanmış olan generaller, zaten silahsızlanma politikasına uymayan ve askerî açıdan güçlü olan prenslerle ittifak kurdular. Üstelik hem bu generaller hem de prensler giriştikleri iktidar mücadelesinde kendilerinden askerî yardım almak maksadıyla yabancı kavimlerle antlaşma yapıyorlardı. Tabgaçlar bu dönemde Shan-hsi'deki 山西 bölge idarecisi Liu K'un⁷⁴ 劉琨 için çalışıyorlardı⁷⁵.

Chin Hanedanlığı içerisindeki iktidar mücadelesi sonucu 300'lü yılların başında çıkan prens isyanları çok geçmeden bir iç savaşa dönüştü⁷⁶. Bunun üzerine yabancı kavimler de birer birer isyan ederek, bağımsızlıklarını ilan etmiş ve küçük devletler kurmuşlardır. Çin'de bu dönemde devlet kuran yabancı kavimler beş grupta toplanabilir. Bunlar Hunlar ve Chiehler⁷⁷ 羯, Hsien-piler, Tiler 氏 ve Ch'ianglardır 羌⁷⁸. 304 yılında Hun lideri Liu Yüan⁷⁹ 劉淵 tarafından kurulan Önceki Chao 前趙 Devleti (304-329) ile

⁷⁴ Liu K'un 307'de Ping eyaleti müfettişi olarak Ssu-ma Teng'in yerine geçmişti. Holmgren, a.g.e., s. 35.

⁷⁵ Holcombe, a.g.m., s. 10; W. Eberhard da kitabında Tabgaçların hükümete sadık generaller tarafında yer aldıklarını belirtmektedir. Yine ona göre; yabancı kavimler içerisinde, yardımcı kıta olarak en çok rağbet görenler, doğuda bulunan bir prens için savaşan Hsien-piler idi. Hunlar da bu prens ve generaller ile görüşen yabancı kavimlerden idi. Eberhard, a.g.e., s. 138.

⁷⁶ Prensler arasında yaşanan savaşların hepsinin seyri hükümet merkezine doğru geliyordu. Çünkü prenslerin her biri imparatoru tahttan indirerek, tüm iktidarı ele geçirmek istiyordu. Bu savaşlar esnasında en çok zarar gören ise doğal olarak savaşların yaşandığı bölgelerde bulunan Çinli halktı. Savaşlardan kendini kurtarmak isteyen Çinliler kitleler hâlinde göç etmeye başladılar. Çinlilerin büyük kısmı Kansu eyaletine 甘肅州, köylülerden oluşan bir başka büyük grup güneye; eskiden Wu Hanedanlığı'nın bulunduğu bölgeye, bir kısmı ise kuzeye; Hsien-piler ile Hunların bulunduğu hudut bölgesine göç etmişlerdir. Çinlilerin hudutlara doğru göç etmesi yabancı kavimleri de etkileyerek, onların da yer değiştirmesine neden oluyordu. Yabancı kavimler hâkim oldukları bölgelerde sükûneti temin ediyorlar ve yanlarına gelen Çinli köylülerle, sanatkârlara dokunmuyor hatta yaşadıkları bölgeleri onlara terk ederek, başka yerlere gidiyorlardı. Göç eden bu Çinlilerin arasında sadece köylüler ve sanatkârlar değil, âlimler ve savaşlarda topraklarını kaybetmiş seçkin ailelere mensup kimseler de bulunuyordu. Bu kimseler bilhassa Hunlar tarafından iyi karşılanıyor, Hun büyüklerinin hoca ve siyasi müşavirleri oluyorlardı. a.g.e., 138-139.

⁷⁷ P. Otkan Hunların bir kolu olan Chiehlerin kimliği ile ilgili olarak Çin kaynaklarında birbirinden farklı bilgiler bulunduğunu belirtmektedir. Bazı kaynaklarda Chiehler ile Hunların 19 boyundan biri olan Li-chiehler arasında bir bağlantı olduğu, bazı kaynaklarda ise Hunların başka bir türü olduğu söylenmektedir. Yazara göre; kaynaklardaki bilgiler değerlendirildiğinde Chiehler Hunların boylar birliği içerisinde yer alan Soğd veya Türkistan kökenli göçmenlerden oluşmaktadır. Otkan, a.g.e., s. 6-8; Otkan, a.g.m., s. 778; W. Eberhard da makalesinde "Chieh" sözcüğünün "Li-chieh" in kısaltılmış hali olabileceğini ifade etmektedir. Wolfram Eberhard, "Türk Kavimleri Hakkında Çince Vesikalar: III, Chin Devrinde (265-419) Hyung-nu'lar Hakkında Monografya", **Tarih Araştırmaları**, 1941, s. 233; Tang'a göre Hunların bir kolu olan Chiehler Shang-tang, Wu-hsiang 武鄉 ve Chieh-shih 羯室 gibi bölgelerde dağınık bir biçimde yaşamaktadırlar. Tang Guo-Zhong, **Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devleti'nin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tarihi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1999, s. 6; D. Honey ise makalesinde birçok bilim adamının Chiehlerin, Yüe-chihlerden geldiğine inandığını belirterek, kendisinin bu sözcüğün çoğu zaman bir ırkı belirtmekten ziyade, göçebeler için zaman zaman kullanılan sıradan bir tabir olduğunu düşündüğünü belirtmektedir. David B. Honey, "Lineage as Legitimation in the Rise of Liu Yüan and Shih Le", **Journal of the American Oriental Society**, C. 110, S. 4, 1990, s. 618.

⁷⁸ Otkan, a.g.e., s. 6; Pulat Otkan, **M.S. IV. Yüzyılda Hunlar'ın Önderliğinde Çin'de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin, Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 1974, s. 1; Onat, a.g.e., s. xiii; W. Eberhard makalesinde beş yabancı kavmin arasında Chiehleri saymayıp, onların yerine Tabgaçları koymaktadır. Wolfram Eberhard, "Chin-Devrindeki (M.S. 265-316) Beş Kavmin Tarihine Kronolojik Bir Bakış", s. 158.

⁷⁹ Mo-tu 冒頓 döneminde Han Hanedanlığı ile Hunlar arasında yapılan antlaşma sonucunda Han Hanedanlığı'ndan bir prenses Mo-tu ile evlendirilmişti. Hunlar bu evlilik sonucunda iki devlet arasında kurulan akrabalık bağına dayanarak III. yüzyılın ikinci yarısında "Liu" soyadını kullanmaya başlayarak Çin tahtı için meşru aday olduklarını vurgulamak istemişlerdir. Tilla Deniz Baykuzu, "Merkezi Çin'de Kurulan Hun Devletleri İlk Chao (Han) Devleti (M.S. 304-M.S. 329)", **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Bişkek

başlayıp⁸⁰, Tabgaç Devleti'nin Kuzey Çin'i kendi hâkimiyetleri altına alarak sonlandırdıkları bu dönemde kurulan devletlerin sayısı aslında 19 olmasına karşın, en güçlülerinin sayısı 16 olduğundan ve söz konusu devletler beş yabancı kavim tarafından kurulduğundan Çin Tarihi'nde bu döneme "Beş Yabancı- On Altı Devlet Dönemi 五胡十六國代" (304-439) adı verilmektedir⁸¹. Söz konusu On Altı Devlet şunlardır; Önceki Chao, Sonraki Chao 後趙 (319-351), Önceki Liang 前涼 (320-376), Önceki Yen 前燕 (337-370), Önceki Ch'in 前秦 (351-394), Sonraki Yen 後燕 (384-409), Sonraki Ch'in 後秦 (384-417), Batı Yen (384-395), Batı Ch'in 西秦 (385-431), Sonraki Liang 後涼 (386-403), Güney Liang 南涼 (397-414), Kuzey Liang 北涼 (397-439), Güney Yen 南燕 (398-410), Batı Liang 西涼 (400-421), Hsia 夏 (400-431), Kuzey Yen 北燕 (409-436).

Bu devletlerden dört tanesi Hunlar tarafından kurulmuştur. Bunlar; Önceki Chao (Han), Sonraki Chao, Kuzey Liang ve Hsia Devletleri'dir⁸². Önceki Yen, Sonraki Yen, Güney Yen, Batı Yen, Batı Ch'in ve Güney Liang Devletleri Hsien-piler, Önceki Ch'in, Sonraki Ch'in ve Sonraki Liang Devletleri ise Tibetli kavimler tarafından kurulmuştur. Önceki Liang, Batı Liang ve Kuzey Yen ise Çinli devletlerdir. Tabgaçların Tai Devleti ve Kuzey Wei Hanedanlığı da bu dönemde kurulmuş olmasına rağmen Çinli tarihçiler tarafından On Altı Devlet'e dâhil edilmemektedir. Hatta söz konusu "Beş Yabancı Kavim" arasında Tabgaçların adı sayılmamaktadır. Zira kurdukları Kuzey Wei Hanedanlığı resmi Çin hanedanlıklarından birisi sayılan Tabgaçların tarihçiler tarafından

2004, S. 12, s. 5; Honey, a.g.m., s. 617; İlk Chao Devleti'ni kurarak On Altı Devlet dönemine ön ayak olan Hun lideri Liu Yüan, Çin-shu'da Çin için felaket sayılan bu dönemin baş mimarı olarak zikredilmektedir. CS 晉書 101, s. 2644; Honey, a.g.m., s. 616; David B. Honey, "History and Historiography on the Sixteen States: Some T'ang "Topoi" on the Nomads", *Journal of Asian History*, C. 24, S. 2, 1990, 167, s. 183.

⁸⁰ Hunları yeniden kendi devletlerini kurmaya sevk eden iki faktör vardır. Birincisi; Çin Hanedanlığı varislerinin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek güce olmadığını anlamaları, ikincisi; Hun Ch'an-yüsü'nü sarayda rehin tutan Wei ve Çin politikasının artık Çin'i yönetmeyi arzulayan yeni bir Hun lider profili oluşturmuş olmasıdır. Barfield, a.g.e., s. 99; P. Otkan yabancılar tarafından bu dönemde kurulan devletlerin birçoğunun Liu Yüan'ın kurduğu devletin siyasi yapısını benimsediği görüşündedir. Bu sisteme göre devlet içindeki yabancılar ve Çinliler kendilerine özgü yönetim biçimi ile yönetiliyordu. Ancak T. J. Barfield hem boyların, hem de Çinlilerin kendi usullerinde yönetilmesini sağlayan ikili sistemi barındıran kompleks devletlerin Hsien-pi boyları tarafından kurulup, geliştirildiğini söylemektedir. Ona göre bu gelişimin en çok meyve verdiği yer Liao Nehri havzasıdır. Bu bölgede Liao-hsi bozkırında yaşayan boylar, Liao-tung yarımadasındaki şehirlerde yaşayan Çinli çiftçiler ve Liao Nehri ağzında yaşayan orman kavimleri bir devlet çatısı altında yönetilmişlerdir. Yine kuzeybatıda Kansu koridoru da benzer sistemin uygulandığı bir saha olmuştur. Otkan, a.g.m., s. 775; Barfield, a.g.e., s. 100-101.

⁸¹ Bu dönem literatürde "Beş Yabancıların Çin'i Karışması 五胡亂華" olarak da geçmektedir. Her ne kadar söz konusu dönemde devlet kuran kavimler kaynaklarda bu şekilde "yabancı" tabiri ile tanımlansa da, Hunların ve Chiehlerin yüz yılı aşkın bir süredir Shan-hsi'de yaşadıkları ve Tibetli Fu Chien'in mensup olduğu boyun Kansu'nun güneyinden olduğu göz ardı edilmemelidir. Mu-junglar onlara nazaran daha uzaktan Liao-ning 遼寧 bölgesinden olup, 350'li yıllardan önce Merkezi Çin'de bulunmamışlardır. Ancak onlar da 300'lü yılların başından itibaren Çin kültürüne oldukça aşina idiler. Yang Shao-yün, *Becoming Zhongguo, Becoming Han: Tracing and Re-Conceptualizing Ethnicity in Ancient North China, 770 BC-AD 581*, Singapur Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Singapur, 2007, s. 61, 74; Otkan, a.g.e., s. VI; Pulat Otkan, *T'o-pa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi*, s. 2.

⁸² Ayşe Onat, "Kuzey Çin'de Kurulan Hun Devletleri (4. ve 5. yüzyıllarda)", *Tarihte Türk Devletleri I*, Ankara, 1987, s. 31.

Çin’de karışıklık yarattıklarını düşündükleri yabancı kavimlerle aynı kategoriye koyulmaması şaşırtıcı değildir⁸³.

Çin’de yabancı hanedanlıkların ortaya çıkması rastgele verilmiş bir mücadelenin değil sosyo-politik bir verasetin sonucudur. Han Hanedanlığı’nın son döneminde başlayıp, Üç Devlet döneminde devam ederek, Chin Hanedanlığı’nda zirveye çıkan yabancıların askerî gücünden yararlanma politikası On Altı Devlet döneminin temellerini atmıştır. Bu dönemde Çin’de siyasi, askerî, ekonomik ve sosyal açıdan büyük değişiklikler yaşanmıştır⁸⁴.

Çin’deki iç düzenin bozulması tıpkı Hunlar gibi güçlü askerî teşkilata sahip sınır boylarının iç bölgelere yerleşmeleri için çok iyi bir fırsat yarattı. Bu nedenle Chin Hanedanlığı’nın sonuna kadar milli niteliğini koruyan Merkezî Çin⁸⁵ 中原 topraklarında yabancılar tarafından kurulan hanedanlar “fatih hanedanlar” değil, “sızma hanedanlar” olarak nitelendirilmektedir⁸⁶.

İlk askerî hanedanlıkların çoğu kısa ömürlü olmuş, bunların yerini bozkır askerî sistemi ile Çin stili bürokrasiyi kombinleyen daha sofistike sınır devletleri almıştır. Birkaç

⁸³ T. J. Barfield’e göre Tai Devleti’nin bu sınıfa dâhil edilmemesinin nedeni bu devletin henüz tam anlamıyla teşekkül edememiş göçebe kavimlerin oluşturduğu ve Çin için ehemmiyetsiz bir konfederasyon olma özelliği taşımasıdır. Bu dönemde Tabgaçlar güçlü komşularına karşı daha ziyade sadık bir politika izlemiş, saldırıya uğradıklarında ise dağların arkasına çekilmeyi tercih etmişlerdir. Barfield, a.g.e., s. 118.

⁸⁴ Çin topraklarına yerleştikten sonra geleneksel hayvancılık ekonomisini bırakmayan kuzeyli boylar daha önce tarım arazisi olarak kullanılan toprakları otlığa dönüştürerek, otlak sorununa çözüm bulmuşlardır. Bunun sonucu olarak da Çin’in geleneksel tarım ekonomisinde değişiklikler olmuştur. Ayrıca yabancılar yönetimleri altındaki insan gücünü arttırmak amacıyla farklı bölgelerdeki halkı göç ettirerek stratejik yerlere yerleştirmiştir. Halkın bir kısmı ise savaşlar nedeniyle Güney Çin’e göç etmiştir. Gerek hayvancılık ekonomisinin önem kazanması, gerekse göçler nedeniyle Çinlilerin eski yaşamlarında büyük değişiklikler olmuştur. Yabancıların yiyecekleri, kıyafetleri ve eşyaları benimsenmeye başlanmış, kırmızı bile birçok Çinlinin tiryakisi olduğu bir içki hâline gelmiştir. Kuzeyde yabancılar Batı Bölgeleri ile ilişkilerini geliştirirken, güneye sürülen Çinli yöneticiler yeni ticaret merkezleri kurmak zorunda kalmışlardır. Tüm bunların yanında Budizm Çin’e yerleşmiş ve yabancı kavimlerin bilhassa Hunların desteğiyle Çin’de tutunabilme imkânı bulmuştur. Kimi bilim insanları kuzeyli boyların zamanla Çinlilerle kaynaşarak eridiklerini iddia etse de, böyle bir kaynaşma sanıldığı kadar büyük oranda olmamıştır. Çünkü yabancılar boy sistemini değiştirmemiş ve Çin topraklarında da kabileler hâlinde yaşamaya devam etmişlerdir. Hatta evlenmeler bile belli boylar arasında yapılmıştır. Otkan, a.g.m., s. 775-776, 784; Bu dönemde Budizm Çin’e yerleşmiş ve böylece ilk defa yabancı bir inanç sistemi Çin’de tutunabilme imkânı bulmuştur. Otkan, a.g.e., s. 5; W. Eberhard’a göre; Kuzey Çin’de yabancılar hâkim olduktan ve burada yüksek bir kültür meydana geldikten sonra, kuzeyli boylara artık “barbar” (?) gözüyle bakılamaz olmuştur. Hatta Çin imparatorunun “göğün oğlu” olduğu fikri de artık değişmiştir. Eberhard, a.g.e., s. 125; Bu noktada literatürde sıklıkla kullanılan “barbar” sözcüğüne değinme gereğini duymaktayız. G. Kırilen’e göre; Çin tarihinde yabancıları anlatmak için kullanılan, “夷”, “狄”, “戎”, “蠻” ve “Hu” gibi aslında coğrafi konum belirten terimlerin hepsinin “barbar” şeklinde batı dillerine çevrilmesi hatalıdır. Batı dillerinde oldukça olumsuz çağrışımları olan bu sözcük esasında Çinlilerin yabancı kavimlere olan bakış açısını yansıtmamaktadır. Zira Çinliler, yabancı kavimleri “vahşi, gelişmemiş, uygarlaşmamış” manasına gelen “barbar” şeklinde nitelendirecek kadar keskin olumsuz bir fikre sahip değillerdir. Kırilen, **Çin Klasik Metinlerinde Yabancılar: Yi, Di, Rong ve Hu Terimleri**, s. 1-34; Kırilen, **Eski Çin’in Ötekisi Türkler**, s. 15-27.

⁸⁵ Bugünkü Ho-nan 河南, Shan-tung’un 山東 batısı, Shan-hsi’nin 山西 güneyi ve Ho-pei’i 河北 içine alan Sarı İrmak’ın 黄河 orta ve aşağı kısımlarının bulunduğu bölgedir. Geleneksel Çin tarih anlayışına göre burası Çin medeniyetinin doğduğu yerdir ve Çinlilere göre dünyanın merkezidir, Luo, a.g.e., s. 67.

⁸⁶ Otkan, a.g.m., s. 775.

nesil süren bu gelişim bilhassa Mançurya ve Kansu 甘肅 gibi izole bölgelerde sağlanmıştır. Mançurya’da kurulan bu iyi organize olmuş hanedanlıklar çeşitli Hsien-pi boyları tarafından kurulmuştur. Bunlar kendilerini istilalara karşı savunacak kadar güçlü fakat kendi bölgelerinin dışında girdikleri savaşlarda çoğunlukla başarısız olan devletler idi. Bu nedenle ancak Hun devletleri yıkıldıktan sonra içerilere doğru ilerleyebilmişlerdir⁸⁷.

Söz konusu bu dönemde ve daha sonrasında Çin’in milli devlet geleneğinde büyük değişiklikler olmuştur. Tabgaç Devleti’nin köprü vazifesi gördüğü geçiş döneminin ardından, Çinli-Yabancı ortak anlayışının tezahürü olarak VII. yüzyılda kurulan T’ang Hanedanlığı 唐朝 (618-907) ile Çin tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Üstelik VII. yüzyıl Çinli tarihçilerinden biri olan Wang T’ung (584-617) 王通 Tabgaçların kurduğu Kuzey Wei Hanedanlığı sayesinde Han Hanedanlığı ile T’ang Hanedanlığı arasındaki karışıklık döneminde Çin’in dağılmaktan kurtulduğunu yazmaktadır⁸⁸.

Yukarıda bahsedilen “Beş Yabancı, On Altı Devlet Dönemi” olarak adlandırılan ve Çin topraklarının karışıklık içinde bulunduğu dönemi daha iyi anlayabilmek için aşağıda, bu dönemde hâkim olan yabancı kavimler başlıklar altında kısaca incelenmeye çalışılacaktır.

1.1. Hunlar ve Chiehler

M.Ö. III. yüzyıl başlarında büyük bir imparatorluk kurmuş olan Hunlar, M.Ö. 58 yılında doğu ve batı, M.S. 48 yılında ise kuzey ve güney olmak üzere iki defa bölünmeye uğradılar. Kuzey Hunları bağımsız bir siyaset izlerken, Güney Hunları Çin’e bağlı olarak yaşamaya başladılar. Sekiz sınır kumandanlığı şeklinde organize edilmiş olan Güney Hunları, Kuzey Hunları Çinliler tarafından mağlup edilinceye kadar onlarla çatışmaya

⁸⁷ Barfield, a.g.e., s. 100.

⁸⁸ Bu ilk etapta övgü dolu bir cümle gibi dursa da, esasında Wang Tong’un eserinde geçen “*Hsiao Wen-ti sayesinde Çin yıkılmaktan kurtuldu 中國之道不墜，孝文之力也*” cümlesi ile Tabgaçları Çinileştirmeye yönelik reformları ile ünlü imparator Hsiao Wen-ti’ye gönderme yapılmaktadır. Dolayısıyla yazar burada iki Çinli hanedan olarak gördüğü Han ve T’ang Hanedanlıkları arasında kültürel geçişin Hsiao Wen-ti’nin reformları sayesinde olduğunu kastetmektedir. Wang T’ung 王通, *Chung-kuo Li-tai Si Hsiang-chia 中國歷代思想家*, <https://books.google.com.tr/books>, 14, 19.03.2018.

devam etti⁸⁹.

Güney Hunlarının desteği ile Çinliler tarafından 89-91 yılları arasında ağır bir mağlubiyete uğratılan Kuzey Hunları batıya doğru gitmeye başlamış, böylece Moğolistan sahası boşalmış ve kuzeydeki güç dengeleri alt üst olmuştu. Ancak Kuzey Hunlarının batıya doğru gitmesi Güney Hunlarına hiçbir avantaj sağlamadı. Zira onların boşalttığı sahaya onlardan çok daha saldırgan olan Hsien-piler yerleşmeye başladı⁹⁰. Bugünkü İç Moğolistan 內蒙古 bölgesinde Çin'e bağlı olarak yaşayan Güney Hunları bahsi geçen bu gelişmelerden sonra Çin'in daha da içlerine doğru inmek zorunda kaldı⁹¹. Hunların bu dönemdeki başkentleri Çin gözetiminde bulunan Fen Nehri 汾河 civarındaki P'ing-yang 平陽 şehri idi. Han Hanedanlığı başkenti olan Yeh⁹² 鄴 şehrinde ise hanedandan bir kişi ikâmet ediyordu. Çünkü Çinliler Hunların birleşmesine engel olmak için her sene Güney Hunlarına yüklü miktarda ipek, çeşitli kumaş ve erzak gönderirken, Hunlar da bunun karşılığında Han başkentine bir kişiyi rehin olarak gönderiyordu⁹³.

Büyük iç karışıklıkların yaşandığı Han Hanedanlığı'nda II. yüzyılın sonlarına gelindiğinde merkezî otorite çok zayıflamış, Çinli generaller özellikle sınır bölgelerinde gittikçe kuvvetlenerek bağımsız hâle gelmişlerdi. Bu generaller sık sık Çin içinde yaşayan Hunlardan askerî yardım almaktaydılar. Nitekim Hunlar, 184 yılında çıkan Sarı Sarıklılar İsyanı'nın bastırılmasında da önemli rol oynamışlardı.

Bahsi geçen bu generallerden birisi olan Wei bölgesi hâkimi Ts'ao Ts'ao⁹⁴ 曹操, Kuzey Çin'i kontrol altına aldıktan sonra Hunlar ve Wu-huanlar üzerinde daha fazla baskı

⁸⁹ Nicola Di Cosmo, "Han Frontiers: Toward an Intergrated View", *Journal of American Oriental Society*, C. 129, S.2, 2009, s. 205.

⁹⁰ Rafe de Crespigny, "The Three Kingdoms and Western Jin A History of China in the Third Century AD, <https://digitalcollections.anu.edu.au/html/1885/42048/3KWJin.html>, 21.05.2014, 36; Pulat Otkan, "T'o-palar- Boylar Birliğinden Devlete-", s. 69; Yihong Pan, "Early Chinese Settlement Policies towards the Nomads", *Asia Major*, Third Series, C. 5, S. 2, 1992, s. 51.

⁹¹ Çinliler Çin topraklarında eskiden beri ikâmet eden veya yeni gelen Hunları çok başarılı biçimde yerleştirmişlerdir. Tecrübeli Çinli devlet adamları Çin'e yerleşip, kendilerine tâbi olan Hun büyüklerine büyük imtiyazlar vermişler ve onları Çinlilerden ayrı tutmamışlardır. Hanedandan hanedana geçen bu Çin politikası yüzyıllar boyunca sürmüştür. Ögel, a.g.e., s. 405.

⁹² Yeh şehri, Ho-pei eyaletindeki 河北州 Lin-ch'eng'in 臨城 batısında yer almaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 83.

⁹³ Henry Serruys, "A Note on China's Northern Frontier", *Monumenta Serica*, C. 28, 1969, s. 445.

⁹⁴ Wei Hanedanlığı'nın ilk imparatoru Ts'ao Pi'nin babası olan Ts'ao Ts'ao 190'lı yılların ortalarında merkezden bağımsız hareket etmeye başlamıştı. Her ne kadar başlangıçta ordusu az sayıda askerden oluşsa da, kısa sürede yükselişe geçerek, memur ve askerlerinin güvenini kazanmış, Sarı Irmak'ın güneyindeki devletini güçlendirmiştir. Bu dönemde Ts'ao Ts'ao'un iki önemli başarısı göze çarpmaktadır. Birincisi genç imparator Hsien'i kontrol altında tutarak, kendi kararlarını uygulamaya başlaması, ikincisi ise askerî tarım kolonileri oluşturmasıdır. Bu usule göre savaş nedeniyle arazilerini terk etmek zorunda kalan köylüler yeniden buralara yerleştirilmiştir. Yeni düzende arazilere yerleştirilen kiracılar sadece hükümete bağlı olarak orduya erzak sağlamakla yükümlü idiler. Rafe de Crespigny, "Man from the Margin: Cao Cao and the Three Kingdoms", <https://digitalcollections.anu.edu.au/html/1885/42048/morrison51.html>, 13.05.2014; Ayrıca Ts'ao Ts'ao ile ilgili tafsilat için bk., Eberhard, a.g.e., s. 110.

uygulamaya başladı⁹⁵. Uzun süredir sınırlar içerisinde yaşayan ve sayıları tedirgin edici boyutta artan Hunlar 216 yılına gelindiğinde artık tamamen bir tehdit olarak görülüyordu. Ancak Ts'ao Ts'ao tıpkı Sarı Sarıklılar İsyanı'nın bastırılmasında olduğu gibi sık sık askerî yardım aldığı Hunlara ileride de ihtiyacı olacağını biliyordu. Bu nedenle “ödüllendirme” adı altında, dağınık bir şekilde yaşayan 19 Hun boyunu, 215-216 yılında beş gruba⁹⁶ ayırarak, Shan-hsi ve Shaan-hsi 陝西 bölgelerine yerleştirdi⁹⁷. Her grup için belirli bir otlak alanı belirlendi ve her boyun beyine Çinli bir görevlinin nezaret etmesine karar verildi. Bu dönemde Ch'an-yü⁹⁸ 單于 olan Hu-ch'u-ch'üan 呼廚泉, Ts'ao Ts'ao'nun sarayında rehin olarak tutuluyor, amcası Ch'ü-pei 去卑 ise ona naiplik ediyordu. Çin kaynaklarında rakamları net bir biçimde belirtilen bu boyların toplam nüfusu 145 bin kişiye denk gelmektedir. Esasında Ts'ao Ts'ao Hunları minimum masraf ile kontrol ederek, ihtiyaç dâhilinde onların askerî birliklerini kendi ordusunda kullanmayı amaçlamaktaydı. Bu nedenle onlara otlaklar tahsis ederek, daha sistemli bir şekilde yerleştirmenin sakıncalı bir durum oluşturacağını tahmin etmemiş, ayrıca genel olarak yabancı kavimler üzerinde başarılı olan Çinileştirme politikasının Hunlar üzerinde de işe yarayacağını düşünmüştü⁹⁹. Esasında Hunların eskisi gibi bozkırın büyük gücü değil, sıradan bir sınır boyu durumunda bulunmaları da Ts'ao Ts'ao'nun rahat davranmasında etkili olmuştu. Ancak Ts'ao Ts'ao'nun gözden kaçırdığı en önemli nokta kendi elleriyle Çin içerisine yerleştirdiği, hanedan sistemlerini halen muhafaza eden Hunların devlet teşekkülü hususundaki yetenekleri idi¹⁰⁰.

Söz konusu 19 Hun boyunun Shan-hsi'ye yerleştirildiği tarih olan 216 yılı, Güney

⁹⁵ Ts'ao Ts'ao'un, uzun bir hanedan zincirine sahip Hunlar ile bir hanedan geleneğine sahip olmayan Wu-huanlar üzerinde uyguladığı politika birbirinden farklıydı. Bu dönemde her birinin başında kendisini “ch'an-yü” olarak adlandıran bir beyin bulunduğu üç gruba ayrılan Wu-huanları, Hunların aksine parçalamak çok daha kolaydı. Barfield, a.g.e., s. 96.

⁹⁶ 4000 çadırdan oluşan kuzey grubu Hsin-hsing'e, 6000 çadırdan oluşan merkezî grup T'ai-ling'e 太陵, 10.000 çadırdan oluşan sol grup T'ai-yüan yakınındaki Tzu-shih'e 兹氏, 6000 çadırdan oluşan sağ grup Ch'i'ye 祁 ve 3000 çadırlık güney grubu ise P'u-tzu'ya 蒲子 yerleştirilmiştir. Tang, a.g.e., 4; Boodberg, “Two Notes on The History of The Chinese Frontier”, s. 292; B. Ögel'e göre; Hunların beş bölüme ayrılması sadece onlar için uygulanan bir sistem değil, Çin'deki tüm kavimleri içine alan yeni bir düzenlemedir. Ögel, a.g.e., s. 417.

⁹⁷ Hunların Çin içine yerleştirmeleri hususunda tafsilat için bk., Eberhard, a.g.e., s. 112-113; Pan, a.g.m., s. 54; Baykuzu, a.g.e., s. 180-181.

⁹⁸ “Ch'an-yü” unvanı milattan önceki dönemlerden, M.S. V. yüzyıla kadar Hun hükümdarlarına verilen unvandır. V. yüzyıldan sonra ise bu unvanın yerini, “kağan” unvanı almıştır. Tilla Deniz Baykuzu, “Hunların Kayıp Kitapları ve Sutraları”, **Bilig**, Kış/2008, S. 44, s. 205.

⁹⁹ Tilla Deniz Baykuzu, **Kuzey Liang'da Kurulan Hun Devleti**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997, s. 9; Esasında Çinliler bu iskân politikasını daha önce de birçok kez uygulamışlardı. Bu politikaya göre; yabancılar Çin topraklarına yerleştirildikten sonra yakınlarında bulunan Çin idare merkezleri tarafından milli benliklerini yitirinceye kadar kontrol altında tutulurlardı. Ögel, a.g.e., s. 416; Han Hanedanlığı'nın Hunlar üzerinde tatbik ettikleri iskân politikası hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Pan, a.g.m., s. 41-46.

¹⁰⁰ Barfield, a.g.e., s. 96.

Hunlarının yıkılış tarihi olarak kabul edilir. Çünkü bu tarihten itibaren, Ch'an-yü'lük artık Çin imparatorları tarafından atanılan bir memuriyet hâline gelmiştir. Ts'ao Ts'ao beşe ayırdığı grubun beylerini Mo-tu'nun 冒頓 (M.Ö. 209- M.Ö. 174) soyundan gelen Tu-ku boyundan seçmiştir. Bu Hun grupları Chin-yang'da¹⁰¹ 晉陽 Fen Nehri civarında oturmakta idiler.

Üç Devlet dönemine gelindiğinde bu devletlerin hükümdarları ülke içindeki yabancılarla ilgilenerek, onları belirli yerlere yerleştirdiler. Daha önce de bahsedildiği gibi üç devletin bu hükümdarları Çin içindeki Hunlarla iyi ilişkiler kurmak istiyorlardı. Zira hem birbirlerine, hem de kuzeyde gittikçe kuvvetlenen Hsien-pilere karşı giriştikleri mücadelelerde bu Hun gruplarından askerî yardım alıyorlardı. Çin sınırlarında yaşayan Hun boyları da Hsien-pi baskılarıyla güneye inerek zamanla bu bölgede yaşayan diğer Hun gruplarıyla birleşip çoğaldılar. Bu şekilde giderek büyüyen Hun kitleleri, daha sonra kurulacak Hun Devletlerinin temelini oluşturmaya başladı¹⁰².

Hunların hanedan boyu Tu-kular 250 yılında dört gruba ayrılmaktaydı. Bir grup Liu Yüan'ın babası Liu Pao'nun 劉豹 ailesi idi. İki tanesi Tabgaçlar ile evlilik bağı kurarak onlara dâhil olmuştu. Bir diğeri ise T'ieh-fu 鐵弗 ismiyle anılmaktaydı¹⁰³.

Hunlar Chin Hanedanlığı döneminde de Çin içlerine gelerek yerleşmeye devam ettiler. İmparator Wu 武帝 döneminde 20 bin, 30 bin, 100 bin ve 11 bin kişiden oluşan Hun grupları Çin topraklarına gelerek yerleşti. Çinli bazı devlet adamları durumdan rahatsız oldularsa da imparator gelen yabancı kavimleri memnuniyetle karşılamaya devam etti¹⁰⁴. Chin Hanedanlığı'nın başlarında ülke içinde güvenlik temin edildi, fakat bu durum çok uzun sürmedi. Bir süre sonra başlayan iç karışıklıklar Çin topraklarına yerleştirilen

¹⁰¹ Chin-yang günümüzdeki T'ai-yüan şehridir.

¹⁰² Onat, a.g.e., s. xi-xii.

¹⁰³ Wolfram Eberhard, **Das Toba Reich Nordchinas**, s. 55-56; David B. Honey, "Lineage as Legitimation in the Rise of Liu Yüan and Shih Le", s. 617.

¹⁰⁴ Chin devlet adamı Kuo Ch'in 郭欽 imparatora silahsızlandırma politikasının zararlarını anlatmak için yazdığı mektupta "Batı ve kuzey barbarları kuvvetli oldukları kadar zalim kişilerdir. Tarih boyunca her dönemde memleketimiz için tehlike yaratmışlardır. Wei sülalesinin ilk zamanlarında Çin'in nüfusu az olduğu için bunlar önce kuzeybatı bölgelerine sonra ise Ching-chao 京兆, Wei-chün 魏郡, Hung-nung 弘農 gibi iç bölgelere yerleştirilmişlerdi. Bugün bize itaat ediyor gibi gözükseler de uygun bir zamanda muhakkak büyük bir tehlike yaratacaklardır. Eğer Hun süvarileri P'ing-yang ve Shang-tang'dan hareket ederlerse üç gün içinde Meng-chin 孟津, Pei-ti 北地, Hsi-ho, T'ai-yüan, Feng-yi 馮翊 An-ting 安定, Shang-chün'e 上郡 kadar gelebilir ve buralara yerleşebilirler. Bu yüzden iç bölgelere yerleşmiş olan yabancı kavimleri yavaş yavaş hudut bölgelerine nakletmeliyiz. Bu şekilde bir plan uygularsak sınır bölgelerinde toplu halde oturan yabancıları kontrol etme imkânını sağlamış oluruz. Eskiden Çin imparatorlarının uyguladığı yabancıları yerleştirme politikasını aynı şekilde bizim de izlememiz gerekmektedir. Ancak böyle bir uygulama ile iç bölgelerimiz ve sınırlarımızda uzun süre bir sükûnet sağlanabilir" diye belirtmiş ancak imparator onun fikirlerini dikkate almamıştır. Tang, a.g.e., s. 5, 8-10; Eberhard, a.g.m., s. 166.

yabancı kavimlerin sık sık isyan etmesine vesile oldu. Bunlardan bazıları 271, 294 ve 296 yıllarında çıkartılan, fakat başarısızlıkla sonuçlanan Hun isyanlarıdır¹⁰⁵.

Güney Hunlarının “Sol Bilge Beyi” olan Liu Pao 劉豹 ölünce yerine bundan önce Çin sarayında yaşamış ve çok küçük yaşlardan itibaren yetenekleri ve zekâsı ile önemli kişileri etkilemeyi başarmış olan oğlu Liu Yüan “Sol Kanat Kumandanı” oldu¹⁰⁶. Chin imparatorunun arkasındaki güç sayılan Yang Chün 楊駿 tarafından 287’de kuzey boyunun lideri, 290 yılında “Beş Grubun Başkumandanı” ilan edilerek kendisine “Yüce Han Bölge Lideri” anlamına gelen bir Çin unvanı verildi¹⁰⁷.

Yeh’e sürgün edilmiş olan ve isyan planları içerisinde olan Chin prensi Ssu-ma Ying 司馬穎, Liu Yüan’i general yaparak Hun askerî işlerini düzenlemekle görevlendirdi. Ardından Ssu-ma Ying hanedanlık ordularının saldırısına uğrayınca Liu Yüan kuzey sınırını korumakla vazifelendirildi. Aynı esnada kendi boyları onu gizlice “Büyük Ch’an-yü” ilan ettiler.

Liu Yüan öncelikle başkenti Sol şehrine nakletti ve 304 yılında tahta çıkarak kurulan devlete “Han 漢” adını verdi. Bunun hemen ardından da “Han Kralı” unvanını aldı¹⁰⁸. Böylece Hunların On Altı Devlet döneminde kurdukları ilk devlet olan ve sonradan adı “Önceki Chao” olarak değiştirilecek olan Han Devleti kurulmuş oldu.

¹⁰⁵ Tang, a.g.e., s. 7-12.

¹⁰⁶ Liu Yüan’ın Çince eğitimi o yedi yaşında iken başlamış olmalıdır. Küçük yaşta olmasına rağmen önemli Çin klasiklerini ve tarihi olayları ünlü eğitimci Ts’ui Yao gözetiminde başarıyla çalışmıştır. Ayrıca o dönemin soylu Çinlilerinin takındığı geleneksel tavrı ve uygulamaları öğrenmek üzere sarayda oldukça fazla imkânâna sahip olmuştur. Hatta annesinin ölümünün ardından takındığı yaşlı haller Çinli idarecileri oldukça etkilemiştir. Tavrı ve kişisel nitelikleri ile birçok önemli saray mensubunun gönlünü kazanan Liu Yüan Chin Hanedanlığı’nın ilk imparatoru Ssu-ma Yen’in tahta çıkma töreninde bile bulunmuştur. Hatta Chin imparatoru, Liu Yüan ile tanışmak için onu huzuruna çağırılmış ve onunla sohbet etmiştir. Liu Yüan böylelikle İmparator’un güvenini kazanmıştır. Ancak saraydaki bu parlak kariyerine rağmen bazı saray mensupları göçebe nitelikler taşıyan bir takım karakteristik hareketleri nedeniyle ona tam olarak güvenmemek gerektiğini özellikle vurgulamışlardır. Zira kendisi aynı zamanda savaşçılık mahareti, karakteri, itaatkâr bir Çinli olmasını engelleyecek birçok kişilik özelliği nedeniyle Hun beyleri tarafından da oldukça saygı görmekteydi. Bu nedenle böylesine dışlı, karizmatik ve yetenekli bir Hun’un Çin sarayında itibar görmesine bazı Çinli idareciler itiraz ederek İmparator’a baskı yapmışlardır. Nihayetinde babası ölünce İmparator onu “Sol Kanat Beyi” unvanı ile kendi boyunun başına göndermiştir. CS 101, 2646; David B. Honey, “Sinification as Statecraft in Conquest Dynasties of China Two Early Medieval Case Studies”, *Journal of Asian History*, C. 30, S. 2, 1996, s. 119-121; Baykuzu, **IV. Yüzyılda Çin’de Kurulan İki Hun Devleti İlk Chao ve Sonraki Chao Devletleri**, s. 35-37; Baykuzu, a.g.m., s. 6.

¹⁰⁷ Baykuzu, a.g.e., s. 38; Parker, a.g.e., s. 105; Honey, a.g.m., s. 122; Hun askerî gücünün kendilerine sağladığı faydanın yanı sıra tehlikesinin de farkında olan Çinliler Liu Yüan’e bahsettikleri tüm bu unvanlara rağmen yine de ona karşı temkinli yaklaşmaktan da geri durmuyorlardı. Örneğin 270’li yılların başlarında Batı Chin sarayında yapılan toplantıda Ch’in-liang bölgesini Hsien-pilerden geri almak için Hun ordusunun kullanılması önerisi Liu Yüan’in kuvvetleneceği ve kendileri için tehdit oluşturacağı korkusuyla reddedilmiştir. Pan, a.g.m., s. 55.

¹⁰⁸ Liu Yüan birkaç nedenden dolayı “Han” adının kendisine miras kaldığını düşünmekteydi. Birincisi atalarının Han Hanedanlığı’nın Liu ailesi ile yaptığı evliliği. Dolayısıyla Han adını kendisinin devam ettirmesi gerektiğini düşünmekteydi. Bir diğer neden ise; Yang Chün tarafından daha önce Liu Yüan’e “Yüce Han Bölge Lideri” unvanı verilmiş olmasıydı. Honey, a.g.m., s. 125; Liu Yüan’in devlete “Han” adını vermesi ve kendisinin de “Han kralı” unvanı almasının politik nedenleri hakkında ayrıca bk., Baykuzu, a.g.m., s. 8.; Eberhard, a.g.e., s. 140-141.

Ülkede yaşanan kıtlığın ardından uygulanmaya başlanan devlet stratejileri neticesinde Ho-tung 河東 bölgesi zaptedildi, Pu-fang ve P'ing-yang şehirleri yağmalanarak civar kasabalar ele geçirildi. 307 yılında ise Ping eyaletinin¹⁰⁹ 并州 tüm vilayetleri alındı. 10. ayda “imparator” unvanı alan Liu Yüan, başkenti P'ing-yang şehrine nakletti.

Liu Yüan bir ch'an-yü olarak zaten kendi boylarından saygı görmekteydi. Çin elitinin takdirini kazanmak ise Çin tarzı bir imparatorluk kurmaktan geçmekteydi. Bu ziraâ toplumu kontrol altına almak Çin sistemlerini kullanmayı gerektiriyordu. Ancak bu tarz bir devlet Hunlar arasında asla rağbet görmüyordu. Çünkü onlara göre Çin tarzında bir hayat, özgürlüğün ve hareket kabiliyetinin yitirilerek kısıtlı bir toprağa bağlanmak manasına gelmekteydi¹¹⁰. Zaten ch'an-yülük ile imparatorluk kavramları nitelik açısından da birbirinden çok farklıydı. İmparatorluk evrensel bir gaye taşıırken, ch'an-yülük boy sisteminin en tepesinde yer alarak, altındaki boyların selametini sağlamakla yükümlü bir müessese idi. Çin tarzı bir saray Hunlara göre tamamen gereksiz ve boy sistemi açısından tehlikeli görülmekteydi¹¹¹.

Devletin başında altı yıl kalan Liu Yüan öldükten sonra, veliahtı olan oğlu Liu Ho 劉和 tahta geçti. Yüksek rütbeli idarecilerin kışkırtmasıyla Liu Ho'nun kardeşlerine saldırması kendi aleyhine oldu. Her ne kadar kardeşlerinden Liu Yü 劉裕 ve Liu Lung 劉隆 öldürmeyi başardıysa da, babasının ölümünden önce “Büyük Ch'an-yü” ilan edilen ve sağ kalmayı başaran Liu Ts'ung¹¹² 劉聰 saraya saldırarak imparator kardeşini öldürdü. Ts'ung'un tahta geçtikten sonraki ilk işi ordusunu, Hunların saldırı ve yağmalarından dolayı harap olmuş Chin başkenti Lo-yang 洛陽 üzerine göndermek oldu. Düzenlenen akın ve yağmalardan sonra 6. ayın 11. günü Lo-yang sarayına girilerek, imparator, saray görevlileri ve hazine ele geçirildi. Savaş sonunda Chin imparatoru ve imparatorluğa ait altı mühür başkent P'ing-yang'a götürüldü. Chin imparatoru önce bir süre hizmetçi gibi Hun sarayında tutulsa da sonrasında canlı kalması tehlikeli görüldüğü için idam edildi.

¹⁰⁹ Ping eyaletinin sınırları Batı Chin döneminde T'ai-yüan, Shang-tang, Hsi-ho, Lo-p'ing, Yen-men 雁門 ve Hsin-hsing'i kapsamaktaydı. Holmgren, a.g.e., s. 81.

¹¹⁰ Pan, a.g.m., s. 56.

¹¹¹ Barfield, a.g.e., s. 102.

¹¹² Liu Ts'ung hakkında ayrıntılı bilgi için bk., Baykuzu, a.g.m., s. 11.

Başkentin Lo-yang'a taşınması önerisi ise şehrin dört bir tarafı düşmanla çevrili olduğu için reddedildi.

Chin Hanedanlığı'nın diğer başkenti Ch'ang-an 長安 Hun saldırıları nedeniyle tıpkı Lo-yang gibi harap bir şehre dönüşmüştü. Burası Hunlar tarafından daha önce birkaç kez muhasara altına alınmış, fakat dışardan gelen yardımlar nedeniyle ele geçirelememişti. Ancak 316 yılında düzenlenen akın sonunda nihayet şehir ele geçirildi. Chin imparatoru Ming¹¹³ 明帝(313-317) mühürler ve bazı görevlilerle birlikte Hun başkentine götürüldü.

Liu Ts'ung'un ölümünden sonra 318 yılında yerine oğlu Liu Ts'an 劉粲 geçti. Babası gibi zevke ve ihtişama düşkün olan bu yeni imparator tüm devlet ve askerî işleri kayınpederi olan Chin Chün'e 靳準 bıraktı. Uzunca bir süredir tahtta gözü olan Chin Chün bu fırsatı iyi değerlendirerek önce kendisine muhalif olan bir çok komutan ve bürokratu görevinden azletti. Daha sonra çıkardığı isyan sonucu imparatoru öldürdü ve kendini "Hanların Büyük Kralı" ilan ederek, Chin Devleti'ne bağlılığını bildirdi. Bu durumu hazmedemeyen birçok general askerî birlikleriyle beraber, bütün Chin Chün tarafından azledilenlerin yaptıkları gibi, o esnada Ch'ang-an'da bulunan, Liu Yüan'in evlatlığı Liu Yao'ya 劉曜 bağlılıklarını bildirdiler. Chin Chün'ün isyanını bastırmak üzere Ch'ang-an'dan yola çıkan Liu Yao, Hun başkentine geldikten sonra ona bağlananların desteğiyle imparator ilan edildi.

Chin Chün 319 yılında öldürüldü ve imparatorun altı mühürü Liu Yao'ya teslim edildi. Aynı sene Liu Yao başkenti C'hang-an'a taşıyarak devletin adını "Chao" olarak değiştirdi¹¹⁴. Liu Yao'nun devletin başına geçmesi, bir süredir kuzey topraklarında gizlice imparatorluk hayalleri kuran, Chieh boyuna mensup, devletin önemli generallerinden olan Shih Lo'yu¹¹⁵ 石勒 çok kızdırdı. Shih Lo isyan ederek kendisini "Chao kralı" ve "Büyük Ch'an-yü" ilan etti. 325 yılında güney ve batı bölgelerinde istikrar sağlandıktan sonra Önceki Chao Devleti'ne karşı harekete geçti. Düzenlediği seferlerde 10 kale ve 5000

¹¹³ Lo-yang ele geçirildikten sonra Hun başkentine gönderilen Chin İmparatoru Huai'nin öldürülmesinden sonra Prens Sse-ma Shao 司馬紹 hanedanlığın yeni imparatoru ilan edilerek "Ming-ti" adını almıştır. a.g.m., s. 13-14.

¹¹⁴ O zamanın fal işaretlerine göre "Chao" ismi ile ilintili element olan suyun peşinden metal gelecekti ve bu Chin Hanedanlığı'nın elementi idi. Liu Yao'nun devletin ismini "Chao" olarak değiştirmesinin nedeni budur. Honey, a.g.m., s. 130; Liu Yao'nun devletin adını ve kuruluş aşamasında takip edilen politikayı değiştirmesinin nedenleri hakkında ayrıca bk., Baykuzu, a.g.m., s. 19-20.

¹¹⁵ Liu Yüan'in aksine Shih Lo soylu bir aileye mensup değildi. Büyükbabası ve babası sadece küçük boy beyleriydi. Esasında kendisine bağlı olanlara sunacak hiçbir asaleti olmamasına rağmen hayran verici bir kişiliğe sahipti. Honey, a.g.m., s. 135.

hanelik halkı ele geçirdi. Böylece Liu ve Shih aileleri arasındaki mücadele başlamış oluyordu¹¹⁶.

Başkente saldıran Shih Lo, Hun sarayını yaktı. Fakat burada işler planladığı gibi gitmeyince kuzey topraklarına geri dönerek kendi devletini kurmaya karar verdi¹¹⁷. Kendisini imparatora rakip olarak gören Shih Lo'nun tek eksiği, imparatorluk mühürleriydi. Bu olayları takiben, Liu Yao ve Shih Lo arasında yaşanan savaşta Liu Yao yenildi¹¹⁸. Esir alındıktan sonra oldukça iyi bir muamele gördüyse de bir süre sonra öldürüldü. Liu Yao'nun 329 yılında uğradığı büyük hezimetten sonra Önceki Chao Devleti ortadan kalktı. İmparatorluk mühürlerini ele geçirdikten sonra, 330 yılında kendisini imparator ilan eden Shih Lo'nun devleti, tarihçiler tarafından Sonraki Chao Devleti olarak adlandırılmaktadır¹¹⁹.

Devletin ilk yıllarında Shih Lo'ya bağlanmak istemeyen Tu-ku kabilesinin isyanı bastırıldıktan sonra, devlet kurumlarını geliştirmek için faaliyetlere başlandı¹²⁰. Diğer taraftan Shih Lo dönemi, Çin'de erken Budizm'in¹²¹ başlangıç dönemi kabul edilmektedir¹²².

Shih Lo 333 yılında 60 yaşındayken öldü ve yerine oğlu Shih Hung 石弘 geçti. Hung iyi eğitilmiş, saygılı ve hassas yapıda bir insan olmasına rağmen, lider vasıflarına sahip değildi. Bununla birlikte Shih Lo tarafından bir veliyaht gibi yetiştirilen, devlet

¹¹⁶ Baykuzu, a.g.e., s. 151; Shih Lo büyük kudretine rağmen Hun hanedanlık zinciri hususunda oldukça dikkatliydi. Neticede 500 yıldan fazla bir süredir Hun hükümdarlığı Mo-tu'nun torunları tarafından yönetiliyordu. Bir Chieh olan Shih Lo'nun amacı bu nedenle Liu Yao'nun halefi olmak değil, kendi hanedanlığını kurmaktı. Barfield, a.g.e., s. 103.

¹¹⁷ 319 yılı ikinci ayda, Shih Lo biat ettiğini bildirmek üzere Wang-hsiu'yu, Liu Yao'ya göndermişti. Fakat Yao'nun emrindeki bir görevli onun ahlında ordunun mevcut durumunu öğrenmek için yollanan bir casus olduğu konusunda imparatoru uyarınca Wang idam edildi. Gerçekten de Shih Lo başkente düzenlediği saldırıdan sonra ülkesine dönmemiş, casus Wang'dan olumlu bir haber beklemekteydi. Fakat Wang'ın idam edilmesi neticesi planları gerçekleşmedi. Baykuzu, a.g.m., s. 19.

¹¹⁸ Bu savaş hakkında detaylı bilgi için bk., a.g.m., s. 20-22.

¹¹⁹ Shih Lo'nun devleti 24 il merkezi ve 300 bin kişilik hane halkından oluşuyordu. Parker, a.g.e., s. 109.

¹²⁰ Hunların hanedanlık boyu Tu-kular, Chieh boyuna mensup bir hükümdara bağlanmayı hem küçük düşürücü olarak gördüğünden hem de ailelerine yapılan soykırım yüzünden isyan etmek için adeta fırsat beklemekteydiler. Baykuzu, a.g.e., s. 156.

¹²¹ Doğu Han Hanedanlığı'nın son yıllarında ilk olarak misyonerler, seyyahlar ve tüccarlar vasıtasıyla Çin'e girmeye başlayan Budizm'in yayılım sahası ticaret yolları ile sınırlı kalmıştı. Hanedanlığın yıkılışı Budizm'in ayılması için uygun bir ortam hazırladı. Zira hanedanlığın yıkılışından sonra ortaya çıkan kaos ortamı halkın Konfüçyanizm'e olan güveninin sarsılmasına neden oldu. Halk bir süre sonra bu dünyada yaşanan sıkıntıların telafi edildiği bir "öteki dünya" vadeden Budizm'e ilgi göstermeye başladı. Ancak Budizm, Konfüçyanist prensiplere sıkı sıkıya bağlı ve öteki dünyadan ziyade bu dünya işleri ile ilgilenen Çinli seçkin sınıf tarafından asla rağbet görmüyordu. On Altı Devlet döneminin yabancı hükümdarları Konfüçyanizm'i kabul ederlerse askeri üstünlüklerini yitireceklerini farkında idiler. Bu nedenle Konfüçyanizm'e karşı, kendilerine daha uygun buldukları ve farklı etnik kimlikleri çatısı altında birleştirebileceklerini düşündükleri Budizm'i desteklemeye başladılar. Baykuzu, a.g.e., s. 195-197; Dorothy C. Wong, "Ethnicity And Identity", **Political Frontiers, Ethnic Boundaries, And Human Geographies In Chinese History**, ed. Nicola Di Cosmo, Don J. Wyatt, 2003, Londra, s. 82-83.

¹²² Budizm'in bu dönemde yükselişe geçmesinin nedenlerini T. D. Baykuzu şöyle sıralamaktadır: 1.) Çinli üst tabakanın Budizm'i ciddiye almamaları ve aleyhinde olmaları, 2.) Hunların Çin'e bir başkaldırı olarak, Konfüçyüsçü yönetime karşılık Budizm'i desteklemeleri, 3.) İpek Yolu'ndan gelecek maddi gelirlerin göz ardı edilememesi, 4.) Budist rahiplerin, tıpkı Şaman rahipler gibi büyü ve sihirle uğraşarak Hun liderlerine yabancı olmayan bir kültürle yakınlaşmaları, 5.) Mahayana mezhebinin Türklerdeki "kutlu kağan" anlayışına çok benzemesi. Baykuzu, a.g.e., 197.

yönetiminde ve askerî seferlerde çok önemli görevler alan amcasının oğlu Shih Hu 石虎 ise otoriter yapısı ve savaşçılığı ile dikkat çekmekteydi. Kendisinin ch'an-yü ilan edileceğini düşünen Hu, bu gerçekleşmediğinde oldukça hayal kırıklığına uğrayarak kin beslemeye başladı. Shih Hung tahta geçtikten bir süre sonra hükümdarın eksikliklerini iyi bilen Shih Hu askerleri ile birlikte sarayı bastı. Çok korkan Hung canının bağışlanması karşılığında tahtı bırakabileceğini söylediği hâlde Shih Hu onun tahtta kalmasına karar verdi. Ancak Hung, onun denetiminde sadece bir kukla imparator olarak Shih Hu'yu başbakan, Wei Kralı ve Büyük Ch'an-yü ilan etti. Ayrıca Hu oğullarını da yüksek kademelere getirterek, tamamen ele geçirmeyi planladığı tahtta meşruiyet zemini sağlamak üzere hazırlıklar yaptı¹²³.

Shih Hu'nun faaliyetlerinden oldukça rahatsızlık duyan Shih Lo'nun oğullarından K'ang saldırıya geçtiyse de yakalanarak öldürüldü. Bundan kısa bir süre sonra Shih Lo'nun karısının diğer oğlu Shih Huei 石恢 ile birlikte aleyhinde planlar yaptığı haberini alan Hu onu öldürttü. Bunun hemen ardından Shih Lo'nun oğullarından, Lo-yang'ı yöneten Shih Lang da düzenlenen bir saldırıda öldürüldü. Diğer oğul, Kuan yöneticisi Shih Sheng ise, Hu'nun saldırısı neticesi, Chih-tou Dağı'na gizlenmesine rağmen Hu'nun Kuan'ı da ele geçirmesi üzerine, kendi adamları tarafından öldürülerek, Hu'ya teslim edildi. Aradan çok geçmeden, kalan son kardeşlerinden Shih Hung'un 石宏 öldürülüp, Pin'in ise tutuklandığı haberini alan Shih Hung, imparatorluk mühürlerini kendi elleriyle Hu'ya teslim ederek ülkeyi ona bıraktı¹²⁴.

Hu'nun hükümdarlığı döneminde giderek zenginleşen ülkede, çeşitli etnik gruplardan oluşan halk refah içerisinde yaşamaktaydı. İmparator'un mimariye ve estetiğe düşkünlüğü sayesinde ülkenin göz kamaştırıcı bir yer hâline gelmesi üzerine, hâlâ kendisine bağlanmamış olan kabileler de ona tâbi olmaya başladı. Ayrıca Hu, halk arasından seçtiği 10 bin kadar genç kızını saray muhafızlığı ve askerlik yapması için eğiterek bir kadın ordusu oluşturdu. Bunun dışında, devletin üst mevkilerinde yer alan kadınlar, Çin topraklarında ilk kez bu kadar Hu döneminde önemsenmeye başladılar¹²⁵.

---

¹²³ Baykuzu, a.g.e. s. 167.

¹²⁴ a.g.e., s. 162-165.

¹²⁵ Ayrıntılı bilgi için bk., a.g.e., s. 166-185.

Hu'nun ölümünden sonra yerine küçük veliaht Shih Shih¹²⁶ 石世 geçti. Fakat Hu'nun diğer oğlu Shih Chün 石遵 tahtı ele geçirerek Shih ve karısını öldürdü. Shih Chün tahta geçtikten sonra, babasının evlatlığı Çin asıllı general Shih Min'i 石閔 orduların başına getirdi. Bir süre sonra Shih Min imparator ile kardeşleri arasında geçen taht kavgalarından istifade ederek çok fazla güçlendi. Shih Chün, kendisinin veliaht yapılma yönünde sunduğu teklifini reddedince, imparatoru öldürerek yerine diğer kardeş Shih Chien'i 石鑿 geçirdi. Bundan sonra Shih Min "Mareşal" unvanı alarak, ülkenin en büyük gücü hâline geldi. Onun bu kadar güçlenmesinden rahatsız olan 3000 kadar Chieh, imparatoru korumak için saraya girmiş olsa da Min ve yandaşları tarafından öldürüldü ve ardından şehirde gerçekleştirilen kıyımda 200 bin Chieh katledildi¹²⁷.

350 yılında Shih Min tahta çıkarak imparator unvanı aldı ve devletin adını "Büyük Wei" olarak değiştirdi. Kardeşi Chien'in ölüm haberini alan Shih Chih 石祗 devleti başsız bırakmamak için Hsiang-kuo¹²⁸ 襄國 şehrinde tahta geçtiğini ilan etti. Bunun üzerine tüm yabancı kabilelerin orduları yeni imparatoru tanıyarak, onun yönetiminde birleştiler. Aynı esnada, Jan¹²⁹Min 冉閔 güneydeki Doğu Chin Hanedanlığı'na (317-419) elçi göndererek birleşmeyi ve Hunları itaat altına almayı teklif etti. Ancak onlardan cevap bile alamadı.

Hunların ilk saldırısının ardından yapılan savaşta Jan Min, Yeh şehrinde Shih-chih'in kardeşi K'un'u büyük bir yenilgiye uğrattı. Bu savaştan sonra 1000 kadar Hun, Jan Min'e bağlandı. Bir süre sonra Jan Min, imparatorun bulunduğu Hsiang-kuo şehrine saldırdı. Kuşatma esnasında önceleri durum Jan Min'in lehine gibi dursa da Shih Chih'in yardım talebinde bulunduğu Mu-jung ordusu geldiğinde vaziyet değişti. Yapılan savaşta Jan Min büyük bir yenilgiye uğradı ve Yeh şehrine kaçtı. Shih Chih, General Liu Hsien'i 劉顯 ordusuyla birlikte Yeh üzerine gönderdiyse de Liu Hsien'in ordusu yenildi ve general teslim olma talebinde bulunarak, hayatı bağışlandığı takdirde Shih Chih'i öldürebileceğini söyledi. Nitekim söylediğini de gerçekleştirdi. Böylece Shih sülalesinin son temsilcisi ortadan kalkmış oldu. Bunun ardından Liu Hsien, Hsiang-kuo şehrinde tahta

¹²⁶ İlk Chao hükümdarı Liu Yao ve ailesi Shih Lo tarafından ortadan kaldırılırken, Liu Yao'nun 12 yaşındaki kızı, Shih Hu ile evlendirilmiş ve bir erkek çocukları olmuştu. İşte bu çocuk Shih'dir. Baykuzu, a.g.e., s. 211.

¹²⁷ Yang, a.g.e., s. 64.

¹²⁸ Hsiang-kuo şehri güneydoğu Ho-pei'de yer almaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 88.

¹²⁹ Shih Min imparator olduktan sonra kendisini büyüten ailenin soyadını bırakarak, kendi soyadı olan "Jan" ı almıştır. Baykuzu, a.g.e., s. 217.

çıkarak, kendisini imparator ilan etti. Ardından Jan Min üzerine saldırdı, fakat yenilerek öldürüldü¹³⁰.

O sırada Mu-junglar topraklarını Ch'i bölgesine kadar genişletmişti. Jan Min bu kez Mu-junglar üzerine saldırdı. Yolda karşılaştığı Mu-jung Chün'ün 慕容儁 oğlu K'o'ya yenilerek yakalandı. K'o tarafından babasına teslim edildi ve bir süre sonra da öldürüldü. Yeh şehrini kuşatan Mu-junglar şehre girerek imparatorluk mühürlerini ele geçirdiler. Böylece 352 yılında Sonraki Chao Devleti tarih sahnesinden silindi, toprakları ve Kuzey Çin'deki Hun egemenliği Mu-jungların eline geçmiş oldu. Bir süre sonra 385 yılında Tabgaç hükümdarı T'o-pa Kuei 拓跋珪 Hunları oturdukları bölgeden çıkardı. Bunun üzerine Hunların bir kısmı Ordos 鄂爾多斯 bölgesine çekildi.

Tieh-fu lideri Liu Wei-ch'en'in oğlu Ho-lien Po-po¹³¹ 赫連勃勃 407 yılında bağlı bulunduğu Sonraki Ch'in Devleti ile Tabgaç Devleti arasında antlaşma yapılmasına kızarak isyan etti. Ardından kendini "Büyük Ch'an-yü" ilan ederek, Shuo-fang¹³² 朔方 merkez olmak üzere Hsia 夏 Devleti'ni kurdu¹³³.

Po-po öncelikle Sonraki Ch'in Devleti'nin topraklarına saldırıp, büyük çapta yağma ve talan gerçekleştirdi. Bunun ardından Hsien-pilere hücum ederek büyük bir zafer kazandı. Yaptığı düzenli akınlarla Sonraki Ch'in Devleti'ne ait toprakları teker teker ele geçiren P'o-p'o'nun zaferleri komşu devletleri de giderek tedirgin etmekteydi. Kendisini Çin'in kurucuları ile akraba olarak gören ve bu nedenle Çin'in birleştiricisi olmak isteyen Po-po 413 yılında yeni bir başkent inşa ettirdi. Bu yeni başkentte onbinlerce halkı idaresi altında birleştirdiği düşüncesi ile buraya "on binlerin birleştiği şehir" anlamına gelen T'ung-wan-ch'eng 統萬城 adını verdi¹³⁴.

Hunların kurduğu bir diğer devlet olan Kuzey Liang Devleti hükümdarı Chü-ch'ü Meng Hsün'e¹³⁵ 沮渠蒙遜 415 senesinde bir elçi gönderen Po-po onlarla bir antlaşma

¹³⁰ Baykuzu, a.g.e., s. 217-219.

¹³¹ Gerçek ismi Liu Ch'ü-chieh olan Ho-lien Po-po başkent T'ung-wan-ch'eng'in kuruluşundan sonra "Ho-lien" soyadını almıştır. Bu kelime Hun dilinde "göğün oğlu" manasına gelen "Huei-ho" kelimesinin "ho" kısmı ve Çince "birleştirici" manasına gelen "lien" kelimesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Onat, a.g.e., 70; Eberhard, **Çin Tarihi**, s. 164; Holmgren, "Women and Political Power In The Traditional T'o-pa Elite: A Preliminary Study Of The Biographies Of Emperors In The Wei-shu", s. 69.

¹³² Shuo-fang, Ordos'un kuzeybatısında, Wu-yüan'in güneybatısında yer almaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 83 .

¹³³ Onat, a.g.e., s. 53-54.

¹³⁴ Onat, a.g.e., s. 69.

¹³⁵ Chü-ch'ü soyadının aslında Hunların eski bir unvanı olması hususunda ve Chü-ch'ü Meng-hsün hakkında ayrıntılı bilgi için bk., Baykuzu, **Kuzey Liang'da Bir Hun Devleti**, s. 22-24; Tilla Deniz Baykuzu, "Kuzey Liang Hun Devleti", **Türkler**, Ankara 2002, C.1,

yaptı¹³⁶. Ch'ang-an'ın ele geçirilmesinden sonra Batı Chin topraklarının büyük bir kısmının Hsia Devleti'nin eline geçmesinden sonra, 418 yılında Po-po, "imparator" unvanını aldı. İmparator olduktan sonra Sonraki Ch'in Devleti üzerine akınlarına devam ederek büyük başarılar kazandı.

Hsia Devleti içinde 424 yılında bir kardeş mücadelesi başladı. Bunun nedeni imparatorun, meşru veliaht olan oğlunu azledip, yerine diğer oğlunu geçirmek istemesiydi. Neticede kardeşler arasında çıkan savaşta galip gelen veliaht yapıldı¹³⁷.

Ho-lien Po-po 425 senesinde hastalanarak ölünce, yerine Ho-lien Ch'ang 赫連昌 geçti. Bu sırada Tabgaçlar, imparatorun öldüğü haberini alarak durumdan faydalanmak istediler. 426-431 yıllarında iki devlet arasında meydana gelen savaşlar neticesinde Hsia Devleti sona erdi ve toprakları Tabgaçların eline geçti.

Kuzey Liang Devleti'nin kurucusu olan Chü-ch'ü Meng Hsün babasının yerine Sonraki Liang Devleti'ne bağlı Hun kabilelerine başkanlık etmekteydi. 397 yılında Sonraki Liang Devleti hükümdarı Lü Kuang 呂光, Batı Ch'in Devleti üzerine düzenlediği başarısız saldırının suçunu, Meng-hsün'ün amcası ve Hun kabilelerinin beyi Chü-ch'ü Lo-chiu'ya 沮渠羅仇 yükleyerek onu idam ettirdi. Bunun üzerine Meng-hsün ve kardeşleri Chien-k'ang 建康 şehri Askerî Valisi Tuan Yeh 段業 ile birlikte isyan ederek Kuzey Liang Devleti'ni kurdular. Tuan Yeh devletin başında dört sene kaldıktan sonra 401 yılında Meng-hsün tarafından öldürüldü. Ardından tahta geçen Meng Hsün, Chang-yeh 張夜 şehrini başkenti yaptı¹³⁸.

Bundan sonra, Kuzey, Güney ve Batı Liang Devletleri arasında sık sık vuku bulan fakat fazla etkili olmayan mücadeleler 411 yılına kadar sürdü. 411 yılında ise, Meng-hsün Güney Liang Devleti'ne saldırarak Ku-tzang 姑藏 şehrini ele geçirdi ve burayı yeni başkent ilan etti.

Bu esnada Hsia Hun Devleti giderek güçlenip, sınırlarını genişletmiş ve Kuzey Liang Devleti'ne yaklaşmıştı. Hsia hükümdarı Ho-lien Po-po'nun beklenmedik bir şekilde

---

s. 759; Tang, a.g.e., s. 17-21.

¹³⁶ Antlaşmanın tam metni için bk. Tang, a.g.e., s. 56-57.

¹³⁷ Kardeşler arasında çıkan savaş hakkında detaylı bilgi için bk., Onat, a.g.e., s. 120.

¹³⁸ Baykuzu, a.g.e., s. 27; Baykuzu, a.g.m., s. 759; Tang, a.g.e., s. 22-35.

Meng Hsün'le anlaşma talebinde bulunması üzerine, 415 yılında iki taraf arasında yukarıda bahsedilen antlaşma imzalandı. 421 yılında Batı Liang Devleti'ni tarihten silen Meng Hsün, Sung ve Tabgaç Devletlerine elçiler gönderdi. Esasında Meng Hsün Tabgaç Devleti'ni daha tehlikeli bulduğu için, Sung Hanedanlığı'na yaklaşmaya çalışıyordu¹³⁹.

Meng Hsün 431 yılında bağlılığını göstermek üzere oğlunu Tabgaç Devleti'ne rehin olarak gönderdi. Buna karşılık olarak Tabgaç İmparatoru T'ai-wu da, Meng Hsün'e çeşitli unvanlar ile birlikte görevler tahsis etti¹⁴⁰.

Meng Hsün'ün 433 yılında öldü. Cenazesine Tabgaç İmparatoru T'ai-wu görevliler göndererek Meng Hsün'e "Wu Hsüen kralı 武宣王" unvanını verdi. Yerine geçen oğlu Chü-ch'ü Mu-ch'ien 沮渠牧犍 babasının siyasetini takip ederek, hem Liu Sung hem de Tabgaç Devleti'ne bağlılığını bildirdi. Kızkardeşini Tabgaç başkentine göndererek evlendirdi¹⁴¹.

Bir süre sonra Tabgaçlar ile ilişkileri bozulan Kuzey Liang Devleti 439 yılında yapılan savaşta başkentini kaybetti. Tabgaç imparatoru T'ai-wu tarafından ölüm cezasına çarptırılan Mu-chien ise karısıyla beraber intihar etti. Chü-ch'ü ailesine mensup An-chou 安周 460 yılında Juan-juanlara katıldıysa da bir süre sonra onlar tarafından öldürüldü. Böylelikle Kuzey Liang hâkimiyeti tamamen ortadan kalkmış oldu¹⁴².

---

¹³⁹ Baykuzu, a.g.e., s. 29-30; Baykuzu, a.g.m., s. 759-760; Tang, a.g.e., s. 56, 62-65.

¹⁴⁰ Baykuzu, a.g.e., s. 31; Baykuzu, a.g.m., s. 760; Tang, a.g.e., s. 76.

¹⁴¹ Meng Hsün ölmeden önce kızını Tabgaç İmparatoru ile evlendirmek istiyordu. Bunu gerçekleştiremeden ölünce, yerine geçen Mu-chien'e, Tabgaç imparatoru T'ai Wu-ti tarafından bu durum hatırlatıldı. Zira Kuzey Liang üzerindeki planlarını öncelikle kansız bir şekilde gerçekleştirmek isteyen T'ai Wu-ti'nin ilk hedefi evlilik yoluyla onlarla akrabalık kurmaktı. Tabgaç imparatorundan gelen talep üzerine, bunu babasının vasiyeti olarak ele alan Mu-chien kızkardeşini T'ai Wu-ti'ye göndermiştir. Baykuzu, a.g.e., 31-32; Baykuzu, a.g.m., s. 760; Tang, a.g.e., s. 79.

¹⁴² Baykuzu, a.g.e., 34-37; Baykuzu, a.g.m., s. 761-762, Tang, a.g.e., s. 82-93.

1.2. Hsien-piler

Hsien-pilerin, Wu-huanlar ile birlikte Tung-hu¹⁴³ 東胡 boylar birliğinin bir parçası olarak ilk yaşadıkları bölge günümüzdeki İç Moğolistan topraklarıdır¹⁴⁴. Bu bölge Hunların yaşadığı bozkır bölgesine göre daha dağlık ve ormanlıktır. Dolayısıyla hayvancılığın yanı sıra avcılık ve biraz da ziraat, Hsien-pilerin hayatında yerini almaktaydı¹⁴⁵.

Tung-huların M.Ö. 206 yılında Hunlar tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra sağ kalanlar Güney Mançurya'da yer alan Liao Irmağı'ndan 遼河 Kuzey Mançurya'daki Hsing-an Dağı'na 興安山 kadar uzanan bölgeye göç ederek Wu-huan ve Hsien-pi adlı iki büyük dağın vadilerine yerleştiler ve isimlerini de bu dağlardan aldılar¹⁴⁶.

Han Hanedanlığı M.Ö. 119 yılında Hunlar üzerine şiddetli taaruzla başladıklarında, Wu-huanların güneye inmelerine müsaade edildi. Han Hanedanlığı için gözetleme görevi üstlenen Wu-huanlar modern Pekin'in kuzeybatısından, Liao Irmağı'nın doğusuna kadar uzanan bölgeye yerleştirildiler. Bundan sonra Wu-huan beylerinin yılda bir kez Han İmparatoru ile görüşmelerine izin verildi. Hsien-piler ise Wu-huanları takip ederek sadece onlardan boşalan bölgeye yerleşmekle kalmadı, aynı zamanda Kansu'ya kadar olan batı

---

¹⁴³ “Hu” 胡 tabiri Çin'in kuzeyinde yaşayan bütün yabancılar için kullanılan genel bir isimdir. “Tung-hu” tabiri ise bir kavim adı olmaktan ziyade, “doğudaki yabancılar” manasında Çin'in kuzeydoğusunda yaşayan yabancılar için kullanılmıştır. Woo, a.g.e., s. 2; Tang, a.g.e., s. 15; G. Clauson her ne kadar bazı eserlerde Tung-hu adının Tunguz ile aynı olduğu fikrinin öne sürüldüğünü belirtse de, ona göre Tung-huların Tunguzlar ile aynı olma ihtimali yoktur. Clauson, a.g.m., s. 106; E. H. Parker ise eserinde Tung-hu tabirinin Koreli ve Mançular'ın cetleri için kullanıldığını belirtmektedir. Parker, a.g.e., s. 117-118; C. Holcombe'ye göre ise “doğu Hulanı” tabiri kavimler için çok aydınlatıcı bir bilgi vermese de, muhtemelen Hsien-pilerin kendileri için kullandığı bir tabirdir. Holcombe, a.g.m., s. 4; ayrıca bk. Otkan, a.g.e., s. 9-10; Gürhan Kırilen, **Çin Klasik Metinlerinde Yabancılar: Yi, Di, Rong ve Hu Terimleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2012, s. 101-104; Gürhan Kırilen, **Eski Çin'in Ötekisi Türkler**, Ankara, 2015, s. 132-136.

¹⁴⁴ Kharjaubai, a.g.e., s. 4.

¹⁴⁵ Holcombe, a.g.m., s. 5.

¹⁴⁶ Farklı görüşler için bk. Otkan, a.g.e., s. 11-12; Kharjaubai, a.g.e., s. 5-6; Hsien-pi Dağı, Hsing-an Dağı'nın kuzeyinde, Liao Irmağı'nın batısında yer almaktadır. Wu-huanlar ise Hsien-pilerin güneybatısında bulunmaktaydı. Otkan, a.g.e., 22; Parker, a.g.e., s. 126; Tung-huların Hunlar tarafından yenilgiye uğratılmasından sonra, Hsien-piler Hunlardan mümkün olduğunca uzaklaşarak doğuya Liao Irmağı'nın batısı ile Sarı İrmak'ın güneyi civarına yerleştiler. Clauson, a.g.m., s. 117.

bölgesine de yayıldılar¹⁴⁷.

Hsienpiler 45 yılında Hunlar ile birlikte, Liao-tung'a¹⁴⁸ 遼東 akında bulundularsa da Çinliler tarafından bozguna uğratıldılar. Sonrasında Hunların yurtlarında büyük bir kuraklık ile kıtlığın baş göstermesi, Hsien-pilerin büyümeleri için iyi bir fırsat oldu. Ayrıca bu dönemde Çinliler de Hsien-pileri Hunlara karşı kullanmaya başladılar. Hunların 48 yılında ikiye ayrılmasından ve Güney Hunlarının Sarı Irmak 黃河 Havzası'na yerleşmesinden sonra, Hunlar tarafından boşaltılan kuzey sınırları Hsien-piler tarafından dolduruldu¹⁴⁹.

Hsien-piler 49 yılında Sonraki Han Hanedanlığı'na elçi gönderdi. Eğer Hun, Hsien-pi ve Wu-huanlar birleşir ise sınırlardaki durumun kendileri için bir felaket olacağını farkında olan Çinliler, Hsien-pi elçisini kabul ederek, ona hediyeler sundular¹⁵⁰.

Hsien-piler Çin ile doğrudan ilişki kurmalarından önce düzensiz politik yapıları nedeniyle yapılan müzâkerelerden çok büyük kâr sağlayamamışlardı. Çünkü Hsien-pilerin küçük boy beyleri onların Çin ile doğrudan müzakere yapmalarına engel olan Hunlar aracılığı ile sisteme dâhil olmuşlardı. Söz konusu dönemde Çin'den alınan hediyeler, ticaret ve bunların dağıtımını Hun ch'an-yüsü'nün kontrolündeydi. Aslında bu Çin için de daha kârlı idi. Çünkü isteklerini gerçekleştirmek için Hsien-pileri kiralasalardı, yüzlerce ufak boy beyine nakdi yardım ve hediye sağlamak zorunda kalacaklardı. Ancak Hunlar ile vergi kârı kapsamında anlaştıklarında Ch'an-yü tüm bozkırın mesuliyetini kendi üstüne almış oluyordu. Bunun maliyeti yine de oldukça yüksekti. Çünkü Han hükümeti sadece sınır güvenliğini satın almıyor, aynı zamanda Hsien-pilerin Kuzey Hunlarına saldırmasının da karşılığını ödüyordu. Hunların dağılmasından sonra Hsien-pi ve Wu-huanlar Çin ile kendileri müzakere yapma şansı buldular. Böylece Ch'an-yü'nün kontrolündeki kapalı vergi sistemi, Çin sarayına gelen boy beylerinin ödüllendirildiği açık bir sisteme dönüştü. Bu sistem değişikliğinin ardından, 54 yılında, Hsien-pilerden iki boy

¹⁴⁷ Holcombe, a.g.m., s. 7.

¹⁴⁸ Liao-tung günümüzdeki Liao-ning eyaletinde bulunmaktadır.

¹⁴⁹ G. Clauson'a göre bu dönemde Tabgaçlar Hsien-pi Konfederasyonu içinde ilk defa liderliği ele geçirmişlerdir. Clauson, a.g.e., s. 25.

¹⁵⁰ Kharjaubai, a.g.e., s. 3; Holcombe, a.g.m., s. 3; Aynı tarihte kalabalık bir Wu-huan delegesi de Han sarayına gelerek tabiiyetlerini bildirdi. Böylece 81 Wu-huan beyine Çin unvanı verilerek halkları ile birlikte Çin sınırları içerisine yerleşmelerine müsaade edildi. Han ordusunda süvari olarak kullanılan Wu-huanların bir kısmı hassa birliğinde görevlendirildi. Hanedanlığın kuzey sınırlarındaki iktidarı geriledikten sonra, bu sınırları koruma vazifesi diğer yabancıların yanında bilhassa Wu-huan askerlerine verildi. Ancak giderek kuvvetlenen Çinli generallerden Ts'ao Ts'ao 207 yılında Wu-huanları ağır bir mağlubiyete uğrattı. Dağılan Wu-huanlardan askeri anlamda yetenekli olanlar Ts'ao Ts'ao'un ordusunda süvari olarak görev almaya başladı. Diğer çok sayıda Wu-huan'dan Merkezi Çin'in güneyine inenler buradaki Çin nüfusu ile, Kuzey Çin'de kalanlar ise Hsien-piler ile karıştılar. Holcombe, a.g.m., s. 6-7.

beyi kendilerini Han sarayına sundu ve çeşitli hediyeler aldılar. Kısa süre sonra bunlar ve diğer boy beyleri Han sınırına getirecekleri insan başına alacakları cömert bedel karşılığında Kuzey Hunlarına saldırmayı kabul ettiler. Böylece Hsien-piler, Wu-huan ve Ch'ianglar ile birlikte Çinlilerin Kuzey Hunları üzerine düzenledikleri seferlerde Çin ordusunda asker olarak görev almaya başladılar. Hatta 58 yılında Wu-huanlar kısa süreliğine de olsa Çinlilere karşı bir politika izlediklerinde, Hsien-piler onlara karşı da paralı asker olarak kullanıldılar. Bu durum Hsien-piler için bir süre sonra kârlı bir işe dönüştü ve öldürdükleri insanların kafalarını teslim ederek karşılığını almak, ayrıca Çin mallarına erişmek için Liao-tung'daki pazarlara doluştular. Ancak tüm bu gelişmeler Hsien-pilerin o dönemde en güçlü olduğu manasına gelmiyordu. 85 yılına kadar Kuzey Hunları söz konusu vergi sisteminin bir parçası olmamasına rağmen bozkırın büyük gücü olarak yerini korudu¹⁵¹.

Hsien-piler 85 yılında Ting-lingler¹⁵² 丁零, Güney Hunları ve Türkistan Devletleri ile birleşip Kuzey Hunları üzerine saldırarak onları batıya sürdüler. Böylece Moğolistan'ın kuzey yöreleri de Hsien-pilerin eline geçti¹⁵³. Bölgeden ayrılmayan 100 binin üzerindeki Hun nüfusu ise kendilerini Hsien-pi olarak adlandırmaya başladı¹⁵⁴. Kuzey Hunları yenildikten sonra Hsien-piler kuzey bozkırında kontrolü ele aldı. Ancak mevcut politik durumları pek çok açıdan Hunların aynı coğrafyada oluşturduğu teşekkülün gerisinde kaldı. Bunun nedeni esasında iki kavmin devlet anlayışı arasında bulunan önemli farklarda yatmaktadır. Her ne kadar geleneksel Çin penceresinden Hunlar ile Hsien-piler aynı gibi gözükse de aslında onlar pek çok açıdan farklı idiler. Hsien-piler, Tung-huların dağılışına kadar hep Hunlar tarafından yönetilmişlerdi. Hunların tersine kabileden biraz ileri bir liderlik anlayışı ile zayıf bir konfederasyona sahip idiler. Otorite, çok nadir karizmatik bir lider altında birleşen ufak tefek boy beyleri arasında paylaşılıyordu. Hun hegemonyasına karşı savaşmak zorunda kalan bazı boy beyleri kendilerini geliştirmiş olsalar da bu çok önemli bir boyutta değildi. Hsien-piler güçlerini arttırdıktan sonra bile merkezîleşmeye meyletmediler. Onlar veraset usulü tahta geçme veya hiyerarşik boy yapısı göstermeyen

---

¹⁵¹ Barfield, a.g.e., s. 86,87.

¹⁵² Asya Hun İmparatorluğu kurulduğunda onların kuzeyinde Baykal Gölü'nün güneybatısından Yenisey Havzası'na kadar uzanan bölgede yaşayan Ting-lingler W. Eberhard'a göre Hunların bir grubudurlar. Daha sonraki asırlarda ortaya çıkan Kao-c'he ve Tölesler onların devamıdır. Ayrıntılı bilgi için bk. Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, s. 70-72; Taşağıl, a.g.e., s. 7-13; Tang, a.g.e., s. 2.

¹⁵³ Otkan, "IV. Yüzyılda Kuzey Çin'deki Yabancı Halkların Yerleşim Alanları ve Nüfusu", s. 780.

¹⁵⁴ Holcombe, a.g.m., s. 7.

niteliği ile, kâti bir veraset anlayışına dayalı hükümdarlık sistemi ve merkezî otorite içeren Hun yönetim biçiminin tam tersi eşitlikçi bir anlayışa sahip idiler. Sonuç olarak Hun hâkimiyetinin sona ermesinin ardından Hsien-piler asla kendi kendilerine yaratamayacakları bir politik pozisyonu devralmış oldular¹⁵⁵.

Bozkırdaki savaşın bitmesi ile Hsien-pilerin kârlı kafa avcılığı işi de sona ermiş oldu. Bununla birlikte Hunların yokluğu değerlerini arttırırken, onların Han ticaretine duyduğu ihtiyaç azaldı. Yeterince güçlenmiş olmalarına rağmen Hsien-pilerin Çin'in otoritesine karşı gelme kudretini göstermeleri için bir süre daha geçmesi gerekecekti. İlk güç gösterisi, Liao-tung ve Liao Irmağı'nın batısında bulunan Liao-hsi'deki¹⁵⁶ 遼西 Hsien-pilerin müstahkem mevkiilerinde yaşandı. 97 yılında Liao-tung'a, sonrasında ise tüm sınır bölgesine Çinliler tarafından sefer düzenlendi. Fakat bu seferlerden sonra bile, Hsien-piler Çin sınırındaki yerleşim yerlerini yağmaladılar ve Çin hükümetine Wu-huan ve Güney Kansu'da yaşayan Ti ve Ch'iangların isyanlarından daha büyük sorun yarattılar¹⁵⁷.

Bu dönemde Hsien-pi boyları küçük, bağımsız ve koordinasyonsuz akıncı birliklerin oluşturduğu ordulardan müteşekkildi. Güçlendikten sonra savaşlarda Çin ile barış içindeyken elde ettiklerinden daha fazla kazanç elde etmeye başladılar. Hsien-pilerin Çin'e karşı sergiledikleri bu şiddet politikası güçlü bir merkezî politikadan uzak olmaları ve aralarındaki parçalı yapının bir sonucu idi. Boy beyleri birliği korumak için en iyi stratejinin Çin'e sefer düzenlemek olduğunu düşünüyorlardı. Han sarayı ile kurulan ilişkinin başlangıcından beri her bir küçük boy beyine Çin ile doğrudan ilişki kurma yetkisine sahip unvanlar verilmişti. Bu durum tek bir beyin otoritesini kurmasını imkânsız hâle getiriyordu. Sonuç olarak Çin'in tekrar vergi sistemine dayalı barış ortamı sağlama teklifleri güçlü Hsien-pi beyleri tarafından reddedildi¹⁵⁸.

Hsien-pilerin bilinen en eski liderleri, 120 yılında ilk defa kendisinden bahsedilen Ch'i-chih-chien 其至鞬 Liao-ning'de 遼寧 bulunuyordu. Ch'i-chih-chien Hsien-pi boylarını bir araya toplama hususunda hiçbir başarı sağlayamadı. Halefi T'an-shih-huai¹⁵⁹

¹⁵⁵ Barfield, a.g.e., s. 85-86.

¹⁵⁶ Liao-hsi 1949-1954 yılları arasında kullanılmış eski bir eyalettir.

¹⁵⁷ Holmgren, a.g.e., s. 7.

¹⁵⁸ Barfield, a.g.e., s. 88-89.

¹⁵⁹ T'an-shih-huai'in mucizevi doğum hikâyesi şöyledir: "T'ou Lu-hou Hsiung-nu ordusunda üç yıl kaldığı sırada karısı çocuk sahibi

檀石槐 136 yılında onun yerine geçti. 14-15 yaşından itibaren cesareti ile dikkat çeken T'an-shih-huai bir süre sonra tüm boy halkının saygınlığını kazandı¹⁶⁰. Yönetimi ele aldıktan bir süre sonra doğu ve batıdaki tüm boyların beyleri artık ona bağlandı¹⁶¹.

Gücü her geçen gün daha da artan T'an-shih-huai'nın ordusu kuzeyde Ting-lingler ile mücadele ediyor, güneyde Çin sınırlarına saldırıyor, batıda ise Wu-sunlar ile savaşarak Hunların eski topraklarını ele geçiriyordu. Hsien-pilerin Çin yerleşim yerlerine yaptıkları ilk akın 156 yılında, Sarı Irmak'ın kuzey kıvrımındaki Yün-chung¹⁶² 雲中 civarındaki bölgeye oldu¹⁶³. T'an-shih-huai'nın Yün-chung'a ilk akınından iki yıl sonra tabiiyetindeki boylar kuzey sınırındaki tüm yerleşim yerlerine saldırmaya başladılar. Bu durumdan oldukça rahatsızlık duyan Çinliler, Han imparatoru Huan 桓帝 döneminde (146-168) Hsien-pilere karşı Hunlar ile iş birliği yapmış olsalar da, bir başarı sağlayamadılar. Bunun üzerine bir elçi ile T'an-shih-huai'ya mühür gönderen Han imparatoru, ona “Kral 王” unvanı vererek, kendisiyle dostane ilişkiler kurmak istediğini belirtti. Ancak bunu reddeden T'an-shih-huai, Çin'e olan baskısını arttırdı¹⁶⁴.

Başkentini Ta-t'ung'un 大同 kuzeyine Güney Hunların yaşadıkları yerden çok uzak olmayan bir yerde kuran T'an-shih-huai çeşitli boylar üzerinde baskı kurarak, beylerini kendisine bağladı. II. yüzyılda Moğolistan'ın kuzeyinde kalan Hun boylarının da Hsien-pilere katılmasıyla eskiden Hunlara ait olan geniş sahada güçlü bir konfederasyon oluşturdu¹⁶⁵.

---

olur. T'ou Lu-hou eve döndüğünde bu tuhaf durumla karşılaşınca şaşırır ve çocuğu öldürmek ister. Buna karşılık karısı birgün gündüz vakti yürürken gök gürültüsü duyduğunu, göğe bakarken bir dolu parçasının ağzına girdiğini ve ardından hamile kaldığını söyler. Ayrıca bu çocuğun kesinlikle olağanüstü biri olacağını, bu nedenle büyümesine müsaade etmesi gerektiğini ekler. T'ou Lu-hou ona inanmasa da çocuğu öldürmez ve ona bakması için bir başkası bulunur.” Kharjaubai, a.g.e., s. 45; ayrıca bk. Parker, a.g.e., s. 130.

¹⁶⁰ Holmgren, a.g.e., s. 8; T. J. Barfield T'an-shih-huai'nın tahta çıkış tarihini 156 yılı olarak vermektedir. Barfield, a.g.e., s. 89; Hikâyeye göre; T'an-shih-huai 14-15 yaşlarında iken bir başka boy, ailesinin sürüsünü çalmıştır. Bunun üzerine T'an-shih-huai tek başına onların peşinden giderek, çalınan malları geri getirmiştir. Holcombe, a.g.e., s. 7.

¹⁶¹ Kharjaubai, a.g.e., s. 8.

¹⁶² Ch'in Hanedanlığı 秦朝 (M.Ö. 221-207) zamanında kurulan bu eyalet bugünkü Shan-hsi'nin Çin Seddi dışında kalan kısmı ile Sui-yüan'ın 綏遠 (İç Moğolistan'ın başkenti Hohhot'un 呼和浩特 eski ismi) doğu ve güney kısımlarını kapsamaktaydı. Kao, a.g.e., s. 40-41; Woo, a.g.e., s. 32; A. G. Wenley ise Yün-chung'un Ta-t'ung'un 大同 eski ismi olduğunu söylemektedir. A. G. Wenley, “The Grand Empress Dowager Wen Ming And The Northern Wei Necropolis At Fang Shan”, **Freer Gallery of Art Occasional Papers**, C. 1, S. 1, 1947, s. 1.

¹⁶³ Yün-chung ve kuzeyindeki bölge III. yüzyılın son döneminde, T'an-shih-huai'nın konfederasyonu dağıldıktan sonra Tabgaç akınlarının merkezi hâline gelmiştir. Bu dönemde her ne kadar Tabgaçlar muhtemelen Hei-long-chiang'ın 黑龍江 dağlık bölgelerinde bulunsalar da, görünüşe göre Çinlilerce bilinmiyor en azından hanedanlık kayıtlarında yer alacak kadar ciddiye alınmıyorlardı. Holmgren, a.g.e., s. 8.

¹⁶⁴ Kharjaubai, a.g.e., s. 46, 62.

¹⁶⁵ Parker, a.g.e., s. 131; Holcombe, a.g.e., s. 7; P. Otkan T'an-shih-huai'nın siyasal birliğini Hunlara benzer bir biçimde örgütlediğini söylese de, T. J. Barfield'e göre; her boyun kendi liderine sahip olduğu bu konfederasyon Hunlardan farklı idi. Otkan, a.g.m., s. 780; Barfield, a.g.k., s. 89.

T'an-shih-huai'nın konfederasyonu orta, doğu ve batı olmak üzere üç farklı jeopolitik bölüme ayrılıyordu. En geniş ve güçlü olan doğu kısmında aralarında Yü-wenlerin¹⁶⁶ 宇文 de bulunduğu 24 boy vardı ve bunlar Liao-ning ile kuzeyindeki bölgede yaşıyordu. Orta kısımda içlerinden bir tanesinin Mu-junglar olduğu 10'dan fazla boy bulunuyordu ve bunlar Ho-pei'nin 河北 kuzeyindeki bölgede yerleşmişlerdi. 20 küsür boyun bulunduğu batı bölümü ise yarı bağımsız boy beyleri tarafından yönetiliyordu. Bu beyler kuzeydoğu Ho-pei ve Tung-huang'ın 燉煌 batısı arasında bulunmaktaydı. Tabgaç beylerinden T'ui-yin 推寅 de bunlardan bir tanesiydi¹⁶⁷.

Hsien-piler, 167 yılı civarında Çinlilerin çok büyük meblağlı barış teklifini Hunların hiçbir zaman yapmayacağı şekilde geri çevirdiler. 168 yılından 177'ye kadar Hsien-piler kuzey sınırlarına yaptıkları saldırılarda Çinlilerin çok az mukavemeti ile karşılaştılar. Üstelik 177'de merkezî hükümetin, T'an-shih-huai'a karşı ilk ve tek ordu toplama girişimi hezimetle sonuçlandı. 20 binden fazla süvari kaybedildi ki, bunların çoğu muhtemelen Hunlar ve Wu-huanlardan sefer için toplanan ücretli askerlerden oluşuyordu¹⁶⁸.

Mevcut politik durumun Hsien-pilerin lehine olmasına rağmen, T'an-shih-huai'nın ölümünden kısa bir süre sonra konfederasyonu da dağıldı¹⁶⁹. Onun yerine geçen oğlu Huo-lien son derece hırslı ve adaletsiz bir hükümdar olduğu için halkının büyük kısmı kendisine yüz çevirdi. Huo-lien'in bir suikast sonucu öldürülmesinin ardından yerine kardeşi Pu-tu-ken geçti. Bu dönemde diğer kardeş Fu-lo-han ana gruptan ayrılarak halkı ile birlikte kendisine yeni bir bölge arayışına girdi. Bu esnada boy beylerinden birisi olan K'o-pi-neng 軻比能 iki kardeşi de bertaraf ederek, T'an-shih-huai Konfederasyonu'nun merkez ve batı kısmını hâkimiyeti altında toparlayıp, devletin başına geçti. K'o-pi-neng'in hâkimiyet sahası Çin sınırlarına yakın olduğu için, Üç Devlet (Wu, Shu, Wei) arasında

¹⁶⁶ H. T. Toh'a göre; Hun kökenli Doğu Hsien-pileri olan Yü-wenler J. Holmgren'e göre; I. yüzyılın ortasında Hun Konfederasyonu'nun yıkılmasının ardından, Liao-ning'in kuzeybatısı ve Chi-lin'in 吉林 güneyindeki Liao Nehri'nin yukarı vadisine yerleşmiş olan ve Doğu Hsien-pilerinden bir kısmını kontrol altına alan Hun liderleri idi. Yine onun belirttiğine göre, dilleri hâkim oldukları bu halktan çok az farklıydı. II. yüzyılın sonlarında T'an-shih-huai'in ölümünün ardından Mu-junglara katıldılar. P. Boodberg de makalesinde onların Moğolca konuştuğunu belirtmektedir. Toh, a.g.m., s. 5; Holmgren, a.g.e., s. 30, 100; Boodberg, "Marginalia to The Histories of The Northern Dynasties", s. 244.

¹⁶⁷ Holmgren, a.g.e., s. 9; Otkan, a.g.e., s. 13; E. H. Parker eserinde T'ui-yin'i kastederek "Tabgaçların atalarından Sha-mo-han'ın babası da bu beylerden bir tanesiydi" diye belirtmiş olsa da, Sha-mo-han'ın babası T'o-pa Li-wei'dir 拓跋力微 ve daha sonraki dönemde başa geçecektir. Parker, a.g.e., s. 133.

¹⁶⁸ Holmgren, a.g.e., s. 10; Holcombe, a.g.e., s. 7.

¹⁶⁹ T'an-shih-huai'in ölüm tarihini J. Holmgren 180, C. Holcombe 181, E. H. Parker ise 190 yılı olarak vermektedir. Holmgren, a.g.e., s. 8; Holcombe, a.g.m., s. 7; Parker, a.g.e., s. 135.

yaşanan savaştan kaçan Çinliler onun ülkesine sığındılar ve Hsien-pilere Çin tarzı silah, zırh yapmayı ve hatta biraz Çince öğretiler¹⁷⁰.

K'o-pi-neng her ne kadar dikkat çekici bir hükümdar olsa da asla T'an-shih-huai'ya denk bir lider değildi. T'an-shih-huai'nın haleflerinin zayıflığı Hsien-pilerin siyasi bir bütünlük içerisinde bulunmasına engel oluyor, bu durum ise Çinlilere konfederasyon içerisinde böl ve yönet politikası uygulamaları için fırsat yaratıyordu. Ts'ao Ts'ao ve sonrasında Wei Generali Ssu-ma Yi 司馬懿 yönetimi altında, Çinliler liderlik yarışındaki en güçlü rakip olan K'o-pi-neng'ı ciddi biçimde zayıflatmayı başardılar. 225 yılında K'o-pi-neng'a bağlı boy beylerinden bir tanesi Wei sarayına gelerek ona karşı bir iş birliği yaptı. K'o-pi-neng Wei Hanedanlığı ile yaşanan savaşta galip gelerek 233 yılı itibariyle Gobi Çölü'nün güneyindeki bölgeyi hâkimiyeti altında birleştirmiş olsa da, 235 yılında Wei sarayı ona başarılı bir suikast düzenlemeye muvaffak oldu¹⁷¹. Onun ölümünden sonra hükümdarın hanedanına her daim sadâkât gösteren Hunların aksine, hükümdarın şahsi niteliklerine bağlılık duyan Hsien-pi boylarının dağılması zor olmadı.

Bu dağılma sürecinde ilk olarak T'an-shih-huai Konfederasyonu'nun orta bölümünü idare eden boy olarak görülen Mu-junglar doğuya, doğu bölümündeki Yüwenler ile Liao-hsi'deki Tuanlar 段 ise Çin'in Liao-tung bölgesine göç etmeye başladılar. Batı bölümündeki Tabgaçlar, T'o-pa Chi-fen 拓跋詰汾 liderliğinde güneye göç ederek önce İç Moğolistan'daki Hunların eski topraklarına yerleşip, daha sonra yavaş yavaş orta bölüme doğru kayarak Çin'in kuzeyindeki Shan-hsi ve Ho-pei 河北 bölgesine girdiler. Tabgaçların yan kollarından T'u-falar ise batı bölgesi başkanlığına geçerek Ho-hsi'deki 河西 Tsou-lang'a yerleştiler¹⁷². Bunlar daha sonra "Lung-hsi 龍西 Hsien-pilerinin Ch'ifuları" adıyla anılmaya başlanarak Shaan-hsi ile Kansu'ya göç ettiler. Mu-jungların bir başka kolu olan T'u-yü-hunlar ise Ch'ing-hai'in 青海 fethine giriştiler¹⁷³.

Mu-junglar III. yüzyılın ilk yarısında Güneybatı Mançurya'ya doğru göç ederek Liao-hsi'ye yerleştiler. 237 yılında Liao Irmağı'nın doğusunda bulunan Liao-tung'u hâkimiyet altında bulunduran Kung-sun 公孫 generallari ile Wei Devleti arasında yapılan

¹⁷⁰ Holcombe, a.g.m., s. 8.

¹⁷¹ Holmgren, a.g.e., s. 10.

¹⁷² 270 yılı civarında batı bölgesinde yerleşen T'u-falar 397 yılına kadar siyasi bir güce sahip olamadılar. Parker, a.g.e., s. 139-140.

¹⁷³ Otkan, a.g.e., s. 13; Otkan, "T'o-palar- Boylar Birliğinden Devlete", s. 69-70.

savaşta Wei ordusunda yer aldıkları için Wei sarayından çeşitli hediyeler aldılar. Ayrıca Mu-jung beyine “Adaletli kral 率義王” unvanı verildi. Bu bey, Mu-jung ülkesinin ilk kurucusu oldu¹⁷⁴. Mu-junglar 246 yılında aynı görevin karşılığında daha fazla kazanç elde ettiler. Kung-sun generallerinin mağlubiyetinden sonra Doğu Mançurya da Mu-jungların eline geçti¹⁷⁵.

Üç Devlet dönemine 265 yılında son vererek yeniden bir birlik sağlayan Chin Hanedanlığı zamanında Hsien-piler hükümetin diğer yabancı kavimlere de uyguladığı klasik “böl ve yönet” politikasına göre idare edilmeye çalışıldılar. 281 yılında Chin imparatoru, Mu-jung lideri She-kuei'nin 涉歸 desteğini sağlamak amacıyla onu “Hsien-pi Ch'an-yüsü” ilan ederek Mançurya'nın batısından doğusuna kadar olan bölgeyi onun hâkimiyetine verdi¹⁷⁶. She-kuei bu unvanı aldıktan sadece birkaç ay sonra kendini Chin Hanedanlığı'na başkaldıracak kadar güçlü hissetmeye başladı. Halkını Liao-tung'a taşıdı ve eski bölgesi Liao-hsi'ye bir akın düzenledi. Ancak ertesi sene Çinlilerin üzerine düzenledikleri seferde mağlup oldu.

Her ne kadar Hsien-piler zaman zaman Çinliler ile savaşsalar da, bir yandan onlarla yakın sosyo-kültürel ilişkiler de kurmakta idiler. Örneğin, sınır boyunca Çinli idarecilerle yaptıkları iş birliği tüm Hsien-pi boylarını Çin usüllerine alıştırmıştı. Süreç içerisinde giderek göçebelik unsurlarını yitirdiler ve münhasır bölge iddiasında bulunmaya başladılar. She-kuei oğullarına Çin eğitimi aldırarak ilk Mu-jung lideri oldu ve bazı Çin geleneklerini benimsedi. Sonuç olarak bir sonraki nesil Mu-jung liderleri politik vasıfları hususunda farklı bir karakter benimsediler ve belirli bir devlet yapısı oluşturmaya başladılar. Boy mensuplarını dışlamayan, fakat aynı zamanda merkezî bürokrasinin yürütüldüğü yeni bir sistem geliştirdiler. Söz konusu bu ikili sistem boy mensupları ve Çinliler için farklı idarî yapılar sağlamaktaydı. Boylar, kaybolan konfederasyonun yerini alan disiplinli ve merkezîyetçi bir askerî organizasyon kurularak kontrol altına alındı. Çinliler ise Çinli bürokratlar istihdam edilerek ve kurumlar oluşturularak yönetildi. Böyle bir sistem, merkezî bozkır konfederasyonu gibi askerî açıdan güçlü olmadığı gibi, Çin

¹⁷⁴ WS 95, s. 2060.

¹⁷⁵ Aynı dönemde söz konusu bölgede proto-Kore devleti olan Koguryo 高句麗 hâkimiyetine de rastlanmaktadır. Holcombe, a.g.m., s. 11.

¹⁷⁶ Bu durum Hsien-pilerin hâlâ bozkır geleneğine bağlı olduğunun ve liderlerinin bir Çin unvanından ziyade Hunlara ait bir unvana değer verdiklerinin emaresidir. Barfield, a.g.e., s. 106.

asıllı bir hanedanlık kadar da idarî açıdan sağlam değildi. Fakat sorunlu dönemler için oldukça ideal bir sistemdi. Bu sistem, Kuzey Çin'e hâkim olmadan önce çeşitli halk ve ekonomilerle uğraşmak zorunda kalan Hsien-pilerin Mançurya'da kazandıkları deneyimlerin doğal bir sonucu idi. Diğer taraftan Çin içerisinde kurulan hanedanlıkların vizyonu dardı. Sivil ve askerî karakter taşıyan gruplar için aynı sistemi benimsiyorlar, bu nedenle de yönetimde zafiyet gösteriyorlardı.

Bu sistemi inşa etmek zaman aldı ve gelişme yavaş sağlandı. Sistem önce boyların hâkimiyet sağlaması, sonrasında ise Çinlileri de içine alan bir gelişme göstermesi prensibi üzerine kuruldu. Sonraki adım Çinliler için ziraat bölgeler, boy liderleri için ise askerî idareler oluşturmaktı¹⁷⁷.

Boy sisteminden ikili sisteme geçiş esas olarak Mu-jung Hui 慕容廆 döneminde (283-333) oldu. Mu-jung Hui başa geçtiğinde Çin hâlâ bir tek Mu-jungların baş edemeyeceği kadar güçlüydü. Ancak bu durum Hui'nin itaatkâr olduğu manasına gelmiyordu. Aldığı Çin eğitimi ziraat üretimin ve bürokratik bir devletin önemini görmesini sağladı.

Mu-jung Hui 294 yılında nüfusu 10 ile 20 bin arasında olan halkını Chi-ch'eng'a 棘城 yerleştirdi¹⁷⁸. Tarımı teşvik ederek kendi ipeğini kendisi üretmeye çalıştı. Bu faaliyetler çok başarılı oldu. Öyle ki, Mu-junglar 301 yılında Yü eyaletinde¹⁷⁹ 幽州 meydana gelen sel felaketinde Çin'e tahıl bile gönderdiler.

Dönemin en önemli değişimlerinden ilki, ziraatin ve üretimin teşvik edilmesi oldu. Ayrıca Hui bu yeni ekonomiyi yönetmek üzere Çinli idarecileri istihdam ediyordu. Hui'nin, Mu-jungları çiftçi olmaya ikna etmiş olması çok kuşkuludur. Ancak bu işi yapabilecek çok sayıda esir ve sınırda yaşayan Çinli vardı. Bununla birlikte çiftçileri idare edecek Çin tarzı bir bürokrasi gerekiyordu. Yaşanan bir diğer önemli değişim ise, Hui'nin ordusunu düzenlerken Çinli danışmanlara ihtiyaç duymasıydı. Ordu düzeni hâlâ boy sistemine bağlı işliyordu. Fakat boy beyleri savaşlarda artık merkezî komutandan emir alıyorlardı. Yeni ordu, Çinli idareciler tarafından yönetilen piyadeleri içermekteydi.

¹⁷⁷ Barfield, a.g.e., s. 103-105.

¹⁷⁸ Chi-ch'eng, Liao-ning'de bulunan şimdiki Chin-chou'un 錦州 yakınında bulunmaktadır. Holcombe, a.g.m., s. 11.

¹⁷⁹ Yü eyaletinde Fan-yang 范陽, Yen 燕, Pei-p'ing 北平, Shang-ku 上谷, Kuang-ning 廣寧, Tai 代 ve Liao-hsi kumandanlıkları bulunmaktaydı. Başkenti günümüz Ta-hsing şehrinin güneybatısında yer alan Chi şehri idi. Holmgren, a.g.e., s. 87.

Bunlar bilhassa muhasara ve savunma konusunda oldukça yetenekli idiler.

Mu-jung Hui 302 yılında Yü-wenlere karşı kazandığı zaferden sonra neredeyse 20 yıl barışı korumuş ve ülkesini geliştirmek için uğraşmıştır. Bu gelişme güneyden gelen Çinli mültecilerin ülkesine akışı ile olmuştu. Her ne kadar Çinlilerden farklı da olsalar onlar için yiyecek ve güvenlik sağlıyorlardı. Bu nedenle Mu-jung ülkesine sığınan mültecilerin çoğu çiftçi olup, bir kısmı sanatkâr ve eski memur idi. Çinli memurlar bundan sonra Mu-jung sarayının önemli bir parçası hâline gelerek Hui'ye hükümet ve strateji konusunda danışmanlık yapmaya başladılar. Hui 308 yılında kendini “Büyük Ch'an-yü” ilan ederek, Çin tarzı siyasette boy göstermeye başladı.

Çinli danışmanları Hui'ye Chin sarayı ile görüşmesi konusunda sürekli telkinde bulunuyordu. Esasında Hui'nin, artık Hunlar tarafından parçalanmış bir hanedanlık olan Chin Hanedanlığı'nın bakiyeleri tarafından tanınmaya ihtiyacı yoktu. Ancak Hui böyle bir buluşmanın hizmetindeki Çinli idareciler için çok önemli olduğu gerçeğini de anlamıştı. Bu idareciler yabancı bir sarayda hizmet etmekten rahatsız idiler. Hui meşruiyetin siyasi arenada önemli olduğunu bilecek kadar Çin kültürünü tanıyordu. Bu nedenle Chin sarayına bir elçi göndererek onların gözünde meşruiyet kazandı¹⁸⁰.

Hui'nin Çinli danışmanları tarafından bu dönemde Çin'e hâkim olunabileceği fikri ortaya atılmıştı. Bu fikri benimseyen Hui önce ülkesine komşu olan düzensiz boyları hâkimiyet altına aldı, ardından Çin'i fethetme girişimine başladı. Bu dönemde her fethedilen boy bağımsız bir yapı ile devlete dâhil edilerek asker sayısını arttırıyorlardı. Ayrıca Çinlilerin yaşadığı sınırlar da fethedilerek buradaki Çinliler sivil idare altına alındılar.

Çin başkentleri Lo-yang ve Ch'ang-an'ın Hunlar tarafından ele geçirilmesinin ardından, 316 yılında, Çinliler güneye Chien-k'ang'a 建康 inmek durumunda kalınca, Hsien-piler Çin'in kuzey sınırlarının içlerine doğru sızdılar. Bu esnada Tabgaçlar Kuzey Shan-hsi ve Shaan-hsi ile İç Moğolistan arasındaki bölgede; Sarı Irmak kıvrımının doğu kıyısında şimdiki Ho-lin-ko-erh'in¹⁸¹ 和林格爾 yakınında bulunuyordu. Bu dönemde T'u-falar (Ch'i-fular) Kansu'da, Mu-jung, Tuan ve Yü-wenler ise kuzeydoğu Ho-pei,

¹⁸⁰ Barfield, a.g.e., s. 107-108.

¹⁸¹ İngilizce'de “Horinger” diye geçen Ho-lin-ko-erh günümüzdeki İç Moğolistan'ın başkenti Hohhot'un sınırları içinde yer almaktadır.

Liao-ning ve Güney Mançurya’da yaşıyorlardı¹⁸².

Mu-jung Hui’nin 333 yılındaki ölümünün ardından yerine Mu-jung Huang geçti. Huang’ın en büyük yeniliği ise kendini “Yen Kralı” ilan etmesi oldu¹⁸³. Böylece 337 yılında Önceki Yen Devleti (337-370) kuruldu. Huang döneminden itibaren Mu-junglar kendilerini “Yen” olarak nitelendirerek boy kökenlerini reddetmişlerdir. Çin unvan ve ritüellerinin kullanılması politik açıdan önemliydi, fakat tüm bunları anlamlandıran esas değişim, Mançurya sınırının ekonomik açıdan farklılaşması oldu. Bu noktada Çinli danışmanlar Mu-jung hükümdarlarının pragmatik bir politika izlemelerine rehberlik ederek, ziraati reddeden gelenekçi yaklaşımı değiştirmeyi başardılar. Huang döneminde ayrıca idarecilerin çocukları için Çin tarzı bir okul kuruldu. Çin kültürü ve geleneklerini benimsemeye yönelik tüm bu faaliyetlerin yanında ordunun hâkimiyeti Hsien-pilerin idaresinde olup, eski askerî sistem sürdürülmekteydi¹⁸⁴.

Önceki Yenler 342 yılında Koguryo 高句麗 Devleti’ni mağlup ederek, kralın ailesinin de içinde bulunduğu 50 bin kişiyi esir aldılar. Ayrıca Tuanlar ve Yü-wenler üzerine düzenledikleri seferler ile onları ağır mağlubiyete uğrattılar¹⁸⁵. Hunların Sonraki Chao Devleti’ne karşı düzenledikleri askerî seferler ile her ne kadar tüm topraklarını zaptedemeseler de, topraklarının doğu kısmını ele geçirmeyi başardılar. Ancak devlet henüz kendisine sağlam bir temel oluşturamadan, 370 yılında, Tibetlilerin Önceki Ch’in Devleti tarafından ilhak edildi. Hükümdar ve hanedanı Ch’in başkenti Ch’ang-an’a götürülürken Hsien-piler süvari olarak çeşitli garnizonlara dağıtıldılar.

Önceki Ch’in Devleti’nin hükümdarı Fu Chien’in 苻堅 başarısız güney seferinin ardından ilk isyan eden, Önceki Yen Devleti hanedanından Mu-jung Ch’ui 慕容垂 oldu. Daha savaş esnasında geri çekilmeye başlayan Mu-jung Ch’ui, çoğu süvari olan Hsien-pileri alarak Orta Ho-pei’de Sonraki Yen Devleti’ni (384-409) kurdu. 25 sene hüküm süren bu devlet 409 yılında yıkıldı.

Yine Fu Chien’in yenilgisi üzerine istiklalini ilan eden Önceki Yen Devleti’nin

¹⁸² 317 yılında Liao-tung’a yerleşen Yü-wenlerin başkenti günümüzdeki Liao-yang 遼陽 şehri idi. Parker, a.g.e., s. 140.

¹⁸³ “Yen” Çin’in Savaşan Devletler döneminde bir kuzeydoğu krallığı idi. Mu-jung Huang kullandığı bu isimle küçük bir boy niteliğinden çıkarak, evrensel bir hâkimiyet amacı taşıdığını gösteriyordu. Barfield, a.g.e., s. 109.

¹⁸⁴ Holcombe, a.g.m., s. 11.

¹⁸⁵ WS 103, s. 2305.

hanedanından bazı prensler Batı Yen Devleti'ni (385-394) kurdular. Bunlar daha önce Fu Chien tarafından devletin batısına gönderilmişti. Bunlar kuzeydoğuya doğru ilerlemeye çalışırken yenilgiye uğrayıp dağıldılar.

385 yılında Hsien-pilerin Ch'i-fu ailesinden bir kişi, yine Fu Chien'in yenilgisinin ardından Batı Ch'in Devleti'ni (385-431) kurdu. Bugünkü Kansu eyaletinin doğusunda yer alan bu devlet de diğerleri gibi sağlam bir temele dayanmadığından kısa süre sonra yıkıldı.

T'o-pa Li-wei döneminin başında Tabgaçların yan kollarından olan ve Li-wei'nin ağabeyi T'o-pa P'i-ku 拓跋匹孤 tarafından yönetilen T'u-falar ana kitleden ayrıldı ve Sarı Irmak'ın batı kıyısını izleyerek güneybatıya, Kansu'nun içine doğru gittiler¹⁸⁶. 397 yılında Doğu Kansu ve Ch'ing-hai'da Güney Liang Devleti'ni (397-414) kurdular. İdari birimleri ve elit kesimin çocukları için kurdukları Konfüçyüs eğitimi veren okul ile Çin tarzında bir yönetim benimseyen bu devlet kısa süren bir hâkimiyetin ardından Batı Ch'in Devleti tarafından 414 yılında yıkıldı¹⁸⁷.

Tüm bunlardan anlaşılacağı üzere; Hsien-pi boyları birbirlerinden ayrı siyasetler izliyorlar ve tek bir idareye tâbi olmak istemedikleri için çoğu zaman birbirleriyle savaşıyorlardı. Bu nedenle de Hunlar gibi büyük ve uzun süreli bir siyasi birlik kurmayı başaramadılar. On Altı Devlet döneminde kurdukları devletlerin yıkılmasının ardından Hsien-pi adı tamamen kayboldu¹⁸⁸.

1.3. Tiler ve Ch'ianglar

En erken dönemlerden itibaren tarih sahnesinde görülen Ti ve Ch'iang kavimleri ile ilgili olarak iki farklı görüş öne sürülmektedir. Bunlardan ilki; Ti ve Ch'iangların aynı kavim olduğu ve büyüğüne Ch'iang, küçüğüne Ti denildiği yönündedir. İkinci görüş ise; bunların çok yakın ilişki içerisinde bulunan iki farklı kavim olduklarıdır. Her ne kadar etnik kökenlerinin aynı olup olmadığına dair bir fikir birliğine varılamamış olsa da,

¹⁸⁶ Boodberg, "The Language of the T'o-pa Wei", s. 168.

¹⁸⁷ Holcombe, a.g.m., s. 12; Boodberg, a.g.m., s. 168.

¹⁸⁸ Eberhard, a.g.e., s. 135, 154.

araştırmacılar bu kavimlerin dillerinin ve geleneklerinin aynı olduğu konusunda birleşmektedirler¹⁸⁹.

Birçok boydan müteşekkil oldukları ve dağınık yaşadıkları için başlangıçta siyasi teşkilatlanma konusunda pek başarı sağlayamayan Ti ve Ch'iang kavimleri, Çin kaynaklarında Han Hanedanlığı dönemine kadar birlikte anılmışlar ve genellikle “isyancı kavimler” olarak tanımlanmışlardır. En eski yazılı belgeler ve arkeolojik buluntular Shang 商朝 (M.Ö. 1766-1154) ve Chou 周朝 (M.Ö. 909-255) Hanedanlıkları dönemlerinden itibaren bu kavimlerin bugünkü Shaan-hsi'nin bir bölümü ile Shan-hsi ve Ho-nan 河南 bölgelerinde faaliyette bulduklarını ve Tilerin çoğunlukla Çin'in kuzeybatısında, Ch'iangların ise batıda bulduklarını göstermektedir. Ancak resmi tarihlerde Tilerin M.Ö. III. yüzyıl başlarına kadar buldukları bölgeler ile ilgili herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Kaynaklarda sadece Ch'in 秦朝 (M.Ö.221-207) ve Han Hanedanlığı dönemlerinden itibaren Tilerin Ch'ih ve Lung-hsi bölgelerinin güneyinde oturmakta olduklarından bahsedilmektedir. Belgelerdeki bilgiler doğrultusunda tarih sahnesine çıkışlarından itibaren Ch'iangların, Tilere nazaran nüfuslarında hızlı bir artış olduğu, Lung-hsi, Wu-tu, Kuang-han gibi illere ve Shan-hsi, Ho-nan gibi bölgelere yayılarak zamanla güçlendikleri ve Çin için daha fazla sorun yarattıkları görülmektedir¹⁹⁰.

Tarihlerine bakıldığında Ti ve Ch'iang kavimlerinin bazen büyük güç kazandıkları, bazen ise bu güçlerini yitirdikleri görülmektedir. Çıkardıkları isyanlar kimi zaman zaferle, kimi zaman yenilgi ile sonuçlanan bu kavimlerin dağınık hâlde yaşamaları ve ciddi bir siyasi teşkilatlanmaya sahip olmamaları nedeniyle hiçbir zaman Çin tarafından çok büyük bir tehlike olarak görülmemişlerdir¹⁹¹.

Han Hanedanlığı döneminde Çin'in kuzeybatı bölgesinde göçebe olarak yaşayan kavimlerin arasında bulunan Tiler bilhassa Kansu'nun güneyinden, Sse-Ch'uan'ın 四川 kuzeyine kadar olan dağlık bölgede yaşarken, Ch'ianglar ise Ch'ing-hai'dan, Sarı

¹⁸⁹ Orsoy, a.g.e., s. 33; P. Otkan'ın belirttiğine göre; Çin kaynaklarında “Hsi-jung 西戎” olarak geçen kavimler genellikle Tibetli kavimleri kapsamaktadır. Çok iç içe geçmiş olan bu kavimlerin kimliklerini tespit etmek oldukça güçtür. Bu nedenle iki farklı kavim olmalarına rağmen Ti ve Ch'ianglar birlikte anılmaktadır. Otkan, **M.S. IV. Yüzyılda Hunlar'ın Önderliğinde Çin'de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin, Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri**, s. 14,

¹⁹⁰ Orsoy, a.g.e., s. 39-40.

¹⁹¹ Çinliler siyasi bir güç olarak gördüğü Hunlara karşı izlediği politikalar ile Ti ve Ch'ianglara karşı uyguladığı politikalar farklıdır. Mesela Çinliler çok eski dönemlerden itibaren Hunlar ile ilişkilerini iyi tutmak ve aynı zamanda onları kontrol etmek amacıyla evlilik antlaşmaları yapmalarına rağmen, “isyancı kavim” olarak gördükleri Ti ve Ch'ianglara karşı bu politikayı hiç uygulamamışlardır. Orsoy, a.g.e., s. 79-80.

Irmak'ın yukarı havzasına kadar uzanan topraklar ile T'ao Irmağı'nın 洮水 boyundaki topraklarda dağınık olarak yaşıyorlardı. Bu durumda Ch'ianglar, Tilere nazaran Merkezi Çin'e daha uzakta idiler¹⁹².

Üç Devlet Dönemi'nde Wu-tu'daki 武都 Tiler Ch'in-chuan'a göç ettirilerek Çinliler ile birlikte oturmaya zorlandılar. Bundan sonra Fu-feng 扶風, Ching-chao 京兆 ve Shih-p'ing 始平 yörelerine yerleştiler. Sonraki Han Hanedanlığı döneminde Shan-hsi eyaletinin iç kısımlarına göç ettirilen Ch'ianglar, Tiler'i izleyerek doğuya doğru gittiler ve Ta-li 大荔 ve An-ting'e 安定 yerleştiler.

Chin Hanedanlığı döneminde Sarı Irmak'ın güneyindeki toprakların yarısında Ti ve Ch'ianglar yaşamaktaydı¹⁹³. Bu dönem Tiler'in arasında Li, Fu 苻 ve Lü aileleri, Ch'iangların arasında ise Yao Ailesi bulunmaktadır¹⁹⁴.

On Altı Devlet döneminde Hunların ve Hsien-pilerin kurdukları devletlerin ardından Tibetliler de devlet kurma yolunda adımlar atmaya başladılar. Sonraki Chao Devleti'nde Tibetli yardımcı grupların başında bulunan Fu Ailesi'nin beyi Fu Chien 苻健 (351–355) devlet içerisinde yükselerek büyük nüfuz kazanmıştı. Shih Hu'nun ölümünün ardından devlet içerisinde parçalanma baş gösterince Fu Chien mevcut istikrarsızlıktan yararlanarak Tibetlileri etrafında topladı ve 351 yılında Hunların toprakları üzerinde Önceki Ch'in Devleti'ni (351-394) kurdu¹⁹⁵. Fu Chien kuvvetli bir askerî teşkilat oluşturarak büyük süvari birliklerinin dışında, çoğunluğu Çinlilerden oluşan piyade birliklerini ordusuna dâhil ederek çok geçmeden büyük bir askerî nüfuz elde etti¹⁹⁶. İdari sistem olarak ise sivil idarecilerin aynı zamanda komutanlık yaptığı askerî bürokrasi benimsendi.

Savaşçı generallerin çoğu gibi Fu Chien de büyük bir liderlik kudreti kazandırdığı için Çin tarzı bir idarî yapıya ilgi duyuyordu. Ancak Çin stili bir hükümet oluştururken

¹⁹² Otkan, **T'o-pa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi**, s. 8.

¹⁹³ Otkan, "IV. Yüzyılda Kuzey Çin'deki Yabancı Halkların Yerleşim Alanları ve Nüfusu", s. 778-779.

¹⁹⁴ Eberhard, a.g.m., s. 158.

¹⁹⁵ Önceki Ch'in Devleti'nin yapısı Hunların ve Hsien-pilerin kurduğu devletlerden farklı idi. Yüzyıllara dayanan sıkı bir boy teşkilatı temelinde devletler kuran Hunlardan farklı olarak Tibetlilerde hemen hemen hiç boy teşkilatı yoktu. Tibetlilerin teşkilatları boy sistemine değil, askerî sisteme dayanmaktaydı. Örneğin Fu Chien tüm kıtalarını hangi boya mensup olduklarına önem vermeden askerî sisteme göre teşkilatlandırmıştır, Eberhard, **Çin Tarihi**, s. 147.

¹⁹⁶ Askerî bir komutan olan Fu Chien'in idaresi altında Tibetliler, dağılmış Hun boylarının bakiyeleri, Hsien-piler ve bilhassa Çinliler bulunmaktaydı, a.g.e., s. 153-154.

kendi halkının desteğini sağlamak problem yaratabilirdi. Esasında Tiler, Hunlar gibi güçlü bir boy geleneğine sahip değillerdi. Fu Chien her ne kadar bu durumu kullanarak onları geri plana atmak istediye de bu stratejisi neticesinde kendisinin öldüreceği isyanların çıkmasına neden oldu.

Ch'in idarî sistemini elinde tutan Çinli Wang Meng, Ti gücünü azaltmayı amaçlamaktaydı. Saraydaki boy etkisini ortadan kaldırmak için elinden geleni yapıyordu. Fu Chien kendi ailesinin ve akrabalarının gücünü azaltarak devlet üzerinde herhangi bir hak iddia etmelerine engel olmak için Wang Meng'ı destekliyordu. Bu nedenle etkili bir Ti lideri olan ve Meng'e karşı bir isyanı düzenlemekle suçladığı Fan Shih'ı idam ettirdi. Bir yıl sonra Çinli idareciler 20 hanedan üyesinin öldürüldüğü bir temizlik harekâtına başladılar. Sarayın edebiyat akademileri kurmak, tüccarlara baskı yapmak gibi çeşitli Konfüçyanist ilkelerle hareket ettiği bu dönemde hanedan mensuplarının ve Tilerin dışlanması devlete büyük zarar verdi¹⁹⁷.

Tahta 357 yılında İkinci Fu Chien 苻堅 (357–385) geçti. 365 yılında savaş hâlinde oldukları Önceki Yen Devleti Lo-yang'ı ele geçirerek Kuan-chung'a doğru ilerlemeye başladı. Kuzeyde ise Hunlar ayaklandı. Bu karışıklıktan istifade etmek isteyen hanedan mensupları 367 yılında isyan ettiler. Fu Chien isyanı bastırmak için doğu savunmasını gevşetmek zorunda kaldı. Bu esnada iç karışıklıklar yaşayan Yen Devleti'nin generallerinden Mu-jung Ch'ui, Ch'in tarafına geçerek Fu Chien'in 370 yılında Yen Devleti'ni fethetmesini sağladı. Ardından, 376 yılında, Tabgaçlar tarafından kurulan Tai Devleti ortadan kaldırıldı. Fu Chien böylece birkaç sene içinde Kuzey Çin'in hâkimiyetini ele geçirmiş oldu. İki başkent Ch'ang-an ve Lo-yang, Kuzey Çin'in zengin ziraî bölgeleri ve Türkistan onun hâkimiyetinde bulunuyordu. Kendisi de Çin tahsili gören Fu Chien Çin elit kesimini himaye ediyor ve memleketini her hususta Çinlileştirmeye çalışıyordu¹⁹⁸.

Fu Chien 383 yılında bir milyonluk ordu ile Güney Çin'e bir sefer düzenledi. Ancak süvarilerin güneyin iklim şartlarına uyum sağlayamaması ve böyle büyük bir ordunun iâşesinin düzgün yürütülememesi nedeniyle yenilen ordu geri dönmek zorunda

---

¹⁹⁷ Barfield, a.g.e., s. 115-116.

¹⁹⁸ Söz konusu bu elit kesim Fu Chien'in himayesinde çalışmaktan oldukça memnundu. Muhtemelen Güney Çin'e düzenlediği seferde de ona yardım etmişlerdi. Ailelerinin çeşitli bölgelere dağıtılmış olmasından oldukça muzdarip olan bu kesim, tüm Çin'in bir birlik altında birleşmesini istiyordu. Bu amacı gerçekleştirmeye yönelik bir yol bulduklarında, başka bir bölgenin grubu ile de beraber çalışmaya eğilim gösteriyorlardı. Eberhard, a.g.e., s. 154.

kaldı. Başarısız güney seferinin ardından Fu Chien, Shaan-hsi'ye döndüğü zaman, daha önce emrindekilerle birlikte kendisine katılan Yao boyu lideri Yao Ch'ang 姚萇 bağımsızlığını ilan ederek Fu Chien ve tüm ailesini öldürttü. Böylece Fu Chien'in devletinin varisi olan Yao Ch'ang, Sonraki Ch'in Devleti'ni (384-417) kurdu. Çin'in büyük bölümünü zapt etmeyi başaramayan bu devlet bugünkü Shaan-hsi'de hüküm sürmüştür.

Tibetlilerin kurduğu bir diğer devlet ise Kansu eyaletinin batısında bulunan Sonraki Liang Devleti'dir (386-403). Fu Chien'in devletinin sona ermesinin ardından istiklalini ilan eden Lü Kuang¹⁹⁹ 呂光 tarafından 386 yılında kurulan devlet, daha önce topraklarına çok fazla Çinli'nin göç etmiş olduğu Önceki Liang Devleti'nin varisi olarak bir Tibet devletinden daha ziyade Çin devleti profili çizmektedir. Lü Kuang'ın ölümünden sonra devlet Kuzey Liang (397-439), Güney Liang (397-414) ve Batı Liang (400-421) olarak üçe ayrıldı.

---

¹⁹⁹ Lü Kuang 382 yılında; yani Fu Chien'in güney seferinden önce onun tarafından batıya; Türkistan üzerinde nüfuz kazanmak için gönderilmişti. Çünkü Fu Chien'in hayalini kurduğu büyük Çin Devleti'ne Türkistan da dâhil olmalıydı. Nitekim Lü Kuang bu amaç için Türkistan'da büyük başarılar elde etmiştir. a.g.e., s. 152.

İKİNCİ BÖLÜM

TABGAÇLARIN ERKEN DÖNEM TARİHİ

Çin kaynaklarında T'o-pa 托跋 (拓跋)²⁰⁰ olarak geçen kavime Türkler Tabgaç adını vermişlerdir²⁰¹. Orhun Kitabelerinde Çin'e ithafen kullanılan kelimenin **Divan-**

²⁰⁰ Bu isim ilk önce 托跋 olarak yazılmış fakat sonradan 拓跋 şeklindeki yazımı daha yaygın hale gelmiştir, Lin, a.g.m., s. 30; Bazı eserlerde T'o-pa sözcüğündeki “-pa” sesi 跋 yerine 拔 karakteri ile yazılmaktadır. H. T. Toh makalesinde verdiği tabloda her iki karakterin de Altay dillerindeki “-bat” sesini karşılamak için kullanıldığını belirtmektedir. Toh, a.g.m., s. 2.

²⁰¹ Tabgaç tarihinin anlatıldığı hanedanlık resmi kitabı Wei-shu'da Tabgaçların soyu efsanevi Sarı İmparator'a 黄帝 dayandırılmaktadır. İnsanları yönetmekle görevlendirilen Sarı İmparator burada Yin-yang felsefesine göre beş elementten biri olan toprak ile ilişkilendirilmiştir. Tabgaçların dilinde toprağa “to:g” hükümdara “beg” denildiğinden kendilerine “toprağın efendisi” manasına gelen kelimenin Han döneminde kullanılan Çincesi ile “T'o-pa” ismi verilmiştir. A.K. Lin'e göre; kelime eski Türkçe olup, ne Moğolca, ne de Tunguzca ile ilgisi yoktur. Sözcüğün günümüzde kullanılan Çince okunuş biçiminin, kelimenin orijinali ile ilgisinin olmamasını ise modern dil yapılandırma ve dialektlerin IV. yüzyıldaki Çince'yi yansıtmamasına bağlamaktadır. Yine Lin, Wei-shu'nun yazarı Wei Shou tarafından bu ismin seçilmesini hem mantıklı, hem de politik bulmaktadır. İsmi seçimi şüphesiz ki, Han geleneklerine sıkı sıkıya bağlı sayıca fazla olan nüfusun karşısında oldukça azınlıkta kalan Tabgaçların, çoğunluk tarafından kabul görmesi için ne gibi bir politika izlenmesi gerektiğini çok iyi bilen bu Çinli aydının tavsiyesi ile gerçekleşmiştir. Lin, a.g.m., 31-36; Çin mitolojisinde Sarı İmparator, Tanrı H'ou-t'u 后土 ve toprak elementi ile ilişkilendirildiğinden J. Holmgren'e göre T'o-pa isminin kökeninde belki de bu ilişkilendirilme yatmaktadır. T'o-pa ismindeki t'o karakterinin, toprak manasına gelen t'u 土 karakterine olan ses benzerliği böyle bir ilişkilendirmenin sebebi olabilir. Ancak J. Holmgren T'o-pa isminin ilk defa IV. yüzyılın sonlarında kullanılmaya başladığını söylemektedir. Ona göre bu insanlar için kullanılan en eski Çince isim suo-lu 索虜 veya suo-t'ou 索頭 idi. T'ang Chi'ye göre; bu kelime “Örgülü Barbar” anlamına gelmektedir. Tabgaçların saçları örgülü olduğundan, Çinliler onlara bu ismi vermişlerdir. L. L. Kao da eserinde bu kelimenin “barbar” manasına geldiğini söylemektedir. Holmgren, a.g.e., s. 79; T'ang, a.g.m., s. 205; Boodberg, a.g.m., 250; Kao, a.g.e., s. VI; P. Otkan ise T'o-pa isminin ilk defa III. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıktığını dile getirmektedir. Otkan, a.g.e., s. 20; P. Boodberg ilgili makalelerinde Çin kaynaklarındaki Tabgaç sözcüğü ile ilgili verilen anlam değerlendirmelerini maddeler hâlinde belirterek Tabgaç (T'o-pa) isminin kökeninin “Top-bas” (T'ak-b'uât) sözcüğünde aranmasını gerektiğini söylemektedir. Yazar bu sözcüğü ikiye ayırarak “toprak, yer” anlamında -top (-tak) ve “baş, lider” anlamında -bas (-b'uat) diye açıklamıştır. Bu açıklama Wei-shu'nun ilk bölümünde T'o-pa isminin “toprağın efendisi” şeklinde anlamlandırılması ile paralel durmaktadır. Ayrıca P. Boodberg makalede Tabgaçların yan kollarından biri olan T'u-faların 秃髮 adının köken olarak T'o-pa ile aynı olduğunu belirtmektedir. Boodberg, “The Language of the T'o-pa Wei”, s. 183-185; ayrıca bk. Boodberg, “Marginalia to The Histories of The Northern Dynasties”, s. 238-241; E.H. Parker'a göre de T'u-fa sözcüğü ile T'o-pa sözcüğü etimolojik olarak aynıdır. Yazar bu iki kelime için yapılan anlam açıklamalarını kabul etmeyerek, her iki kelimenin de bir beyin isminden geldiğini söylemektedir. Holmgren, a.g.e., s. 139-140; P. Pelliot ise Tabgaç kelimesinin orijinal halinin “Thak-bat” olduğunu söyleyerek, bu kelimenin Çince'nin fonetiğine uygun olarak bu dile “T'o-pa” olarak aktarıldığını belirtmektedir. Ayrıca tamamen olmasa da T'o-pa ve Tabgaç kelimelerinin ses bakımından benzediğini ifade etmektedir. Pelliot, a.g.m., s. 732; L. Bazin “T'ak-b'wât” kelimesinin T'o-pa sözcüğü ile aynı olduğunu dile getirerek bu sözcüğün eski Türk yazıtlarında tabyaç (okunuşu; tabgaç) şeklinde yazıldığını ve Çince transkripsiyonun yol açtığı ikinci bir şeklinin taybaç (okunuşu; tagbaç) olduğunu belirtmektedir. Bu sözcüğün menşesinde “tab-“ (tabmak) fiilinin bulunduğunu ve anlamının “sahip olan” olduğunu söylemektedir. Tıpkı P. Boodberg'in söylediği gibi ona göre de; bu anlam en eski Çin kaynaklarında geçen “toprağın efendisi” şeklindeki yorumla mükemmel bir şekilde örtüşmektedir. Ancak yine ona göre; Çince bir terim olan “T'o-pa” genel siyasi anlam içerisinde değerlendirilebilir. Bu sözcük tarihi süreçte Tabgaç imparatorlarının idaresi altında kurulmuş olan birbirinden farklı Altay kavimlerinden oluşan konfederasyona atıf yapmaktadır. Türkçe bir sözcük olan “Tabgaç” ise; belirli bir sınır çerçevesinde

Lûgat-it Türk'de bir Türk kavminin adı olduğu belirtilmektedir²⁰². Bilim insanları tarafından günümüze kadar Tabgaçların kökeni konusunda çeşitli fikirler öne sürülmüştür. Bazı eserlerde Hsien-pi olarak adlandırılırlarken, bazı eserlerde ise daha genel bir tabir ile “Türk” olarak tanımlanmışlardır²⁰³. Çeşitli boyların birleşiminden oluşan bir konfederasyon olan Tabgaçların menşei tespit edilebilen kavimleri arasında Hun, Hsien-pi, T'u-yü-hun, Kao-ch'e²⁰⁴ 高車, Juan-juan, Wu-huan ve Yüeh-chih²⁰⁵ 月氏 boyları bulunmaktadır. Bu 119 boy etnik olarak hem Türklerle hem de Moğollar ile ilişkili olduğu için Tabgaçlar Türklerden ve Moğollardan oluşan melez bir kavimdir²⁰⁶.

Tabgaç birliğinin kuruluş aşamasında ülke toprakları T'o-pa Lin 拓跋隣 tarafından kendisi ile yedi kardeşi arasında bölünmüştür. Esasında bu kişiler gerçek kardeş olmayıp,

---

değerlendirilmelidir. Bu kelime sadece yönetici kavim olan Tabgaçlara atfedilebilir. Bazin, a.g.m., 322; H. T. Toh'a göre ise; “*tuō 拓*” (-f'ak) karakteri ta (f'ap) şeklinde telaffuz edilmektedir. Dolayısıyla o söz konusu kelimenin orijinalinin “Tak buat” dan ziyade “T'ap buat” şeklinde okunması gerektiğini söylemektedir. Yine sözcüğün Orhun Kitabelerindeki “Tabyaç” şeklindeki yazılışını işaret ederek -yaç hecesinin, -bat'ın ileri dönemdeki formu olduğunu belirtmektedir. Toh, a.g.m., s. 4-5.

²⁰² Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, İstanbul, 2007, s. 112; Yang Shao-yün'e göre Göktürklerin Çin'de o dönemde hüküm süren T'ang Hanedanlığı'nı 唐朝 (618-906) “Tabgaç” ismi ile anmaları, Juan-juanlardan devraldıkları tanımlamalardan kaynaklanmaktadır. Yang, a.g.e., s. 83-84; ayrıca bk. Eberhard, “Toba'lar Etnik Bakımdan Hangi Zümreye Girer? İlk Araştırmalar”, s. 19; Boodberg, a.g.m., s. 241; Kaşgarlı Mahmud **Divanü Lûgat-it Türk**'te Maçin'in (Kuzey Çin) “Tabgaç” olarak adlandırıldığını, ayrıca bu kelimenin manasının “eski, ulu” olduğunu belirterek, bu sözcükle Türklerin kastedildiğinin anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lûgat-it Türk**, C. I, Ankara, 1986, s. 453-454.

²⁰³ Rene Grousset, **The Rise and The Splendour of The Chinese Empire**, London, 1970, s. 111; John King Fairbank, Merle Goldman, **China a New History**, Londra, 2006, s. 73; James R. Ware, “An Ordeal Among The T'o-pa Wei”, **T'oung Pao**, C. 32, S. 4, 1936, s. 208'de Tabgaçlar için “Türk” ifadesi kullanılırken, G. Clauson, L. Ligeti, A. M. Khazanov, C. Holcombe ve L.L. Kao onları “Hsien-pi” olarak tanımlamıştır, Clauson, a.g.m., s. 119; Ligeti, a.g.m., s. 265; Anatoly M. Khazonov, **Nomads and Outside World**, İngiltere, 1983, s. 259; Holcombe, a.g.m., s. 1; Kao, a.g.e., VI; T.J. Barfield de Tabgaçların Mançurya Hsien-pilerin en batıdaki kolu olduğunu söyleyerek, onların Hsien-pi kolları arasında bozkır geleneğine en yakın ve göçebe kültürü en fazla koruyan boy olduklarını eklemektedir, Barfield, a.g.e., s. 118; S. Pearce de onların proto-Moğol olan Hsien-pilerin bir kolu olduğunu söylemektedir. Scott Pearce, “Status, Labor and Law: Special Service Households under the Northern Dynasties”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 51, S. 1, 1991, s. 89; K. S. Latourette ise eserinde Tabgaçların Hsien-pilerin bir kolu olduğu yönündeki bilgilerden şüphe duyduğunu belirterek, onların proto Moğol veya Türk olduklarını söylemiştir. Kenneth Scott Latourette, **The Chinese Their History and Culture**, New York, 1943, s. 160; W. Eberhard ise eserinde Tabgaçların Hun boylarından bir tanesi olduğunu ve Hsien-pilerden türediklerini söylemektedir. Yine aynı eserin devamında onların bir Çin erkeği ile bir Hun kadınının evlenmesinden türediklerini yazmaktadır. Yazara göre; Hunlarda ana egemenliği mevcut olduğundan Tabgaçlar Çinli sayılmazlar. Eberhard, a.g.e., s. 80; P. Otkan'a göre ise bunun aksine Tabgaçlar Hsien-pi baba, Hun aneden gelmektedirler ve onlarda baba soyu ağırlık taşıdığından Hsien-pi olarak anılırlar. Otkan, a.g.e., s. 28; Otkan, a.g.m., s. 784; M. Köymen makalesinde “*T'o-pa imparatorlarına kız vererek, onlara Hsiung-nu Türk kanı aşıl原因an Tu-ku 獨孤 kabilesidir*” diye yazmaktadır; Köymen, a.g.m., s. 58; P. Boodberg'in bununla ilgili olarak Nan Ch'i-shu'dan 南齊書 aktarımı ise şu şekildedir: “*M.Ö. 99 yılında Hunları kuşatan Çinli General Li Ling 李陵 burada T'o-pa isimli bir Hun kadınlı evlenmiştir. Tabgaçlar da bu evliliğin soyundan gelmektedirler*.” Boodberg, a.g.m., s. 240; A. Taşağıl'a göre de Tabgaçlar Hunlardan gelmiş olup, onların devamı sayılabilecek bir devlettir. Taşağıl, a.g.e., s. 119.

²⁰⁴ Ting-linglerin sonraki devirdeki nesilleri olan Kao-ch'elar hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, s. 72-74; Ahmet Taşağıl, **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları**, Ankara, 2013, s. 28-40.

²⁰⁵ Göçebe bir kavim olan ve gelenekleri Hunlara benzeyen Yüeh-chihler Tun-huang 敦煌 civarındaki bölgede yaşarlarken Hunlar tarafından yenilgiye uğratılınca batı ve güneye göç etmek durumunda kalmışlardır. Detaylı bilgi için bk. Bahaeddin Ögel, “Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I, Yüe-çiler”, **A.Ü. DTCF Dergisi**, S. 1-3, 1957, s. 247-278.

²⁰⁶ W. Eberhard iki eserinde boyların sayıları ile ilgili birbirinden farklı rakamlar vermektedir. Tabgaçların 386-549 yılları arasındaki 119 boyun listesini çıkardığı **Çin'in Şimal Komşuları** adlı eserinde 39 kavimin menşeinin tespit edildiğini ve bunlardan 20'sinin Hsien-pi veya onların yakın akrabası olan T'u-yü-hun, yedisinin Kao-ch'e, altısının Juan-juan, üçünün Hun, birinin Wu-huan, bir diğlerinin Yüeh-chih olduğunu söylerken, “Toba'lar Etnik Bakımdan Hangi Zümreye Girer?” adlı makalesinde kavimlerin 68'inin teşhis edildiğini ve bunların 39'unun Hsien-pi ya da T'u-yü-hunlardan, 10'u Hunlardan, dördü Kao-ch'elardan, yedisi Juan-juanlardan, diğer yedisi ise Türk kavimlerinden oluştuğunu söylemektedir. Bu 119 boydan yedisi hanedan boyu, 77'si geleneksel boy, ikisi doğu boyu, yedisi güney boyu, 16'sı batı boyu, 10'u kuzey boyu olarak verilmektedir. Eberhard, a.g.m., s. 29-30; Eberhard, **Çin'in Şimal Komşuları**, s. 85, ayrıca boyların tam listesi için bk. 157-163; Eberhard, **Das Toba Reich Nordchinas**, s. 298; Eberhard, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: I Toba'ların Hayvancılığı”, s. 487.

Tabgaç Konfederasyonu içerisinde yer alan boyların yöneticileridir. Konfederasyona dâhil olan bölgelerin söz konusu bu yöneticilerine bakıldığında Hsien-pi, Hun ve Kao-ch'e isimlerine rastlanmaktadır. Bu kişi isimleri de aslında boy adları olup, yöneticiler isimlerini boylardan almışlardır. Lin'in boyu olan T'o-pa ve diğer yedi yöneticinin boyu olan Ho-ku, P'u, Pa-pa, Ta-hsi, I-lou, Ch'iu-tun ve Sze-hai'in oluşturduğu sekiz boy konfederasyonun kurucu boyları olarak kabul edilmektedir. Daha sonraki dönemde bunlara iki boy daha eklenmiş, böylece boy sayısı 10 olmuştur. Tabgaçlar güneye doğru göç ettikçe bu birliğe 75 boy daha katılmıştır. Ayrıca vergi ödemek suretiyle Tabgaç birliğine bağlı olan 35 boy daha mevcuttur. Esasında Tabgaç birliğindeki boyların sayısı ile ilgili bilgiler çeşitlilik gösterdiğinden, birliğin gücüne göre mevcut boy sayısının değiştiği anlaşılmaktadır²⁰⁷.

Tabgaçların dili konusunda ise yine iki teori söz konusudur: Bunlardan bir tanesi Türkçe, diğeri ise proto-Moğolca olduğu yönündedir. Peter Boodberg, Gerard Clauson, Paul Pelliot ve Wolfram Eberhard dillerinin Türkçe olduğunu söylerken, Louis Ligeti proto-Moğolca olduğunu ileri sürmektedir. Bu konuda oluşan ihtilafın en önemli nedeni mevcut bulunan linguistik verilerin azlığıdır. İkinci neden ise Tabgaç Devleti'nde hem Türk, hem proto-Moğol unsurların bulunmasıdır. Tabgaçların dilleri ile ilgili verilerin eksikliğinden dolayı bu mesele günümüzde de kesin bir sonuca bağlanmış değildir²⁰⁸.

Tezimizin konusunu oluşturan Tabgaçlar tarafından kurulmuş devletlerin ilki Tai Devleti, ikincisi ise Çin tarihinde Kuzey Wei Hanedanlığı olarak anılan Tabgaç Devleti'dir.

²⁰⁷ WS 113, s. 3005; Tabgaçlarda boylar birliğinin başlıca görevleri dinsel törenleri düzenlemek, göç ve savaşlara karar vermek ve birlik başkanının seçilmesi şeklinde görülmektedir. Söz konusu birlikte üç tip boy bulunmaktaydı. Bunlardan birincisi doğrudan Tabgaç beyine bağlı Tabgaçların sekiz boyu idi. İkinci grubu Tabgaçlara sonradan bağlanan boylar oluşturmaktaydı. Bunlar her ne kadar Tabgaç beyine bağlı olsalar da, olağanüstü durumlarda bağımsız hareket edebiliyorlardı. Üçüncü gruptaki boylar ise kendi boy beyleri idaresi altında, Tabgaç beyine yıllık haraç gönderen ve bir anlamda bağımsız olan boylardı. Bu devrede her boyun halkı belli bir toprak parçasını kullanmakta ve olasılıkla Tabgaç hükümdarına vergi vermekte idiler. Otkan, a.g.e., s. 29-32, 64-65; Otkan, "T'o-palar-Boylar Birliğinden Devlete-", s. 72-73; Holmgren, a.g.e., s. 20-21; Holcombe, a.g.m., s. 17; Albert Dien, "Elite Lineages and T'o-pa Accommodation: A Study of the Edict of 495", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, C. 19, S. 1, 1976, s. 67.

²⁰⁸ P. Boodberg, Tabgaç dilinin içerisine Moğolca unsurların katıldığı bir Türkçe olduğunu söylerken, G. Clauson da Tabgaçların büyük olasılıkla Türkçe konuştuklarını ancak konuştukları dilin standart bir Türkçe olmadığını, onların L/r dialektini kullandıklarını belirtmektedir. Boodberg, a.g.m., s. 185; Clauson, a.g.m., s. 117; ayrıca bk., Clauson, a.g.e., s. 40; Paul Pelliot, "Notes Sur Les T'ou-yu-houen et les Sou-p'i", *T'oung Pao*, C. 20, 1920-21; s. 323-331; Eberhard, a.g.e., s. 328; Ligeti, a.g.m., s. 277-278; S. Chen'e göre L. Ligeti'nin çalışması çok zengin bir linguistik içeriğe sahip olmasına rağmen, tarihi açıdan kusurları mevcuttur. Tabgaçlar genellikle Hsien-pi Konfederasyonu'nun bir parçası olarak görüldüğü için, ona göre Ligeti de Tabgaçların, Hsien-pilerden farklı olan özelliklerini görememiştir. S. Chen 1996 tarihli makalesinde Tabgaç dilinin Türkçe ve proto-Moğolca unsurları bir arada barındıran bir dil olduğunu belirtmiş olsa da, 2005 tarihli makalesinde Tabgaçların esas boylarının Türkçe konuştuğunu düşündüğünü söylemektedir. Sanping Chen "A-gan Revisited-The Tuobas Cultural and Political Heritage", *Journal of Asian History*, C. 30, S.1, 1996, s. 47-48; Chen, a.g.m., s. 161-162, 171.

2.1.Tai Devleti Öncesi Tabgaçlar

Çalışma konumuzun ana kaynağı olan Wei-shu'nun yazarı Wei Shou Tabgaç tarihini Çin'in efsanevi imparatoru Sarı İmparator'dan 黃帝 başlayarak anlatmıştır²⁰⁹. Burada geçen bilgiye göre; Sarı İmparator'un 25 oğlundan bir tanesi olan Ch'ang-i'ye 昌意 içerisinde Büyük Hsien-pi Dağı'nın da bulunduğu kuzey toprakları verilmişti²¹⁰. Ch'ang-i'nin torunları nesiller boyunca Yü-tu'nun²¹¹ 幽都 kuzeyinde yer alan toprakların beyleri oldular. Wei-shu'da “Sarı İmparator yeryüzünü yönettiği ve kuzeydekiler yeryüzüne “T'o” 托 ve hükmedene “Pa” 跋 dedikleri için burada yaşayan insanlar “T'o-pa” ismini aldılar.”²¹² diye yazılmaktadır.

Wei-shu'da “Ch'ang-i'nin torunu T'o-pa Shih-chün²¹³ 拓跋始均, Yao 堯帝 dönemi boyunca saraya hizmet etmiştir.” denilmektedir. Ayrıca halkın onu sevdiğinden ve Yao'dan sonra imparator olan Shun'un 舜帝 bundan memnuniyet duyduğundan bahsedilmektedir²¹⁴. Kaynakta bundan sonra Hsia 夏, Shang 商, Chou 周, Ch'in 秦 ve Han Hanedanlıkları döneminde Shih-chün'un torunlarının Çin ile hiçbir bağlantısı olmadığı için haklarında herhangi bir kayıt bulunmadığı anlatılmaktadır²¹⁵.

²⁰⁹ Wei Shou, Tabgaçların ataları bölümünü Sarı İmparator'dan başlayarak Çin kronolojisine göre düzenlemeye çalışmıştır. Bu bölüm esas itibariyle Çin'in geleneksel edebiyatına ve efsanelerine dayanmaktadır. Bu nedenle J. Holmgren'e göre; Wei-shu 1'in ilk kısmında kitabın yazarı Wei Shou'un, Tabgaç soy ağacına katkıda bulunduğunu varsayabiliriz. Kaynakta kültürleri birbirinden çok farklı olan Hsien-pi ve Çinlileri aynı ataya bağlayarak iki taraf arasında köprü kurulmak istenmiştir. H. T. Toh'a göre; Tabgaçlar Merkezi Çin'de kurdukları hanedanlıklarına meşruiyet kazandırmak için soylarını Sarı İmparator'a dayandırma gereği duymuşlardır. Holmgren, a.g.e., s. 18; Holcombe, a.g.m., s. 2; Toh, a.g.m., s. 4.

²¹⁰ Tabgaçların atalarının ilk yerleşim alanı olarak belirtilen yer Amur Nehri 黑龍江 ile Argun Nehri 額爾古納河 arasındaki bölgede yer alan Büyük Hsing-an Dağlarıdır 大興安嶺. Sung Yan Chuan 宋妍娟, “T'o-pa Shih Yan Chin Pei Wei Cheng-t'ung Wen-ti 拓跋氏援晋与北魏正统问题”, *Tsang-sang 沧桑*, 1-2, 2004, s. 58; Otkan, a.g.e., 20; Otkan, “T'o-palar-Boylar Birliğinden Devlete-”, s. 70.

²¹¹ Yü-tu Sarı İrmak'ın kuzeyinde bulunan Shuo-fang'ın kuzeyindeki bölgenin eski ismidir. Holmgren, a.g.e., s. 79.

²¹² *WS* 1, s. 1; Holmgren, a.g.e., s. 51.

²¹³ Kaynakta Shih-chün'un dışı kuraklık şeytanını Jo Nehri'nin 弱水 (Kansu eyaletindeki İç Moğolistan sınırında yer alan Etsin Göl) ötesine sürerek halkı memnun ettiği ve İmparator Shun'un onu “Otlakların Atası” ilan ettiğinden bahsedilmektedir. *WS* 1, s. 1; J. Holmgren'e göre; Çin mitolojisine bakıldığında T'o-pa Shih-chün, efsanelerde yer alan bir kahraman olan Shu-chün'un 叔均 aynası gibi durmaktadır. Efsaneye göre; Sarı İmparator'un kızı Po'nun (eski metinlerin bazılarında dışı kuraklık şeytanı olarak geçmektedir) olduğu yerde kuraklık baş göstermektedir. Bu nedenle Shu-chün onu Ch'ih Nehri'nin 赤水 (Shaan-hsi eyaletinin kuzeybatısındaki Wei-nan'da 渭南 yer almaktadır) kuzeyine sürmüştür. Holmgren, a.g.e., s. 51, 79-80.

²¹⁴ Sarı İmparator, Yao ve Shun'un yaşadığına inanılan efsanevi dönem için bk. *The Cambridge History of Ancient China*, ed. Micheal Loewe, Edward L. Shaughnessy, New York, 1999, s. 68-71.

²¹⁵ *WS* 1, s. 1; J. Holmgren'e göre; Wei Shou burada söz konusu dönem boyunca Tabgaçlar hakkında bilinenlerin eksikliğine kastettiği gibi, esasında bu dönemde Çin ile ilişkileri bulunan sınırdaki diğer halktan da onları ayrı tutmak istemiş olabilir. Holmgren, a.g.e., s. 51, 80.

Wei-shu'nun söz konusu bu ilk bölümünde başa geçen kimseler T'o-pa Mao'dan 拓跋毛 (İmparator Ch'eng 成帝), T'o-pa Chi-fen'e (İmparator Sheng 聖帝) 14 hükümdar ve T'o-pa Li-wei'den, T'o-pa Shih-i-chien'e 拓跋什翼健 (İmparator Chao-ch'eng 昭成帝) kadar yine 14 hükümdar olmak üzere iki evrede anlatılmaktadır²¹⁶. Shih-chün döneminden 67 nesil sonra tahta çıkan T'o-pa Mao'nun 36 beylik ve kuzeydeki 99 aileyi hâkimiyeti altında birleştirdiği ve ona karşı duracak kimsenin olmadığı yazılmaktadır²¹⁷.

Kaynakta Mao'dan sonraki dört hükümdarın sadece isimleri verilmiştir. Bunlar sırasıyla Tai 貸 (İmparator Chieh 節帝), Kuan 觀 (İmparator Chuang 莊帝), Lo 樓 (İmparator Ming 明帝) ve Yüeh 越 (İmparator An 安帝) dir. Altıncı hükümdar T'ui-yin 推寅 (İmparator Hsüen 宣帝) döneminde ise Tabgaçların güneyde büyük bir bataklığa kadar göç ettikleri, daha güneye göç etme planları içerisindeyken hükümdarın öldüğü bildirilmektedir. Bundan sonra on üçüncü hükümdara kadar olanların yine sadece isimleri verilmiştir. Bu hükümdarlar sırasıyla Li 利 (İmparator Ching 景帝), Ssu 俟 (İmparator Yüan 元帝), Ssu 肆 (İmparator Ho 和帝), Chi 機 (İmparator Ting 定帝), Kai 蓋 (İmparator Hsi 帝) ve K'uai'dır 儗 (İmparator Wei 威)²¹⁸.

On üçüncü hükümdar olan T'o-pa Lin (İmparator Hsien 獻帝) dönemi T'an-shih-huai yönetimi altında kurulan Hsien-pi Konfederasyonu dönemine tekabül etmektedir. Lin yaşadıkları yerden daha güneye göç etmeyi istediye de ilerlemiş yaşından ötürü bu görevi 160-190 yılları arasında hüküm süren oğlu Chi-fen'e bıraktı. Daha önceki bölümde de bahsedildiği gibi T'an-shih-huai Konfederasyonu'nun batı bölümünde bulunan Tabgaçlar, Chi-fen liderliğinde güneye göç ederek önce İç Moğolistan'daki Hunların eski topraklarına yerleştiler, daha sonra yavaş yavaş orta bölüme doğru kayarak Çin'in kuzeyindeki Shan-hsi ve Ho-pei bölgesine girdiler²¹⁹.

²¹⁶ Otkan, a.g.e., s. 20-21.

²¹⁷ WS 1, 1; T'o-pa Shih-chün dönemi Shun dönemine tekabül ettiğine göre; Shun döneminden 67 nesil sonrası M.Ö. 200 yılına, Mo-tu hâkimiyeti altında oluşturulan Hun Konfederasyonu dönemine denk gelmektedir. WS 1'de Shih-chün'den sonraki 67 nesil ise bizi yine 36 devleti ve 99 kabileyi hâkimiyeti altında birleştirmeye muvaffak olan T'o-pa Mao'ya ulaştırır. Bu da demek oluyor ki; Tabgaç atalarının ilklerinden biri olarak gösterilen T'o-pa Mao açıkça büyük bir tarihi şahsiyet olan Mo-tu'nun bir aynasıdır. Holmgren, a.g.e., s. 19, 51; ayrıca bk. Boodberg, a.g.m., s. 179; P. Otkan'a göre ise; metinden anlaşılan bu dönemde 36 Tabgaç boyunun mevcut bulunduğu ve bu boyların içinde de 99 büyük ailenin yönetimde söz sahibi olduğudur. Otkan, a.g.e., s. 22.

²¹⁸ WS 1, s. 2; T'ui-yin'in hükümdarlığı Hun Konfederasyonu'nun ilk bölünmesinden sonra hâkimiyetleri altındaki kabilelerinin güneye göç ettikleri döneme denk gelmektedir. Bu durumda T'ui-yin'in güneye göçü M.Ö. 50 yılı civarında Hsien-pilerin, Hunlardan ayrılmasını temsil etmektedir. Tabgaçlar bu tarihte kuzeydeki yerlerinden ayrılarak Büyük Göl 大澤 kıyılarına doğru gitmişlerdir. Holmgren, a.g.e., s. 19, 52; Boodberg, a.g.m., s. 179-180; Otkan, a.g.e., s. 22.

²¹⁹ Boodberg, a.g.m., s. 180; J. Holmgren'e göre; Hsien-pi Konfederasyonu dağıldıktan sonra çıkan boylar arasında çıkan mücadele

Wei-shu'da Tabgaçların yukarıda bahsedilen göçlerine öncülük eden T'ui-yin ve Lin'in ikisi birden aynı "Sıkı çalışan, araştıran (tsuan-yen 鑽研)" anlamına gelen "T'ui-yin" olarak adlandırılmışlardır²²⁰.

Chi-fen öldükten sonra T'o-pa Li-wei (İmparator Shih-tsu 始祖帝) başa geçti. Li-wei, Wei-shu 1'de T'o-pa Chi-fen'in oğlu olarak tanımlanmaktadır²²¹. Kaynakta anlatılan mucizevî doğum hikâyesi 220 yılında başa geçen Li-wei'in Kuzey Wei Hanedanlığı'nın ilk ata figürü olmasını sağlamıştır²²².

Li-wei'nin yönetimindeki boylar 220 yılında batı boyları başkanı P'u-tou'nun 蒲头 saldırısı üzerine dağıldılar. Bunun üzerine Li-wei, Mo-lu-huilerin²²³ 沒鹿回 lideri Tou Pin'e 竇竇 sığındı. Sonrasında Tou Pin ile birlikte batı boylarına saldırdılar, fakat yenildiler. Hatta Tou Pin yaya olarak kaçmak zorunda kalmışken Li-wei ona hızlı atlarından birini gönderdi. Tou Pin memleketine doğru giderken adamlarına onu kurtaran kişiyi bulmaları ve ödüllendirmelerini emretti. Fakat Li-wei bu iyiliği yapanın kendisi olduğunu söylemedi. Çok uzun süreden sonra Tou Pin kendisine iyilik yapanın kim olduğunu anlayınca çok mahçup oldu. Topraklarını ikiye bölmek ve Li-wei ile paylaşmak istedi. Fakat Li-wei bunu kabul etmedi. Sonra Tou Pin evlenmesi için ona öz kızını

---

esnasında Tabgaçlar yenilmiş ve güneye göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Holmgren, a.g.e., s. 22; C. Holcombe makalesinde Tabgaçların ana yurtlarından güneye İç Moğolistan'da bulunan Hu-lun Gölü 呼倫湖 civarına göç ettiklerini belirtmiş ancak zaman olarak I. yüzyılın başlarını vermiştir. Holcombe, a.g.m., s. 16; P. Otkan da Hunların eski topraklarından kastedilen bölgenin Yin Dağları 陰山 dolayları olduğunu söylemektedir. Otkan, a.g.m., s. 70.

²²⁰ WS 1, s. 2; Boodberg, a.g.m., s. 180; J. Holmgren'e göre; bu isimlendirme T'o-pa Lin'in kendisinden ziyade göç etme işini bıraktığı oğlu T'o-pa Chi-fen'e daha fazla yakışmaktadır. Wei-shu 1'de kimliği belirlenebilen ve belgelerle varlığı ispat edilebilen tarihi ilk figür T'an-shih-huai'in teğmeni T'ui-yin'dir. I. T'ui-yin ve yine kendisine T'ui-yin ismi verilmiş olan T'o-pa Lin'in ikisi birden T'ui-yin'i temsil etmektedirler. Zaman olarak II. T'ui-yin yani T'o-pa Lin dönemi, T'an-shih-huai Konfederasyonu dönemine denk geldiği için o T'ui-yin'in kendisi, I. T'ui-yin ise onun bir yansımasıdır. Bu nedenle ikisi arasında isimleri verilen hükümdarlar uydurma olmalıdır, Holmgren, a.g.e., s. 19-22, 52; P. Otkan da bu görüşü destekleyerek, T'an-shih-huai'in teğmeni ile II. T'ui-yin olarak adlandırılan T'o-pa Lin' aynı kişi olduğunu söylemektedir. Ancak ona göre I. T'ui-yin ile II. T'ui-yin arasında 100 yıldan fazla bir zaman olduğu düşünüldüğünde aradaki dönemde isimleri verilen hükümdarlar gerçek olmalıdır. Otkan, a.g.e., s. 22-24.

²²¹ J. Holmgren'e göre Li-wei'in T'o-pa Chi-fen'in oğlu değil, Hsien-pi boylarının 190-200 yılları arasındaki güneye göçlerinde onlara eşlik eden genç çağdaşı olma ihtimali bulunmaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 22.

²²² "Bir keresinde İmparator Sheng (T'o-pa Chi-fen) birkaç bin atlıya tepelerin ve bataklıkların içinde avlanmak için öncülük ederken, gökyüzünden inen bir kağıt gözüne ilişti. Yaklaştığında, yanında bir sürü cennet koruyucusunun olduğu güzel bir kadının bulunduğunu gördü. İmparator hayretler içinde sorular sordu. Kadın "ben cennetin kızım ve bana seninle birlikte olmam emredildi" dedi. Geceyi birlikte geçirdiler. Sabah olduğunda kadın "gelecek yıl aynı zamanda burada yeniden buluşacağız" diyerek cennete dönmek için müsaade istedi. Sonra rüzgar ve yağmur gibi dağılarak, ayrıldı. Ertesi sene imparator avlanmak için bu yere gitti ve onunla tekrar buluştu. Cennetin kızı "Bu hükümdarın oğlu. Ona iyi bak. Torunları dünyanın varisi ve hükümdarı olacaklar" diyerek hükümdara verdiği bir oğlan çocuğu verdi ve oradan ayrıldı. Bu çocuk İmparator Shih-tsu (Li-wei) idi. O dönemde "İmparator Chi-fen'in hiç hısmı olmadığı, İmparator Shih-tsu'nun hiç anneden akrabası olmadığı" söylendi". WS 1, s. 2; Bu doğum hikâyesinin muhteşemliği muhtemelen Tabgaçların atalarına dair sonradan oluşturulmuş efsanelere dayanmaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 22, 53; Li-wei'in başa geçiş tarihini J. Holmgren 220, P. Boodberg 177 yılı olarak vermektedir. Holmgren, a.g.e., s. 53; Boodberg, a.g.m., s. 170.

²²³ "Ko-tou-ling 紇豆陵", "Ko-t'u-lin 紇突隣" veya "Ho-tou-ling 侯紇豆陵" olarak da anılan ve T'o-pa I-lu döneminden itibaren Tabgaçlardan bağımsız yaşamaya başlayan Mo-lu-hui boyu 397 yılında ancak kontrol altına alınacaktır. Bunlar erken T'ang döneminde evlilik bağı kurulan en önemli boy hâline gelecektir. Örneğin T'ang imparatoru Tai-tsung'un 代宗 annesi bu boya mensup idi. Holmgren, a.g.e., s. 98; Holmgren, a.g.m., s. 36-37; Boodberg, a.g.m., s. 177.

gönderdi²²⁴.

Bundan sonra da Tou Pin hâlâ minnetini göstermenin bir yolunu arıyor ve ısrarlı bir şekilde imparatorun isteklerini soruyordu. Li-wei ona halkını Ch'ang-ch'uan'ın²²⁵ 長川 kuzeyine yerleştirmek istediğini söyledi. Tou Pin bunu kabul etti. On yıldan sonra, iki halk kaynaştığında, Tou Pin'in boy mensupları Tabgaçlara bağlanmayı teklif ettiler.

247 yılında Tou Pin öldü. Ölüm döşeğinde iken, iki oğlu Su-hou 速侯 ve Hui-t'i'yi 回題 Li-wei'e sadakatle hizmet etmeleri konusunda uyardı. Ancak oğulları onu dinlemeyerek isyan çıkardılar²²⁶. Bunun üzerine Li-wei onlara gözdağı vermek için onların kızkardeşi ve kendisinin eşi olan Tou Hanım'ı 竇氏 derhal öldürttü. Bu haberi alan Su-hou ve Hui-t'i önce kaçtıysa da bir süre sonra ele geçirilerek öldürüldüler. Bundan sonra halkları ve soylular Li-wei'e bağlılığını bildirdi. Böylece toplamda iki yüz binden fazla süvari Tabgaçlara bağlanmış oldu²²⁷.

T'o-pa Li-wei 258 yılında Sheng-lo'ya²²⁸ 盛樂 taşınarak burayı başkent yaptı. O yaz dördüncü ay boyunca (Mayıs/Haziran) göğe kurbanlar sundu ve bu törene Pai 白 boyuna²²⁹ mensup olanlar hariç tüm boy liderleri katıldı. İtaatsizlik ve isyan manasına gelen bu hareketleri nedeniyle söz konusu boy ortadan kaldırıldı.

Li-wei 261'de oğlu Sha-mo-han'ı 沙漠汗 (İmparator Wen 文帝) Lo-yang'daki Wei sarayına gönderdi²³⁰. Sha-mo-han veliht olarak görüldüğü için Wei sarayında kendisine rütbe verildi. Bu dönemde iki devlet arasındaki ziyaretler ve ticari ilişkiler

²²⁴ Bu olaydan sonra Li-wei'in kayınpederi olan Tou Pin, onun en büyük destekçilerinden biri olmakla beraber Wei-shu'ya göre, iki grup arasındaki ittifak yine de çok sağlam değildi. T'o-pa Li-wei ile evlenen Tou Hanım 竇氏 Tabgaç siyasi meseleleri ile pek ilgilenmiyordu. Wei-shu'da Tabgaç İmparatorçeleri'nin hayatlarının anlatıldığı 13. bölüm bu hanım ile başlamaktadır. Oldukça kısa olan bölümde daha ziyade Tou Hanım'ın ölümünden bahsedilmektedir. **WS** 1, s. 3; **WS** 13, s. 322; Holmgren, a.g.e., s. 53; Holmgren, a.g.m., s. 36-37, 64.

²²⁵ Ch'ang-ch'uan İç Moğolistan'da yer almaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 81.

²²⁶ **WS** 1, s. 3; Holmgren, a.g.e., s. 54; Holmgren, a.g.m., s. 64.

²²⁷ **WS** 1, s. 3; Holmgren, a.g.e., s. 54; Otkan, a.g.e., s. 25; Boodberg, a.g.m., s. 168.

²²⁸ Sheng-lo Sarı Irmak'ın doğu yakasında, günümüz Ho-lin-ko-erh'e yakın bir mesafede yer almaktaydı. Önceki Han Hanedanlığı zamanında Ting-hsiang'da 定襄 yer alan Sheng-lo, Sonraki Han Hanedanlığı döneminde Yün-chung kumandanlığında bulunuyordu. 214 yılının sonlarında ise bu üç yer de idarî merkez hâline getirilmiştir. Holmgren, a.g.e., 23, 83; Kao, a.g.e., s. 41.

²²⁹ Pailar muhtemelen Kuça 龜茲 halkının atası idiler. Bunlar Sonraki Han Hanedanlığı döneminde günümüz Yü-lin'in 榆林 kuzeyindeki Shang kumandanlığına yerleştirilmişlerdi. Holmgren, a.g.e., s. 99.

²³⁰ **WS** 1, s. 4; Wei-shu'da, Sha-mo-han'ın Çin geleneklerini öğrenmesi için Wei sarayına gönderildiği belirtilerek bu durum Li-wei'in Çin kültürüne özentisi olarak sunulmaktadır. J. Holmgren'e göre bu tutum Wei Shou'un kültürel şovenizmini göstermektedir. Yazar ayrıca Sha-mo-han'ın Wei sarayına rehin olarak gönderilmiş olabileceğini belirterek, kaynakta bunun belirtilmemiş olmasını Tabgaçları Çin ile iyi ilişkiler içinde olan bir devlet olarak, diğer göçebe kavimlerden farklı gösterme çabasına bağlamaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 22-23, 54; J. Holmgren her ne kadar kitabında Sha-mo-han'ın "Wei sarayına" gönderildiğini belirtmiş olsa da, bir başka eserinde bunu "Chin sarayı" olarak yazmıştır. O tarihte Chin Hanedanlığı'nın henüz kurulmadığını düşünürsek kitabındaki "Wei sarayı" ifadesini kabul etmemiz gerekmektedir. Holmgren, a.g.e., s. 22; Holmgren, a.g.m., s. 37; Holcombe, a.g.m., s. 17.

yoğun bir biçimde devam etmekteydi. Wei sarayı bir yıl içinde Tabgaçlara 10 bin parça altın kumaş ve ipek gönderdi.

265 yılında, Üç Devlet dönemini sona erdiren Chin Hanedanlığı zamanında da, Tabgaçlar ile dostane ilişkilerin devam ettiği görülmektedir. Bu süre zarfında hâlâ Lo-yang'da bulunan Sha-mo-han, babası T'o-pa Li-wei artık çok yaşlanmış olduğundan ülkesine dönmek istedi. Chin İmparatoru Wu, Sha-mo-han'a eşlik etmesi için bir muhafız ordusu hazırlattı ve çeşitli payelerle onu ülkesine uğurladı. Böylece Sha-mo-han 267 yılında ülkesine döndü.

275 yılında Sha-mo-han Lo-yang'a ikinci ziyaretini gerçekleştirdi. Bu esnada Çin'de hanedan değişikliği yaşanmış ve Wei Hanedanlığı'nın yerini Chin Hanedanlığı almıştı²³¹. Sha-mo-han aynı yılın kış mevsiminde ülkesine geri döndü. Dönerken Chin Hanedanlığı onu ipek teli, renk renk ipekler, kaşmir gibi malzemelerin yüklü olduğu 100 kağı ile uğurladı²³².

Bu dönemde Li-wei kuzeydeki çeşitli boyları tek bir askerî birlik altında toplamaya muvaffak olarak üstün taktiklere sahip olduğunu kanıtlamıştı. Çinlilerin bu olay karşısındaki tutumu ise geleneksel olarak rüşvet verme ve düşman kamplarını zayıflatmaya yönelik gizli diplomatik entrika çevirme şeklinde tezahür etti. Hatta 275 yılında Sha-mo-han'ın başkente dönmeye teşvik edilmesi de bundan menfaat sağlamak amacını taşıyordu. Bütün bu planlar temelinde Tabgaç birliğini bozmak için hazırlıklara başlandı.

Sha-mo-han Ping eyaletine geldiğinde, Chin Hanedanlığı'na bağlı Kuzey Generali Wei Kuan²³³ 衛瓘 onun çok cesur ve çarpıcı bir kişilik sahibi olduğunu görerek, daha sonra kendilerine sorun yaratabilceğinden endişelendi. Chin imparatoruna bir mektup göndererek, onu hapsedmek için izin istedi. İmparator bunu önce reddettiyse de, sonra bir

²³¹ Wei-shu'da bu dönem şöyle anlatılmaktadır: “*Shih-tsu diğer devletler ile olan ilişkilerinde samimi ve dürüsttü. Kısa süreli kazançlar uğruna kimseye zulmetmiyordu. Aynı zamanda başışlayıcı, adil ve tüm komşularına saygılıydı. Chin Hanedanlığı, Wei Hanedanlığı'nın yerini aldığı da (265) yakın ve dostane ilişkiler aynı şekilde devam etti.*” WS 1, s. 4; Holmgren, a.g.e., s. 55.

²³² Hem Tabgaçlar hem de Çinliler için, Sha-mo-han'ın Lo-yang'a iki ziyareti birbirinden farklı idi. Sha-mo-han ilk gidişinde beş yıldan fazla sarayda kaldı (261-267) ve statüsü elçi veya Hsien-pi ve Hun gibi komşularına karşı korunmaya ihtiyaç duyan boy liderleri grubundan bir rehine şeklindeydi. 275 yılındaki ikinci ziyareti ise daha ziyade bir ticari girişim niteliği taşımaktaydı. Holmgren, a.g.e., s. 24.

²³³ J. Holmgren kitabında bu karakteri “Kuan” olarak yazmış ise de, makalesinde “Huan” olarak belirtmiştir. Yine burada Wei Huan'ın, Li-wei'in sahasının doğusunda bulunan Yü-chou 豫州 kumandanı olduğunu yazmaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 161; Holmgren, a.g.m., s. 37.

şekilde bunu imparatora kabul ettirdi ve Sha-mo-han tutuklandı²³⁴.

Bundan sonra Wei Kuan'a "Kuzeyin büyük generali" unvanı verilerek, Li-wei'i cezalandırmak için görevlendirildi. O da, 277 yılı Mart-Ağustos ayları arasında bir harekât düzenleyerek kuzey sınırındaki boyları doğudaki Wu-huanlardan, batıdaki Tabgaçlara kadar bölerek zayıflatmayı başardı. Aynı yıl Sha-mo-han serbest bırakıldı. Bu haber karşısında çok sevinen Li-wei onu karşılamak üzere tüm beyleri Yin-kuan'a 陰館 gönderdi.

Sha-mo-han ülkesine döndü. Bir süre sonra Tatar yayı ile yaptığı gösterinin ardından, Tabgaç beyleri onun Çin usulüne daha yakın ve kendilerinden çok farklı olduğunu düşünmeye başladılar. Bu durumu farkederek Li-wei onlara fikirlerini sordu ve beyler Sha-mo-han'ın kendilerinden çok farklı olduğunu dile getirdiler²³⁵. Zaten Sha-mo-han ülkesinden uzakta iken, diğer oğullara ilgi ve alâka günden güne artmıştı. Li-wei de yüz yaşını geçmiş ve kolayca aldatılabilecek bir hâle gelmişti. Bu nedenle uzun süredir oğlundan ayrı kalmış olan Li-wei, beylerin Sha-mo-han hakkında söylediklerini duyunca onlara inanarak oğlunun öldürülmesini emretti²³⁶. Sha-mo-han'ın 277 yılındaki ölümünün ardından olayların perde arkasında bulunan Wei Kuan, Wu-huan prensi K'u Hsien'in 庫賢 yardımı ile "Li-wei'in oğlunu öldürtmekten dolayı çok pişman olduğu ve buna neden olanlardan intikam alacağı" dedikodusunu yayarak Tabgaçlar arasına nifak yaratmayı başardı. Ülkede yaşanan bu sıkıntılı süreç Tabgaçların idare sisteminde zafiyete yol açtı ve ülkenin kuzeydeki gücünü oldukça zayıflattı²³⁷.

Çok geçmeden Li-wei öldü. Yerine torunu T'o-pa Hsi-lu 拓跋悉鹿 (İmparator

²³⁴ Wei-shu'da Wei Kuan'ın Li-wei'e ve Tabgaç beylerine rüşvet vererek onları Chin imparatoruna duydukları sadakâttan vazgeçirdiği yazılmaktadır. *WS* 1, s. 4; Holmgren, a.g.e., s. 55; J. Holmgren'e göre; Wei Shou bu bölümü yazarken çeşitli zorluklarla karşılaşmıştır. Çünkü nihayetinde Wei Kuan sadık ve yetenekli bir görevliydi. T'o-pa Li-wei ise yine Chin Hanedanlığı'nın sadık ve vefalı bir müttefiki idi. Hatta Chin imparatoru daha yeni T'o-pa Li-wei'in oğlu Sha-mo-han'ı ödüllendirmişti. Chin Hanedanlığı'na herhangi bir ihanet mevzu bahis değildi. Dolayısıyla kaynakta Wei Kuan, Chin Hanedanlığı menfaatinin düşünen ve Tabgaçlar hakkında vehimlere kapılıp, kendi inisiyatifini hareket eden biri olarak tasvir edilmiştir. Chin imparatoru Sha-mo-han'ın tutuklanmasına ancak Tabgaçların kendilerine ihanet ettiğine ikna edildikten sonra onay vermiştir. Holmgren, a.g.e., s. 24-25.

²³⁵ "Sarhoş olmuşlar iken, İmparator Wen (Sha-mo-han) bakı ve başının üstünde birkaç kuşun uçtuğunu gördü. Asilzadelere: "Onları sizin için düşürebilirim" dedi. Tatar yayını aldı ve fırlattı. Kuş düştü. O dönemde T'o-palar Tatar yayı kullanmıyorlardı. Herkes korktu. Herkes birbirine: "Eğer o devleti yönetirse eski gelenekler değişecek ve isteklerimiz reddedilecek. Eğer devlet bizim ellerimizde olursa daha iyi olacak böylece yerel alışkanlıklar (T'o-pa halkının) saf ve el değmemiş olarak kalacak" dedi. Herkes bu şekilde düşünüyordu. Shih-tsu "Memleketimizi terk ettiğinden beri oğlumda ne tür değişiklikler gözlemlediniz?" diye sorduğunda hepsi "Yarısın yetenek ve becerileri oldukça sıra dışı, boş bir yayı çekerek uçan kuşları yere düşürebilir. Chin halkının bu acayip sihirli aletleri devletin başına dert açabilir ve halkımızı sefalete sürükler. Bu sorunla ilgilenmenizi diliyoruz" diye cevap verdiler." *WS* 1, s. 4; Holmgren, a.g.e., s. 56.

²³⁶ Sha-mo-han'ın öldürülmesinin görünen nedeni her ne kadar beylerin onun Çin kültürünü benimsediği yönündeki fikirleri olsa da, J. Holmgren'e göre esasında bu olayın Sha-mo-han'ın annesi ile ilgisi olmalıdır. Çünkü eğer Sha-mo-han'ın annesi Tou Hanım ise, Li-wei onun annesinin öldürülmesinin öcünü almasından korktuğu için onu öldürmüş olabilir. Ancak J. Holmgren kaynaklarda bununla ilgili bir bilgi bulunmadığını da eklemektedir. Holmgren, a.g.m., 37; Holcombe, a.g.m., 17.

²³⁷ *WS* 1, s. 4-5; Holmgren, a.g.e., s. 57; Holmgren, a.g.m., s. 37.

Chang 章帝) tahta geçti. Bunun üzerine zaten bahsi geçen dedikodular yüzünden rahatsızlık duyan boylar isyan ettiler. Bahsi geçen bu boylar muhtemelen Li-wei'nin Ho-lin-ko-erh'ı işgali süresince Tabgaç kontrolü altına giren Wu-huan ve Hun bâkiyeleri idi²³⁸. Boyların dağılması üzerine ülkede iç karışıklıklar baş gösterdi. Hsi-lu 286 yılında öldü.

Hsi-lu'nun ölümünden sonra en küçük kardeşi T'o-pa Cho 拓跋綽 (İmparator P'ing 平帝) tahta çıktı. Cesur, savaşçı, önsüzleri kuvvetli, ihtişamlı ve erdemli olduğu için tahta layık bulunmuştu. 293 yılında Yü-wen boyunun lideri Yü-wen Mo-hui 宇文莫槐 tabiiyetindeki birisi tarafından öldürüldü. Bunun üzerine Mo-hui'nin küçük kardeşi P'u-po 普撥 lider yapıldı. T'o-pa Cho kızlarından birini P'u-po'nun oğlu Ch'iu-pu-chin'e 丘不勤 verdi. Böylece 293 yılında T'o-pa ve Yü-wen boyları liderleri arasında ilk evlilik ittifakları gerçekleştirilmiş oldu²³⁹.

Bundan sonra T'o-pa Fu 拓跋弗 (İmparator Ssu 思帝) tahta çıktı. Fu, Sha-mo-han'ın en küçük oğluydu. Zeki, ileri görüşlü ve halk ona karşı itaatkâr olduğu için amcası T'o-pa Lu-kuan 拓跋祿官 ve iki büyük ağabeyi T'o-pa İ-i 拓跋猗毳 ve İ-lu'dan 拓跋猗廬 önce tahta lâyük görüldü²⁴⁰. T'o-pa Fu bir yıl tahtta kaldıktan sonra 294 yılında öldü.

T'o-pa Fu'dan sonra Li-wei'in oğlu T'o-pa Lu-kuan (İmparator Chao 昭帝) tahta çıktı. T'o-pa Fu'nun ani ölümünün ardından Tabgaçların siyasi gücünde bir azalma meydana geldi. Bu nedenle Lu-kuan ülkeyi kendisi ve yeğenleri T'o-pa İ-i (İmparator Huan 桓帝) ve T'o-pa İ-lu (İmparator Mu 穆帝) arasında bölmeye mecbur kaldı. Kendisi doğu bölümüne Shang-ku'nun²⁴¹ 上谷 kuzeyine ve Ju-yüan'ın²⁴² 濡源 batısına yerleşti.

²³⁸ Holmgren, a.g.e., s. 25.

²³⁹ WS 1, s. 5; Tabgaç-Yü-wen ittifakı Tabgaç halkı için refah, birlik ve zenginliğin hâkim olduğu T'o-pa Cho döneminin yedinci yılında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla söz konusu ittifak batı sınırlarının güvenliği konusunda tedirgin olan ve Mu-junglara karşı savaş hazırlığı yapan Yü-wenler tarafından talep edilmiş olmalıdır. Bu dönemde Tabgaçların Orta Liao-ning ve Güney Chi-lin'in olayları ile çok az ilgileri varmış gibi gözükmektedir. Holmgren, a.g.e., s. 30-31, 57.

²⁴⁰ WS 1, s. 5; Holmgren, a.g.e., s. 57; Tabgaçlar liderlerini seçerken öncelikle yetenek ve itibara bakıyor, yaş ve kan bağıını ikinci planda tutuyorlardı. Ancak tabi ki, tıpkı diğer göçebe kavimlerde olduğu gibi hanedanlık mirasını göz önünde bulundurarak seçimlerini yapıyorlardı. J. Holmgren T'o-pa Fu'nun amcası ve iki ağabeyinden önce tahta çıkarılmasının arkasında yeteneğin yanında etnik köken meselesinin de olduğunu düşünmektedir. Çünkü T'o-pa İ-i ve T'o-pa İ-lu'nun anneleri olan Feng Hanım 封氏 Çinli iken, T'o-pa Fu'nun annesi Lan Hanım 蘭氏 Hsien-pi kökenli Lan boyuna mensuptu. Bu durum Tabgaç beylerinin hükümdarlarını seçerken sadece yeteneğine değil, aynı zamanda kökeni de baktıklarını göstermektedir. Bu arada Çinli tarihçiler tarafından Feng Hanım "imparatoriçe" unvanı ile anılırken, Lan Hanım bir cariye olarak gösterilmiştir. Bunun nedeni ise oldukça açıktır. Zira Feng Hanım'ın mensup olduğu aile Kuzey Wei ve T'ang Hanedanlıkları dönemlerinde oldukça önemli bir konumdaydı. Ancak ne Feng ne de Lan Hanım hayatları boyunca Tabgaç siyasetine herhangi bir etkide bulunmamışlardır. Holmgren, a.g.m., s. 38-40, 42-43, 66.

²⁴¹ Shang-ku, günümüzdeki Huai-lai'm 懷來縣 güneyinde, Pekin'in 北京 100 kilometre kuzeybatısında yer almaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 82.

²⁴² Ju-yüan günümüz Ku-yüan'in 沽源 kuzeydoğusunda yer almaktadır. Aynı yer.

Lu-kuan'ın sahasının güney kısmı kuzeybatı Ho-pei ve Liao-ning'in batı sınırına kadar uzanmaktaydı. Ülkenin en doğusu ise güneyindeki Yü-wenlerin yaşadığı yer ile komşu idi. Ülkenin bir parçasını Sha-mo-han'ın en büyük oğlu T'o-pa İ-i'ye verdi. Onun ülkesi Tai 伐 kumandanlığındaki²⁴³ Ts'an-ho-p'o'ya²⁴⁴ 參合陂 kadar yayılmıştı. Ülkesi Kuzeydoğu Shan-hsi, Hsing-ho 興和 ve İç Moğolistan'da bulunan günümüzdeki Yang-kao 陽高 ilinin kuzeyindeki toprakları kapsamaktaydı. Başka bir deyişle, ülkesinin en güneydeki bölgesi İç Moğolistan sınırının kuzeydoğu Shan-hsi ve kuzeybatı Ho-pei ile kesiştiği yerde bulunmaktaydı²⁴⁵. Ülkenin kalan diğer parçasını ise İ-i'nin küçük kardeşi T'o-pa İ-lu'ya verdi. İ-lu böylece Sheng-lo'ya yerleşmiş oldu²⁴⁶.

Tabgaç topraklarının üçe bölünmesinin kalıcı olarak Tabgaç liderliğini zayıflattığı düşünülmemelidir. Belki bu bölünme ilk başta bir liderlik krizi doğurmuş olabilir, fakat sonraki yıllarda olan gelişmeler üç lider arasındaki işbirliğinin kesinlikle eksik olmadığını göstermektedir. Örneğin; 295 yılında T'o-pa İ-i'nin, ağabeyinin Çinliler ile yaptığı ittifaka katıldığı ve T'o-pa Lu-kuan ile birlikte doğu sınırında Mu-jung boylarının saldırılarına karşı bir birlik oluşturdukları görülmektedir. Bu dönemde Mu-jung Hui, Liao Havzası'ndaki Yü-wen yerleşim yerlerinden halkını uzaklaştırmaya başladı. Halkı güneye, müttefikleri Tuanların yakınlarına, Ta-ling Nehri vadisine göçtü. Bundan kısa bir süre sonra Tabgaç ülkesinin doğu sınırlarına tecavüze başlayan boylar T'o-pa İ-i'nin en büyük oğlu T'o-pa P'u-ken tarafından geri püskürtüldü²⁴⁷.

T'o-pa İ-i ve T'o-pa Lu-kuan'ın ikisinin de saldırı sahaslarının merkezî, Çin Seddi'nin dışında; Çin hâkimiyet bölgesinin ötesinde idi. Tabgaç saldırı sahasının Sarı Irmak'ın doğu kıyısından, kuzeydoğudaki Yü-wen, Tuan ve Mu-jungların yerleşim yeri yakınlarına doğru kaydığı gözlenmektedir.

T'o-pa İ-lu'ya ülkenin en problemlili kısmı verilmişti. Bu bölge, Hunların Ordos'taki hâkimiyet sahasına sınırdaştı. T'o-pa İ-lu bir süre sonra halkını Li-wei'nin eski yerleşim yeri Ho-lin-ko-erh'e geri götürmeye başladı. Boylarını Yün-chung'un kuzeyine,

²⁴³ Tai kumandanlığı, kuzeydoğu Ho-pei'deki Wei şehrinin doğusunda yer almaktaydı. Aynı yer.

²⁴⁴ Ts'an-ho-p'o muhtemelen Ta-t'ung'un 大同 doğusunda bulunmaktaydı. Aynı yer.

²⁴⁵ Holmgren, a.g.e., s. 26.

²⁴⁶ WS 1, s. 5-6; Holmgren, a.g.e., s. 58.

²⁴⁷ a.g.e., s. 29, 31.

Wu-yüan²⁴⁸ 五原 ve Shuo-fang'a çekti. Babası Sha-mo-han'ın geçmişte kurduğu Çinliler ile iyi ilişkilerini kullanarak onlarla Hunlara karşı bir ittifak yaptı. Ardından batıdaki Hunlara ve Wu-huan boylarına saldırdı. Wei-shu'da T'o-pa İ-lu'nun Ordos'a düzenlediği başarılı seferlerin anısına ve Chin Hanedanlığı ile olan sınırı belirlemek için Hsing-ch'eng'in 杏城 kuzeyine kadar Çin Seddi boyunca 80 li²⁴⁹ 里 uzunluğunda bir sınır hattı yaptırdığı söylenmektedir²⁵⁰.

Bu son dönem için Wei-shu'da yazılanlara göre; Chin Hanedanlığı ile ilişkiler T'o-pa Li-wei döneminden beri iyiydi. Halk refah, ülke bolluk içindeydi. Ordu 400 binin üzerindeki silahlı süvarisi ile övünmekteydi²⁵¹. Esasında 277-295 yılları arasında Çinlilerin, Tabgaç liderleri ile hiçbir bağlantısı yoktu. Dolayısıyla Wei Shou Tabgaç-Chin ilişkilerinin Li-wei döneminden beri iyi olduğunu söylediğinde esasında Li-wei'in 277'deki ölümünden sonra Tabgaç liderlerinin Çinliler ile çok az ilişkide bulduklarını kastetmektedir²⁵².

T'o-pa-Chin ittifakının 296 yılında yeniden kurulması Çinli danışmanların T'o-pa İ-lu'nun memleketine akını ile sonuçlandı. Amaçları ittifakı güçlendirmektir. Bu dönemde Chin sarayı kendi iç karışıklıklarıyla uğraştığı için sınır boylarının yarattığı problemleri çözme işini eyaletlerdeki çeşitli vali ve müfettişlere bırakmak mecburiyetinde kalmıştı. Tabgaç ülkesine gelen âlimlerin arasında Wei 衛 ailesinin, 304-314 yılları arasında Tabgaçları Önceki Chao Devleti hükümdarı Liu Yüan'e karşı çeşitli Çin akımlarına katılmaya ikna eden üyeleri de vardı. Wei Kuan'ın torunu olan Wei Ts'ao 衛操 ve onun yeğeni Wei Hsiung'un 衛雄 Tabgaç liderleri için birer arşivci olarak faaliyet gösterdikleri kuvvetle muhtemeldir²⁵³.

²⁴⁸ Wu-yüan İç Moğolistan'da, Yün-chung'un 330 km. batısında yer almaktadır. a.g.e., 83.

²⁴⁹ "Li" geleneksel Çin uzaklık ölçü birimi olup, 559 metreye eşittir. Woo, a.g.e., s. 47.

²⁵⁰ WS 1, s. 6; Hsin-ch'eng garnizonluğu T'o-pa İ-lu'nun Ordos seferlerinden yaklaşık 60 yıl sonra Önceki Ch'in Devleti tarafından Merkezi Shaan-hsi'de kurulacaktır. Üstelik Hsing-ch'eng'in yeri Çin Seddi'nin en yakın noktasının en az 250 kilometre güneyinde idi. Bu nedenle Wei Shou'un Hsing-ch'eng için belirttiği "80 li" tabiri karmaşıktır. Bu bölümdeki en önemli nokta ise; İ-lu'nun Hunlara karşı Ordos'taki saldırılarının görünüşteki başarısı ve Batı Chin ile ittifakın yeniden kurulmasıdır. Holmgren, a.g.e., s. 27, 29.

²⁵¹ WS 1, s. 6.

²⁵² Holmgren, a.g.e., s. 26.

²⁵³ Holmgren, a.g.e., s. 29-30.

T'o-pa İ-i 297 yılında çöl boyunca kuzeye doğru hareketlenerek buradan batıdaki devletleri yağmaladı. Geçen beş yıl zarfında 20'den fazla devleti kendisine bağladıktan sonra, İ-i 301 yılında batı seferinden döndü.

Tabgaç ve Yü-wenler arasındaki ikinci evlilik ittifakı, 299 yılında gerçekleşti²⁵⁴. Yapılan bu evlilik ittifakı, muhtemelen Mu-jung boylarının Batı Liao-ning'in içlerini işgali ve Tabgaç ülkesinin güney sınırı boyunca güçlü Mu-jung-Tuan ittifakına bir cevap olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişme kuzeydeki askerî durumu değiştirip, Liao-ning ile Chin'in de üstünlük için yarışan taraflar arasındaki güç dengesini bir çıkmaza sokarken Tabgaçlar Mujung-Tuan akınlarından korunmak için ülkenin batı kısmının güvenliğini garanti altına almış oldular²⁵⁵.

Chin imparatoru Hui 惠帝 304 yılında Ch'eng-tu prensi 成都王 Ssu-ma Ying 司馬穎 tarafından Yeh'de hapsedildi. Bu esnada Hun lideri Liu Yüan, Li-shih'da²⁵⁶ 離石 isyan ederek kendini "Han kralı" ilan etmişti. Bunun üzerine Ping eyaleti müfettişi Ssu-ma T'eng 司馬騰 Tabgaçlardan ve İ-i'den yardım istemek için geldi. T'o-pa İ-i kendisinin kumanda ettiği 100 bin süvari ile yardıma gitti. Liu Yüan'ın kuvvetleri Hsi-ho 西河 ve Shang-tang'da²⁵⁷ 上黨 yenildi. İmparator Hui, Lo-yang'a geri dönerken Ssu-ma T'eng birliklerini azletti. İ-i ve Ssu-ma T'eng, Fen Nehri'nin doğu yakasında bağlılık yemini ederek ülkelerine geri döndüler.

305 yılında Liu Yüan, Ssu-ma T'eng'a saldırdı. T'eng Tabgaçlardan tekrar asker yardımını istedi. İ-i ona birkaç bin hafif süvari verdi. Liu Yüan, P'u-tzu'nun²⁵⁸ 蒲子 güneyine kaçtı ve generali Ch'i-wu T'un 綦毋豚 öldürüldü. Chin Hanedanlığı, İ-i'ye "Büyük Ch'an-yü" unvanı vererek, onu altın mühür ve mor kuşak ile ödüllendirdi.

T'o-pa İ-i'nin 31 Temmuz 305 yılındaki ölümünün ardından, yerine oğlu T'o-pa P'u-ken 拓跋普根 geçti. T'o-pa Lu-kuan'ın 307 gerçekleşen ölümünün ardından ise 308 yılında T'o-pa İ-lu ülkeyi kendi hâkimiyeti altında yeniden birleştirmek istedi. P'u-ken

²⁵⁴ WS 1, s. 6; Holmgren, a.g.e., s. 59.

²⁵⁵ Holmgren, a.g.e., s. 31-32.

²⁵⁶ Li-shih, Shan-hsi eyaletinde, Sarı İrmak'ın 50 kilometre doğusunda yer almaktadır, a.g.e., s. 83.

²⁵⁷ Batı Chin döneminde Shang-tang ve Hsi-ho, Ping eyaletinin bir parçası idiler, Aynı yer.

²⁵⁸ P'u-tzu, Li-shih'in aşağı yukarı 100 kilometre güneyinde yer almaktadır, a.g.e., s. 84.

yaşı küçük olduğu için babasından miras kalan ülkeye yapılan bu gaspa mukavemet gösteremeyerek bundan sonra İ-lu'nun kumandanı olarak hizmet etmeye başladı²⁵⁹.

Aynı sene Mu-jung Hui vergi göndererek T'o-pa Lu-kuan'ın ölümünden istifade ile Tabgaçların Yü-wen ittifakından dönmelerini istediğini İ-lu'ya bildirdi ve uyguladığı bu strateji başarılı oldu. T'o-pa İ-lu kuzeydeki Mu-jung-Yü-wen çekişmesinden uzak durarak ilgisini batıya, Fen Nehri civarında ve Kuzey Shan-hsi'deki Hunlar üzerine yöneltti²⁶⁰.

310 yılında Chin Hanedanlığı'nın Ping eyaleti müfettişi Liu K'un yeni lider İ-lu'nun Çin ittifakından yüz çevirmesini engellemek için elçilerle birlikte oğlunu da Tabgaçlara rehin olarak gönderdi. T'o-pa İ-lu bundan memnun olarak onu ödüllendirdi²⁶¹.

Aynı sene Pai liderleri isyan ederek Hsi-ho'ya saldırdı. T'ieh-fu Hunlarından Liu Hu 劉虎 da onlara katılmış, böylece Yen-men'de²⁶² 雁門 isyanın çitası yükselmişti. Liu Hu, Hsin-hsing'de 新興 Liu K'un'a ve Yen-men kumandanlarına saldırınca Liu K'un yardım almak için Tabgaçlara gitti. Bunun üzerine İ-lu yeğeni T'o-pa Yü-lü'yü 拓跋鬱律 20 bin silahlı süvarinin başında yardıma gönderdi. Önce Pailer büyük bir yenilgiye uğratıldı, sonra Liu Hu'nun halkı katledildi. Liu Hu kurtulanlarla birlikte Sarı Irmak'ın batı yakasına kaçarak saklanmak için Shuo-fang'a gitti. Tüm bunlar üzerine Chin imparatoru Huei, T'o-pa İ-lu'ya "Büyük Ch'an-yü" unvanı vererek onu "Tai²⁶³ beyi" ilan etti²⁶⁴.

²⁵⁹ WS 1, s. 7; 305 yılında T'o-pa İ-i'nin ölümü ile 308 yılında ülkenin yeniden birleşmesi arasındaki dönemde Wei-shu'da Tabgaçlar ile ilgili bir bilgi yer almadığından, bu dönem için Tabgaçların iç işleri hakkında pek bir şey bilinmediği anlaşılmaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 33.

²⁶⁰ 308'den 325 yılına kadar Tabgaçlar, Mu-jung-Yü-wen çekişmesinden uzak durarak 320'ye kadar Yü-wen liderleri ile hiçbir evlilik ittifakı gerçekleştirmediler. Bu süre zarfında her ne kadar samimi olmasa da, Mu-junglar ile karşılıklı dostane ilişkiler devam etmiştir. T'o-pa İ-lu'nun selefleri de herhangi bir grup tarafında yer almaktan kaçınmışlardır. Tabgaçların Yü-wen ve Mu-junglar ile 293-325 yılları arasındaki ilişkileri hakkındaki kayıtlar bu dönem boyunca Tabgaçların kuzeye karşı izledikleri siyasette üç farklı safha yaşandığını göstermektedir. 293-294 yılları arasındaki ilk evrede Yü-wen sarayı Tabgaçları Mu-junglardan uzaklaştırmak için onları ittifak yapmaya ikna etmiştir. 295-307 yılları arasındaki ikinci evrede Tabgaçların Mu-junglar ile arası açılmış, güney sınırı boyunca düzenlenen Mu-jung-Tu-an saldırılarının önüne geçmek için Yü-wenler ile olan bağlar kuvvetlendirilmiştir. Sonuncu ve en uzun evrede ise 307 yılında Mu-jung Hui'nin diplomatik girişimleri sonucunda Tabgaçlar kuzey bölgesinin siyasi olaylarına karşı tarafsız kalmışlar ve dikkatlerini güney sınırındaki Hun problemi üzerine çevirmişlerdir. a.g.e., s. 33,34.

²⁶¹ Liu K'un ve T'o-pa İ-lu arasındaki ilişkiler kaynaktaki geçenin aksine pek iç açıcı olmamasına rağmen, Liu K'un'un kurduğu strateji oldukça iyi işlemiştir. 308-316 yılları arasında, T'o-pa İ-lu, Liu Kun ile birlikte en az iki kez Hunlara karşı düzenlenen büyük ve başarılı sefere katılmış, planlanan diğer başka seferler, birkaç nedenden ötürü yarıda bırakılmıştır. a.g.e., s. 35.

²⁶² Yen-men, Hsi-ho ve Shang-tang ile birlikte Ping eyaletinin bir parçası idi, a.g.e., s. 85.

²⁶³ Tai kumandanlığı o dönemde Wang Chün 王浚 tarafından idare edilen Yü eyaletinin içinde yer almaktaydı. Wang Chün bu işgale oldukça öfkelenerek İ-lu'ya saldırdı ancak geri püskürtüldü. Bu nedenle bundan sonra, Liu K'un ve Wang Chün'ün arası oldukça açıldı, a.g.e., s. 36.

²⁶⁴ WS 1, s. 7; Holmgren, a.g.e., s. 61; Holcombe, a.g.m., s. 18; P. Otkan'a göre bu olaydan sonraki 20-30 yıl içinde geleneklerine bağlı Kuzeyli Tabgaçlar ile yenilikçi Güneyli Tabgaçlar arasında çekişmeler başlamış ve gelenekçi Tabgaçlar Yü-wen boylarına yaklaşıırken,

Kendisine verilen Tai toprakları, ülkesinden çok uzakta olduğu için, İ-lu'nun oradaki halk ile hiçbir bağlantısı yoktu. Bu nedenle Liu K'un'dan Chü-chu geçitinin²⁶⁵ 句汪 kuzeyindeki bölgeyi istedi. Bunun üzerine Liu K'un kendi halkını geçitin güneyinde yer alan bölgeye; Ma-i 馬邑, Yin-kuan 陰館, Lou-fan 婁煩, Fan-chih 繁峙 ve Kuo'ya 崞 nakletti²⁶⁶. Burada duvarlarla çevrili bir kasaba inşa ettirdi ve bu bölgeyi İ-lu'ya sundu. İ-lu buraya 100 bin aile yerleştirdi²⁶⁷.

Aynı sene Liu K'un Lo-yang'ın savunması için yeniden asker istedi. İmparator yardım için 20 bin piyade ve teçhizatlı asker gönderdi, fakat Tung-hai prensi 東海王 Ssu-ma Yüeh 司馬越 Lo-yang'daki kıtlık yüzünden onları geri gönderdi²⁶⁸.

Liu K'un 312 yılında Önceki Chao Devleti hükümdarı Liu Ts'ung'a saldırmak için İ-lu'dan asker istedi. Bu esnada Liu Ts'ung oğlu Ts'an'ı, Chin-yang'a saldırmak için göndermişti. Ts'an, Liu K'un'un ailesini öldürerek şehri zapt etti. Liu K'un bu felaketi anlatmak üzere İ-lu'ya geldi ve bunun üzerine İ-lu en büyük oğlu Liu-hsiu²⁶⁹ 六脩 ve yeğeni P'u-ken'i, Wei Hsiung, Fan Pan 范班, Chi Tan 姬澹 ve diğerleriyle birlikte öncül birliklere liderlik yapmak üzere gönderirken kendisi 20 bin kişilik devasa bir ordunun başına geçti²⁷⁰. Bunun üzerine Liu Ts'an ordunun ağırlıklarını ateşe vererek bölgeyi terk etti. Süvariler onları takip etti ve generalleri Liu Ju 劉儒, Liu Feng 劉豐, Chien Ling 簡, Chang P'ing 張平 ve Hsing Yen 邢延 öldürüldü. Ele geçirilen bölgede asayiş sağlandı. Liu K'un ordunun şehre girmesi konusunda defalarca ısrar ettiyse de İ-lu bunu kabul etmeyerek, iyi teçhizatlı, güçlü askerlerini orada bıraktı ve memleketine geri döndü²⁷¹.

yenilikçiler Sonraki Chao Devleti'ne bağlı hale gelmiştir. Otkan, a.g.m., s. 71.

²⁶⁵ Yen-men Dağları olarak bilinen Chü-chu Dağları Kuzey Shan-hsi'deki Tai şehrinde yer almaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 85.

²⁶⁶ Ma-i, Yin-kuan, Lou-fan, Fan-chih ve Kuo Yen-men kumandanlığında yer almaktaydı. Aynı yer.

²⁶⁷ Bu bölge doğudaki Tai'dan, batıdaki Hsi-ho ve Shuo-fang'a doğru birkaç 100 li yayılıyordu. WS 1, s. 7; Holmgren, a.g.e., s. 61; Tai beyi olarak görevlendirilmesinin ardından İ-lu'nun Ma-i içlerine ve Kuzey Shan-hsi'deki ona sınırdaş illere doğru gitmesine izin verilmiştir. Bu iller Tai kumandanlığının 200 kilometre güneyinde idiler. Tai bu bölgenin doğusunda uzanıyordu. Bu açıdan bakıldığında, Tabgaç tarihinde bu bölgeye Tai isminin verilmesi bir bakıma hatalıdır. Üstelik bu yeni toprak kazanımlarına rağmen T'o-pa İ-lu İç Moğolistan'daki Çin Seddi'nin kuzeyinde yer alan Ho-lin-ke-erh yakınındaki Sheng-lo'da seferlere devam etmiştir. Ülkesinin Kuzey Shan-hsi'deki güney kısmı ise bu esnada oğlu T'o-pa Liu-hsiu tarafından korunuyordu. Bu ikinci bölge yüzyılın sonunda Kuzey Wei Hanedanlığı'nın kurulmasından hemen sonra Tabgaç liderliğinin kalıcı yerleşim yeri hâline gelecektir. Holmgren, a.g.e., s. 36.

²⁶⁸ Liu K'un, Ssu-ma Yüeh'e, Shih Lo ve Liu Ts'ung üzerine birlikte saldırmak için elçi gönderdiyse de, Ssu-ma Yüeh bu teklifi kabul etmediği için askerler geri gönderilmiştir. Holmgren, a.g.e., s. 86.

²⁶⁹ P. Otkan bu ismi eserinde Liu-yu olarak vermiştir. Otkan, a.g.e., s. 27.

²⁷⁰ Esasında T'o-pa İ-lu oğlu Liu-hsiu'yu Hunların üstüne önce tek başına göndermiş fakat oğlu başarı elde edememişti. Bunun üzerine ordunun başına kendisi geçmiştir. Aynı yer.

²⁷¹ İ-lu ısrar eden Liu K'un'a "Aileni kurtarmak için zamanında yetişemedik. Bundan dolayı derin utanç içindeyiz. Eyaletin sınırlarında güvenlik temin edildi fakat çok uzun bir seferden döndük, askerlerimiz ve atlarımız çok yıprandı. Şu an son bir savaş için beklemeliyiz."

Bundan sonra İ-lu, Hunlara tekrar savaş ilan etti. Hazırlanan büyük ordu, 100 bin süvariye Hsi-ho'daki Chien geçidi boyunca idare edecek İ-lu ile P'u-fan'dan doğuya doğru Chin birliklerini idare edecek olan Liu K'un arasında bölündü. İki ordu Liu Ts'ung'un tahıl stoklarının bulunduğu ve Chin imparatorunun tutulduğu P'ing-yang'da buluştular. Ancak planlarını tatbik edemediler²⁷².

İ-lu 313 yılında halkını günümüzdeki Ta-t'ung'un güneyine taşıdı. Sheng-lo şehri kuzey başkenti yapıldı. Ta-t'ung'un doğusunda bulunan P'ing-ch'eng ise yenilenerek güney başkenti yapıldı. İ-lu yeni taşındıkları bölgede, Lei Irmağı'nın 灑水 kuzey yakasındaki Huang-kua 黃瓜 tepesinde, Çin sınırı boyunca yeni bir şehir inşa ettirerek buraya "Küçük P'ing-ch'eng" adını verdi. Burası Shan-hsi eyaletindeki modern Shan-yin'in 山陰 kuzeyinde ve eski P'ing-ch'eng'in yaklaşık 100 li güneyinde bulunmaktaydı²⁷³. İ-lu en büyük oğlu T'o-pa Liu-hsiu'yu burayı korumak ve ülkesinin güney kısmını idare etmek için gönderdi²⁷⁴.

Bu dönemde 10 binden fazla Hun, Tabgaç hâkimiyeti altında yaşamaktaydı. Bunların birçoğu ise Shih Lo'nun da mensup olduğu Chieh boyuna mensuptu. Bunlar Shih Lo'nun Yü eyaletini fethettiğini duyunca isyan ederek ona katılmayı planladılar. Fakat planları öğrenildi ve idam edildiler.

2.2. Tabgaçların Tai Devleti (315-376)

Chin imparatoru Min 愍帝 315 yılında İ-lu'yu "Tai kralı" rütbesine yükseltti²⁷⁵. Ona Tai kumandanlığında ve Ch'ang-shan'da²⁷⁶ 常山 çeşitli memuriyetler teşkil etti. Bundan önce Tai'deki gelenekler esnek ve basitti. Halk kısıtlamalardan uzak bir hayat sürüyordu. Ancak bu tarihten itibaren kanunlar kapsamlı ve katı olmaya başladı. Birçok

---

İsyancılar henüz tamamen ortadan kaldırılmadı." diyerek ona 100 adet kağıt ile birlikte at, sığır ve koyun- her biri bin baştan fazla-hediye etmiştir. WS 1, s. 8, Holmgren, a.g.e., s. 62.

²⁷² WS 1, s. 8; Holmgren, a.g.e., s. 63.

²⁷³ Holmgren, a.g.m., s. 68; Kao, a.g.e., s. 41.

²⁷⁴ WS 1, s. 8; Holmgren, a.g.e., s. 63.

²⁷⁵ WS 1, s. 7; Holmgren, a.g.e., s. 63.

²⁷⁶ Ch'ang-shan günümüzdeki Ho-pei eyaletinde yer almaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 87.

boy mensubu kanunları çiğnediği için suçlu bulunuyor ve boyları ile birlikte ölüm cezasına çarptırılıyordu²⁷⁷.

T'o-pa İ-lu hâkimiyetinin başından itibaren Çin ile yakın ilişkiler kurmaya özen gösterdi. Bilhassa Çinli danışmanlara olan zaafı ve onların fikirlerine gösterdiği tedbirsiz yaklaşımında Çinli olan annesi Feng Hanım'ın²⁷⁸ 封氏 büyük etkisi vardı. İ-lu bu politikayı oğlu Liu-hsiu ve ölen ağabeyi T'o-pa İ-i'nin eşi Ch'i Hanım'ın²⁷⁹ 祁氏 tüm muhalefine karşı ölümüne kadar sürdürerek 295-316 yılları arasındaki dönemin Çin-Tabgaç ilişkileri açısından yeni bir sayfa açmasına neden olmuştur.

İ-lu kendisinden sonra en küçük oğlu Pi-yen'in 比延 başa geçmesini istiyordu. Diğer oğlu Liu-hsiu'yu bir süre önce ülkenin güney kısmını göndermesindeki esas amaç da onu merkezden uzaklaştırmaktı. Hatta İ-lu, Liu-hsiu'ya ait 500 ata el koyarak Pi-yen'e vermişti. Bunun üzerine Liu-hsiu saraya geldiğinde kardeşini tanımadığını bildirdi. Ardından Sheng-lo'ya giderek geri dönmeyi reddetti. İ-lu onun üzerine bir ordu gönderdiyse de Liu-hsiu onları yenmeyi başardı. Bu haberi alan İ-lu korkup kaçtı, fakat bir süre sonra yakalanarak Liu-hsiu tarafından öldürüldü. Bu sırada sınırları korumakla görevli olan T'o-pa P'u-ken merkezde sorun yaşandığını duyunca geri geldi ve Li-hsiu'ya saldırarak onu mağlup etti²⁸⁰.

²⁷⁷ Bazen boylar idama giden yol boyunca birbirlerinin peşi sıra ilerlerken, eğer ne olduğu sorulursa suçlarını anlatıyor ve cezalandırılması gerektiğini söylüyorlardı. Tüm bunlar devlete duydukları korkunun göstergesiydi. **WS 1**, s. 9; Holmgren, a.g.e., s. 63-64.

²⁷⁸ Feng Hanım Sha-mo-han'ın karısı ve T'o-pa İ-i ve T'o-pa İ-lu'nun annesidir. Feng Hanım, biri P'o-hai olarak bilinen ve Çinli olan, diğeri ise Shih-fen olarak bilinen ve Hsien-pi olan iki büyük Feng ailesinden Çinli olana mensuptu. **WS 1**, s. 6'da belirtildiğine göre; Feng Hanım'ın 295 yılında gerçekleşen cenazesine birçok Chin prensi elçilerini göndermiştir. Ancak J. Holmgren'e göre kaynaktaki bunlardan biri olarak gösterilen Ch'eng-tu prensi 成都王 Ssu-ma Ying 司馬穎 o tarihte hâlâ Chin başkentinde bulunuyor ve bu şekilde tanınmıyordu. J. Holmgren bundan dolayı Feng Hanım'ın cenaze tarihinin **WS**'da gerçekte olduğundan erken gösterildiğini düşünmektedir. Yine yazar makalesinde belirttiğine göre; T'ang imparatoru Kao-tzung 高宗 döneminde yapılan havuz inşası sırasında bulunan bir kitabede Feng Hanım'ın cenazesi anlatılmaktadır. Buna göre cenazeye 200 bin kişi katılmıştır. Holmgren, a.g.e., s. 58; Holmgren, a.g.m., s. 39-40, 65.

²⁷⁹ **WS 1**'de sadece "imparatoriçe" ismiyle bahsedilen bu hanım hakkında **WS 13**'de şunlar yazılmaktadır: "İmparator Huan'ın imparatoriçesi Ch'i boyuna mensuptu. İmparatoriçe üç erkek çocuğu doğurdu. En büyüğünün ismi P'uken idi, ikincisi İmparator Hui ve üçüncüsü İmparator Yang idi. İmparator P'ing-wen öldüğünde devletin kontrolünü ele geçirdi ve halk devleti "Hanım'ın Ülkesi" olarak anmaya başladı. İmparatoriçe yapı olarak acımasız ve kıskançtı. P'ing-wen'in ölümünden de o sorumluydu." Pei-shih gibi diğer birkaç kaynaktaki bu hanım "Wei 惟" ismiyle zikredilmektedir. J. Holmgren'in de bu isimle bahsettiği Ch'i Hanım ona göre Çinli olmalıdır. Çünkü "Wei" ismini göçebe kökenli ailelerin kullandığına dair herhangi bir kanıt yoktur. Ayrıca annesi de Çinli olan ve Çinliler ile oldukça yakın ilişkiler kuran bir imparatorun eşinin de Çinli olma ihtimali oldukça yüksektir. Bu hanım için "Ch'i" ismini kullanan W. Eberhard ise onun Tabgaç kökenli olduğunu söylemektedir. Yine J. Holmgren'e göre; T'o-pa İ-i'nin 305 yılındaki ölümünden sonra Ch'i Hanım Tabgaçlardaki leviratus geleneği nedeniyle İ-i'nin kardeşi T'o-pa İ-lu ile evlenmiş olabilir. Eğer böyleyse, İ-lu'nun 307'de ağabeyinin topraklarını kendi ülkesine kolaylıkla katması anlaşılabilir hale gelmektedir. **WS 1**, s. 10; **WS 13**, s. 322-323; Holmgren, a.g.e., s. 65; Holmgren, a.g.m., s. 40-46, 66-67; Holcombe, a.g.m., s. 18; Eberhard, **Das Toba Reich Nordchinas**, s. 287.

²⁸⁰ **WS 14**, s. 38; **WS 14**, kaynağın Sung döneminde yazılan kısımlarından bir tanesidir. Wei Shou'un yazdığı orijinal bölümlerden birisi olan **WS 1**'de ise Liu-hsiu'nun babasını öldürmesi açık bir şekilde dile getirilmeyerek olaylar şöyle anlatılmaktadır: "Dokuzuncu yılında imparator Liu-hsiu'yu huzuruna çağırdı fakat o gelmeyi reddetti. İmparator buna çok sinirlendi. Onu cezalandırmak istediği de başaramadı. Sonra kılık değiştirerek halkın içinde yaşamaya başladı. Sonra öldü..." **WS 1**, s. 9; Holmgren a.g.e., s. 37-38, 66.

Tahta geçen P'u-ken yıllar içinde kazanmış olduğu tecrübe ile Tabgaçların kudretli hükümdarı imajı çizmekteydi. İlk işi İ-lu'nun Çinli danışmanlarını azletmek oldu. Görünüşe göre isteği Hunların Liu ailesi ile yakınlaşmaktı. Ancak sadece bir aydan biraz daha fazla iktidarda kaldıktan sonra öldü. Bunun üzerine annesi Ch'i Hanım P'u-ken'in oğlu olan, küçük yaştaki torununu tahta geçirerek kontrolünü kendi elinde tutmaya başladı. Ancak o kış T'o-pa P'u-ken'in oğlu da öldü. Ardından T'o-pa Fu'nun oğlu T'o-pa Yü-lü (İmparator P'ing-wen 平文帝) 317 yılında tahta çıktı. T'o-pa Yü-lü en az 15 senedir Tabgaç askerî seferlerinde görev almış tecrübeli bir liderdi²⁸¹. Tieh-fulardan Liu Hu, 318 yılında Shuo-fang'ı ele geçirdi ve batı boylarında tedirginlik yaratmaya başladı. T'o-pa Yü-lü karşı bir atakla Liu Hu'yu ağır bir yenilgiye uğrattı. Liu Hu bir atla yalnız başına kaçmak zorunda kaldı. Bu esnada Tabgaç hâkimiyeti bir milyon suvari ile birlikte Wu-sunların batıdaki eski yerlerinden²⁸², Wu-chi'nin²⁸³ batı bölümüne kadar yayılmıştı. Ayrıca bu dönemde güneydoğuda bulunan Liu ailesi ve kuzeydoğuda bulunan Hsien-pilerin Ho-lan boyu ile evlilik ittifakları başladı²⁸⁴.

Batı Chin imparatoru Min 317 yılında Önceki Chao Devleti hükümdarı Liu Yao tarafından öldürüldükten sonra, Yü-lü ortaya çıkan otorite boşluğundan faydalanarak güneye; Merkezî Çin'e inmek için hazırlıklar yapmaya başladı. Bu nedenle Liu Yao'nun gönderdiği elçileri reddetti. Bir süre sonra da 319 yılında "Chao kralı" unvanını alan Shih Lo'nun iki devlet arasında kardeşlik bağı kurmak üzere gönderdiği elçileri öldürdü. Bu nedenle Chao Devleti ile diplomatik ilişkiler çok sert bir sürece girdi²⁸⁵.

T'o-pa Yü-lü Merkezî Çin'i ele geçirmenin planlarını yaparken Ch'i Hanım 321 yılında sarayda büyük bir katliam gerçekleştirdi ve T'o-pa Yü-lü'yü öldürttü. Yü-lü'nün eşi Wang Hanım 王氏 bu katliamdan küçük yaştaki oğlu Shih-i-chien'i kurtarmayı

²⁸¹ WS 1, s. 9; Holmgren, a.g.e., s. 64.

²⁸² Wu-sunların eski yerlerinden kastedilen bölge günümüz Kazakistan topraklarıdır. Holmgren, a.g.e., s. 87.

²⁸³ Wu-chi, Koguryo'nun kuzeyinde yer almaktaydı. Aynı yer.

²⁸⁴ Yü-lü Ho-lan Ai-t'ou'nun 賀蘭藹頭 kızı ile evlenirken, kendi kızlarından birini Ho-lan Ko'ya 賀蘭 柁 vermiştir. Ai-t'ou'un kızı T'o-pa I-huai'ın 拓跋翳槐 annesidir. Yine T'o-pa I-huai, Shih-chün ve Kuei, Ho-lan boyundan hanımlarla evlenmişlerdir. T'o-pa I-huai'ın annesi Ho-lan Hanım'ın 賀蘭氏 WS'da biyografisi bulunmamaktadır. J. Holmgren'e göre bunun nedeni Tabgaç Devleti'nin kurucusu T'o-pa Kuei'in onun soyundan olmamasıdır. Ayrıca Ho-lan boyu Hsien-pi kökenli olması nedeniyle VII. yüzyıl Çinli tarihçiler tarafından pek dikkate alınmamıştır. Tou boyunun tersine, Lan ve Ho-lan boyu asla kendilerine sahte bir Çin şeceresi kurgulamamışlardır. Ho-lan boyunun IV. yüzyılın sonunda Tabgaç Devleti'nin kuruluşundaki önemli rolü düşünüldüğünde imparatoriçe biyografilerinin yer aldığı WS 13'ün VI. yüzyıla ait orjinal hâlinde Ho-lan Hanım'ın biyografisinin yer aldığı düşünülebilir. V. C. Golovachev Liu, Ho-lan ve Tabgaçlar arasında gerçekleştirilen evliliklerin çoğunlukla bir yönde geliştiğini belirtmektedir. En az beş Tabgaç liderinin hanımını Ho-lan boyundan, en az beş Liu liderinin hanımını Tabgaçlar'dan aldığını belirterek, bu nedenle Tabgaç toplumunda belirli boyları kapsayan, spesifik bir evlilik düzeninin olduğunu savunmaktadır. WS 83 A, s. 1812; Holmgren, a.g.m., s. 47; Boodberg, a.g.m., s. 305; Golovachev, a.g.m., s. 6.

²⁸⁵ WS 1, s. 9; Holmgren, a.g.e., s. 64-65; Holcombe, a.g.m., s. 18.

başardı²⁸⁶. Ardından İ-i'nin ortanca oğlu T'o-pa Ho-ju²⁸⁷ 拓跋賀儁 (İmparator Huai 惠) tahta çıktı. Fakat devleti kendi başına yönetmeyerek iktidarı annesi İmparatoriçe Ch'i ile paylaştı²⁸⁸. İmparatoriçe iki devlet arasında bozulmuş olan ilişkileri düzeltmek için Shih Lo'ya bir elçi gönderdi. Sonraki Chao halkı elçiyi “Hanım Ülkesi’den Gelen Elçi” olarak adlandırdı²⁸⁹.

T'o-pa Ho-ju 324 yılından itibaren devleti bizzat kendisi yönetmeye başladı. Henüz boy mensuplarının tamamen itaati sağlanmadığı için, Doğu Mu-ken Dağı'nda²⁹⁰ 東木根山 etrafı surlarla çevrili bir şehir inşa ettirdi ve başkentini buraya kurdu. Ardından 325 yılında öldü²⁹¹.

T'o-pa Ho-ju'dan sonra küçük kardeşi T'o-pa Ko-na 拓跋紇那 (İmparator Yang 煬帝) tahta çıktı. Shih Lo 327 yılında sınır boylarını yağmalamak üzere beş bin süvarinin başında Shih Hu'yu gönderdi. T'o-pa Ko-na'nın Chu-chu 句注 geçidinde onu engelleme girişimi başarısız oldu ve Ta-ning'e²⁹² 大寧 çekilmek zorunda kaldı.

O dönemde T'o-pa Yü-lü'nün en büyük oğlu T'o-pa İ-huai 拓跋翳槐 (İmparator Lieh 烈帝) anne tarafı ile birlikte Ho-lan boyunun yanında yaşıyordu. Ko-na Ho-lan lideri Ai-t'ou'dan 藹頭, İ-huai'yı kendisine teslim etmesini istedi, fakat Ai-t'ou bunu reddetti. Çok öfkelenen Ko-na kızkardeşlerinin yaptığı evlilikler vasıtası ile akrabalık kurduğu Yü-wenleri, Ai-t'ou'ya saldırttıysa da Yü-wenler yenilgiye uğradı. Bir süre sonra Ko-na da tahtı bırakıp kaçtı ve Yü-wenlere sığındı. Bunun üzerine Ho-lan ve diğer boy beyleri T'o-pa İ-huai'ı başa geçirdiler. Ardından Shih Lo ona bir elçi gönderdi. Bunun üzerine İ-huai

²⁸⁶ Wang Hanım katliam esnasında Shih-i-chien'i kıyafetlerinin içine saklayarak, hiç ses çıkarmamasını tembihlemiş ve böylece öldürülmesine engel olmuştur. J. Holmgren'e göre; Wang Hanım'ın WS 13'deki biyografisinin hemen Ch'i Hanım'ın ardından verilmesi ve onun erdemli koruyucu anne ve bilge bir kimse olarak tasvir edilmesi tipik Çin tarihçiliğinin öğüt verme işlevine yönelik bir hamledir. Hatta Wang Hanım'ın küçük Shih-i-chien'i katliamdan kurtarması doğrudan Shih-chi'den alınma bir hikâyedir. Bu hikâye iyinin kötüyeye karşı zafer kazanmasını tasvir etmektedir. WS 13, s. 322; Holmgren, a.g.m., s. 67.

²⁸⁷ P. Boodberg bu ismi “Ho-nu” olarak vermiştir. Boodberg, “The Language of the T'o-pa Wei”, s. 179.

²⁸⁸ Ho-ju tahta geçtiğinde en az 16 yaşında olmasına rağmen, 321-324 yılları arasında Ch'i Hanım oldukça güçlü bir konumda olduğu için ilk birkaç sene yönetimi annesine bırakmak zorunda kalmıştır. Holmgren, a.g.m., s. 45.

²⁸⁹ WS 1, s. 10; Holmgren, a.g.e., s. 65.

²⁹⁰ Doğu Mu-ken Dağı, Sarı İrmak'ın doğu yakasında bulunmaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 88.

²⁹¹ J. Holmgren'e göre, T'o-pa Ho-ju'nun iktidarı annesinin elinden aldıktan kısa süre sonra ölmüş olması pek tesadüfî değildir. Anne-oğul arasındaki taht mücadelesinin T'o-pa Ho-ju'nun, Ch'i Hanım tarafından öldürülmesi ile sonuçlanmış olması muhtemeldir. Holmgren, a.g.m., s. 45; P. Boodberg T'o-pa Ho-ju'nun başkenti kurma tarihi olarak 342 yılını vermektedir. Boodberg, a.g.m., s. 179.

²⁹² Ta-ning, Kuzeybatı Ho-pei'deki günümüz Huai-lai'ın 懷來 yakınında bulunmaktadır. Holmgren, a.g.k., s. 88.

da küçük kardeşi T'o-pa Shih-i-chien'i rehin olarak Sonraki Chao Devleti'nin başkentine gönderdi. Yolculuğu esnasında beş binden fazla aile Shih-i-chien'e eşlik etti²⁹³.

Ho-lan lideri Ai-t'ou bağımsız hareket etmeye başlayınca 335 yılında İ-huai tarafından idam edildi. Bunun üzerine halk T'o-pa İ-huai'ya yüz çevirdi. Bu durum Ko-na'ya beklediği fırsatı verdi. Sonuç olarak T'o-pa Ko-na memleketine dönerek tekrar tahta çıktı. T'o-pa İ-huai ise, Sonraki Chao imparatoru Shih Hu'nun kendisine cariyeler tahsis ettiği bir sarayın bulunduğu Yeh'e gitti²⁹⁴.

Shih Hu 337 yılında generali Li Mu'yu 李穆 beş bin süvarinin başında T'o-pa İ-huai'ya, Ta-ning'e geri dönerken ona eşlik etmesi için gönderdi. Bu esnada altı binden fazla boy mensubu T'o-pa Ko-na'ya karşı isyan edince Ko-na Mu-junglara kaçtı. İ-huai tekrar başa geçti. Sheng-lo'nun 10 li güneyinde yeni bir şehir inşa ettirdi ve 338 yılında öldü.

T'o-pa İ-huai'nin ölümünün ardından kardeşleri T'o-pa Ch'ü 拓跋屈 ve Kao-liang 高凉 prensi olan T'o-pa Ku 拓跋孤 arasında taht mücadelesi başladı. Bu mücadelede Ch'ü öldürüldü. Bunun üzerine Ku, İ-huai ölmeden önce Shih-i-chien'in tahta geçirilmesi yönündeki sözlerine dayanarak onu rehin bulunduğu Sonraki Chao Devleti'nden almaya gitti²⁹⁵. Chao hükümdarı Shih Hu ülkenin iki kardeş arasında bölüneceğini bildiği için Shih-i-chien'in gitmesine müsaade etti. Böylece T'o-pa Shih-i-chien (İmparator Chao-ch'eng) Fan-chih'in kuzeyindeki sarayda tahta çıktı. Kaynakta bundan sonra T'o-pa Ku'nun sadece öldüğü yazılmaktadır²⁹⁶.

Devletin sınırlarının doğudaki Hui-mo'dan²⁹⁷ 濊貊, batıdaki P'o-lo-na'ya²⁹⁸ 破洛那 kadar uzandığı 339 yılında Tabgaçların ilk yasası çıkarıldı. Bu dönemde düzenlenen kanunlara göre; cinayet işleyen kimse, öldürdüğü kişinin ailesine altın ve at vererek tazminat ödediği takdirde azat ediliyordu. Devlete başkaldıran kişinin aile ve

²⁹³ WS 1, s. 10-11; Holmgren, a.g.e., s. 66.

²⁹⁴ WS 1, s. 11; Holmgren, a.g.e., s. 67; Holmgren, a.g.m., s. 48.

²⁹⁵ İ-huai ölürken şöyle emretmişti: "Shih-i-chien mutlaka başa geçirilmeli. Sadece o ülkeye huzur getirebilir". Onun ölümünün ardından Shih-i-chien'in kardeşi T'o-pa Ku onu geri getirmek üzere şahsen Yeh'e gitmiştir. WS 1, s. 11-12; Holmgren, a.g.e., s. 42-43, 67.

²⁹⁶ WS 14, s. 349; Holmgren, a.g.e., s. 43; P. Otkan'a göre; Shih-i-chien Sonraki Chao Devleti'nde rehin kaldığı 10 yıl zarfında devlet yönetimi ile ilgili çok şey öğrenmiş ve bunları tahta geçtikten kısa bir süre sonra uygulamaya koymuştur. Otkan, a.g.e., s. 27; Otkan, a.g.m., s. 71.

²⁹⁷ Hui-mo, Koguryo'nun güney sınırında bulunmaktaydı. Holmgren, a.g.e., s. 89.

²⁹⁸ P'o-lo-na ile kastedilen yer Fergana'dır; Aynı yer.

akrabalarından kadın erkek, büyük küçük herkes öldürülecekti. Gayrimeşru ilişki kuran kadın ve erkek, idam cezasına çarptırılacaktı. Kamu malını çalan beş katını, kişi malını çalan ise 10 katını ödeyecekti. Bu kanunla özel mülkiyetin dokunulmazlığına önemli bir vurgu yapılmış olup, düzenlemelere genel olarak bakıldığında işlenen suçlara hapis cezası verilmediği görülmektedir²⁹⁹.

Aynı yılın Haziran/Temmuz aylarında saray erkânı başkenti Lei-yüen Ch'uan'a³⁰⁰ 灑源川 taşıma hususunu tartışmak için Ts'an-ho-po'da toplandı. Günler geçti ve hiçbir karar alınamadı. Bu esnada Wang Hanım yaşanan olaylardan sonra hanedanının çok güvende olmadığına dikkat çekerek yeni başkentte olası bir isyanın kendilerini zor duruma düşüreceğini dile getirdi. Neticede Wang Hanım'ın önerisi kabul edildi ve plan iptal edildi³⁰¹. Aynı yıl Shih-i-chien, Önceki Yen imparatoru Mu-jung Huang'ın 慕容皝 (333-348) kızkardeşi ile evlendi ve Mu-jung Hanım 慕容氏 imparatoriçe ilan edildi³⁰².

Başkent 340 yılında Sheng-lo şehrine nakledildi. 341 yılında eski şehrin sekiz li güneyinde yeni bir Sheng-lo şehri inşa edildi. Bundan sonra İmparatoriçe Mu-jung öldü ve Mu-junglar ile olan ittifakın devamı için Shih-i-chien, Mu-jung Huang'ın kızı ile evlendi. İşte bu hanım Tabgaç Devleti'nin kurucusu T'o-pa Kuei'nin büyükannesidir³⁰³.

Liu Hu 341 yılında batı sınırına saldırınca, Shih-i-chien üzerine bir ordu gönderdi ve Liu Hu büyük bir yenilgiye uğratıldı. Shih-i-chien 342 yılının Haziran/Temmuz aylarında Ts'an-ho-p'o'ya gitti. 24 Ağustos tarihinde tüm boylar kurban verme töreni ve askerî işleri görüşmek üzere bir araya geldiler. Eylül-Ekim ayında Shih-i-chien, başkente döndü.

Mu-jung Huang kızını 343 yılının Eylül ayında Tabgaçlara göndermek için elçi yolladı. 344 yılının Mart ayında Tabgaç beylerinden Ch'ang-sun Chih 長孫秩, Mu-jung Huang'ın kızını imparatoriçe olarak karşılamak üzere gönderildi. Temmuz ayında

²⁹⁹ Otkan, a.g.e., s. 60.

³⁰⁰ Lei-yüen Ch'uan, Ta-t'ung'un aşağı yukarı 30 kilometre güneyinde bulunmaktadır. Holmgren, a.g.e., s. 89.

³⁰¹ İmparatoriçenin iptal teklifinin uygulanmış olması bize Wang Hanım'ın Shih-i-chien üzerindeki etkisini göstermektedir. WS 1, s. 12; WS 13, s. 323; Holmgren, a.g.e., s. 68; Holmgren, a.g.m., s. 49, 68.

³⁰² WS 1, s. 12; WS 14, s. 344; Holmgren, a.g.e., s. 68; Bu Mu-junglar ile yapılan ilk ittifak evliliği idi ve muhtemelen onların yanında bulunan T'o-pa Ko-na'yı tekrar başa geçme konusunda desteklemelerine engel olmak için yapılmıştı. Holmgren, a.g.m., s. 51; Golovachev, a.g.m., s. 6.

³⁰³ WS 1, s. 12; Mu-jung Hanım'ın Tabgaç iç işlerinde herhangi önemli bir rolü olmasa da, imparatoriçe kaynakta zeki, bilgili, önsezileri kuvvetli ve isabetli kararlar veren birisi olarak tasvir edilmiştir. Holmgren, a.g.m., s. 51, 69.

İmparatoriçe, Ho-lung'dan³⁰⁴ 和龍 geldi. Bunun karşılığında Ağustos ayında Mu-jung Huang da bir evlilik ricasında bulundu. Shih-i-chien bunu kabul etti ve Ekim-Kasım aylarında T'o-pa İ-huai'nın kızı evlenmek üzere Mu-junglara gönderildi.

349 yılında Shih-i-chien batı seyahatine devam ettiği esnada Hunların Sonraki Chao Devleti'nde önemli gelişmeler yaşanmaktaydı. En son 350 yılında Shih Chien, tahtı ele geçiren Jan Min tarafından öldürülmüştü. Bunun üzerine 351 yılında Shih-i-chien büyük bir sefer için hazırlıklara başladıysa da boy beylerinin itirazı üzerine bu kararından vazgeçti³⁰⁵. Aynı yıl Ti lideri Fu Chien imparator unvanını aldı ve kurduğu devlete “Büyük Ch'in” adını verdi.

Mu-jung Huang'ın yerine geçmiş olan Mu-jung Chün 352 yılında Jan Min'i yenerek kendini imparator ilan etti ve 353 yılında Tabgaçlara vergi gönderdi. Ardından Mu-jung Chün evlilik akdi teklifi için Shih-i-chien'in huzuruna geldi ve teklifi kabul edildi. Bunun üzerine 357 yılının Haziran ayında Mu-jung Chün çeşitli hediyeler gönderdi. Shih-i-chien 359 yılının baharında Sang-kan Ch'uan'a 桑乾川 kadar doğu seyahatine çıktı. Mayıs/Haziran aylarında Yün-chung'a geri döndü.

İmparatoriçe Mu-jung 360 yılının Temmuz ayında öldü. Liu Wei-ch'en³⁰⁶ 劉衛辰 cenazeye katılmak için geldi. Evlilik ittifakı teklifinde bulundu ve Shih-i-chien bu teklifi kabul etti. Aslında Liu Wei-ch'en bundan önce Fu Chien ile bir ittifak arayışına girmişti. Fu Chien'in ülkesinin sınırlarındaki insanları yağmalayarak Fu Chien'e sunmuştu. Ancak kendisine beklemediği sert bir tepki gösterilince isyan etti ve bunun üzerine Tabgaçlara döndü³⁰⁷.

362 yılında Shih-i-chien, Chün-tzu 君子 geçidine³⁰⁸ kadar güney seyahatine çıktı. Kasım ayında Tai'ya ziyarette bulundu. Shih-i-chien 363 yılının Kasım/Aralık aylarında Kao-ch'elara saldırarak mağlup etti. 10 bin kişi, bir milyondan fazla büyükbaş, at ve keçi

³⁰⁴ Ho-lung, Mu-jung Huang'ın Lung-ch'eng'deki 龍城 sarayının ismidir. Lung-ch'eng ise günümüzdeki Ch'ao-yang 朝陽 şehridir., Holmgren, a.g.e., s. 90.

³⁰⁵ Shih-i-chien, “Shih ailesinin etkisi artık bitti. Jan Min tam bir musibet. Çin toprakları sıkıntı ve karışıklık içinde. Hiç kimse halka yardım edemez. Ben imparatorluk kurmak için altı orduya önderlik edebilirim” diyerek sefer hazırlıklarına başladı. Boy beyleri buna karşı çıkarak: “Şu an Çin topraklarının karışıklık içinde olduğu ve hâkimiyet altına alınabileceği doğru. Fakat eğer güçlü bir mukavemet ile karşılaşsaksak bölgeye çabucak hâkim olmaya muvaffak olamayacağız. Olaylar yıllarca sürecektir ve bize acıdan başka hiçbir şey getirmeyecek.” dediler. WS 1, s. 13; Holmgren, a.g.e., s. 69.

³⁰⁶ Liu Wei-ch'en Shaan-hsi'de bulunan T'ieh-fu Hunlarının lideri olup, Hsia Devleti'nin kurucusu Ho-lien P'o-p'o'nun babasıdır. Holmgren, a.g.m., s. 69.

³⁰⁷ Holmgren, a.g.e., s. 91.

³⁰⁸ Chün-tzu geçidi Ho-lin-ko-erh'in aşağı yukarı 60 kilometre güneyinde yer almaktadır. Aynı yer.

ele geçirdi. 364 yılının baharında başkente geri döndü. Aralık ayında Mo-ke 沒歌 halkına saldırıp onları mağlup etti ve birkaç milyondan fazla büyükbaş, at ve keçi ele geçirdi.

Shih-i-chien 367 yılının Kasım ayında Liu Wei-ch'en'in boyları üzerine saldırınca onlar da batıya doğru gitmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine batıya akın düzenlenerek boy mensupları Tabgaç ülkesine getirildi, yüzbinlerce insan ve hayvan ele geçirildi. 368 yılının baharında Shih-i-chien batı seferinden döndükten sonra seferde gösterdikleri yararlılıklara göre askerlerine ganimeti dağıttı.

Shih-i-chien güneye 369 yılının Şubat ayında Chün-tzu geçidine hareket etti. Kasım/Aralık aylarında Tai'yı ziyaret etti. 370 yılının Aralık ayında Kao-ch'elara yeniden saldırarak onları ağır bir mağlubiyete uğrattı.

Shih-i-chien'nin torunu T'o-pa Kuei'nin 371 yılının Ağustos ayındaki doğumu üzerine ülkede genel af ilan edildi³⁰⁹. 374 yılında Shih-i-chien yeniden Liu Wei-ch'en'e saldırınca o da güneye kaçarak Önceki Ch'in Devleti hükümdarı Fu Chien'den yardım istedi. 376 yılında Fu Chien başkomutanı Fu Lo'yu³¹⁰ 苻洛 200 bin kişilik bir ordunun başında Chu T'ung 朱彤, Chang Tz'u 張 , Teng Ch'iang 鄧羌 ve diğerleri ile birlikte Tai Devleti'ne birçok noktadan saldırmak ve güney sınırını yıpratmak üzere gönderdi. Aralık ayında Pai ve Tu-ku boyları bir süre direndiyse de neticede hezimete uğradılar. Güney boylarının lideri Liu K'u-jen 劉庫仁 Yün-chung'a kaçtı. İmparator bu sefer 100 bin kişilik bir ordu ile birlikte Liu K'u-jen'i Shih-tzu 石子 geçidinde³¹¹ düşmanın yolunu kesmek için geri gönderdi. Fakat başarısız olundu. Bu sırada Shih-i-chien'in sağlık durumu iyi değildi ve hiçkimse onun sorumluluğunu üzerine alamıyordu. Dolayısıyla Tabgaç halkını Yin Dağlarının³¹² 陰山 kuzeyine taşıdılar. Bu esnada Kao-ch'elarin çeşitli boyları da isyan ederek saldırdığı için tekrar güneye gelmeye mecbur kaldılar. Ancak Fu

³⁰⁹ Wei-shu'da T'o-pa Kuei'in mucizevi doğum hikâyesi şöyle anlatılmaktadır: “*Boyu Yün-che'nin yakınında hayvanları otlatırken ve dinlenmek için mola vermişken, Ho Hanım güneşin onun odasına girdiğini gördü. Uyandı ve pencereden baktığında parlak bir ışığın cennete doğru gittiğini gördü. Birdenbire hamile kaldı. Chien-kuo otuz dördüncü yılın yedinci ayının yedinci günü (4 Ağustos 371) T'ai-tsu'yu (T'o-pa Kuei) Ts'an-ho-p'o'nun kuzeyindeki bir yerde doğurdu. O gece ışık yeniden ortaya çıktı. İmparator Chao-ch'eng (Shih-i-chien) çok memnun oldu. Memurlar tebriklerini sundular ve genel af çıkarıldı. Bu olay atalara bildirildi... Ertesi sene annenin plesantayı gömüdüğü yerde bir karaağaç çıktı. Sonra orada bir karaağaç ormanı oluştu. Çok küçükken konuşmaya başladı ve gözlerinden baş döndürücü bir ışık parlıyordu. Geniş bir alm ve geniş kulakları vardı. Herkes ona hayretle bakardı.*” WS 2, s. 19; Holmgren, a.g.e., s. 75.

³¹⁰ Hsing-t'ang beyi olan Fu Lo, Fu Chien'in ağabeyinin torunudur. Holmgren, a.g.e., s. 92.

³¹¹ Shih-tzu geçidi Ho-lin-ke-erh'in yakınında bulunmaktadır. Aynı yer.

³¹² Yin Dağları Wu-yüan'in 五原 kuzeybatısından başlayıp, Çin Seddi'nin kuzeyine kadar uzanmaktadır. Aynı yer.

Chien'in orduları geri çekildikten sonra, 377 yılının Aralık/Ocak aylarında, Yün-chung'a geri dönebildiler. Ocak ayında Shih-i-chien 57 yaşında iken öldü³¹³.

Shih-i-chien'in ölümünden sonra tahta geçen T'o-pa Kuei, Shih-i-chien'in oğlu T'o-pa Shih'in³¹⁴ 拓跋寔 (Shih-chün 寔君) çocuğu idi. Annesi Ho-lan boyuna mensuptu. Kao-ch'e boylarının saldırıları esnasında oğluyla beraber gizlice kaçması sağlanmıştı³¹⁵.

Fu Chien'in generalleri halka baskı yapmak ve T'o-pa Kuei'yi Ch'ang-an'a götürmek için ülkenin iç kısımlarına gönderildiler. Ancak Yen Feng³¹⁶ 燕鳳 T'o-pa Kuei'nin kuzeyde kalması ve ülkesinin ikiye bölünmesi hususunda Fu Chien'i ikna edince T'o-pa Kuei salıverildi.

Fu Chien'in orduları Tabgaç ülkesinden ayrıldığında, halk darmadağınık bir vaziyetteydi. Fu Chien ülkeyi birbirlerine düşman olan Tu-ku lideri Liu K'u-jen ve T'ieh-fu lideri Liu Wei-ch'en arasında ikiye böldü. Sarı Irmak'ın doğusunda yer alan Yün-chung ve Yen-men civarındaki bölge Tu-kulara, batısında yer alan Shuo-fang civarı ise T'ieh-fulara verildi. Güney kabilelerinden bir asil Ch'ang-sun Sung 長孫嵩, Yüan T'a 元他 ve diğerleri halklarını güneye götürüp Liu K'u-jen'e katıldılar. T'o-pa Kuei ve annesi de Liu K'u-ren'in yanında yaşamaya başladı. Böylece T'o-pa Kuei, Tu-ku boyuna emanet edilmiş oldu³¹⁷.

³¹³ WS 1, s. 16; Holmgren, a.g.e., s. 74.

³¹⁴ Wei-shu'da T'o-pa Shih-chün ile ilgili yer alan kayıta şöyle yazmaktadır: “32. Yılın (371) baharında Chang-sun Chin 長孫斤 imparatoru öldürmek için saldırdığı esnada veliaht prens tabu ismi Shih olan İmparator Hsien-ming (獻明帝) babasını korurken göğsünden yaralandı ve beşinci ayda öldü. Ölümünden sonra kendisine imparator unvanı verildi. Sonbaharda, yedinci ayda T'o-pa Kuei doğdu ve genel af ilan edildi.” WS 1, s. 15; Holmgren, a.g.e., s. 73; Ancak WS 15, s. 369'da T'o-pa Shih'in, Chang-sun Chin ile birlikte isyan ederek, 377 yılında babası Shih-i-chien'i öldürdüğü yazılmaktadır. J. Holmgren'e göre; WS 15'de geçen kayıt doğrudur ve T'o-pa Kuei'in taht meşruiyetine gölge düşürmemek için WS 1'deki kayıt kurgulanmıştır. Holmgren, a.g.e., s. 44-45; P. Boodberg de makalesinde Tabgaçların soy ağacını verdiği tablonun altına düştüğü notta; “T'o-pa Shih-chün'ü, Kuei'in babası olarak göstermesinin okuyucu tarafından şaşırıcı bulunabileceğini” yazmış olmasından dolayı, onun da WS 15'de yazılanların doğru olduğunu kabul ettiği sonucuna varılabilir. Boodberg, a.g.m., s. 169.

³¹⁵ Baykuzu, “Tabgaç Hükümdarları (M.S. 386-550) ve Hükümdar Kurganları”, s. 419.

³¹⁶ Yeng Feng Tai'da yaşayan Çinli bir aileye mensuptu. Shih-i-chien tarafından hizmetine alınmış ve 360 yılında Fu Chien'e elçi olarak gönderilmişti. Holmgren, a.g.e., s. 72, 93.

³¹⁷ WS 2, s. 19; Liu K'u-jen ve Liu Wei-ch'en'in ikisi birden Tabgaçlara mensup hanımlar ile evliydi ve Liu K'u-jen Shih-i-chien'in yeğeni idi. Holmgren, a.g.m., s. 53; Holcombe, a.g.m., s. 18; Otkan, a.g.e., s. 28, 36.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TABGAÇLARIN KUZEY WEİ HANEDANLIĞI TARİHİ (386-534)

On Altı Devlet döneminde Çin'in içine düştüğü karışıklıktan yararlanarak kendi siyasi teşekküllerini oluşturan yabancı kavimler güçlü ordulara sahiplerdi. Bu güçlü ordular sayesinde Çin içerisinde yaptıkları fetihlerde başarılı oluyor, fakat birçoğu fethettikleri bu yeni toprakları idarî anlamda iyi yönetmeyi beceremiyordu. Bu nedenle söz konusu devletler her ne kadar askerî anlamda başarılı olsalar da idarî olarak başarısız oldukları için kısa ömürlü oluyorlardı. Mu-jungların kurduğu Sonraki Yen Devleti ibi sınır devletleri ise savunma taktikleri ve kurdukları başarılı idarî sistem ile ayakta kalabilmişlerdi. Yen Devleti'nin kurduğu idarî sistem hem boyların, hem de Çinliler'in yönetimini içeren ikili bir yapıya sahipti.

On Altı Devlet'ten birisi olan Önceki Ch'in Devleti'nin dağılmasının ardından Tabgaçlar kurdukları Kuzey Wei Hanedanlığı ile siyasi arenada yeniden boy göstermeye başladılar. Sahip oldukları bozkır geleneğinden gelen askerî sistemi ve ikili yapıyı kullanarak Kuzey ve Merkezî Çin topraklarını birleştirip, bu bölgeye hükmeden siyasi güç hâline geldiler.

Tabgaçlar ikili sistemi kendileri geliştirmemiş, bu sistemi ve bu sistemin işleyişini bilen idarecileri Sonraki Yen Devleti'nden miras almışlardı. Hsien-pi olan birçok Yen idarecisi, Tabgaçlar ile ortak bir dili ve göçebe geleneği paylaşıyordu. Bu idareciler Tabgaçlara, Mu-jung ve diğer Hsien-pilerin eski imtiyazlarını muhafaza edecek devlet sistemini kurmak için gerekli olan imkânları sağlamışlardı. İkili sistem ayrıca, sivil bürokrasiyi idare edecek üst bir sınıfa ihtiyaç duyan ve bunları mükâfatlandıran bir

hanedanlık ile işbirliği yapmanın kendilerine imtiyaz kazandırabileceğini anlayan Çinli idarecileri de etkilemişti. Bu sistemin Tabgaç hükümdarlarına olan faydası ise eşitlikçi Hsien-pi geleneklerini saf dışı eden bir anlayışa sahip olarak gücün imparatorun elinde toplanması idi. İkili sistemde Çinliler ile hanedanlığın payandası olan boy beyleri arasındaki dengeyi kurmak ise imparatorun işiydi. Bunun yanında ikili sistem Tabgaçlara Çinli sivil bürokratların kontrolünden uzak, güçlü bir ordu kurma imkânı verdi. Bu sistemde askerî politika ve stratejiler göçebeleri iyi bilen insanların kontrolündeydi. Bu anlamda Tabgaçların farklı bir tutum geliştirdiğini görmekteyiz. Her ne kadar devlet içerisinde Çinli idarecilerin de söz sahibi olduğu bir idarî sistem benimsenmiş olsa da, askerî mevzular söz konusu olduğunda Çinli danışmanların fikirleri pek dikkate alınmıyordu³¹⁸.

Tabgaçların ilk dönemlerine bakıldığında sürekli oturdukları bir başkentleri ve kurucuları T'o-pa Kuei'nin saltanatının yarı süresi boyunca daimi bir sarayı olmadığı görülmektedir. Buna rağmen kendileri gibi göçebe kökenli çağdaşları diğer devletlerin başaramadıkları şeyi yaptılar ve On Altı Devlet dönemine son vererek Merkezî Çin'i kendi hâkimiyetleri altında birleştirdiler. "Kuzey Wei Hanedanlığı" adı ile resmi Çin hanedanlıklarından biri sayılan Tabgaç Devleti'ni aynı coğrafyayı paylaştığı, çağdaş diğer On Altı Devlet'ten ayıran özelliklerini anlamak elbette onların siyasi tarihini ele almak ile mümkün olacaktır. Bu nedenle aşağıdaki bölümde siyasi tarihleri ilk dönemden itibaren başlıklar hâlinde ele alınacaktır.

---

³¹⁸ T.J. Barfield Tabgaçlar, Mu-jungların ikili yönetim biçimini uygulamasalardı asla bu denli güçlü bir devlet kuramayacaklarını düşünmektedir. Barfield, a.g.e., s. 118, 122-124.

3.1. Kuruluş Dönemi

3.1.1. İmparator Tao-wu / Tao Wu-ti 道武帝 (T'o-pa Kuei 拓跋珪) Dönemi (386-409)

384 yılında T'o-pa Kuei'nin yanında yaşadığı Liu K'u-jen öldürüldü. Yerine kardeşi Liu Chüan 劉眷 geçti. Bir yıl sonra o da, Liu K'u-jen'in oğlu Liu Hsien tarafından öldürüldü. Ardından Liu Hsien o sırada 14 yaşında olan T'o-pa Kuei'yi de ortadan kaldırmak istedi fakat T'o-pa Kuei kaçarak annesinin boyu olan Ho-lan boyunun yanına sığındı³¹⁹.

T'o-pa Kuei, Ho-lan boyunun yanına kaçtığında Shih-i-chien'in eski danışmanları da kendisiyle birlikte idi. Esasında Ho-lan boyu, T'o-pa Kuei'yi lider olarak destekleme konusunda pek istekli değildi. Özellikle akrabalarından Liang-kan 梁干 ona oldukça karşıydı. Ancak bununla birlikte T'o-pa Kuei, Shih-i-chien'in eski danışmanları ve annesinin birçok akrabası tarafından desteklenmekteydi³²⁰.

T'o-pa Kuei 386³²¹ yılında henüz 15 yaşında iken büyük bir törenle Niu-ch'uan'da³²² 牛川 tahta geçti³²³. Ardından Önceki Ch'in Devleti'nin dağılmasını fırsat bilerek ülkesini toparlamak için faaliyetlere başladı. Önce devletin ismini “Tai Krallığı” olarak ilan eden Kuei, üç ay sonra bu ismi “Wei Krallığı” olarak değiştirdi. Bunun nedeni

³¹⁹ WS 2, s. 20; Yaşanan bu gelişmelerin yanında söz konusu bu üç aile arasındaki evlilik bağlarına değinmek gerekirse ortaya şöyle bir tablo çıkmaktadır: Liu Hsien'in erkek kardeşi, T'o-pa Kuei'in teyzesi ile evliydi. T'o-pa Kuei ise ilk evliliğini Liu Chüan'ın kızı ile yapmıştır. Tezin ilerleyen bölümlerinde “Liu Hanım 劉氏” olarak zikredilecek olan bu hanım ikinci imparator T'o-pa Ssu'nun annesidir. T'o-pa Kuei, Ho-lan boyunun yanına gittikten sonra ise öz teyzesi ile evlenmiştir. Yine ilerleyen kısımlarda “Ho-lan Hanım 賀蘭氏” olarak zikredilecek bu hanım ise T'o-pa Shao'nun annesidir. Wei-shu'da belirtildiğine göre; T'o-pa Kuei'in annesi, kızkardeşi zaten evli olduğu ve güzelliğinin devlet açısından tehlike oluşturacağını düşündüğü için bu evliliğe karşı çıkmıştır. Ancak J. Holmgren'e göre; bu tip bir açıklama tipik bir Çin düşüncesidir ve IV. yüzyıl Hsien-pi kadınına yansıtılmaktadır. WS 16, s. 390; Holmgren, a.g.m., s. 54-55, 61; ayrıca bk. Golovachev, a.g.m., s. 13-14.

³²⁰ Holmgren, a.g.m., s. 55.

³²¹ Y.C. Sung T'o-pa Kuei'in tahta çıkma yılını 384 olarak vermektedir. Sung, a.g.m., s. 1.

³²² Niu-ch'uan İç Moğolistan'ın başkenti Hohhot'un doğusunda yer almaktaydı. Woo, a.g.e., s. 42.

³²³ Bu tören ile T'o-pa Kuei kağan ilan edilmiştir. Wei-shu'da tören ayrıntılı biçimde anlatılmamakla birlikte, törende katılanların batıya dönem tanrıya tapındıklarından bahsedilmektedir. WS 2, s. 20; Luo, a.g.e., s. 11.

“Tai”ın ufak bir Çin idarî biriminin ismi iken, “Wei”in Savaşan Devletler 戰國時代 ve Üç Devlet döneminde Çinli bir devletin ismi olarak Çin tarihi ile yakın ilişki içinde olmasıdır³²⁴.

Annesinin boyu Ho-lan’a karşı oldukça temkinli olan T’o-pa Kuei öncelikle dayısı Ho-lan Na’ya 賀蘭 yeni idarî yapıda son derece gösterişli olan, fakat işlevi olmayan görevler tahsis etti. Ho-lan boyunun devlet içerisinde hâkimiyetlerini arttırmasından endişe duyduğu için onlara karşı yine akrabalık ilişkileri bulunan Mu-jungları destekleme yoluna gitti. T’o-pa Kuei, Sonraki Yen Devleti kurucusunun yeğeni olduğu ayrıca Ho-lan boyuna karşı onları desteklediği için başlangıçta Mu-junglar ile ilişkiler oldukça iyiydi³²⁵. Ancak giderek iki devletin arası açılmaya başladı. İlişkilerin gerilmesiyle birlikte Tabgaçlar Sonraki Yen Devleti’ne at, onlar ise Tabgaçlara ipek ambargosu uygulamaya başladı. Tabgaçlar savaşlarda kullanılan atı vermeyerek Yen Devleti’nin güçlenmesine engel olmakla birlikte kendilerine uygulanan ipek ambargosu, ekonomilerini olumsuz yönde etkilemekteydi³²⁶. Son olarak 390 yılında T’o-pa Kuei’nin Mu-jung Ch’ui’ye elçi olarak gönderdiği kardeşi rehin alınınca iki devlet arasındaki ilişkiler iyice gerildi. Bunun üzerine Mu-junglar üzerine sefer düzenlenmeye karar verildi.

T’o-pa Kuei önderliğindeki Tabgaç ordusu 390 yılında Kao-ch’elar üzerine düzenlediği seferde büyük başarı elde ederek, 200 bin civarında hayvan ele geçirdi³²⁷. Ardından, 391 yılında, Ordos bölgesine bir sefer düzenledi. Bu seferde T’ieh-fular mağlup edilerek 300 binden fazla at ile dört milyon civarında sığır ve koyun alındı³²⁸. Aynı sene Juan-juanlar üzerine de bir sefer düzenlendi. Juan-juanlar batıya doğru kaçarken Gobi Çölü’nün güneyinde Tabgaç ordusu tarafından sıkıştırıldı ve büyük bir yenilgiye uğratıldı. Juan-juanların neredeyse yarısı esir alındı, diğer yarısı ise sürüldü. T’o-pa Kuei’nin elde ettiği bu büyük askerî başarıların neticesinde Tabgaçlar kısa süre içerisinde kuzeyde etkin bir güç hâline geldi³²⁹.

³²⁴ WS 2, s. 20-21; Tabgaçların devletini diğer Wei devletlerinden ayırmak için başına “kuzey” sözcüğü eklenmiş ve böylece “Kuzey Wei Hanedanlığı” olarak tarihe geçmiştir. Holcombe, a.g.m., s. 19.

³²⁵ WS 13, s. 325.

³²⁶ Otkan, a.g.e., s. 40.

³²⁷ L. L. Kao’un eserinde 390 yılında Tabgaçların sefer düzenlediği boylar “Tölös” olarak adlandırılmaktadır. Ancak Ting-ling, Kao-ch’e, Töles boyları devamlılık sürecinde bu tarihlerde mevzu bahis boylar için “Kao-ch’e” isminin kullanıldığı görülmektedir. Kao, a.g.e., s. 52; Taşağıl, a.g.e., s. 7, 41.

³²⁸ WS 2, s. 24.

³²⁹ Woo, a.g.e., s. 31-32; Kao, a.g.e., s. 52; Esasında Tabgaç hükümdarları Juan-juanları yabancı olarak değil, kendilerinden daha az kültürlü yanları ile sömürülecek zayıflıkta olan göçebe insanlar olarak görüyorlardı. Tabgaç politikaları, başta Juan-juanlar olmak

“Topraklı asker sistemi 屯田制” 394 yılında uygulanmaya başlandı. Bu sistem askerî açıdan Çin’deki uygulamaya benziyorsa da bazı açılardan farklılık göstermekteydi. Tabgaç sisteminde toprağı işleyenlerin bir kısmı boy üyeleri olup toplumsal statüleri yüksekti, diğerk kısmı ise toprak kölelerinden oluşmaktaydı. Yine bu dönemde “Kişibaşına tarla sistemi 討口受田制” yürürlüğe girdi. Bu sistem tarımsal bir üretim yöntemi olup, uygulandığı yerlerde halka görevliler tarafından sığır ve diğerk üretim araçları sağlanıyor ve süreç sıkı bir şekilde denetleniyordu³³⁰.

Bir süre önce kardeşinin rehin alınması nedeniyle T’o-pa Kuei’nin Sonraki Yen Devleti üzerine düzenlediğı sefer uzun süreli bir savaşa dönüşmüştü. Bir yıl süren kuşatmanın ardından 398 yılında Yen başkenti Chung-shan 中山 düştü ve Shan-tung’daki 山東 altı eyalet ele geçirilerek 400 binden fazla kişiesir alındı. Böylece Tabgaçlar Shan-hsi ve Ho-peı’nin kontrolünü tamamen ele geçirmiş oluyordu. Mu-jung Pao’nun 慕容寶 eşi Meng Hanım 孟氏 ve kızı da esir alınanlar arasındaydı³³¹.

T’o-pa Kuei ele geçirilen Mu-jung başkentini teftiş ederken kendisi için de buna benzer büyük bir başkent yaptırmaya karar verdi. Bunun üzerine T’a-tung yakınlarındaki P’ing-ch’eng’de yeni bir başkent inşa edilmeye başlandı. Ardından savaşta esir alınmış olan 360 bin Mu-jung, Koguryolu ve seçilmiş Çinli halk ile birlikte sayıları 100 bin kişiyi bulan bürokrat, zanaatkâr ve çiftçi de yeni başkente getirildi. Bu insanlara toprak ve sığır verilerek “Vergi vermekle yükümlü çiftçi” olarak Tabgaç topraklarına yerleştirildiler. Bundan sonraki yarım yüzyıl boyunca da bir milyonun üzerinde insan P’ing-ch’eng ve civarındaki bölgenin ziraatini geliştirmek için yerleştirilmeye devam etti. P’ing-ch’eng’in başkent olmasından sonra Tabgaçların ekonomisi hayvancılıktan yavaş yavaş tarıma doğru dönmeye başlamıştır. Ancak Tabgaçlar hayvancılığı hiçbir zaman tam olarak bırakmamışlardır³³².

üzere göçebe düşmanlarını yok etme değil, onların yayılmalarına engel olma ve kendileri için bir tehdit olmalarını engelleme amacına dayanıyordu. Tabgaçlar gerektiğinde bozkırın içlerine kadar girebilecek kadar güçlü tutulan bir süvari ordusuna sahip idi. Ayrıca göçebe sistemin işleyişini ve onu nasıl manipüle edeceklerini iyi biliyorlardı. Bozkır sınırındaki bölge devletin en mühim parçası olarak düşünülmekteydi. Bu nedenle Çin ile kıran kırana çarpışırken bile göçebelerin güçlenmesine fırsat vermemek için sınırlarda kamp kuruyorlardı. Barfield, a.g.e., s. 120, 122-123.

³³⁰ Otkan, a.g.e., s. 74; Hsüeh Hai-peı 薛海波, “Lun Pei-wei Liu-chen Chi Yü Liu-chen Pao-tung Yüen-yin 論北魏六鎮濟興六鎮暴動原因”, *Chung-kuo She-hui Ching-chi Shi Yen-chiu 中國社會經濟史研究*, S. 3, 2014, s. 3.

³³¹ Daha önce ipek almak için Sonraki Yen Devleti’ne bağımlı olan Tabgaçlar Chung-shan ele geçirdikten sonra ipekçilik merkezinin sahibi olmuşlar, hatta bir süre sonra ipek ithalatı yapmaya başlamışlardır. *WS* 2, s. 32; *WS* 94, s. 2013-2014; Holcombe, a.g.m., s. 19; Otkan, a.g.e., s. 40, 63, 85; Otkan, a.g.m., s. 71.

³³² *WS* 2, s. 27-28; Otkan, a.g.e., s. 63; Yang, a.g.e., s. 65.

Yen Devleti'nin toprakları alınınca Tabgaçların eline köylülerden oluşan kalabalık nüfusa sahip, verimli bir arazi geçmiş oldu. Bu bölgede yaşayan ve yeni başkente yerleştirilen halk dışındaki nüfusa üretimi sarsmamak adına dokunulmadı. Netice itibariyle bölgede bulunan köylüler köle yapılmayarak asilzadeler ile büyük mülk sahiplerine dokunulmamış oldu. Hatta ilerleyen süreçte Sonraki Yen Devleti idarecileri Tabgaçlar tarafından söz konusu bölgede aynı hizmeti vermek için kullanıldılar³³³.

Bundan sonra “Tao Wu-ti” ismi ile zikredeceğimiz T'o-pa Kuei, 398³³⁴ yılında bir kararname yayınlarak devletin adını “Wei” olarak kesinleştirdi³³⁵. Aynı esnada sarayda yapılan törende kendisini imparator ilan etti³³⁶. Ardından merkez toprakları dışındaki taşra topraklarında üretimin kontrolü ve savunma görevini yüklenen askerî nitelikli “Sekiz boy başkanlığı 八部师” kuruldu. Kısa bir süre sonra da merkezde devlet politikasını saptayan sivil nitelikli “Sekiz boy bilgeliği 八部大夫” oluşturuldu. Bu görevlerin tümü hanedanlığı oluşturan sekiz boyun çocukları ve torunlarına verildi. Söz konusu bu iki sistem her ne kadar boylar için oluşturulmuş düzenlemeler gibi gözükse de aslında boy sistemini yok etmeyi amaçlamaktadır³³⁷.

Tao Wu-ti'nin Sonraki Yen Devleti'nin fethinden sonra hızlandırdığı mevcut boy sistemini dağıtma girişimleri askerî başarılar sonucu artan otoritesi ve Tabgaç hâkimiyeti altına giren boy sistemi dışındaki halkın çoğalmasından sonucu gerçekleşmiştir. Oluşturulan bu yeni düzende boy sistemindeki Tabgaç boylar birliği başkanı, Tabgaç imparatoruna dönüşürken, boy mensupları da vatandaş konumuna getirildi. Bu politikanın bir sonucu

³³³ Pearce, a.g.m., s. 96; Eberhard, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 2, Toba'larda Ziraat”, s. 82. W. Eberhard'a göre; Sonraki Yen Devleti'nin halkı ya hiç köle yapılmamış veya çok az kısmı köle yapılmıştı. Çünkü halkın büyük kısmı gönüllü olarak Tabgaçlar tarafına geçmişti. Başkente götürülen sanat erbabı da ya hür olarak bırakılmış ya da toprağa bağlı hale getirilmiş, bunların hiçbiri köle yapılmamıştı. Eberhard, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 3, Tobalar'da Köle Usulü”, s. 256; Yine W. Eberhard bir başka makalesinde bu konuyla ilgili şu hususu da belirtmektedir: köle yapılmayan Hsien-pileri çıkardığımızda geriye Sonraki Yen Devleti'nin Çinli nüfusu kalıyordu. Ancak bu bölgenin Çinlileri de tıpkı Güney Çinliler gibi hayvan beslemekten hiçbir şekilde anlamıyorlardı. Bu nedenle köle yapılmalarının bir anlamı yoktu. Eberhard, “Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 1 Toba'ların Hayvancılığı”, s. 490.

³³⁴ Ware, a.g.m., s. 40; Holmgren, “Widow Chastity in the Northern Dynasties: The Lieh-nü Biographies in the Wei-shu”, s. 165; Bazı eserlerde bu tarih 396 yılı olarak verilmektedir. Luo, a.g.e., s. 11; Barfield, a.g.e., s. 119.

³³⁵ Devletin isminin kalıcı olarak değiştirilmesine yönelik sarayda yapılan münazaralarda Tabgaç beylerinin çoğu tarihi geçmişi nedeniyle “Tai” ismine geri dönmelerini istedilerse de T'o-pa Kuei, Çinli devlet adamı Ts'ui Hao'un önerisini kabul ederek devletin “Wei” ismini kesinleştirmiştir. T'o-pa Kuei yayınladığı kararname de şu ifadelerle yer vermiştir: “Atalarım kuzey sınırlarına hükmedip, krallıklar kurarken kral unvanını kullandılar fakat dokuz eyaletin hepsini birden yönetemediler. Şu an Çin parçalanmış durumda ve hükümdarları yok. Halkın adetleri onlardan farklı olmasına rağmen onlara hükmedebilirim. Çin'e yeniden düzen getirene, isyanlara son verene kadar ordumu bizzat komanda edeceğim ve hâkimiyetimi uzak yerlere kadar yayacağım. Bu amaçlarım Wei ismini kullanmaya devam etmekle örtüşmektedir.”. WS 2, s. 32-33.

³³⁶ Söz konusu bu tören T'o-pa Kuei'in kağan ilan edildiği ilk tören kadar şatafatlı olmamıştır. Çünkü Tabgaç toplumu için önemli olan imparatorluk müessesesinden ziyade kağanlık, bu nedenle T'o-pa Kuei'in imparator olması onların gözündeki kağan imajında herhangi bir farklılık yaratmıyordu. Luo, a.g.e., s. 11.

³³⁷ WS 113, s. 2972; Otkan, a.g.e., s. 71-72; Sung, a.g.m., s. 1.

olarak boyların göç etmeleri yasaklandı. Boylara belli topraklar verilerek yerleştirildi ve devlete bağlı askerî birlikler hâline getirildiler. Böylece boy mensupları belli bir toprağa bağlanmış ve bir boya bağlı olmanın önemi ortadan kaldırılarak, önemli olanın oturulan yer olduğu vurgulanmak istenmiştir. Ayrıca bu şekilde boy mensupları kolay bir biçimde kayıt altına alınabilecek, vergilendirecek ve kontrol altında tutulabileceklerdi. Netice itibariyle eski boy mensupları “Tai Halkı 代人” adıyla belirli topraklara yerleştirildi, fetihler ile ele geçirilen boylar ise hemen dağıtılarak, boy beyleri sıradan kişiler hâline dönüştürüldü. Boy sisteminde yapılan bu değişiklikler ile boyların özgürlüğü tamamen kaybolmuş oldu³³⁸.

Boy mensuplarını sadece merkezî otoriteye bağlı bir halka dönüştürmek için onları yönetme işi kendi boy beylerinden alınarak, hanedanın güvendiği sekiz boy beyine devredildi. Eski boy beylerinin hoşnutsuzluklarını gidermek amacıyla ise iki binden fazla kişiye çeşitli unvanlar verilerek bu kişilere devlet memuru olma yolu açıldı. Bir süre sonra sekiz boya mensup olanların tespiti zorlaştığı için “Soy gözetmenliği sistemi” adı altında büyük ve küçük başkanlıklar oluşturularak soya bağlı olarak kişilerin yetenekleri sınıflandırıldı. Boy sistemi bu şekilde bürokrasiye dönüştürülmüş oldu. Yapılan bu değişiklikler ile dağıtılan ve askerî teşekküller hâline getirilen boylar serbest hareket imkânını kaybedince isyan etseler de bu isyanlar merkez tarafından bastırıldı. Esasında boy sisteminin dağıtılması boyların yok olduğu manasına gelmemekteydi. Önemli boy mensupları devletin son dönemine kadar başkent ve bilhassa sınır garnizonlarında askerî pozisyonlarını korumaya devam ettiler³³⁹.

³³⁸ Bu dönemde tüm boylar dağıtılmış fakat birtek çok asi olan Kao-ch’elara söz geçirilememiş ve boy olarak kalmalarına müsaade edilmek zorunda kalmıştır. Otkan, a.g.e., s. 64-66, 74, 76, 78; Otkan, a.g.m., s. 71-73; Yang, a.g.e., s. 65; Baykuzu, a.g.m., s. 421.

³³⁹ W. Eberhard’a göre çıkan isyanlar yüzünden saray artık kendi askerlerine güvenmez hale gelmişti. Bu nedenle daha fazla Çinli memur alınmaya gidildi. Tabgaçların aksine Çinlilerde kendi akrabalarını mensup olduğu işe alma geleneği olduğu için, devlet kademeleri giderek Çinlileşiyordu. Ona göre; Tabgaçların boy sistemi yerine devlet otoritesini üstün kılmak için eski düzendeki bazı unsurları memuriyet ile birleştiren bir sistemin uygulanması Çin tipi feodal bir devletin hızla büyümesine neden olmuştur. J. Holmgren ise bu fikre karşı çıkmaktadır. Tarihçiler arasında her ne kadar Çin’de yabancılar tarafından kurulan devletlerde askerî mevkileri kendilerinin elinde tutarken, bürokratik işleri Çinlilerin eline bıraktıkları yönünde bir düşünce hâkim olsa da, o buna en azından Tabgaç Devleti özelinde katılmamaktadır. Çünkü 423 yılları ile 490 yılları arasındaki dönemde yapılan bürokratik atamaların sadece % 44’ü Çinlilere yöneliktir. Üstelik ona göre bu yüzdeler dilim abartılıdır. Zira zaman ilerledikçe Tabgaç Devleti içerisindeki kuzeyli milletler kendi kökenlerini gizlemeye başlamıştı. Dolayısıyla Tabgaç Devleti’nin ilk döneminden itibaren Çinlilerin bürokrasiyi kendi kontrolleri altına aldığı yönündeki fikre J. Holmgren kesinlikle karşı çıkmaktadır. Zira ona göre eldeki veriler devletin ilk zamanlarından beri Tabgaç bürokrasisinin Çinlilere bırakıldığı yönündeki bilgiyi desteklememektedir. Mevcut istatistiksel değerler bilakis başkentin Lo-yang’a taşınmasına kadar olan dönemde devletin önemli bürokratik mevkilerinin Tabgaçların elinde olduğunu göstermektedir. C. Holcombe de üst düzey memurları seçerken etnik kökenin öncelikli bir referans olmadığını belirtmektedir. Eberhard, **Çin Tarihi**, s. 161,163; Otkan, a.g.e., s. 79; Holmgren, “The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the Emperor Kao-tsu’s Reforms (423-490 AD)”, s. 115-116, 120-121; Holcombe, a.g.m., s. 22.

Han Hanedanlığı döneminde Çin’de yayılmaya başlayan Budizm bu dönemde halkın alt kesimine hitap ediyordu ve onlar için ölümden sonra daha iyi bir hayat vadeden kurtarıcı bir dindi. Budizm’in yaygın olarak benimsenmesi ise On Altı Devlet döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde Çin’e gelen Budist rahip ve Budizmle ilgili çeviri kitap sayısında büyük bir artış söz konusudur³⁴⁰. Kuzey Wei Hanedanlığı’nın ilk dönemine gelindiğinde ise Kansu koridorunun batısı ile Mançurya’nın kuzey batısındaki bölgede yayılmış, ancak Kuzey Çin’de henüz tam anlamıyla yerleşmemiştir. Budizm önceki dönemde Tabgaçlar arasında çok bilinmediği veya kabul görmediği hâlde Tao Wu-ti bu dine ilgi göstermeye başladı³⁴¹. Esasında bu dönemde devletin içinde bulunduğu durum bir dine temayül göstermeye çok elverişli şartlara sahip değildi. Mevzubahis durum Wei-shu’da şu şekilde tasvir edilmektedir: “İmparatorluk daha yeni kurulmuştu, savaş arabaları sıkça hareket hâlindeydi, devletle ilgili pek çok iş daha yeni başlıyordu ve henüz kutsal eşyalar veya din adamları için bir bina yoktu.”³⁴². Ancak tüm bu olumsuz şartlara rağmen Tao Wu-ti, Rahip Fa-kuo’yu 法果 “Din işleri sorumlusu” ilan etti³⁴³. Bunun üzerine Tao Wu-ti, “Yaşayan Buda” ilan edilerek tüm rahiplerin onun önünde eğilmesine karar verildi. Bu şekilde Budizm devlet tarafından güvence altına alınmış oluyordu. Bu olaydan sonra Tabgaçlar düzenledikleri seferlerde Budist tapınakları korumaya başladılar.

³⁴⁰ P. Otkan’a göre; her türlü yeniliği yerleşik yaşamın gereği sayan yabancı hükümdarların açık görüşlülüğü Budizm’in hiçbir tepki görmeden yayılmasına olanak sağlamıştır. Otkan, **M.S. IV. Yüzyılda Hunlar’ın Önderliğinde Çin’de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin, Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri**, s. 176.

³⁴¹ Scott Pearce, “A King’s Two Bodies: The Northern Wei Emperor Wencheng and Representations of the Power of His Monarchy”, **Frontiers of History in China**, C. 7, S. 1, 2012, s. 99; W. Eberhard’a göre ise önceden beri Budizm’i bilen Tabgaçlar bu inanca kuvvetli bir temayül gösteriyorlardı. Tabgaç Devleti’nin yüksek tabakası arasında hem Budizm, hem de Taoizm kabul görmekteydi. Çünkü Taoizm zaten Şamanizm temelleri olan bir inanç sistemi iken, bu devrin Budizm’i Hun ve diğer kuzey kavimlerine has şamanistik bir üsluba bürünmüş halde eski dinin yerini alıyordu. Öyle ki; Geç Hun Devletleri’ndeki Budist rahipler göğe yükseliyor, sihirbazlıkla yağmur yağdırıyor, falların yardımı ile geleceği söylüyorlardı. Kısacası şamanların yaptıkları şeyleri onlar da yapabiliyordu. Böylece Budizm şamanistik kavimler için kendi dinlerinin bir devamından başka bir şey değildi. Aynı nitelikler o dönemin Taoizm’i için de geçerliydi. Tüm bu nedenlerden dolayı ilk Tabgaç imparatorları ve yüksek tabaka hem Budizm, hem Taoizm’e inanıyor ancak bambaşka sosyal bir yapısı olan Konfüçyanizm’e meylenmiyorlardı. Bir dinden ziyade Çin yüksek tabakasını, halktan ayıran bir ahlak sistemi olan Konfüçyanizm M.Ö. II. yüzyıldan beri hâkim grubun ahlakı olduğu için, söz konusu bu yüksek tabaka kurallarını halk arasında yayıyor ve halkı bunlara uymaya zorluyordu. Çinli yüksek tabaka Konfüçyanist olmayanları aşağılamaya meyilli oldukları için, Tabgaç hükümdarları temsili bir din olarak Budizm’e temayül göstererek, Konfüçyanizm’e karşı koymayı ümit ediyorlardı. Zira Konfüçyanist kaideleri öğrenmek oldukça zordu. Üstelik daha da önemlisi Tabgaçlar ilk yıllarında bozkır devleti karakterlerini henüz yitirmedikleri için bu kaidelere sempati göstermiyorlardı. Ku Hung-Ming ise kitabında Konfüçyanizm’den oldukça övgü dolu bahsetmektedir. Ona göre; Çin halkının dine ihtiyaç duymamasının nedeni Konfüçyanizm’in dinin yerini tutabilecek bir felsefi ve ahlaki sistem olmasıdır. Konfüçyanizm’in büyüklüğü bir din olmamasına rağmen, dinin yerini alarak, dinsiz insanlar yaratma gücünden gelir. Temelinde “iyi bir evlat ve iyi bir yurttaş olma” prensibi bulunan Konfüçyanizm’in Çin milletine yaptığı en büyük hizmet ona doğru bir devlet fikri vermiş olmasıdır. Konfüçyanizm’de siyaset bir dindir ve Çin halkı imparatora mutlak bir sadakâtle bağlanmak zorundadır. İmparatora bağlılık diğer dinlerdeki tanrıya imanın yerini tutmaktadır. Çin’de bulunan Budizm veya Taoizm’e ait tapınaklar, ayinler, törenler Çinliler için ahlaki bir eğitimden ziyade hoşça vakit geçirmek için bir araçtır. Bu dinlerin ahlaki duygularından ziyade, estetik duygularına hitap etmektedir. Eberhard, “Toba Devrinde (385-550) Buddhist Kilisesinin Ekonomik Önemi”, s. 304-305; Ku Hung-Ming, **Çin Halkının Zihniyeti**, çev. Hanife Güven, Ankara, 2013, s. 48-68.

³⁴² **WS** 114, s. 3030.

³⁴³ Tao Wu-ti Rahip Fa-kuo’yu bu şekilde idarî görevlerle sınırlandırarak, devlete karşı bir oluşum gerçekleştirme ihtimalini ortadan kaldırmıştı. Pearce, a.g.m., s. 100.

Tabgaç başkentinde 398 yılında ilk Budist tapınak inşa edildi. Bundan sonra Tabgaç imparatoru yeni rolüne uygun olarak, tapınakları ata tapınakları şeklinde telakki etmeye başladı³⁴⁴.

Tao Wu-ti, Merkezî Çin'e olan askerî seferlerinde Çinli seçkin sınıfın desteğini alma hususunda oldukça dikkatli davranıyordu³⁴⁵. Bu nedenle 399 yılında ülkesindeki tüm kitapların bir araya toplatılmasını emretti. Ayrıca Çin klasiklerini öğretecek bilgin sınıfı teşkil ederek, akademideki öğrencilerin sayısını arttırdı³⁴⁶. Bu durum Tao Wu-ti'nin bürokratik yönden daha iyi yapılanmış bir idare oluşturmasına olanak sağladı³⁴⁷.

Tabgaç Devleti'nde 400 yılına gelindiğinde imparatoriçe ilan gündeme geldi. İmparatoriçelik müessesesi Çin tarihinde çok önemli bir yere sahipti. Geleneksel Çin taht veraset sisteminde veliaht ve imparatoriçelik pozisyonları hem biyolojik hem de politik olarak birbirlerine sıkı sıkıya bağlıydı. Taht imparatoriçenin en büyük oğlunun hakkıydı. Küçük yaşta veya akli dengesi olmayan bir imparator tahta geçtiğinde ise ana imparatoriçe devlet işlerini yönetmek üzere saltanat naibi ilan edilirdi³⁴⁸. İmparator bu pozisyonlardan birini değiştirmek istediğinde diğersini de değiştirmek durumundaydı. Tüm bu siyasi rollerin tek bir kadında toplanması hem devlet içinde hem de dış politikada sorunlara yol açıyordu. Ayrıca ana imparatoriçenin naipliği akrabalarına devlet işlerinde etkili olma fırsatı veriyordu. Bundan dolayı imparatoriçe ve akrabaları taht için her zaman bir tehlike olarak görülmekteydi. Hatta imparatorlar çoğu zaman anne tarafından olan akrabaları tarafından devrilecekleri korkusu içinde hüküm sürerlerdi. Tabgaçların III. ve IV. yüzyıllarda uyguladığı geleneksel taht veraset sistemi³⁴⁹ ise imparatorun hanımları ile

³⁴⁴ Bu dönemde yaşanan olaylar W. Eberhard'ın makalesinde şu şekilde anlatılmaktadır: “*Tao Wu-ti Budist başrahip Tao-ku tarafından “Maitreya” ilan edilmiştir. Böylece bundan sonra tüm rahipler imparatora Maitreya gibi tapacak ve önünde yere eğileceklerdi. Budist rahiplerin bir hükümdarın önünde eğilip, eğilmeme meseleleri III. ve IV. yüzyıllarda çok tartışılmış ve neticede reddedilmişti. Ancak Rahip Tao-ko Budizm'in faydasına dokunacak olan devletle dini birleştirme düşüncesi ile bu fikri yeniden ortaya atmıştır.*”, W. Eberhard rahibin ismini Tao-ku olarak vermektedir, Eberhard, a.g.m., s. 298; W. Eberhard'a göre Tabgaçlar Budizm'i en azından bir süreliğine benimseyerek Konfüçyanist Çin Devleti'nin yerini almaya çalışmışlardır. Eberhard, **Conquerors And Rulers Social Forces In Medieval China**, 127 ; Pearce, a.g.m., s. 100;

³⁴⁵ **WS 2**, s. 27-28; **WS 24**, s. 620-621.

³⁴⁶ **WS 2**, s. 35; **WS 33**, s. 789.

³⁴⁷ Holcombe, a.g.m., s. 20.

³⁴⁸ İmparatoriçenin saltanat naibi ilan edilmesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Lien-sheng Yang, “Female Rulers in Imperial China”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 23, 1960-61, s. 50-51.

³⁴⁹ Göçebe kökenli olan Tabgaçların önceki dönemlerinde taht veraseti “kan bağı” anlayışına göre düzenlenir, bu sisteme göre taht kardeşten, kardeşe; amcadan, yeğene; yeğenden amcaya geçebilirdi. Yani hükümdarla kan bağı olan “tegin” unvanına sahip olan hanedan mensuplarının tahta hakları bulunmaktaydı. Kuzey Wei Hanedanlığı'nın kurulmasının ardından Tabgaçlar veraset sisteminde değişiklik yaparak tahtı babadan, en büyük oğluna geçecek şekilde düzenlediler. Bu sistem Çin tarzı veraset geleneği ile paralellik gösteriyordu. Bir süre sonra ise veliaht prensin imparatorun asıl eşinin veya imparatoriçenin en büyük oğlu olma koşulu uygulanmaya başlandı. Tabgaçların erken ve orta dönemlerinde veliaht prensin ve imparatoriçenin resmi pozisyonları çok net değildi. Bazen imparatoriçenin kimliği kesinleştirilirken, veliaht prens belirlenmezdi. Bazen de tam tersi olurdu. Andrew Eisenberg, “Retired Emperorhip in Medieval China: The Northern Wei”, **T'oung Pao**, Second Series, C. 77, S. 1/3, 1991, 57; Luo, a.g.e., s. 54.

akrabalarının yönetime dâhil olmasını engelliyordu Ayrıca resmî bir imparatoriçelik müessesesi veya eşlerden birinin yasal eş hâline getirilmesi geleneksel Tabgaç anlayışında bulunmuyordu³⁵⁰.

Tao Wu-ti'nin eşleri Tu-ku, Ho-lan, Mu-jung, Tuan ve Wu-huanların Wang boylarına mensup idiler³⁵¹. İmparatorun en büyük endişesi ise bu hanımlar ile ailelerinin güçlenerek, devlet siyasetini etkilemeleri idi. Tao Wu-ti'nin en büyük oğlunun annesi Liu Hanım'ın 劉氏 başta Liu Hsien olmak üzere birçok akrabası, Tabgaçların kuzeydeki yayılma hareketlerini engellemeye çalışıyordu. Diğer oğlunun annesi Ho-lan Hanım'ın 賀蘭氏 boyu ise imparator tarafından baştan beri tehlikeli görülmekteydi. Ho-lan boyu hem çok sayıda mensuba sahip idi hem de imparatorun merkezîleşme yolunda boy sistemini dağıtmaya yönelik uygulamalarına açıkça muhalif bir tavır içerisindeydi. Ancak erkek çocuğu olmayan ve yeni fethedilmiş bir devletin mensubu Mu-jung Hanım ile ailesinin Tabgaç siyasetini etkileme olanağı yoktu. Üstelik Mu-jung Hanım'ın imparatoriçe yapılması Sonraki Yen'den gelen nüfusun Tabgaç Devleti'ne entegrasyonunu kolaylaştıracaktı. Dolayısıyla Tao Wu-ti'nin kardeşi T'o-pa I tarafından yapılan Mu-jung Hanım'ın imparatoriçe ilan edilmesi yönündeki teklif, imparator tarafından memnuniyetle kabul edildi. Nitekim Liu Hanım, imparatoriçe seçilecek hanımın kendi elleriyle altın figür dökmesi beklenen seremonide bunu yapmayı başaramadı. Neticede seromonide başarılı olan Mu-jung Hanım Tabgaçların gerçek manada ilk imparatoriçesi ilan edildi³⁵².

³⁵⁰ Holmgren, a.g.m., s. 147; Holmgren, "Women and Political Power In The Traditional T'o-pa Elite: A Preliminary Study Of The Biographies Of Empresses In The Wei-shu", s. 56; Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", s. 71-72; Eisenberg, a.g.m., s. 74.

³⁵¹ WS 16, s. 389; V. C. Golovachev Liu Hanım'ın ilk eş olarak Tao Wu-ti'nin desteğini arkasına aldığı ve iç işlerinde oldukça etkili bir kişilik olduğunu söylese de, J. Holmgren Tao Wu-ti'nin hiçbir hanımının politik anlamda etkisinin bulunmadığını dile getirmektedir. Yine Golovachev'e göre; Liu Hanım sarayda Ho-lan boyu ve diğer Hsien-pi taraftarları tarafından tecrit edilmişti. Çünkü eğer Liu Hanım imparatoriçe ilan edilirse şahsi etkisinin artacağından ve bunun hem veliahtın durumunu hem de Ho-lan boyunun otoritesini etkileyeceğinden korkuyorlardı. Liu Hanım gibi etkili bir kişiliğe ve erkek çocuğa sahip olmayan Mu-jung Hanım, aslında sarayda Liu Hanım'dan daha fazla tecrit edilmişti. Bununla birlikte imparatoriçe seçimi söz konusu olduğunda Ho-lan boyu için herhangi bir tehlike oluşturmadığından hem onlar, hem de veliaht olma hakkı olan T'o-pa I tarafından desteklenmiştir. Holmgren, a.g.m., s. 82; Golovachev, a.g.m., s. 14.

³⁵² WS 2, s. 36; WS 13, s. 321-325, 327; Pearce, "Nurses, Nurslings and New Shapes of Power in the Mid-Wei Court", s. 290; Holmgren, a.g.m., s. 76-79; Bahsi geçen metal dökme geleneğini her ne kadar V. C. Golovachev ve J. R. Ware eski bir Tabgaç geleneği olarak tarif etse de, J. Holmgren bunu reddederek, bunun devletin kuruluş aşamasından, V. yüzyılın başlarına kadar kullanılan ve Hunlardan alınan bir gelenek olduğunu belirtmektedir. J. Holmgren ve P. Boodberg söz konusu seremoniyi "her adayın kendi figürünü dökmesi" şeklinde tarif ederken, J. R. Ware "hanımların kendi figürleri mi dökükleri yoksa bunların antropomorfik mi olduğu kesin değildir" diye belirtmektedir. Golovachev, a.g.m., s. 15; Ware, "An Ordeal Among The T'o-pa Wei", s. 208; Boodberg, a.g.m., s. 183; Holmgren, "Women and Political Power In The Traditional T'o-pa Elite: A Preliminary Study Of The Biographies Of Empresses In The Wei-shu", s. 56.

Tao Wu-ti'nin uyguladığı ve V. yüzyıl boyunca devam edecek bu politikayla Tabgaçlar prens anneleri ile imparatoriçe ilan edilecek hanımlarla ilgili kuralları belirlemiş oldular. Buna göre; prens anneleri hayatları boyunca imparatoriçe ilan edilmedi. En büyük prensler kendi annelerinden alınarak sarayda pek etkili olmayan bir aileye mensup hanımın himayesine verildi. Prens anneleri, oğulları veliaht ilan edildikten sonra intihara zorlandılar. İmparatoriçeler ise bilhassa yeni fethedilen devlet hanedanına mensup, çocuksuz hanımlardan seçildi. Ayrıca bu hanımların en büyük prene annelik yapmasına müsaade edilmedi³⁵³.

401 yılında devlet işlerinden sorumlu 36 birimden oluşan bir bakanlık kuruldu. Her birimin başındaki kişi Tabgaç kökenli idi. Bu kişiler aynı zamanda çevirmenlik görevini de üstleniyordu³⁵⁴. Tao Wu-ti 403 yılında en büyük oğlu T'o-pa Ssu'yu "Ch'i prensi 齊王" ilan etti ve ona hükümette üst düzey yetkiler verdi. Ancak tüm bu yetkiler T'o-pa Ssu'nun tahtın varisi olduğu manasına gelmemekteydi. Zira bunun ardından Tao Wu-ti'nin tüm oğullarına önemli bürokratik yetkiler verildiği görülmektedir³⁵⁵.

Aynı sene Tabgaçlar Sonraki Ch'in Devleti'ne bağlı bulunan Kao-ch'e boyları üzerine saldırı düzenleyerek çok sayıda esir ve hayvan ele geçirdi. Bunun üzerine Sonraki Ch'inler ile Tabgaçlara karşı bir ittifak içerisinde olan Juan-juanlar onlara yardıma geldiyse de, Tabgaçlar tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldılar³⁵⁶.

Bir süre sonra Tao Wu-ti Sonraki Ch'in Devleti'ne elçi gönderip savaşta ele geçirdiği esirleri geri vererek onlarla antlaşma yapmak istediğini bildirdi. Sonraki Ch'inler tarafından kabul edilen bu teklif üzerine iki devlet arasında antlaşma sağlandı. Bu esnada Sonraki Ch'in Devleti'ne tâbi olan Ho-lien Po-po iki devletin antlaşmasına çok

³⁵³ Jennifer Holmgren, "Two Imperial Marriage in the Native Chinese and Non-Han State, Han to Ming", <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft6p3007p1&chunk.id=d0e4517&toc.id=d0e4517&brand=ucpress>, 15.03.2016; Tabgaçların uyguladığı bu politika V. yüzyılın ilk yarısına kadar hem eşlerin hem de annelerin imparatorun üzerinde etkili olmasına engel olacaktır. Ancak Tabgaçlar yine bu uygulamanın ortaya çıkardığı ve devlet üzerinde çok tesirli, imparatora üvey anne rolünü üstlenecek olan ana imparatoriçelerin ortaya çıkmasına engel olamayacaklardır. Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", *Journal of the Economic and Social History of the Orient*, s. 81-82; Eisenberg, a.g.m., s. 75.

³⁵⁴ Holcombe, a.g.m., s. 27.

³⁵⁵ WS 3, s. 49; WS 2, s. 41; Holmgren, a.g.m., s. 73.

³⁵⁶ WS 103, s. 2290; Woo, a.g.e., s. 34-35.

öfkelenerek isyan hazırlıklarına başladı. Ardından 407 yılında Hsia Hun Devleti'ni kurarak Tabgaçlara yeni bir rakip olarak ortaya çıktı³⁵⁷.

Tabgaçlar 409 yılında bütün Kuzeydoğu Çin'i ve Güney Mançurya'yı topraklarına katınca ülkenin sınırları oldukça genişlemiş oldu. Alınan yerlerdeki insanlar köle yapılmayarak vergiye tâbi halk statüsünde bırakıldı. Boy sistemi daha önce dağıtıldığı için söz konusu bölgeyi yönetebilmek için Mu-jung askerleri ile Çinli idarecileri kullanma yoluna gidildi. Yen modeli örnek alınarak oluşturulan Tabgaç devlet yapısı böylece kuzeydoğu topraklarında yerleştirildi³⁵⁸.

Tao Wu-ti, son derece başarılı ve hızla büyüyen bir devlet oluşturmasına rağmen son yıllarında giderek dengesiz, tuhaf tavırlar sergileyen ve etrafındaki herkesten şüphe eden bir imparator hâline gelmişti. Bazen günlerce yemek yemiyor ve uyumuyordu³⁵⁹.

İmparatorun kardeşi T'o-pa İ son derece olgun, yetenekli ve tecrübeli askerî bir liderdi. Dolayısıyla bu özellikleri ile esasında geleneksel Tabgaç anlayışına göre Tao Wu-ti'nin oğullarına nazaran tahtta daha fazla şansı vardı. Ancak sonradan “isyan” diye nitelendirilen Tao Wu-ti'ye karşı olan muhalif tavırları her ne kadar Ho-lan boyunu onlara göre akıl sağlığı yerinde olmayan imparatorun gazabından korumak isteyen bir takım boy mensupları tarafından destek bulduysa da bu durum çok sürmedi ve 409 yılında T'o-pa İ'yi öldürüldü³⁶⁰.

Tao Wu-ti, T'o-pa İ'nin öldürülmesinin ardından T'o-pa Ssu'nun annesi Liu Hanım'a intihar etmesini emretti³⁶¹. İmparatorun bu isteği Tao Wu-ti'nin tahtı T'o-pa

³⁵⁷ Onat, a.g.e., s. 53-54.

³⁵⁸ Barfield, a.g.e., s. 119.

³⁵⁹ C. Holcombe'ye göre; Tao Wu-ti'nin bu tuhaf tavırları o dönemde yaygın olarak kullanılan ve beş mineralin karışımından oluşan ilacın yan etkileri olabildi. Holcombe, a.g.m., s. 20.

³⁶⁰ V. C. Golovachev Tao Wu-ti'nin 408 yılında T'o-pa İ'e, T'o-pa Ssu'dan sonra tahta torunu T'o-pa Tao'nun geçmesini istediğini söylemesinin, adı geçen taht varislerinin Ho-lan boyu ile hiçbir kan ilişkisinin olmaması nedeni ile olayların başlangıç noktası olduğunu düşünmektedir. Golovachev, a.g.m., s. 16; Holmgren, “Women and Political Power in the Traditional T'o-pa Elite: A Preliminary Study of The Biographies of Empresses in the Wei-shu”, s. 62.

³⁶¹ WS'da geçen kayıta bununla ilgili olarak şöyle yazılmaktadır: “Wei Devleti'nde eski bir gelenek vardı: Veliht seçilen prensin annesi öldürülürdü. Bu nedenle İmparator Taizu'nun son yıllarında veliahtın annesi öldürüldü”, WS 13, s. 325; WS 30, s. 325; V. C. Golovachev eldeki kanıtların her ne kadar eksik olduğunu belirtse de, bu uygulamanın eski bir Hsien-pi geleneği olduğunu savunmaktadır. Ayrıca makalesinde Tabgaç lideri Li-wei'in 249 yılında karısı Tou Hanım'ın Mo-lu-hui boyuna mensup akrabalarının taht kavgasına karışmaları nedeniyle öldürülmesini örnek göstererek, eğer Tou Hanım veliaht Sha-mo-han'ın annesi ise söz konusu olayın, bu uygulamanın eski Hsien-pi geleneği olduğunun kanıtı olabileceğini belirtmektedir. Golovachev, a.g.m., s. 1, 4, 10 ; J. Holmgren, bu uygulamanın eski bir Hsien-pi geleneği olduğunu reddederek, Tao Wu-ti'nin Liu Hanım'ı intihara zorlanmasının onun devlet açısından tehlikeli gördüğü ailesini yönetimden uzaklaştırmak için sergilediği sistematik bir tavır olduğunu söylemektedir. Uygulamanın Wei-shu'da eski bir Hsien-pi geleneği olarak gösterilmesine ise orjinal parçaları kaybolan Wei-shu 13'e T'ang döneminde yapılan eklemelerin yanlışlığını neden göstermektedir. Ona göre; Sui döneminde toparlanan Wei-shu 3 bu konuya daha doğru bir yaklaşım sergilemektedir. Burada Tao Wu-ti'nin Liu Hanım'ın intihara zorlanmasının oğluna bunun eski bir Han geleneği olduğunu söyleyerek, Han Wu-ti'nin M.Ö. 88 yılında veliaht ilan ettiği oğlunun annesini intihara zorlamasını işaret etmektedir. J. Holmgren bu uygulamanın daha önce yapıldığına dair bir göstergenin olmadığını ve T'o-pa Ssu resmen veliaht ilan edilmediği için durumunun bununla

Ssu'ya bırakmaya karar verdiğinin göstergesi idi. Ancak T'o-pa Ssu hiçbir zaman resmen veliiaht ilan edilmedi³⁶². Bu durumda resmen veliiaht bile ilan edilmeyen bir prensin Hun olan annesinin, daha önce devlet geleneğinde bir örneğine rastlanmayacak bir biçimde intihara zorlanması, Tao Wu-ti'nin Liu Hanım'ın ailesinin gücünden tedirgin olması ile açıklanabilir³⁶³.

Annesinin intiharından sonra büyük travma yaşayan T'o-pa Ssu'ya imparator babası bu uygulamanın Han Wu-ti tarafından başlatılan eski bir Çin geleneği olduğunu ve neden uygulandığını anlattı³⁶⁴. Fakat T'o-pa Ssu babasının bu konuda yaptığı hiçbir açıklama ile teskin olmadı. Prens sürekli ağlayıp bağıyor ve kendisini bir türlü kontrol edemiyordu. Neticede Tao Wu-ti çok öfkelenerek onu huzurundan kovdu. Kendi sarayına dönen T'o-pa Ssu burada da gece gündüz ağlamaya devam edince imparator onu yeniden huzuruna çağırdı. Tam babasının huzuruna çıkmaya hazırlanırken yardımcılarında bir tanesi fevri hareketlerinden ötürü babasının ona çok öfkeli olduğunu ve bu nedenle imparator tarafından cezalandırılabilceğini söyledi. Bunun üzerine korkan T'o-pa Ssu sanki kısa bir gezintiye çıkmış gibi yaparak saraydan kaçtı³⁶⁵.

Liu Hanım'ın ölümünün ardından İmparatoriçe Mu-jung da öldü. İmparatoriçenin ölümü ile ilgili hiçbir detay bulunmamasına rağmen, Tao Wu-ti'nin hastalığı son aşamasında iken yaşanan olaylar imparatoriçenin ölümü ile ilişkili gözükmektedir. İmparatorun hastalığından yararlanarak başkent dışına kaçmak isteyen imparatoriçenin akrabaları yakalanarak 300'den fazla kişi öldürüldü. İmparatoriçenin bu öldürülenler arasında mı olduğu, yoksa akrabalarının hareketinden ötürü mü ölüm cezasına çarptırıldığı

---

da çeliştiğini söyleyerek, tahtta kardeş hakkının ve leviratusun bulunduğu geleneksel Tabgaç anlayışında taht verasetinin erkek evladın önceden veliiaht ilan edilmesi sistemine göre değil, nispeten daha esnek bir sistemde yürütüldüğünü eklemektedir. Dolayısıyla ona göre veliiahtın annesinin intihara zorlanması Çin anlayışının bir adaptasyonudur. Çin tarihinde birçok örneği bulunan veliiahtın annesinin ve akrabalarının imparator üzerinde etkili olacağı korkusu, özellikle Sonraki Yen Devleti'nin fethinin ardından Tabgaçlar ile ilişki kuran Konfüçyanist idarecilere ait gibi durmaktadır. **WS 3**, s. 49; Holmgren, a.g.m., s. 57-60; Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D. : A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", s. 72-74,76, 80-81; C. Holcombe makalesinde bu uygulamanın eski bir Hsien-pi geleneği olduğunu tırnak içerisinde belirtmiş olsa da, ilk kez Tao Wu-ti tarafından tatbik edildiğini söylemektedir. Holcombe, a.g.m., s. 20; S. Pearce de bu geleneğin göçebe kökenli olduğunu reddetmektedir. Pearce, a.g.m., s. 290.

³⁶² **WS 2**, s. 41; **WS 3**, s. 49.

³⁶³ Eğer Liu Hanım hayatta kalırsa oğlunun imparator olması ile Hunların politik anlamda oldukça güçleneceğini biliyordu. Li, a.g.e., s. 71-73.

³⁶⁴ Konuyla ilgili Wei-shu'da geçen kayıta şöyle yazılmaktadır: "Önceden Han Wu-ti oğlunu veliiaht ilan ettiğinde prensin annesini ölüme mahkum etti. Çünkü hanımların gizlice devlet işlerine karışmalarını ve onların ailelerinin sorun çıkarmalarını istemiyordu. Sen de imparator olacaksın. Ben tüm bu olacıklara engel olmak için tıpkı Han Wu-ti gibi yaptım", **WS 3**, s. 49; S. Pearce'e göre; Tao Wu-ti'nin bu durumu 500 sene önceki bir Han geleneğine dayandırması oldukça mantıksızdır. Üstelik Tao Wu-ti'nin bu anektodu bildiği bile şüphelidir. Ona göre kaynaktaki bu kısım yazar tarafından eklenmiştir. Pearce, a.g.m., s. 291.

³⁶⁵ Wen-shih Yüe-k'an 文史月刊, "Tsung Pu-luo Lian-meng Tao Kuo-chia Chi-ch'i Te Pa-she- Pei-wei Ming Yüan-ti T'o-pa Ssu 从部落联盟国家机器的跋涉北魏明元帝拓跋嗣.", http://d.g.wanfangdata.com.cn/Periodical_wsyk201307011.aspx, 15, 23.09.2014.

bilinmemekle birlikte kesin olan şey, bu olaydan sonra saraydaki Mu-jung etkisinin tamamen ortadan kalkmış olmasıdır³⁶⁶.

Annesinin ölümünün ardından T'o-pa Ssu ortalıktan kaybolduğu için Tao Wu-ti bir başka veliiaht seçmek zorundaydı. Diğer oğlu T'o-pa Shao, "Ch'ing-he kralı 清河王" idi. Tao Wu-ti oğlu Shao'ya karşı her zaman memnuniyetsiz olmuştu³⁶⁷. Ayrıca T'o-pa Ssu'dan sonra tahta onun oğlu T'o-pa Tao'nun geçmesini istemekteydi. Üstelik T'o-pa Shao'yu veliiaht ilan ederse, her zaman büyük bir sevgi beslediği Ho-lan Hanım'ın intihar etmesi gerekecekti. Bu nedenle biraz düşünmek istedi. Ancak Ho-lan Hanım'ın, ölüm emrinin kesinleşmesini beklemeye niyeti yoktu. Bu nedenle oğlu Shao'ya mesaj göndererek kendisini kurtarmasını istedi. Aynı gece 16 yaşındaki T'o-pa Shao saraya gelerek babasını öldürdü³⁶⁸. Shao'nun gizlice imparatorun yanına girebilmesi ve İmparator'un yanında yay ile hançerinin bulunmaması, saray ve bürokrasi içinden destek bulduğunun göstergesidir³⁶⁹.

Ertesi gün sarayın kapısı öğlene kadar açılmadı. T'o-pa Shao babasını öldürdüğü için bir süre panik yaşasa da sonra risk almaya karar verdi. Soyluların ve muhafızların batı sarayı kapısının önünde toplanıp, yüzlerini kuzeye dönerek burada beklemelerini istedi. Ardından sarayın kapısına çıkarak, Tao Wu-ti'nin ölümünden habersiz olan kalabalığa "Benim babam var, kardeşlerim de var, siz kimden yanasınız?" diye sordu³⁷⁰. Bu ani gelişme karşısında herkes ne yapacağını şaşırılmış bir hâldeydi ve kimse sesini çıkaramıyordu. Bir süre sonra, Tao Wu-ti'nin büyük torunu Sun Tsung 孙嵩, Ch'ing-he kralı Shao'yu kastederek "Kraldan yanayız!" diye cevap verdi. Bu esnada topluluk Tao

³⁶⁶ WS 2, s. 44; Golovachev, a.g.m., s. 15-16.

³⁶⁷ T'o-pa Kuei'in öz teyzesi Ho-lan Hanım'dan çocuğu olan T'o-pa Shao böyle bir evliliğin meyvesi olarak kaynakta vahşi ve asi olarak tasvir edilmiştir. J. Holmgren'e göre T'o-pa Shao'nun bu şekilde tasvir edilmesi, T'o-pa Kuei'in teyzesi ile onun kocasını öldürmek suretiyle yaptığı evliliği tasvip etmeyen Çinli tarihçinin tercihidir. WS 16, s. 389-390; Holmgren, "Women and Political Power in the Traditional T'o-pa Elite: A Preliminary Study of The Biographies of Empresses in the Wei-shu", s. 61; WS, 74, s. 1643-1649.

³⁶⁸ WS 97, s. 2128; Wen-shih, a.g.m., s. 15-16; Yaşanan olaylar J. Holmgren'in makalesinde biraz farklı anlatılmaktadır. Buna göre; Tao Wu-ti, Ho-lan Hanım'ı öldürmek üzere hapse atmış ve imparatorun bu hareketi Ho-lan boyunun harekete geçmesine neden olmuş ve T'o-pa Shao babasını öldürmeye zorlanmıştır. Holmgren, a.g.m., s. 61.

³⁶⁹ Ho-lan Hanım olayından önce çok sayıda memurun öldürülmesi, T'o-pa İ'nin idam edilmesi, Liu Hanım'ın intihara zorlanması ve doğudaki yurtlarına dönmeye çalışan yüzlerce Mu-jung'un imha edilmesi T'o-pa Kuei'in çok kötü bir psikolojik durumda olduğunun göstergesi idi. Bu nedenle T'o-pa Shao'nun suikasti saray tarafından desteklenmiş olmalıdır. Holmgren, a.g.m., s. 61-62.

³⁷⁰ T'ien Yü-ch'ing'e göre o esnada Tao Wu-ti ölmüş olduğundan Shao'nun kalabalığa "benim babam var" demesi uygun değildir. Dolayısıyla o bu cümleyi "benim amcam var" şeklinde çevirmektedir, T'ien, a.g.e., s. 37; Hsin Luo da bu teoriyi destekleyerek, Shao'nun söz konusu ifade ile toplanan kalabalığa aslında babasının ölümünü haber verip aynı zamanda onların desteğini talep ettiğini söylemektedir. Luo, a.g.e., s. 55.

Wu-ti'nin öldüğünü ancak öğrenmiş oldu. Bunun üzerine tahta kimin çıkacağını bile sorgulayamadan oradan ayrıldılar³⁷¹.

Tao Wu-ti Chin Kurganı'na 金陵 gömülerek, ölümünden sonra kendisine T'ai-tzu 太祖 ismi verildi³⁷².

3.1.2. İmparator Ming-yüen/ Ming Yüen-ti 明元帝 (T'o-pa Ssu 拓跋嗣) Dönemi (409-423)

Kimliğini gizleyerek halkın arasında yaşayan T'o-pa Ssu sarayda yaşanan bu olaylardan haberdar idi. Sessizce sarayın bulunduğu bölgeye döndü. Çok geçmeden T'o-pa Ssu'nun ölmediği konuşmaya başlandı. Bu durumdan oldukça endişelenen T'o-pa Shao acilen T'o-pa Ssu'nun bulunmasını emrederek onu öldürmek için hazırlıklara başladı.

T'o-pa Ssu hanedanlığın merkezî birliklerini elinde bulunduruyordu, fakat sağ ve sol kanatların desteğini alması mümkün gözüküyordu. Buna rağmen başkentini batı tarafından girerek sarayı ele geçirdi. Tahta geçen T'o-pa Ssu, T'o-pa Shao ile birlikte onu destekleyen asker, hadım, idareciler ve Ho-lan Hanım'ı öldürttü³⁷³.

Bu dönemde kuzeyde Juan-juanlar, Ordos'ta ise Hunlar kuvvetlenmişti. Ancak Juan-juanlar Hunlardan daha tehlikeli duruyorlardı. Çünkü ani baskın ve yağma akınlarıyla Tabgaçları tedirgin ediyorlardı. Hatta bu yüzden Tabgaçlar, güneyde giderek güçlenen Liu Sung Hanedanlığı'na karşı savaş açmaya kalkışamıyordu. Ancak Juan-juanların saldırı ve yağmalarının devam etmesi üzerine Tabgaçlar 410 yılında onların üzerine sefer düzenlediler. Juan-juanları Gobi Çölü'nün kuzeyine kadar sürdükten sonra geri dönüşte bu kez de Tabgaç ordusu Niu-chuan'da onlar tarafından kuşatıldı. Bunun üzerine bizzat Ming Yüen-ti ordusu ile beraber yardıma gelince Juan-juan hükümdarı

³⁷¹ WS 16, s. 390; Luo, a.g.e., s. 51.

³⁷² WS 2, s. 44; Baykuzu, a.g.m., s. 422.

³⁷³ WS 16, s. 390; J. Holmgren' e göre; Ming Yüen-ti'nin başa geçmesi ile ilgili Wei-shu 3'de bulunan bilgiler Wei Shou'un orjinal kayıtları olmayıp, Wei T'an'ın tarihinden alınmıştır. Esasında orjinal kayıtlar kaynaktan silinerek, geleneksel Çin veraset sistemine uygun bilgiler yerine koyulmuştur. Dolayısıyla Wei Shou'un Ming Yüen-ti'nin başa geçmesi ile ilgili yazdıkları bilinmemektedir. Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", s. 73-74.

büyük bir savaş çıkmasından korkarak yeniden Gobi Çölü'nün kuzeyine çekildi. Ancak Juan-juanların 414 yılında yağma saldırılarına yeniden başlaması üzerine Tabgaçlar Çin Seddi'ni tamir ederek uzattılar³⁷⁴.

Her ne kadar Ming Yüen-ti tahtı ele geçirmeyi başardıysa da işler yine de yolunda değildi. Hanedanlık içinde ve dışında birçok tehdit unsuru vardı. Hasatların çok kötü olmasından dolayı yaşanan kıtlık neticesinde Baş Kâhin Wang Liang tarafından 415 yılında başkent Yeh'e taşınması teklif edildi. Yeh şehri hem bir ziraat bölgesinin ortasında bulunuyordu hem de eskiden başkentlik yapmış olduğu için saraylar, evler ve kalabalık bir köylü nüfusu barındırıyordu. Ancak bu fikre Ts'ui Hao ve Chou Chan gibi isimler itiraz etti. Çünkü onlara göre bu yalnızca geçici bir çözüm olacaktı. Ayrıca başkent güneye doğru kayınca, kuzeyden Hunlar ve Juan-juanlar derhal hücumla geçeceklerdi. Bu nedenlerden ötürü başkent Yeh'e nakli fikri reddedildi³⁷⁵.

Sonraki Ch'in Devleti hükümdarı Yao Hsing'in 姚興 kızı, Ming Yüen-ti'nin haremine alınmıştı. Yao Hsing kızının imparatoriçe yapılması yönünde İmparator'a talepte bulundu. Ming Yüen-ti tıpkı babası gibi imparatoriçe seçimi için metal dökme töreni düzenledi. Ancak Yao Hanım 姚氏 bu törende başarılı olamadı. Törenden bir süre sonra, 417 yılında, Sonraki Ch'in Devleti ortadan kaldırılarak toprakları alındı. Bunun üzerine Ming Yüen-ti her ne kadar törende başarılı olamadıysa da Yao Hanım'ı imparatoriçe ilan etmeye karar verdi. Zira Sonraki Ch'in Devleti'nden Kuzey Wei topraklarına göç etmiş olan çok sayıda elit kesimden insanın yeni devletlerine kolayca adapte olmalarını istiyordu. Ne var ki Yao Hanım imparatoriçe ilan edilemeden öldüğü için söz konusu unvan kendisine ölüm sonrası bahşedilmiş oldu³⁷⁶.

Bu dönemde Tabgaçlar kuzeyde Juan-juanların sürekli tehdit oluşturması nedeniyle Shan-tung'un doğusunda ve Ho-pei'nin kuzeydoğusunda bulunan ve giderek güçlenmiş olan Liu Sung Hanedanlığı üzerine bir süredir sefer düzenleyemiyorlardı. Ancak bir süre sonra Liu Sunglar gerçekten tehlikeli hâle gelince Ming Yüen-ti 423

³⁷⁴ WS 103, s. 2291; Woo, a.g.e., s. 42-43, 47.

³⁷⁵ W. Eberhard'a göre; Başkent nakline Ts'ui Hao'un karşı çıkmasının en önemli nedeni Yeh'in başkent olması durumunda burada kendisine ve müttefik ailelere ait bulunan büyük arazilerin otlak yapmak üzere boşaltılmak zorunda kalınması korkusudur. Eberhard, "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 2, Toba'larda Ziraat", s. 83.

³⁷⁶ WS 13, s. 325; Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", s. 79.

yılında güneye düzenlediği seferden zaferle geri döndü. Ming Yüen-ti'nin ordularını kumanda eden komutanların mensup olduğu ailelerin birçoğu hanedanlığın kurulmasında önemli roller üstlenmiş kimselerdi. İmparator'un en güvendiği ve etkili komutanlar hanedanlığın kollarından olan Ch'ang-sun 長孫 ve Shu-sun 叔孫 ailelerine mensuptu³⁷⁷.

Ming Yüen-ti küçük yaştaki oğlu T'o-pa Tao'yu³⁷⁸ 拓跋燾 422 yılında veliaht ilan etti. T'o-pa Tao'nun annesi Tu Hanım 杜氏 Çinlileşmiş bir Hsien-pi ailesine mensuptu. İmparatoriçe ilan edilmeyen bu hanım oğlu veliaht olmadan iki yıl önce doğal nedenlerden ölmüştü. Bebekken annesinden alınan T'o-pa Tao ise haremde köle statüsünde bulunan sütannesi Tou Hanım 竇氏 tarafından yetiştirildi³⁷⁹.

İmparator oğlunu veliaht ilan ettikten sonra ne zaman bir toplantı düzenlense batı sarayına çekiliyordu. Politik meselelere bakanlar karar veriyor, aynı zamanda veliaht prensin yönetim kabiliyetini geliştirmek için çalışıyorlardı. T'o-pa Tao küçük yaşına rağmen zeki ve kabiliyetli idi. Bir mesele olduğu zaman bakanlar imparatora danışıyorlardı, fakat Ming Yüen-ti “bu benim ilgileneyeğim bir mesele değil, kararı veliaht prens versin” diyordu. T'o-pa Tao bu şekilde İmparator babasının eğitimi altında, hanedanlığın önemli meseleleri ile ilgileniyordu³⁸⁰.

423 yılında ölen Ming Yüen-ti hem imparator hem de kağan 可汗 unvanını birlikte kullanmıştır. Chin Kurganı'na gömülen Ming Yüen-ti'nin öldükten sonraki ismi T'ai Tsung 太宗 dur³⁸¹.

³⁷⁷ Ch'ang-sun ailesi mensupları T'o-pa Yü-lü'nün, Shu-sun ailesi mensupları ise T'o-pa Ku'nun torunlarıdır. Holmgren, a.g.e., s. 112-115, 123-124; Eberhard, a.g.e., s. 165-166; Holmgren, “The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century”, s. 278.

³⁷⁸ T'o-pa Tao'nun lakabı “böri” (kurt) anlamına gelen Fo-li-fa 佛 伐 idi. Boodberg, a.g.m., s. 178; Luo Hsin 罗新, Pei-wei T'ai Wu-ti De Hsien-pi Pen-ming 北魏太武帝的本名”, 民族研究, S.4, 2006, s. 71.

³⁷⁹ Kuzey Wei Hanedanlığı'nda sarayda görevlendirilen ilk “Sütanne” olan Tou Hanım T'o-pa Tao'yu öz oğlumuş gibi severek yetiştirmişti. Bununla birlikte prens üzerinde büyük bir otoritesi vardı. Ancak sahip olduğu bu gücü T'o-pa Tao imparator olduktan sonra bile hiçbir zaman kötüye kullanmadı. Tou Hanım'a 425 yılında “Sütanne imparatoriçe 保太后”, bundan yedi sene sonra ise “Ana imparatoriçe 皇太后” unvanı verildi. WS 3, s. 61-62; WS 4A, s. 69-70; WS 13, s. 326; WS 25, s. 644; Pearce, a.g.m., s. 293, 295; Golovachev, a.g.m., s. 28; Holmgren, “The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei”, s. 81.

³⁸⁰ Wen-shih, a.g.m, s. 16.

³⁸¹ Baykuzu, a.g.m., s. 423.

3.2. Yükseliş Dönemi

3.2.1. İmparator T'ai-wu/T'ai Wu-ti 太武帝 (T'o-pa Tao 拓跋燾) Dönemi (423-453)

Ming Yüen-ti öldükten sonra, daha onun döneminde iken ülkeyi yönetmeye başlayan 15 yaşındaki T'o-pa Tao başa geçti. Bu taht değişikliğinden faydalanmak isteyen Juan-juanlar 424 yılında Yün-ch'ung'u yağmaladı. Bunun üzerine T'ai Wu-ti ordusuyla birlikte iki gün içerisinde P'ing-ch'eng'a geldi. İlk etapta Juan-juanlar Tabgaçları kuşatmayı başardıysalar da T'ai Wu-ti'nin ordusuyla başarıyla komuta etmesi neticesinde Juan-juanları püskürttüler. Ertesi yıl bu kez Tabgaçlar, Juan-juanlara beş koldan saldırdılar. Tabgaçların bu akınlarına dayanamayan Juan-juanlar kaçtı. Birkaç yıl sonra kendisini toparlayan Juan-juan birlikleri Tabgaç topraklarını yağmalayarak geri döndüler³⁸².

425 yılında Hsia Devleti hükümdarı Ho-lien Po-po ölünce yerine oğlu Ho-lien Ch'ang geçti. Bu durumdan faydalanmak isteyen T'ai Wu-ti 426 yılında Shaan-hsi'de Hsia Devleti üzerine bir dizi askerî sefere başladı. 18 bin kişilik bir orduyla Hsia başkenti T'ung-wan Ch'eng'a saldıran Tabgaçlar şehri harap edip, çok sayıda hayvanı yağmaladı. Saldırıda binlerce Hun öldürüldü ya da esir alındı. Ayrıca şehrin civarında oturan on binlerce kişi başka yerlere nakledildi. Bundan sonra Tabgaçlar Hsia Devleti'nin elinde bulunan Ch'ang-an'ı ele geçirdi, bunun üzerine civar bölgelerde yaşayan Ti ve Ch'ianglar da Tabgaçlara teslim oldular³⁸³.

Bir süre sonra gücünü toparlayan Hsia Devleti 427 yılında Ch'ang-an'ı geri almak amacıyla kuşattı. Bunun üzerine Tabgaç ordusu T'ung-wan Ch'eng'a yeniden saldırdı. Hun başkentinin düştüğü haberi gelince Hsia prensi Ho-lien Ting 赫連定, Ch'ang-an'ın kuşatmasını yarıda bırakarak kardeşi Ho-lien Ch'ang'a yardıma gitmek üzere yola çıktı.

³⁸² WS 103, s. 2293; Woo, a.g.e., s. 49-50.

³⁸³ Onat, a.g.e., s. 129-130.

Bu arada çarpışmalarda T'ai Wu-ti yaralandı ve derhal P'ing-ch'eng'a götürüldü. Bu durumdan faydalanmasını bilen Hunlar, düzenledikleri saldırılar ile Tabgaçları yenmeyi başardı. Savaş sonunda Hunlar Ch'ang-an'ı geri aldı ve 7000 Tabgaç askeri esir edildi³⁸⁴.

Kazandıkları bu zaferin ardından Hsia Devleti'nin bir de Liu Sung Hanedanlığı ile ittifak kurması T'ai Wu-ti'yi çok öfkелendirdi. Bunun üzerine o da Kuzey Liang Hun Devleti ve Batı Ch'in Devleti ile anlaşmalar yaptı. 427 yılında Hsia başkentini ele geçirmek için büyük bir hazırlığa başlayan T'ai Wu-ti beşinci ayda Hunlara saldırmak üzere harekete geçti. Hei-shui mevkiine geldiğinde askerlerinin bir kısmını vadinin çeşitli yerlerine yerleştirdi ve yanına az sayıda askerden oluşan bir ordu alarak Hsia başkenti önlerine geldi. Bu esnada Tabgaç ordusundan Hsia ordusuna kaçan bazı askerler Tabgaç ordusunun durumunun zayıf olduğunu söyleyince Hsia imparatoru onlara inandı ve büyük bir orduyla şehirden çıkıp saldırıya geçti. İki taraf arasındaki savaşta Hunlar büyük bir yenilgiye uğradı ve Hsia başkenti zaptedildi. Generaller, yüksek unvanlı idareciler ve saray ahalişi başta olmak üzere on binlerce kişi esir alındı, devlet hazinesi, arabalar ve silahlar ele geçirildi. Fakat Hsia imparatoru Ho-lien Ch'ang kaçmayı başardı. Bu esnada fırsattan yararlanmak isteyen Juan-juanlar Yün-chung'daki Tabgaç garnizonuna saldırdıysalar da Hsia başkentinin düştüğünü haber aldıktan sonra geri çekilmeleri çok uzun sürmedi³⁸⁵.

Tabgaçlar Hsia imparatorunu da ele geçirip, devleti tamamen ortadan kaldırmak için 428 yılında yeniden saldırıya geçtiler. Yoğun Tabgaç hücumları neticesinde Ho-lien Ch'ang, P'ing-liang'a 平涼 sığınmak zorunda kaldı. Ancak bu esnada Tabgaç ordusunda çıkan bir salgın sonucu atlar teker teker ölmeye başladı. Geriye 100 kadar at kalıp, ordunun erzağı da tükenince geri çekilmek zorunda kaldıkları bir anda Tabgaç komutanlarından bir tanesi yanına en cesur askerleri alarak gizlice harekete geçti. İki ordu arasında gerçekleşen son çarpışmada çıkan fırtına sonucu Hsia ordusunun düzeni bozuldu ve kaçmaya başladılar. Bu esnada attan düşen Hsia imparatoru Ho-lien Ch'ang yakalanıp, esir alınarak Tabgaç başkentine götürüldü³⁸⁶.

---

³⁸⁴ WS 4, s. 72-73.

³⁸⁵ WS 4A, s. 73; Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", *T'oung-pao*, s. 279.

³⁸⁶ Onat, a.g.e., s. 131-132.

Ho-lien Ch'ang ile birlikte üç kızkardeşi de P'ing-ch'eng'a getirilirken, Hsia prensi Ho-lien Ting kaçmayı başardı. Ho-lien Ch'ang Tabgaç başkentinde Batı sarayında ikâmet etmeye başladı. İki sene sonra Tabgaç prenseslerinden biri ile evlendirilerek "prens" unvanı aldı. Tabgaç başkentine getirilen Hsia prenseslerinden bir tanesi T'ai Wu-ti'nin haremine alınırken, diğeri Hsia Devleti ile olan savaşta büyük başarı gösteren Lo T'i ile evlendirildi. Tüm bunlar esasında hem Ho-lien Ting'i teslim olmaya ikna etmek hem de Hun kimliğini Tabgaç sarayında eritmek için atılmış adımlardı. Bir süre sonra Ho-lien Ch'ang bir isyan planı içerisinde olduğu düşünüldüğü için idam edildi³⁸⁷.

T'ai Wu-ti 429 yılında Juan-juanları yok etmek maksadıyla saldırı hazırlıklarına başladı. İki ayrı koldan hareket eden Tabgaç ordusu Gobi Çölü'ne geldiğinde ağır teçhizatlarını bıraktı ve hafif süvari birlikleriyle çölü geçti. Tabgaçların çölü aşarak kendilerine saldıracaklarını öngörmeyen Juan-juanlar büyük bir yenilgiye uğradı ve birçok Juan-juan beyi öldürüldü. T'ai Wu-ti bu seferden dönerken bir orduyu da Kao-ch'elar üzerine sevketti. Hiç beklemedikleri bir anda Tabgaç baskınına uğrayan Kao-ch'elar dağıldı ve yüzbinlerce çadır halk ile bir milyon civarında hayvan Tabgaçların eline geçti. Ele geçirilen bu halk Gobi Çölü'nün güneyine yerleştirildi³⁸⁸.

Ordu komutanlarından Lu Szu ve An Hsieh³⁸⁹ 430 yılında kuzeydoğu Ho-nan'daki Hu-lao üzerine bir sefer düzenlemekle görevlendirildiler. Bölgenin fethedilmesinin ardından Lu Szu, Chien-yeh 建業 beyi³⁹⁰ ve Chi eyaleti müfettişi yapıldı³⁹¹. Ertesi sene Juan-juanların yeni hükümdarı Wu Ti 吳提 Tabgaçlar ile dostane ilişkiler kurmak amacıyla elçi aracılığıyla hediyeler gönderdi. Siyasi ilişkileri bu vesile ile düzelen iki

³⁸⁷ Pearce, a.g.m., s. 299; Onat, a.g.e., s. 140-141; Holmgren, "Wei-Shu Records On The Bestowal Of Imperial Princesses During The Northern Wei Dynasty", s. 47.

³⁸⁸ WS 103, s. 2293; Woo, a.g.e., s. 51; Kao, a.g.e., s. 55.

³⁸⁹ An Hsieh, Tao Wu-ti döneminin sekiz beyinden bir tanesi olan An T'ung'un oğlu idi. Aile Üç Devlet döneminden beri Liao-tung kumandanlığında ikâmet ediyordu. 370 yılındaki yıkılışlarına kadar Önceki Yen Hanedanlığı'nın Mu-jung hükümdarlarına hizmet etmişlerdi. An T'ung, Tao Wu-ti'nin ve onun ölümünün ardından Ming Yüen-ti'nin tahta çıkışında önemli rol oynamıştı. Ardından bey ilan edilerek, İmparator'un yokluğunda başkenti korumakla görevlendirilmiştir. 427-428 yıllarında ise Chi eyaleti müfettişi tayin edilmiştir, Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", s. 280.

³⁹⁰ J. Holmgren Chien-yeh'in bu dönemde Liu Sungların başkenti olduğuna dikkat çekerek, bunun sadece bir unvan olduğunu ve gerçek bir tımar vermenin kastedilmediğini belirtmektedir. Holmgren, a.g.m., s. 280.

³⁹¹ WS 40, s. 901; V. yüzyılın ilk 300 yılında en üst düzey askerî kumandanlar Chi eyaleti müfettişliği ile görevlendirilmiştir. Bu kumandanların hepsinin Tabgaç askerî stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanmasında önemli rolleri vardır. Bu unvan çoğu zaman kuzeydoğu Shan-tung'da, Sarı İrmak'ın karşısında bulunan Ch'ing eyaleti müfettişliği ile birlikte yürütülürdü. Ancak Lu Szu'nun ataması sadece Chi eyaletine yapılmıştı. Chi eyaleti, Ch'ing Hanedanlığı üzerine düzenlenen seferlerde askerî üs olarak kullanıldığı için bu görevi sivil bir unvandan çok askerî bir unvan olarak düşünmek gerekir. Ancak 420 yılından sonra Chi eyaleti müfettişliği askerî işlevini yitirerek, sivil bir memuriyet hâline dönüşmüştür. 432 yılında da bu görev Lu Szu'dan alınarak Ts'ui Che'ya verilmiş ve böylece kendisi müfettişlik unvanı alan ilk Çinli olmuştur. Tafsilat için bk. Holmgren, a.g.m., s. 281-282.

devlet arasında üç sene sonra evlilik bağı kurulmasına karar verildi. T'ai Wu-ti kızını Wu Ti'ye verirken, kendisi de onun kızkardeşi ile evlendi³⁹².

Hsia seferinde ele geçirelemeyen Ho-lien Ting, Batı Ch'in Devleti üzerine sefer düzenleyerek bu devleti ortadan kaldırdı. Ele geçirdiği 100 bin kişilik halkı da kendisine katarak güçlenen Ting, T'u-yü-hun ülkesine doğru ilerlemeye başladı. T'u-yü-hun hükümdarı Mu Kuei 慕璜 yaklaşmakta olan Hsia akını durdurmak için üzerlerine bir ordu gönderdi. Düzenlenen bu sefer sonunda Ho-lien Ting T'u-yü-hunlar tarafından esir alındı. Bu haberi derhal T'ai Wu-ti'ye bildiren ve ardından Ting'i Tabgaçlara teslim eden Mu Kuei'ye "Batı Ch'in Kralı" unvanı verildi³⁹³.

T'ai-wu-ti Kuzey Wei Hanedanlığı'nın üçüncü hükümdarıydı ve hâkimiyetin hanedan ile hanedanın akrabası olan boy beyleri arasında paylaşıldığı eski geleneğin bakiyelerini tamamen ortadan kaldırmak istemekteydi. Bu nedenle 386 yılından önce Tabgaçlarda kullanılan geleneksel taht veraseti sisteminin sonraki etkileri ile mücadele etmek durumunda kaldı. İmparatorun merkezî otoriteyi sağlamak için giriştiği faaliyetler hanedan mensupları ve yakın akrabalar tarafından muhalefetle karşılandı. Ancak T'ai Wu-ti saray içinde kendi tarafında yer alan güçlü bir topluluk oluşturmayı başardı. Bu grubun en ünlü mensupları arasında Çinli Ts'ui Hao ve K'ou Ch'ien-chih yer almaktaydı³⁹⁴.

Bu dönemde Çin kültürünün etkisi oldukça artmış ve melez bir kültür ortaya çıkmaya başlamıştı³⁹⁵. Nitekim devlet kadrolarına daha önceki dönemden çok daha fazla sayıda Çinli istihdam edildi. Ancak bu Çinliler daha ziyade düşük memuriyetlere atanıyor ve Tabgaç kökenli bir idareci altında belge düzenleme işleri ile meşgul oluyorlardı. T'ai Wu-ti 431 yılında bilhassa Ho-pei, Ho-nan, Shan-tung ve Shan-hsi bölgelerinde yaşayan Çinli bilge kimselerden birkaç yüz kişiye devlet memuriyeti tahsis etti. İmparatorun bu kararının asıl amacı söz konusu bölgelerde yaşayan Lu, Ts'ui 崔 ve Li gibi toplumsal etkinliği yüksek olan soylu aileleri devlete bağlamaktı. Böyle bir politika izlenmesinde Ts'ui Hao'nun önemli bir etkisi olmalıdır. İmparatorun devlet kademelerindeki Çinli

---

³⁹² WS 103, s. 2293-2294; Woo, a.g.e., s. 52; Holmgren, "Wei-Shu Records On The Bestowal Of Imperial Princesses During The Northern Wei Dynasty", s. 48.

³⁹³ Kao, a.g.e., s. 95.

³⁹⁴ Andrew Eisenberg, "Warfare and Political Stability in Medieval North Asian Regimes", **T'oung Pao**, Second Series, C. 83, S. 4/5, 1997, s. 302.

³⁹⁵ Holcombe, a.g.m., s. 23.

istihdamı konusundaki teşviği ve Ts'ui Hao'nun bu konudaki desteğine rağmen yine de bu dönemde devlet işleri konusunda karar yetkisi bulunan mercilerin Tabgaçların elinde bulunduğu görülmektedir³⁹⁶.

432 yılında T'ai Wu-ti en büyük oğlu olan dört yaşındaki T'o-pa Huang'ı 拓跋晃 veliaht ilan etti³⁹⁷. Diğer oğlu T'o-pa Fan'ı³⁹⁸ 拓跋範 ise Ch'ianglar üzerine düzenlenen seferde kumandan tayin etti. Aynı sene Hsia Devleti'nin fethinden sonra T'ai Wu-ti'nin haremine alınan Ho-lien Po-po'nun kızı “imparatoriçe” ilan edildi³⁹⁹.

Juan-juanların kuzeyden yaptıkları ani saldırılardan devleti korumak için birkaç sene önce ani baskınla ele geçirilen Kao-ch'elerin yerleştirildiği Gobi Çölü'nün güneyindeki bölgede 433 yılından itibaren “Altı Garnizon 六鎮” oluşturuldu. Batıdaki Yin Dağlarından başlayıp Ju-yüen'e 濡源 kadar olan hat üzerindeki Wo-yeh 沃野, Huai-yü 懷, Wu-ch'uan 武川, Fu-ming 撫冥, Jou-hsüen 柔玄 ve Huai-huang 懷荒 kasabalarında kurulan garnizon askerlerinin esas kısmı Tabgaçlardan meydana geliyordu. Hun ve Kao-ch'e gibi diğer yabancı kavimler de nüfusu bir milyon civarında olan garnizonların askerî ve iş gücünün ana kaynağı olmakla birlikte, bunların yanında civar halktan toplanan insanlar, Çinliler ve hatta sürgün mahkûmları da asker olarak kullanılmaktaydı. Tabgaç ordusu Juan-juanlar üzerine sefere çıkmadan önce Altı Garnizon'da toplanıyor ve buradan kuzeye doğru yola çıkıyordu. Bu bölgedeki askerî birlikler Tabgaç ordusunun Juan-juanlara karşı kullandığı en önemli parçasını oluşturuyordu. Bu nedenle sefer dönüşünde de bölgeye tekrar gelinir ve burada savaş ganimetleri dağıtılırdı. Zira oldukça sert iklim koşullarının hâkim olduğu bölgenin sürekli ekonomik desteğe ihtiyacı oluyordu. Garnizonların ana geçim kaynağı hayvancılık olup çok kısıtlı bir alanda tarım da yapılabilmeyle beraber çoğu zaman bunlar bölgeyi

³⁹⁶ WS 4A, s. 79; WS 48, s. 1078-1085; Otkan, **T'o-pa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi**, s. 44; Holmgren, “The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the Emperor Kao-tsu's Reforms (423-490 AD)”, *Journal of Asian History*, s. 118.

³⁹⁷ Huang'ın annesi Ho-lan Hanım onun doğduğu sene ölmüştür. Bu hanımın ölüm şekli ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. WS 3, s. 61-62; WS 4A, s. 80; WS 4B, s. 107; WS 13, s. 327; Pearce, a.g.m., s. 297; Golovachev, a.g.m., s. 20.

³⁹⁸ Shaan-hsi ve Kansu'daki sorunlu bölgelerde ılımlı bir politika izlemek gerektiğini düşünen T'o-pa Fan beş eyaletin askerî işlerinden sorumlu kumandan, muhafızların generali ve Ch'ang-an'da bulunan garnizonun komutanıydı. Kendisi üç bakanın unvanına denk gelen, birinci sınıf askerî rütbe sahibi idi. Holmgren, “The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century”, s. 283-284.

³⁹⁹ Hiç çocuğu olmayan Ho-lien Hanım bu nedenle imparatoriçelik için mükemmel bir adaydı. Li P'ing'e göre bu hanım sarayda pek desteği olmayan zayıf bir figürdü. WS 95, s. 2059; Pearce, a.g.m., s. 299.

geçindirmeye yetmiyordu. Savaş ganimetleri ve yağmalar ise eksik kaynakları telafi etmenin en hızlı ve ekonomik yolu⁴⁰⁰.

Ayrıca bu dönemde Shaan-hsi’de oldukça geniş bir arazi at ve sığır yetiştirmeye ayrıldı. Devletin bu arazisi Ordos ile Sarı Irmak arasında, Ti ve Ch’iangların yaşadığı bölgede bulunuyordu. Devletin bu şekilde resmî bir otlak oluşturması bölgedeki küçük sürü sahibi pek çok insanın geçim sıkıntısı yaşamasına ve bölgede ekonomik problemlerin başlamasına neden oldu. Hatta devletin yıkılışının yaklaştığı İmparator Hsüen-wu döneminde (499-515) Shaan-hsi ve güneydoğu Kansu’da giderek kötüleşen ekonomik durumun nedeni, kuzeyde devletin otlakları kendi tekeline almasına dayandırılabilir⁴⁰¹.

T’ai Wu-ti birkaç senedir Juan-juanlar ile ilişkilerin iyi olmasına rağmen onlara asla güvenmiyordu. Bu nedenle müttefik aramak maksadıyla 435 yılında “Batı Bölgeleri 西域”⁴⁰² olarak adlandırılan Doğu Türkistan’daki şehir devletlerine bir heyet gönderdi. Ancak Juan-juanlar bu heyeti yakalayıp esir etti ve ardından Tabgaç topraklarını yağmaladılar. Bunun üzerine üzerlerine bir sefer düzenlendiyse de Juan-juanlar kaçtığı için bir sonuç elde edilemedi⁴⁰³.

T’ai Wu-ti 439 yılında Batı Liang Devleti üzerine bir sefer düzenledi. Çinli ve göçebelere dönüşen Batı Liang halkı Tabgaçlara çok şiddetli direniş gösterdiği için, nihayetinde zafer kazanıldığında T’ai Wu-ti onları cezalandırmak istedi. On binlerce kişi köle hâline getirildi. Bunlardan bazıları savaşta büyük başarı gösteren Tabgaç askerlerinin hizmetine verilirken, diğer kısmı devlet için çalışmaya başladı⁴⁰⁴.

Kuzey Liang Devleti’nin bulunduğu Kansu koridoru Orta Asya ticareti açısından önemli bir bölgeydi. T’ai Wu-ti, Batı Bölgeleri ile bağlantıyı kestiği için Kuzey Liang Devleti’nden bir süredir rahatsızlık duymaktaydı. Ancak Kuzey Liang Devleti başından beri Tabgaçların hâkimiyetine boyun eğip vergilerini aksatmadan ödediğinden T’ai Wu-ti isteklerini savaşmadan kabul ettirme yolunu tercih ediyordu. Bununla birlikte Kuzey Liang Devleti hem Tabgaçlar hem de güneydeki Liu Sung Hanedanlığı ile yakın ilişkiler

⁴⁰⁰ Holcombe, a.g.m., s. 28; Hsüeh, a.g.m., s. 2, 4-5.

⁴⁰¹ Holmgren, “Empress Dowager Ling Of The Northern Wei And The T’o-pa Sinicization Question”, s. 139.

⁴⁰² “Batı Bölgeleri” esas itibarıyla Ho-hsi’nin batısında yer alan coğrafya için kullanılan genel bir isim olup, Çin tarihinin çeşitli dönemlerinde bölgenin kapladığı alan değişiklik göstermektedir. Tang, a.g.e., s. 16.

⁴⁰³ WS 103, s. 2294; Woo, a.g.e., s. 53-54.

⁴⁰⁴ WS 4A, s. 90; Pearce, “Status, Labor and Law: Special Service Households under the Northern Dynasties”, s. 100-101.

kurarak ikili bir siyaseti benimsemekteydi. Tabgaçlar ile Kuzey Liang Devleti arasında aynı zamanda evlilik ittifakına dayalı bir ilişki bulunmaktaydı. T'ai Wu-ti, Kuzey Liang Devleti'nin kurucularından Meng Hsün'ün kızı ile evliyken, Meng Hsün'ün ölümünden sonra tahta geçen oğlu Mu Chien ise T'ai Wu-ti'nin kızkardeşi ile evliydi. Ancak Tabgaç prensesi Kuzey Liang ülkesine gittikten iki yıl sonra Mu Chien'in karısı ve ablası onu zehirleyerek öldürme girişiminde bulundu. Durumu öğrenen T'ai Wu-ti kızkardeşini geri getirterek, suçlunun kendisine teslim edilmesini istediysede Mu Chien bunu reddetti⁴⁰⁵.

Bu olayın ardından yaşanan bir başka olay T'ai Wu-ti'nin Kuzey Liang Devleti'ne karşı sabrının tükenmesine neden oldu: Tabgaç elçileri Batı Bölgeleri'ne giderken Kuzey Liang Devleti onları korumak ve yol göstermek için görevliler tahsis ederdi. Yine Batı Bölgeleri'ne göreve giden Tabgaç elçileri Kuzey Liang topraklarında iken Mu Chien'in görevlileri onlara, Juan-juan kağanının "Tabgaç Devleti'nin artık zayıfladığı ve elçilerinin dikkate alınmaması gerektiği" yönündeki sözlerini iletiler. Bunu duyan T'ai Wu-ti çok öfkelenerek Ts'ui Hao'a bu konudaki fikrini sordu. O da Mu Chien'in onlara ihanet etmek istediğini bu nedenle de cezalandırılması gerektiğini söylese de diğer bazı devlet adamları onun fikrine karşı çıktılar⁴⁰⁶. Buna rağmen Kuzey Liang Devleti'nin artık ortadan kaldırmak gerektiğine inanan T'ai Wu-ti, onları 12 suçla⁴⁰⁷ itham ederek Mu-chien ve maiyetindekilerin teslim olmasını istedi⁴⁰⁸. Tabgaç imparatorunun ithamlarını reddeden Mu-chien, Juan-juanlardan yardım istedi. Fakat bunu tahmin etmiş olan T'ai Wu-ti, hazırlamış olduğu orduyla Juan-juanların yardımını kesti. Şehri koruma altına almış

⁴⁰⁵ Mu Chien leviratus geleneğine göre ölen ağabeyinin karısıyla evlenmiştir. Bu nedenle bazı eserlerde Mu Chien'in "karısı" yerine "yengesi" ifadesi kullanılmaktadır. Baykuzu, "Kuzey Liang Hun Devleti", s. 760; Tang, a.g.e., s. 81-83; Holmgren, "Wei-Shu Records On The Bestowal Of Imperial Princesses During The Northern Wei Dynasty", *Papers on Far Eastern History*, s. 50-51.

⁴⁰⁶ Kuzey Liang Devleti'ne savaş açılmasına karşı çıkan devlet adamları İmparator'a şunları söylemiştir: "Mu Chien küçük bir devletin hükümdarı olarak bize tam anlamıyla sadık değilse de, vergisini aksatmadan ödemektedir. Ayrıca onu zamanında prensesimiz ile evlendirmiştik. Şu anda bize ihanet edeceğine dair elimizde kesin bir delil yoktur. Üstelik Juan-juan seferinden yeni dönen ordumuz oldukça yorgun olduğundan başka bir sefere çıkmak uygun olmayacaktır. Ayrıca onların topraklarında sulak alanlar ve otlaklar kısıtlıdır. Onlara saldırdığımız anda muhtemelen şehirlere sığınarak kendilerini savunacaklardır. Eğer şehirleri zaptedemezsek çevreden erzak sağlamamız mümkün olmayacak ve ordu çok zorda kalacaktır." Tang, a.g.e., s. 84-85.

⁴⁰⁷ Bahsedilen bu 12 suç şöyledir: 1. Hükümet tarafından açıklanan resmi takvimi kullanmamak, kanunsuz işlere göz yummak 2. Halkın vergiye tâbi topraklarını gösteren haritada saraya ait toprakları belirtmemek, vergi memurunu içeri sokmamak 3. İkili oynamak; hem Tabgaç, hem de Sung hükümdarı tarafından kendilerine verilen unvanları alarak her ikisinin hakimiyetini kabul ettiğini göstermek 4. Tüccar kabilelerden haraç kesmek ve onların ticaretini kesintiye uğratmak 5. Batı kabilelerini yüceltmek, kendini büyük görmek 6. Sarayın yönetimine girmek istememek ve kendine sömürge aramak 7. Tabgaçların düşmanı Juan-juanlara mesaj göndermek, T'u-yü-hunlara casusluk yapmak 8. İmparator'un emirlerini yerine getirmemek, resmi olmayan keyfi seferlere çıkmak, çevre şehirlerin halkına baskı yapmak 9. Tabgaçların yenilgilerine sevinmek, yerel idareye karşı kaba olmak, kurallara uymamak 10. Tabgaç sarayından evlilik yoluyla gelen prensesin geçmişine saygı duymayarak Mu-chien'in leviratus geleneğine göre ölen ağabeyinin eşi ile evlenmesi 11. Tabgaç prensesini zehirleyerek öldürmeye çalışmak 12. Yerel idareye isyan edenlerle işbirliği yapmak ve düşmanca tavırlar sergilemek. Baykuzu, a.g.e., s. 33-34; Baykuzu, a.g.m., s. 760-761; Tang, a.g.e., s. 85.

⁴⁰⁸ T'ai Wu-ti Kuzey Liang Devleti'nin suçlarını duyurduğu fermanın sonuna şunları yazdırmıştır: "Mu Chien'in tüm devlet adamları ile birlikte gelerek teslim olması en iyisidir. Ordumuz başkentlerine ulaştığında düşüncesizce savunmaya geçerse hem kendisi, hem de ailesi öldürülecektir. Bu nedenle iyice düşünerek hareket etmelidir." WS 99, s. 2207; Tang, a.g.e., s. 85.

olarak Juan-juan yardımı bekleyen Kuzey Liang ordusu çok geçmeden yardımın önünün kesildiği haberini aldı. Bunun üzerine Mu-chien'in iki yeğeni de Tabgaçlara teslim oldu. Başkent'in düşmesinden bir süre sonra 439 yılında Kuzey Liang Devleti yıkıldı. Halkın çoğu esir edilerek Tabgaç başkenti P'ing-ch'eng'e getirildi⁴⁰⁹. Kuzey Liang Devleti'nin yıkılması ile Hunların kurduğu Önceki Chao Devleti ile başlayan ve 135 yıl süren On Altı Devlet dönemi sona erdi. Böylece Tabgaçlar 439 yılında tüm Kuzey ve Merkezî Çin'e hâkim, Doğu Asya'nın en büyük devleti hâline geldiler⁴¹⁰.

T'ai Wu-ti devletin sınırlarını genişletirken hem fetih yapan, hem de fethedilen halk oldukça bitap düşmüştü. Üstelik askerî temellere dayalı bir devlet olan Tabgaçlar derin bir kültürel değişim içerisine girmeye başlamıştı. Askerî seferlerin aralıklı olarak yine devam edecek olmasına rağmen, 439 yılında Kuzey Liang Devleti'nin alınması ile Tabgaçların büyük fetih harekâtı esasında son buldu. Artık imparatorluk kendisini yeni hususlarda da geliştirmek zorundaydı. T'ai Wu-ti yorgun düşen halkı teskin etmek maksadıyla hükümdarlık dönemini çeşitli sloganlarla bölümlere ayırdı ve 452-454 yılları arası "Huzur Devri" (Hsing-an 興安), 455-459 yılları arası "Yüce Huzur" (T'ai-an 太安) ve 460-465 yılları arası "Ahenkli Huzur" (Ho-p'ing 和平) olarak adlandırdı⁴¹¹.

T'ai Wu-ti 444 yılında hanedan üyeleri de dâhil olmak üzere tüm halkın meskenlerinde Budist rahip veya şaman barındırmasını yasakladı. Bu yeni düzenleme muhtemelen ilerleyen senelerde tamamen yasaklanacak olan Budizm'e imparatorun sertleşen tutumunun ilk adımıdır. Böylece dindar seçkinlerin Budist rahipleri kendi evlerinde koruma altına alma teşebbüsünün önüne geçilmek istenmiştir⁴¹².

Ch'ang-an'daki garnizondan sorumlu olan T'o-pa Ko 445 yılında Merkezî Shaan-hsi'de Kai Wu 蓋吳 isimli bir Hun'un liderliğinde çıkan isyanın bastırılması esnasında öldürüldü⁴¹³. İsyancılar Wei Nehri'ni geçtiler ve Ch'ang-an'ın güneyindeki dağlarda konuşlandılar. T'ai Wu-ti, Shu-sun Pa'yı Kai Wu üzerine gönderirken, aynı zamanda iki

⁴⁰⁹ WS 46, s. 90; Bölgede bulunan rahipler de diğer halk gibi başkente getirilerek 50 yaşından aşağı, çalışabilir tüm rahipler dünyevileştirildi. Eberhard, "Toba Devrinde (385-550) Budhist Kilisesinin Ekonomik Önemi", s. 299.

⁴¹⁰ Baykuzu, "Tabgaç Hükümdarları (M.S. 386-550) ve Hükümdar Kurganları", s. 425.

⁴¹¹ Pearce, "A King's Two Bodies: The Northern Wei Emperor Wencheng and Representations of the Power of His Monarchy", s. 92-93.

⁴¹² A.g.m., 116.

⁴¹³ W. Eberhard'a göre bu dönemde çıkan birçok Hun isyanından biri olan söz konusu isyan diğerleri gibi Güney Çin'den yani Liu Sung Hanedanlığı'ndan destek ve teşvik görüyordu. Çünkü Liu Sunglar Shaan-hsi üzerinde etkisini artırıp, bu şekilde Türkistan'a giden yollara hâkim olmayı istiyordu. Eberhard, a.g.m., s. 299.

generali de kuzeydoğu Shan-tung'da bulunan Liu Sunglar üzerine saldırı hazırlığı için kuzeydoğu tarafına, Kao-an Ford'dan, Chi-nan'ın güneybatısına kadarki 20 kilometre boyunca Sarı Irmak üzerine seyyar bir köprü inşa etmek üzere görevlendirdi⁴¹⁴. Köprü'nün inşası bittikten sonra T'o-pa Na 拓跋那 ve T'o-pa Jen önderliğinde 20 bin asker Shan-tung'un doğusuna gönderildiler. Chi-nan'daki Sung askerleri geri çekilince T'o-pa Na bölgede bulunan sayıları altı bin civarında olan aileyi Sarı Irmak karşısına, Tabgaç hâkimiyet sahasına götürdü. T'o-pa Jen'in ordusu ise bu esnada güneydoğuya doğru ilerleyerek Chi-nan'ın 150 kilometre güneyinde yer alan Kao-ping'deki beş bin aileyi esir aldı⁴¹⁵. Shan-tung'daki sefer biter bitmez, T'ai Wu-ti T'o-pa Na ve T'o-pa Jen'ı Shaan-hsi'ye, Kai Wu üzerine sevk etti. 446 yılı sonbaharında Kai-wu kendi adamlarından birisi tarafından öldürülünce isyancılar dağıldı ve böylece isyan sona erdi.

439 yılında Kuzey Liang Devleti'nin fethi ve 445 yılında çıkan isyanın bastırılması esnasında T'ai Wu-ti kuzeybatıdaki budist manastırların eşrafının kendi rejimine karşı çıkanlara desteğini farketmişti. Ayrıca isyan başladıktan sonra T'ai Wu-ti isyanı bastırmak üzere Ch'ang-an'a geldiğinde bir olay daha yaşandı. Bu dönemde Budist tapınaklarının buğday ektikleri arazileri vardı. Bu arazilerde imparatorun atları da otlatılırdı. İmparator zaman zaman atlarını görmeye gelirdi. İşte imparator yine bunlardan birine uğramışken imparatorun refakâtçileri tapınakta tesadüfen şarap imalâthanesi, silah deposu ve çok büyük bir kıymetli eşya deposu buldular⁴¹⁶. Ayrıca seçkin sınıfa mensup hanımlar ile rahiplerin birlikte oldukları yeraltı odaları da bulunmaktaydı. Bu durumun ortaya çıkması ile tüm rahipler öldürüldü ve Ts'ui Hao'nun da desteğiyle Budizm ülke içinde yasaklandı⁴¹⁷.

T'ai Wu-ti Budizm'i yasakladıktan sonra yerine Taoizm'i koyarak halkını yeni bir unsur altında birleştirip kontrol etmeyi amaçlamıştı⁴¹⁸. Ancak bu yasaklama halktan olduğu kadar saray içerisinden de tepki aldı. Hatta bu durum T'ai Wu-ti ile yasağın

---

⁴¹⁴ WS 4B, s. 99; Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", s. 285-286.

⁴¹⁵ WS 4B, s. 100.

⁴¹⁶ Bu dönemde Budist tapınaklar bir nevi banka vazifesi görüyorlardı. Çünkü bu tapınaklar yüksek duvarları ve güvenliği sağlayan görevlileri ile yüksek tabakanın değerli eşyalarını çetelere karşı sakladıkları en güvenli yerlerden bir tanesiydi. Eberhard, a.g.m., s. 300.

⁴¹⁷ Ts'ui Hao'un Budizm'e şahsi bir antipatisi vardı. Karısı ise çok dindar bir Budist olduğundan bu yasağın karşısında yer almıştır. a.g.m., 299.

⁴¹⁸ Pearce, a.g.m., s. 100.

etkilerini yumuşatmaya çalışan oğlu T'o-pa Huang arasında tansiyonun yükselmesine neden oldu.

Tabgaçların erken döneminde hayvancılık ve avcılığın önemli ekonomik faaliyetler arasında olduğu görülmektedir. T'ai Wu-ti döneminde Sarı Irmak'ın batı yakasındaki bölgede iki milyon at, bir milyon deve ayrıca çok fazla sayıda sığır ve koyunun otlatıldığı bilinmektedir. Hatta 450 yılına ait bir kayıttta imparatorun “*Biz Hsien-piler daima at sırtında yaşıyoruz*” şeklindeki ifadesi, bu dönemde hâlen eski göçebe geleneklerin devam ettiğinin bir göstergesidir⁴¹⁹.

Tabgaç askerî faaliyetlerinin 450-451 tarihleri arasında güneyde ve doğuda bulunan Liu Sunglar üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Yang-tse Nehri'nin kuzey kıyısına kadar uzanan seferlerini bizzat T'ai Wu-ti kumanda ediyordu.

432 yılında resmen veliaht ilan edilen ve 450 yılında artık 22 yaşında olan T'o-pa Huang'ın gün geçtikçe onu tahta hazırlayan idarî görevleri artmaktaydı. Zira sürekli fetihlerle meşgul olan imparator devletin idarî meseleleri ile ilgilenmek istemiyor ve bu tür işleri oğluna devrediyordu. Bu süreçte T'o-pa Huang veliaht sarayında kendisine büyük bir tabiiyet oluşturdu⁴²⁰. Ancak veliaht tarafından kontrol edilmekten hoşlanmayan Ts'ui Hao mütemadiyen onun karşısında yer almaktaydı. Bir süre sonra mesele imparatorun veya veliahtın yanında yer almaya kadar giden bir hizipleşmeye döndü. T'ai Wu-ti'nin saltanatının başından beri devleti merkezîleştirme adına giriştiği faaliyetlerden rahatsız olan birçok Tabgaç beyi şüphesiz bu esnada veliahtın yanında yer almayı tercih ettiler.

Hizipleşmenin artması üzerine aynı yılın dördüncü ve altıncı ayları arasında Kuzey Wei Hanedanlığı'nın ilk geniş çaplı ve şiddetli tasfiyesi yaşandı. Bir süre önce imparator tarafından bir devlet tarihi yazmakla görevlendirilen Ts'ui Hao bu görevi tamamladıktan sonra yazdıkları büyük bir taşta kazınarak büyük caddelerden birine dikildi. Ancak erken dönem Tabgaç tarihi hakkında yazdıkları Tabgaç beyleri tarafından oldukça küçük

---

⁴¹⁹ WS 110, s. 2857.

⁴²⁰ WS 4B, s. 107; Pearce, “Nurses, Nurslings and New Shapes of Power in the Mid-Wei Court”, s. 297.

düşürücü bulundu. Onların kuvvetli baskısı sonucunda hükümdara ihanetle suçlanan Ts'ui Hao ve onunla ilişkili herkes idam edildi⁴²¹.

T'ai Wu-ti döneminin ilk yıllarından itibaren onun sözcüsü ve entelektüel destekçisi olan Ts'ui Hao şüphesiz ki politik açıdan çok önemli bir mevkide yer almaktaydı. Onun idamı sadece yaşanan bu olay ile ilgili değil, aynı zamanda o dönemde yaşanan politik güç mücadelesinin bir sonucuydu. Onun ve yakınlarının idamı her ne kadar T'ai Wu-ti'nin emriyle gerçekleştirildiyse de, aslında bu tasfiye İmparator'un devleti merkezileştirmek için boy temsilcilerinin otoritesini zayıflatan faaliyetlerinden oldukça rahatsız olan Tabgaç beylerinin politik baskıları neticesi vuku bulmuştu⁴²².

Devlet içinde yaşanan bu büyük karışıklığın hemen ardından Liu Sunglar Sarı Irmak'ın güney kıyısında bulunan tüm büyük Tabgaç garnizonlarına karşı aniden saldırıya geçtiler. Bu saldırı ciddi bir tehlike arz ediyordu. Bu nedenle T'ai Wu-ti sadece sınırları korumak için değil, aynı zamanda Yang-tse Nehri'nin 長江 kuzey kıyısını ele geçirmek için hızlıca karşı saldırı planladı. Böylelikle bizzat T'ai Wu-ti tarafından kumanda edilen güney seferi başlamış oldu⁴²³.

Suvari ve piyade birliklerinin akınlarından oluşan Tabgaç saldırısı iki aydan fazla sürdü. Neticede Liu Sung ordusu geri püskürtüldü ve Tabgaç ordusu Yang-tse Nehri'nin kuzey kıyısında bir aydan kısa bir süre konakladı. Ardından ordu tüm güney hanedanlıkları açısından kritik bir bölge olan Huai Nehri'nin 淮河 güneyindeki bölgeye kadar ilerlemeyi başardı. Söz konusu bölgede nehir ulaşım sistemi açısından önemli şehir merkezleri bulunmaktaydı. Ancak bölge, nehir boyunca çok karmaşık bir su ağı ve araziye sahipti. Üstelik güney seferi lojistik açıdan da yeterince desteklenmemişti. Bu nedenle eğer Huai Nehri'nin kuzeyinde birkaç şehir merkezi ele geçirseler bile nehrin güneyindeki yerleri almaya muvaffak olamayacaklardı. Çünkü ordu muhasara için gerekli teçhizatı yanında bulundurmuyordu. Ordunun lojistik zayıflığı özellikle Huai Nehri'ni geçtikten

⁴²¹ WS 35, s. 826; Holcombe, a.g.m., s. 23; P. Otkan'a göre; Ts'ui Hao ve tüm akrabalarının öldürülmesiyle politik alanda varlığını sürdüren Çinli Tabgaç ayrımı hatırlatılmak istenmiş ve Çin tipi aristokratik bir devlet yapısının karşısında bulunduğu gösterilmiştir. Otkan, a.g.e., s. 45.

⁴²² A. Eisenberg'e göre; Ts'ui Hao'un öldürülmesi Çinleşme yönünde atılan adımlara çok az zarar verirken, devletin siyasi istikrarını bozmuştur. İmparator açısından büyük bir kayıp olan Ts'ui Hao'un öldürülmesinin ardında veliaht prensin bulunduğu yönündeki olası şüpheleri doğrulayacak herhangi bir bilgi ise kaynaklarda bulunmamaktadır. Eisenberg, a.g.m., s. 303-304.

⁴²³ WS 4B, s. 101-106; WS 103, s. 2294-2295; A. Eisenberg'e göre T'ai Wu-ti saltanatının başından beri devlet içinde bir politik kriz yaşandığında orduyu sefere göndererek politik denge sağlama yolunu tercih ediyordu. Liu Sungların saldırısı da bir yandan ciddi bir tehlike arz ederken aynı zamanda imparatora Ts'ui Hao'un idamı ile sonuçlanan büyük siyasi karışıklık sonrası mevcut durumu değiştirmek için fırsat vermişti. Eisenberg, a.g.m., s. 304.

sonra seferin elverişliliğini çok etkilemeye başlamıştı. Tabgaç ordusu Huai Nehri'nin kuzeyine geldiğinde Liu Sunglar halkı ve ekinleri belli merkezlerde toplamışlardı. Bu nedenle ordu nehri geçtikten sonra erzak sıkıntısı çekmeye başladı. Ardından ordu içinde hastalıklar baş gösterdi. Bunun üzerine 451 yılında Tabgaç ordusu İmparator'un isteği üzerine geri çekilmeye başladı. Güney seferi askerî ve maddi büyük kayıplara neden olduğu için bu kayıplar yapılan yağmalarla azaltılmak isteniyordu. Bu nedenle ordu geri çekilirken bir yandan da nehrin kuzeyinden hızlıca yağma ve talan yapmaya çalışıldı.

Tabgaç ordusu geri çekildikten sonra seferden herhangi bir netice elde edilememiş oldu. Liu Sungların politik düzenine bir zarar verilemediği gibi Huai Nehri'nin güneyinde bulunan müstâhkem mevkiiler ayakta kalmaya devam etti. Zira Tabgaç ordusu Yang-tse Nehri'nin zorlukları ile baş edebilecek durumda değildi. Daha da vahim tarafı T'ai Wu-ti, Liu Sung imparatorunu barış antlaşması yapmaya bile ikna edemedi. Esasında İmparator yaşanan iç karışıklıklardan sonra toparlanmayı umut ederek bu büyük bir sefere girişmişti. Ancak beklenen olmadı ve her ne kadar bu sefer taktiksel açıdan başarılı sayıldıysa da, İmparator 451 yılında eski politik karizmasını yitirerek P'ing-ch'eng'e dönmüş oldu⁴²⁴.

Ts'ui Hao'nun idamı ile sonuçlanan iç karışıklıklar ve güney seferi gibi devleti derinden etkileyen olayların ardından 451 yılının altıncı ayında büyük bir olay daha vuku buldu. Güçlü harem ağası Tsung Ai'nin 宗愛 ortaya attığı veliaht prensin kendisine ihanet edeceği yönündeki söylentilere inanan T'ai Wu-ti, Huang'ı öldürttü. Ancak kısa süre sonra İmparator oğlunu öldürtmekten dolayı derin bir pişmanlık duymaya başlayınca, neticede kendisinin cezalandırılacağından korkan Tsung Ai, İmparator'u öldürdü⁴²⁵.

45 yaşında ölen T'ai Wu-ti, Chin Kurganı'na gömülmüş olup öldükten sonraki adı Shih-tzu 世祖 dur⁴²⁶.

⁴²⁴ T'ai Wu-ti'nin orduyu uzun ve şiddetli bir savaşa girebilecek bir şekilde hazırlamaması nedeniyle savaşı yarıda bırakıp dönmesi esasında imparatorun asıl amacının bölgeyi tamamen ele geçirmek olmadığını düşündürmektedir. Eisenberg, a.g.m., s. 305, 307.

⁴²⁵ Li, a.g.e., s. 124-129; Eisenberg, a.g.m., s. 308.

⁴²⁶ WS 4B, s. 106; Baykuzu, a.g.m., s. 426.

3.2.2. İmparator Wen-ch'eng/Wen Ch'eng-ti 文成帝 (T'o-pa Chün 拓跋濬) Dönemi (453-465)

T'ai Wu-ti'nin ölümü sarayda büyük bir boşluk yarattı ve iç karışıklıklar baş gösterdi. Bu karışıklıklar esnasında küçük yaştaki T'o-pa Chün'ün öldürülmesinden korkan “Güney toprakları sorumlusu”⁴²⁷ Lu Li 陸麗 (Pu-liu-ku 步六孤) onu kaçırarak sarayın kuzeyinde bulunan ve saraya ait geyiklerin bulunduğu bölgede sakladı⁴²⁸. T'ai Wu-ti'nin yerine kimin geçeceği tartışmaları sürerken, sarayın danışmanlarından Ho P'i 和匹 T'o-pa Huang'ın büyük oğlu T'o-pa Chün'ün çok küçük olduğunu ve orduları kumanda edecek yetişkin bir hükümdara ihtiyaç duyulduğunu dile getirerek tahta T'ai Wu-ti'nin diğer oğlu T'o-pa Han'ın⁴²⁹ 拓跋翰 geçirilmesini önerdi. Diğer taraftan Hsieh T'i 薛提 geleneksel Çin veraset sistemine dayanarak T'o-pa Chün'ün tahta geçmesinde ısrarcı oldu. Güçlü ve bağımsız bir karakter olarak gördüğü T'o-pa Han'ın tahta geçmesinden çekinen ve saraydaki çeşitli gruplar tarafından desteklenen Ts'ung Ai ise İmparatoriçe Ho-lien'in desteğini de yanına alarak birtakım faaliyetlere girişti. İmparatoriçe'nin otoritesini kullanarak T'o-pa Han ve yandaşlarını saraya davet edip, hepsini öldürttü. Ardından yine İmparatoriçe'nin onayı ile kendisine yakın bir tavır sergileyen T'ai Wu-ti'nin altıncı oğlu T'o-pa Yü'yü 拓跋余 tahta geçirdi. İmparatoriçe Ho-lien, “Ana imparatoriçe 皇太后” unvanı alırken, Tsung Ai da idarî birimleri ve orduyu kontrolü altına almasını sağlayan bir dizi unvana layık görüldü⁴³⁰.

Taht veraseti ile ilgili yaşanan tüm bu gelişmeler bu dönemde Çin veraset sisteminin Tabgaçlar için ancak geleneksel ihtiyaçları giderdiği zaman kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Yetenekli ve askerî açıdan donanımlı bir hükümdarı başa geçirmek onlar için veraset kurallarına uymaktan daha mühimdi. Dolayısıyla Çin veraset sistemine göre küçük yaştaki tecrübesiz bir prensin tahta geçme durumu oluştuğunda

⁴²⁷ “Güney toprakları sorumlusu” başkent P'ing-ch'eng'in güneyinde fethedilen tüm ziraai alanları denetlemekle görevliydi. Pearce, a.g.m., s. 92.

⁴²⁸ WS 41, s. 920; Bir görüşe göre T'ai Wu-ti'nin öldürülmesinin ardından Wen Ch'eng-ti'nin saraydan kaçırılmasına ve saklanmasına esasında sütanesi Ch'ang Hanım 常氏 sağlamıştır. Zira Lu Li'nin, prensi tek başına kaçırması oldukça zordu. Pearce, a.g.m., s. 94.

⁴²⁹ T'o-pa Han T'ai Wu-ti'nin cariyesi Shu Hanım'dan 舒氏 olan oğludur. Holmgren, “The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D. : A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei”, s. 74.

⁴³⁰ WS 4B, s. 106; WS 18, s. 418; WS 94, s. 2012; Pearce, a.g.m., s. 299-300; Holmgren, a.g.m., s. 74-76.

eskiden uygulanan geleneksel yöntemi tercih ediyorlardı. Ancak ne T'o-pa Han'ın ne de T'o-pa Yü'nün imparatorlara ölümlerinden sonra verilen tapınak isimlerine sahip olmamaları yine de Çin veraset sistemine de dikkat edildiğinin göstergesidir⁴³¹.

Ts'ung Ai'in otoritesi çok uzun sürmedi. Zira içkiye düşkün ve savurgan tavırlar sergileyen T'o-pa Yü'nün hükümdarlığından memnun kalmayan idareci ve askerler onun başa geçmesini sağlayan Ts'ung Ai'ı desteklemeyi bıraktılar. Bu nedenle kısa süre sonra Ts'ung Ai, T'o-pa Yü'yü de öldürttü.

Yaşanan tüm bu olayların ardından sarayda kontrolü sağlamaya çalışan bazı idareciler önce Ts'ung Ai'ı bertaraf etti ardından daha küçük yaşta iken parlak zekâsı ve savaşçılığı ile dedesi T'ai Wu-ti'nin hayranlığını kazanan 12 yaşındaki T'o-pa Chün'ü saklandığı yerden saraya getirerek tahta çıkardılar⁴³². Uygulanan taht veraset sistemi geleneğine göre küçük İmparator'un iki amcası ile Juan-juan prensesi olan annesi Yü-chiu-lü 郁久閭 öldürüldü⁴³³. İki buçuk hafta sonra İmparator'un babası T'o-pa Huang ve annesine çeşitli unvanlar bahşedildi.

Wen Ch'eng-ti tahta geçtiğinde henüz bir çocuk olduğundan, onu saraydan kaçıran, ardından tahta çıkarmak üzere yeniden saraya getiren Lu Li ve kapıyı onlara açan "Saray muhafızı" Yüen Ho 源賀, onun iki büyük destekçisi olarak görülmektedir. Bu kişilerden farklı bir rolü olmasına rağmen saraydaki bir diğer güçlü şahıs tartışmasız Wen Ch'eng-ti'ye bebekliğinden beri annesinden daha yakın olan sütannesi Ch'ang Hanım⁴³⁴ 常氏 idi. Ch'ang Hanım'ın saraydaki otoritesi çok fazlaydı. Nitekim 452 yılında kendisine "Sütanne imparatoriçe 保太后" unvanı verildi, bir yıl sonra ise "Ana imparatoriçe" ilan edildi. Bundan sonra Ch'ang Hanım erkek ve kız kardeşleri ile yakın akrabalarını sarayda yüksek askerî ve idarî görevlere atadı. Hatta tüm akrabalarını başkente davet ederek her birine arazi, mesken ve çeşitli hediyeler verdi. Böylelikle ilerleyen yıllarda Ch'ang

---

⁴³¹ Holmgren, a.g.m., s. 76.

⁴³² WS 5, s. 111.

⁴³³ J. Holmgren'e göre annesi T'o-pa Chün tahta çıkmadan önce ölmüştür. WS 13, s. 327; Holmgren, a.g.m., s. 81.

⁴³⁴ Ch'ang Hanım Kuzey Yen Devleti'nin kuzey bölgesinden idi. Bu devletin fethi esnasında hareme alınarak cariye yapılmıştı. Sevecen, nazik, itaatkâr olması nedeniyle ve saraydaki etkili akrabaları sayesinde T'ai Wu-ti tarafından torunu T'o-pa Chün'ün büyütülmesi ile görevlendirilmişti. WS 13, s. 327-328; Holmgren, a.g.m., s. 83; Pearce, a.g.m., s. 296.

Hanım'ın ailesi merkezî otorite, ordu, ekonomi, imparatorluk ve veliaht sarayları üzerindeki tüm kontrolü ele geçirmeyi başardı⁴³⁵.

Wen Ch'eng-ti tahta geçtikten kısa bir süre sonra Ch'ang Hanım'ın manevi kızı olan 13 yaşındaki Feng Hanım 馮氏 “gözde” ilan edildi⁴³⁶. Bunun Ch'ang Hanım ve yine haremdede önemli bir pozisyonda bulunan teyzesi Büyük Feng Hanım'ın⁴³⁷ desteğiyle sağlandığı kuşkusuzdur. Ancak küçük kızın İmparator'un pek ilgisini çekmediği bilinmektedir⁴³⁸.

Bu olaydan bir süre sonra Wen Ch'eng-ti sarayın batısında yine genç yaştaki Li Hanım'ı⁴³⁹ 李氏 gördü ve çok beğendi. Ardından hareme alınan Li Hanım bir süre sonra İmparator'dan hamile kaldı. İki üç ay sonra hanımın hamile olduğu ortaya çıkınca, Ana İmparatoriçe Ch'ang Hanım bu durumdan hiç hoşnut olmadığı için İmparator başkent dışında iken Li Hanım'a baskı yaparak onun İmparator'dan hamile olduğunu itiraf ettirdi. Bunun üzerine İmparator başkente döndükten sonra, Li Hanım'ı Ana İmparatoriçe'nin entrikalarından korumak için Yin Dağı'na götürdü⁴⁴⁰. Burada 454 yılının yedinci ayında T'o-pa Hung 拓跋弘 doğdu ve Li Hanım “gözde” ilan edildi.

Bundan iki gün sonra ise iki yaşındaki T'o-pa Hung “veliaht prens” ilan edildi. Ardından Ch'ang Hanım, İmparator'a geleneğe göre veliahtın annesinin intihar etmesi gerektiğini söyleyerek, Li Hanım'ı intihara zorladı. Böylece 409 yılından beri uygulanmayan “veliahtın annesinin intihar etmesi” geleneği Ch'ang Hanım tarafından yeniden başlatılmış oldu⁴⁴¹. Li Hanım öldükten sonra Feng Hanım, Ch'ang Hanım'ın

⁴³⁵ WS 5, s. 111-112; Golovachev, a.g.m., s. 29; Pearce, “A King's Two Bodies: The Northern Wei Emperor Wencheng and Representations of the Power of His Monarchy”, s. 94.

⁴³⁶ Wenley, a.g.m., s. 2.

⁴³⁷ Yeğeni Feng Hanım ile karışmaması için “Büyük Feng Hanım” adı ile zikrettiğimiz bu hanım, Kuzey Yen Devleti hükümdarının en küçük kızı olup, 430'lu yılların ortasında T'ai Wu-ti ile barış antlaşması yapmak üzere babası tarafından Tabgaç sarayına gönderilmişti. Feng Hanım bir süre sonra haremdede çok önemli bir pozisyona getirilmiştir. Bu hanım yine aynı dönemde Tabgaç sarayına getirilen Küçük Feng Hanım'ı yetiştiren kişidir. WS 13, s. 328; Pearce, “Nurses, Nurslings and New Shapes of Power in the Mid-Wei Court”, s. 299-300.

⁴³⁸ WS 13, s. 326.

⁴³⁹ Li Hanım'ın ailesi Sung Hanedanlığı'nda hizmet veren Çinli bir aileydi. Tabgaçların Yung-ch'ang 永昌 prensi 450 yılında Sung Hanedanlığı üzerine düzenlenen sefer için gittiği güney bölgesinde Li Hanım'ı görerek, beğenmiş ve beraberinde kuzeye getirmişti. Prens Ch'ang-an'a gönderilince Li Hanım da onunla beraber gitmişti. Prens bir isyan planı içerisinde olduğu ortaya atılınca intihar etmesi istenmiş, ardından Li Hanım P'ing-ch'eng'e gönderilerek hareme alınmıştır. WS 5, s. 112; WS 13, s. 331; WS 17, s. 415; Holmgren, a.g.m., s. 85; Pearce, a.g.m., s. 303.

⁴⁴⁰ Li, a.g.e., s. 179.

⁴⁴¹ WS'da bu olayla ilgili geçen kayıta şöyle denilmektedir: “*Tai'an 太安 döneminin ikinci yılında (456) Ana İmparatoriçe eski geleneğe göre veliaht prensin annesi Li'ye güneyde bulunan ağabeylerine yazmasını emretti ve sonrasında onu intihara zorladı.*” WS 13, s. 331; Holmgren, a.g.m., s. 84; Golovachev a.g.m., s. 28.

isteğiyle 456 yılında imparatoriçe ilan edildi. Böylelikle Tabgaç sarayında İmparatoriçe Feng'in otoritesinin yükselişe geçtiği yeni bir dönem başlamış oldu⁴⁴².

Ch'ang Hanım'ın saraydaki gücü onunla akraba veya yakın ilişkide bulunanların aldığı unvanlar ile bir kez daha ortaya çıkmaktaydı. Sarayda ona yakın kimselerden olan Lin Chin-lü 林金閭 bakanlığa yükseltildi ve P'ing-liang beyi 平涼公 ilan edildi⁴⁴³. Üvey kardeşi Ch'ang Ying, "Liao-hsi beyi 遼西公" ilan edilerek, kendisine birçok önemli memuriyet daha verildi. Ayrıca diğer kız ve erkek kardeşleri ile kuzenlerine de birçok unvan ve görev tahsis edildi. Ch'ang Hanım ile olan bağları nedeniyle güç kazanan bir diğer kişi, ileride Wen Ch'eng-ti'nin ölümünden sonra bir süre taht üzerinde etkisinin görüleceği İ Hun'dur 乙渾⁴⁴⁴.

Wen Ch'eng-ti tahta geçtikten sonra Budizm ile ilgili yasaklar kaldırıldı ve bu dini yeniden devlet dini hâline getirmek için önemli adımlar atıldı. Aynı sene Wen Ch'eng-ti'nin taştan büyük bir heykeli yapıldı. Böylece bir imparatorun Buda olarak tasviri fiziksel olarak ilk kez gerçekleşmiş oldu. Devlet ile Budizm arasındaki ilişkinin yeniden canlandığı bu dönemde Baş Rahip T'an Yao 曇曜 tarafından Yün-kang Mağara Tapınakları 雲崗石窟 inşa edildi⁴⁴⁵. Yine onun tavsiyesiyle Tao Wu-ti'den itibaren Tabgaç imparatorları Buda olarak tasvir edilerek, heykelleri yapıldı⁴⁴⁶.

Wen Ch'eng-ti döneminin başlarında vergiler arttırıldı. Bunun en önemli nedeni T'ai Wu-ti döneminde fetihler nedeniyle hazinenin büyük ölçüde boşalmasıdır. Bu dönemde yerel memurların seçimine oldukça önem verilmeye başlandı. Genel cezalar hafifletilirken, rüşvete idam cezası getirildi. Tüm bunların yanında ordu içerisinde de

⁴⁴² WS 5, s. 115; WS 6, s. 125; WS 13, s. 331; Holmgren, a.g.m., s. 84; Pearce, a.g.m., s. 303-304, Pearce, "A King's Two Bodies: The Northern Wei Emperor Wencheng and Representations of the Power of His Monarchy", *Frontiers of History in China*, s. 94.

⁴⁴³ WS 13, s. 332.

⁴⁴⁴ Ch'ang Hanım 460 yılında, 40 yaşında iken öldü. Ölümünden sonra da kendisine çeşitli unvanlar verilerek üç gün yas ilan edildi. WS 5, s. 118; WS 13, s. 327-328; Pearce, a.g.m., s. 305-308.

⁴⁴⁵ Birçok Türk kültüründe olduğu gibi Tabgaçlarda da bir mağara kültü bulunmaktaydı. W. Eberhard'a göre; Rahip T'an-yao bu tapınakların inşası ile Tabgaçların mağara efsanesini Budizm ile birleştirmiştir. Bu efsaneye göre bir mağarada ortaya çıkmış olan Tabgaçlar için bu mağaralar da atalarının andıkları mabetlerdir. Ayrıca yağmur ve kar duaları da bu mağaralarda yapılmaktaydı. Wei-shu'da özel olarak zikredilen imparatorların söz konusu mağaralara olan ziyaretleri 467, 471, 480, 482, 484, 517, 526 ve 533'de gerçekleşmiştir. WS 114, s. 2190; Eberhard, a.g.m., s. 301; Eberhard, *Çin'in Şimal Komşuları*, s. 80; Eberhard, *Conquerors And Rulers Social Forces In Medieval China*, s. 147.

⁴⁴⁶ Esasında imparatorun Buda olarak algılanması ilk kez Rahip Fa-kuo'nun Tao Wu-ti'yi "Yaşayan Buda" olarak ilan etmesiyle başlamıştı. Fakat imparatorun Buda olarak fiziksel olarak tasvirinin ilk örneği Wen Ch'eng-ti'nin heykelinde görülmektedir. W. Eberhard'ın aksine S. Pearce Wen Ch'eng-ti'nin Budizm'e çok büyük bir temayül gösterdiğini düşünmemektedir. Ona göre İmparator'un Buda olarak tezahürü sarayın etkisiyle olmuştur. Hatta Wen Ch'eng-ti sık seyahat eden bir imparator olmasına rağmen, bu dönemde yapılan Yün-kang tapınaklarına bir kez bile ziyarette bulunmamıştır. Pearce, "A King's Two Bodies: The Northern Wei Emperor Wencheng and Representations of the Power of His Monarchy", s. 101-102; Eberhard, a.g.m., s. 301; Wong, a.g.m., s. 93-94.

çeşitli yenilikler yapıldı. En önemli vazifesi ülkeyi Juan-juan saldırılarından korumak olan Altı Garnizon'da boşalan rütbelere suçlular istihdam edilmeye başlandı. Bu nedenle bu garnizonun sosyal yapısı bir daha asla eskisi gibi olmamıştır⁴⁴⁷.

Wen Ch'eng-ti döneminde yeni sisteme ayak uydurmakta zorlanan Tabgaç halkı alkole fazla meyiletmeye başladı. Bu nedenle İmparator saltanatı boyunca alkol alışkanlığı ile mücadele ederek 458 yılında şarap içenleri ölümle cezalandıran bir yasa çıkarttı.

Tabgaç Devleti içerisinde çok sayıda Çinli memur politik açıdan giderek etkili olmaya başlamıştı. Tümü Çinliler tarafından yazılan hanedan tarihlerinde birçok Tabgaç imparatorunun üstün fikri yetenekleri nedeniyle Çinli elit kesime övgü gösterdiğinden bahsedilmektedir. Bunlardan bir tanesi olan kayıtta Wen Ch'eng-ti "*Sağımda, solumda yay ve kılıçları ile bulunan Hsien-piler bana sadece sıkıntı verirken, o yazı fırçası ile ülkemi düzeltmektedir*" diye Çinli kâtipten övgüyle bahsetmektedir⁴⁴⁸.

Wen Ch'eng-ti 15 yaşında iken Tabgaç beylerinden oluşan tâbiyeti ile süre avına başlamış ve bunu hayatı boyunca sürdürmüştü. Kaynakta onun tek başına üç kaplan vurduğundan bahsedilmektedir⁴⁴⁹. Wen Ch'eng-ti'nin onu korkusuz ve rakipsiz görmek isteyen beyler ile birlikte çıktığı bu avlar ordunun et ihtiyacını karşılamak üzere çoğunlukla başkent P'ing-ch'eng'in sıcağından kaçmak için yaz aylarında yapılırdı. Esasında söz konusu av turları bundan da öte, otorite ve zaferin bir işareti olarak algılanmaktaydı⁴⁵⁰.

Savaş tekniğinin geliştirilmesi için avcılığın yanında okçuluk yarışmaları da düzenlenmekteydi. İmparator'un okçuluk marifetini gösteren kitabelerden bir tanesi 461 yılında tabiyeti ile P'ing-ch'eng'dan Kuzey Çin'e doğru giderken Shan-hsi'nin Ling-ch'iu 靈圻 kasabasında dikildi⁴⁵¹. Yine bunun gibi İmparator'un güney, kuzey ve batıya olan diğer seyahatleri esnasında yapılan okçuluk yarışmalarında dikilen birçok kitabe mevcuttur.

⁴⁴⁷ WS 41, s. 920-921; Pearce, a.g.m., s. 94-95.

⁴⁴⁸ WS 48, s. 1076; Holcombe, a.g.m., s. 23.

⁴⁴⁹ WS 5, s. 121.

⁴⁵⁰ Pearce, a.g.m., s. 96.

⁴⁵¹ WS 5, s. 119.

Genç İmparator Tabgaçlardan oluşan tabiyetine savaşçı özelliklerini ortaya koyarak hâkim olurken, bir yandan da diğer unsurlardan olan halkını da memnun etmek istiyordu. İmparator nereye giderse gitsin, bölge idarecileri ile görüşerek halkın sıkıntılarını öğreniyordu. Ziraatle uğraşan halkı kazanmanın yollarını araştırıyor, bu nedenle ülkesinde yaptığı seyahatlerde onları dinliyor ve kendilerine yakınlık gösteriyordu.

Wen Ch'eng-ti son dönemlerinde ülkesinin bir başka problemlili halkına yöneldi. Söz konusu halk Kao-ch'elar daha önce bahsedildiği gibi ele geçirildikten sonra devletin kuzey sınırına tampon olarak yerleştirilmişti. Durumlarından hoşnut olmayan Kao-ch'elar sürekli isyan teşebbüsünde bulunuyorlardı. Wen Ch'eng-ti önce Yin Dağı'na, ardından da K'ao-chelarin bir kolunun oturduğu Ho-hsi bölgesine gitti. Burada binlerce Kao-che'nin biraraya toplanarak, gök tanrıya kurbanlar sunduğu törene katıldı. Tabgaç imparatorunun kendi seromonilerine katılmasından büyük memnuniyet duyan Kao-chelar teskin olarak, daha ılımlı davranmaya başladılar⁴⁵².

Wen Ch'eng-ti 465 yılında öldü ve Chin Kurganı'na gömüldü. Öldükten sonraki adı Kao-tsung 高宗 dur⁴⁵³.

3.2.3. İmparator Hsien-wen/Hsien Wen-ti 獻文帝 (T'o-pa Hung 拓跋弘) Dönemi (465-471)

T'o-pa Hung, Wen Ch'eng-ti öldüğünde henüz 11 yaşında idi⁴⁵⁴. Tahta geçmesinin ardından 24 yaşında olan İmparatoriçe Feng, "Ana imparatoriçe" ilan edildi. Hsien Wen-ti'ye saltanat naipliği yapan İ Hun, İmparator'un küçük yaşından istifade ederek onu kontrol ediyor ve sarayda kendi kararlarını üstelik çok sert bir tutumla uyguluyordu. Gidişattan memnun olmayan Ana İmparatoriçe gizlice bir plan hazırladı ve Tabgaç

⁴⁵² WS 5, s. 120-121; Kao, a.g.e., s. 55.

⁴⁵³ Baykuzu, a.g.m., s. 427.

⁴⁵⁴ WS 5, s. 123; Hsien Wen-ti'nin tahta geçmesinden ölümüne kadar olan 10 sene zarfında tahtın siyasi durumu dört safhaya ayrılır. Bunlar; Hsien Wen-ti'nin tahta çıkmasından sonra İ Hun'un kontrolü altında geçirdiği dönem, İ Hun'un, Feng Hanım tarafından öldürülmesinden sonra başlayan Ana İmparatoriçe'nin naipliği dönemi, Hsien Wen-ti'nin tek başına devleti yönettiği dönem ve oğlu Hsiao Wen-ti'ye tahtı bıraktıktan sonra saltanat naipliği yaptığı dönem. Chang, a.g.e., s. 171.

prenslerinden T'o-pa P'i'nin 拓跋丕 de yardımıyla İ Hun'u yakalatarak öldürttü. Bu, Feng Hanım'ın kendi iradesi ile sergilediği ilk politik faaliyeti oldu⁴⁵⁵.

İ Hun öldürüldükten sonra küçük İmparator'un kontrolü saltanat naibi olan Ana İmparatoriçe'nin eline geçmiş oldu. Ancak sarayda bir seneden daha az bir süre faaliyet gösterdikten sonra Tabgaç beylerinin isteğiyle İmparator tarafından zorla emekli edildi. Tabgaç Devleti'nde ilk hanım naipliğinin bu kadar kısa sürmesi Tabgaç beylerinin kadın otoritesinden rahatsız olduklarını göstermektedir. Otoriteleri askerî yetkilerine dayanan ve sivil bürokrasi ile çok az ilgilenen Tabgaç beyleri için imparatora doğrudan ulaşmak ve siyasi kararlarda etkili olmak hayati önem taşımaktaydı. Bunu engelleyecek olan kadın otoritesi hanedan beyleri tarafından bir tehdit unsuru olarak görülmekteydi⁴⁵⁶.

Bir önceki imparator Wen Ch'eng-ti tahta çıkmadan hemen önce oluşan politik karışıklık döneminde bazı beyler tarafından tahtta aday gösterilen amcası T'o-pa Han öldürülmüştü. Onun oğlu olan T'o-pa Tao-fu 拓跋道符 467 yılında babasından dolayı kendisinin de tahtta hakkının bulunduğu iddiasıyla isyan etti. Her ne kadar isyan bastırıldıysa da, bu olay İmparator'u oldukça etkiledi⁴⁵⁷.

Ana İmparatoriçe taht üzerinden el çektirildikten sonra Hsien Wen-ti otoritesini tam olarak sağlayarak babası Wen Ch'eng-ti'nin uyguladığı siyasetin izinde faaliyetlerine başladı. Liu Sung Hanedanlığı imparatoru Hsiao-wu 孝武帝 465 yılında ölmüş yerine 16 yaşındaki oğlu geçmişti. Bir süre sonra hanedanlık içerisinde isyanlar patlak verdi ve iç savaş çıktı. Tabgaçlar bu durumdan faydalanmak istedi ve güneye asker gönderme kararı alındı. Neticede Liu Sung Hanedanlığı üzerine birkaç sene sürecek olan seferler bu şekilde başlamış oldu. Tabgaçlar 466-469 yılları arasında devam eden bu seferlerde oldukça başarı sağladılar ve böylelikle güneydeki sınırları Huai Nehri'nin kıyısında bulunan Liu Ch'eng'a 流城 kadar uzandı⁴⁵⁸.

Tabgaçlar güneyde kazandıkları büyük zaferden sonra askerî gücünü kuzey ve batı bölgesine yönlendirdi. 470 yılından itibaren batıdaki T'u-yü-hunlar ve devletin sınır bölgelerinde yağma yapan kuzeydeki Juan-juanlar üzerine seferler düzenlenmeye

⁴⁵⁵ Chang, a.g.e., s. 363; Tu, a.g.e., s. 201.

⁴⁵⁶ WS 6, s. 126; WS 13, s. 328.; Holmgren, a.g.m., s. 85-86.

⁴⁵⁷ Eisenberg, a.g.m., s. 71.

⁴⁵⁸ WS 6, 126; Tu, a.g.e., s. 202-208.

başlandı. Dört ayrı koldan düzenlenen Juan-juan seferleri sarayın etkili prensleri T'o-pa P'i, T'o-pa Yün 拓跋雲, Yüen Ho ve T'o-pa Tzu-t'ui 拓跋子推 tarafından kumanda edildi. Seferler sonunda 50 bin Juan-juan askeri öldürüldü, 10 binden fazla asker de esir alındı ve çok sayıda ganimet ele geçirildi⁴⁵⁹.

Askerî seferler sürerken Hsien Wen-ti devlet içinde birtakım yeni düzenlemeler yapıyordu. Bunlardan ilki askerî alanda oldu. Eskiden beri orduda çok karışık bir rütbelendirme sistemi uygulanıyordu. Hatta bazı sahte rütbelere bile mevcuttu. Hem bu karışıklıkları düzeltmek hem de asılsız rütbelere ortadan kaldırmak için yeni rütbe dereceleri belirlendi ve bunlar uygulanmaya başlandı. Ardından eğitim sisteminde yapılan düzenlemeler dâhilinde taşrada okullar açıldı. Açılan bu taşra okulları sayesinde halkın kültür seviyesi yükseldi. Ayrıca halkın sağlık sorunlarına müdahale etmek üzere halk hekimliği sistemi oluşturuldu fakat bu sistem başarılı bir şekilde uygulanamadı. Devletin önemli ekonomik gücü olan hayvancılığı korumak için düzenlemeler yapılırken ziraati geliştirmek için de adımlar atıldı⁴⁶⁰.

Wen Ch'eng-ti döneminden itibaren Tabgaç toplumu içerisindeki sınıf farklılıkları artmaya başlamıştı. Bu durumun farkında olan Hsien Wen-ti'nin bahsi geçen düzenlemeleri yapmasındaki esas amaç da sınıflar arasındaki bu farklılıkları azaltmaktır. Bilhassa kuzeydeki Altı Garnizon'da büyük ölçüde geleneksel hayatlarına devam eden insanların şartlarının olumsuzluklarını hafifletmek için bir taraftan onlara yardım kararı alırken, bir taraftan da bu bölgeden kaçmayı yasakladı. Ancak yapılan yardımlar bölgenin şartlarını düzeltmeye yetmedi⁴⁶¹.

Hsien Wen-ti hiçbir eşini imparatoriçe ilan etmedi. İmparator'un bu kararı hanedan mensupları ve Ana İmparatoriçe tarafından memnuniyetle karşılandı⁴⁶². İmparator 469 yılında iki yaşındaki oğlu T'o-pa Hung'ı 拓跋宏 veliaht ilan etti. Annesi Li Hanım 李氏 aynı sene içerisinde ölen Hung doğduğunda ondan alınmıştı⁴⁶³. Feng Hanım hanedan ile

⁴⁵⁹ WS 103, s. 2295; Tu, a.g.e., s. 208-209; Woo, a.g.e., s. 57; Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", s. 298.

⁴⁶⁰ Tu, a.g.e., s. 202-203.

⁴⁶¹ Tu, a.g.e., s. 203.

⁴⁶² İmparator'un bu kararında muhtemelen saltanatının ilk yıllarında yaşanan olayların tekrar etmesinden çekinmesi etkili olmuştur. Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D. : A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", s. 86.

⁴⁶³ WS 6, s. 129; WS 13, s. 331; T'o-pa Hung'in annesinin Ana İmparatoriçe tarafından öldürülüp öldürülmediğine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Holmgren, a.g.m., s. 86-87.

kan bağı olmadığı için saraydaki otoritesini ancak veliahtın üzerinde sahip olduğu yetki ile koruyabileceğinin farkındaydı. Bunun için ise ona rakip olabilecek hanedan mensuplarını devre dışı bırakması gerekiyordu. Kendisi için tehlike yaratabilecek kimselerin başında ise veliahtın öz annesi geliyordu. Sarayda bir süredir uygulanmakta olan veliahtı öz annesinden ayırma politikası Feng Hanım'ın oldukça işine yaradı. Zira hanedan mensupları imparatoriçe ile veliaht annesi rollerini birbirinden ayırma konusunda oldukça dikkatli davransalar da, ana imparatoriçenin haremdeki siyasi gücünü kullanarak veliahtı yetiştirmesine engel olamıyorlardı. Bu şartlar altında Feng Hanım'ın ana imparatoriçe olarak veliahtı yetiştirmeyi üstlenmesi ve haremde buna muhalif olabilecek bir imparatoriçenin bulunmayışı nihayetinde onun Tabgaç beylerine galip gelerek, devlet işlerinde faal bir rol üstlenmeye başlamasına neden oldu⁴⁶⁴.

Hsien Wen-ti kendisinin ölümü hâlinde Ana İmparatoriçe Feng'ın yönetimi ele geçireceğinin farkındaydı. Bu nedenle tahtı dört yaşındaki veliaht oğluna değil amcası Tzu-t'ui'ya 子推 bırakarak emekli olmak istedi⁴⁶⁵. Ancak buna başta Tzu-t'ui'nin kardeşi T'o-pa Yün olmak üzere birçok kişi karşı çıktı. İmparatoriçe Feng'ın da desteğini alan T'o-pa Yün, Yüan Ho ve T'o-pa Pi ile birlikte, Tzu-t'ui'nin başa geçmesinin taht veraset prosödürüne aykırı olduğunu ve tahtın yasal varisinin T'o-pa Hung olduğunu savunarak bu durumu protesto ettiler⁴⁶⁶. Neticede Hsien Wen-ti “T'ai-shang Huang-ti 太上皇帝” (Emekli imparator) unvanı ile saltanat naibi ilan edilerek, ayda bir kez kendisine resmi ziyaret yapma koşuluyla tahtı oğlu T'o-pa Hung'a bıraktı⁴⁶⁷.

Hsien Wen-ti'nin 471 yılında tahtı aniden bırakmak istemesinin temel nedeni hükümlerinin ilk senelerinde yaşadığı travmatik olaylara dayanmaktadır. İmparator tahta geçtiğinde henüz bir çocuktü ve tahta geçmesinin ardından sarayda yaşanan şiddetli

⁴⁶⁴ WS 13, s. 328; Golovachev, a.g.m., s. 31.

⁴⁶⁵ WS 6, s. 131-132; WS 19A, s. 443; A. Eisenberg'e göre; Hsien Wen-ti'nin tahtı bırakmak istemesi yerine amcalarından birini geçirmek amacıyla atılmış bir adım değildi. Zira söz konusu bu kişilerin tahtı ele geçirme arayışında olmadıkları gibi, tahta uygun politik bir pozisyonları da yoktu. Hsien Wen-ti'nin taht için önerdiği amcası muhtemelen onun en büyük politik destekçilerindendi. Dolayısıyla o tahta geçse bile, Hsien Wen-ti yönetimde söz sahibi olacaktı. Eisenberg, “Retired Emperorhip in Medieval China: The Northern Wei”, s. 58-59.

⁴⁶⁶ WS 19 B, s. 461-462; WS 41, s. 921; Burada kast edilen prosödür elbette ki Çin veraset sistemine aittir. Kuzey Wei Hanedanlığı'nın kurulmasının ardından Tabgaçlar en büyük oğlun tahta geçme hakkını kazandığı bu veraset sistemini uygulamaya başladılar. Devletin kuruluşundan önce uygulanan geleneksel sistemde tüm oğullar ve amcalar tahta geçme hakkına sahip idiler. Kuzey Wei Hanedanlığı'nın kurulmasından itibaren geleneksel veraset sisteminin değişmesi saray içerisindeki bir takım hanım tarafından destek bulmuştur. Bunun nedeni ise tahta manupile edilebilir imparatorlar getirme istekleridir. Holmgren, a.g.m., s. 74; Holmgren, “The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century”, s. 299.

⁴⁶⁷ WS 7, s. 138; Boodberg, a.g.m., s. 235-236; “Emekli imparator” müessesesi başarılı bir şekilde ilk kez Tabgaçlar tarafından uygulanmıştır, Eisenberg, a.g.m., s. 49.

politik karmaşalar onu derinden etkilemişti. Kısacası Hsein Wen-ti'nin tahtı bırakmak istemesi esasında kendi gibi küçük yaşta tahta geçecek oğlunun tahttaki yerini güvence altına almak için atılan bir adımdır. Hsien Wen-ti'nin planlarına göre; kendisinin aniden ölmesi hâlinde bile küçük İmparator için oluşturduğu saray desteği onu olası tehditlerden koruyacaktı⁴⁶⁸.

3.2.4. İmparator Hsiao-wen/Hsiao Wen-ti 孝文帝 (T'o-pa Hung 拓跋宏) Dönemi (471-499)⁴⁶⁹

Hsien Wen-ti küçük yaştaki oğlu Hsiao Wen-ti tahta geçtikten sonra da perde arkasında devleti yönetmeyi sürdürüyordu. 472 yılının ikinci ve üçüncü aylarında Juan-juan ve T'ieh-lelara karşı savaş açtı. 473 yılının kışında Juan-juanlar üzerine yeniden sefer düzenleyerek, aynı senenin onuncu ayında orduyu bizzat kendisi kumanda ederek güneyde çıkan isyanı bastırdı⁴⁷⁰.

Hsien Wen-ti'nin en büyük amacı Ana İmparatoriçe'yi yönetimden uzak tutmaktı. Bu nedenle bilhassa ona yakın Çinli idarecilerin işlerine son verdi. Bunun ardından Ana İmparatoriçe'nin ilişki yaşadığı Li I'yi idam ettirdi. Tüm bu olaylardan sonra Hsien Wen-ti ile Ana İmparatoriçe Feng arasındaki ipler oldukça gerildi ve 476 yılında Hsien Wen-ti, Feng Hanım tarafından zehirlenerek öldürüldü⁴⁷¹. Hsien Wen-ti Chin Kurganı'na gömülmüş olup, öldükten sonraki ismi Hsien-tzu 顯祖 dur⁴⁷².

Hsien Wen-ti öldüğü esnada Hsiao Wen-ti dokuz yaşındaydı. Geleneksel Çin veraset sistemine göre Ana İmparatoriçe'nin yasal naiplik süresi ancak üç ya da dört sene daha devam edebilirdi. Ancak Feng Hanım'ın küçük yaştaki İmparator'un üzerinde çok büyük psikolojik etkisi vardı. Yasal olarak naipliği sona erse bile, İmparator'un onun

⁴⁶⁸ Eisenberg, a.g.m., s. 59.

⁴⁶⁹ Hsiao Wen-ti dönemi yönetim açısından üç bölüme ayrılabilir. Buna göre; 472-476 yılları arası Hsien Wen-ti'nin hâlâ yönetimde etkili olduğu yıllardır. Onun ölümünün ardından 477-490 yılları arasında Ana İmparatoriçe Feng yönetimi ele geçirmiştir. Hsiao Wen-ti'nin devleti tek başına yönetmeye başlaması ise ancak 490 yılında Feng Hanım'ın ölümünden sonra gerçekleşmiştir. Holmgren, "The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the Emperor Kao-tsu's Reforms (423-490 AD)", s. 114.

⁴⁷⁰ Boodberg, a.g.m., s. 237.

⁴⁷¹ WS 6, s. 132; WS, 13, s. 328; Aynı sene Hsein Wen-ti'nin taht adayı Tzu-t'ui de ölmüş ve Hsien Wen-ti'nin en büyük destekçilerinden biri olan Li Hsin idam edilmiştir. Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", s. 304.

⁴⁷² WS 6, s. 132; Baykuzu, a.g.m., s. 428.

etkisinden kurtulması çok zor gözüküyordu. Hsiao Wen-ti onun tarafından büyütülmüş, eğitilmiş ve hatta bazen fiziksel şiddet görmüştü. İmparator'un yaşı büyüdükçe Feng Hanım'ın onun üzerindeki etkisi azalacağına bilakis artıyordu⁴⁷³.

İmparator'un üzerindeki psikolojik etkisinin yanında Ana İmparatoriçe otoritesini sağlamlaştırmak için bazı yöntemlere de başvuruyordu. Bu yöntemlerin başında İmparator'un anne tarafından olan akrabalarını devlet işlerinden uzak tutmak geliyordu. İmparator'un annesinin mensubu olduğu Li ailesinin yanında Ana İmparatoriçe'nin hedefinde bilhassa erken dönemlerden itibaren hanedan ile evlilik bağları bulunan, onlarla ortak siyasi ve kültürel değerlere sahip Hsien-pi kökenli Mu 穆 ailesi mensupları da yer almaktaydı. Esasında Feng Hanım bu aileyi devlet birimlerinden uzak tutarken, yerlerine başka aile mensuplarını geçirmek gibi planlı bir faaliyet içerisinde değildi. Onlar aleyhindeki faaliyetleri daha ziyade kendi otoritesi açısından tehlikeli bulunduğu çevreleri etkisiz hale getirme girişimlerinin bir parçasıydı. Mu ailesinden boşalan mevkilere çoğunlukla Çinli veya hanedan ile en az ilişkili aile bireylerini atıyordu⁴⁷⁴. Nitekim Feng Hanım'ın hanedan içerisindeki en yakın adamı T'o-pa P'i, İmparator ile kan bağı en az olan kişilerden bir tanesiydi. Kendi ağabeyi Feng Hsi'nin 馮喜 oğullarını ise sarayda bilhassa Hsiao Wen-ti'nin yanında tutmaktaydı. Feng Hanım bu kişileri Tabgaç prensesleri ile evlendirirken, üç yeğenini de Hsiao Wen-ti ile evlendirdi. Bir süre sonra Feng ailesi hanedanın evlilik bağı kurduğu başlıca aile hâline geldi. Bu şartlar altında Feng Hanım'ın yönetimde söz sahibi olduğu dönemde hanedan mensuplarının imtiyazları ortadan kalkmış oldu⁴⁷⁵.

Hsiao Wen-ti'nin en büyük oğlu T'o-pa Hsün 拓跋恂 483 yılında doğdu. Annesi Lin Hanım 林氏 İ Hun'un kızı olup babasının ölümünden sonra hareme alınmıştı. Hsün

⁴⁷³ WS 7B, s. 186; Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D. : A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", s. 88.

⁴⁷⁴ Mu ailesine hanedanın anne tarafından akrabaları olarak en az baba tarafı akrabaları kadar güven duyulmaktaydı. Daha ilk dönemlerden itibaren taht verasetinde yasal bir hakkı bulunmayan bu aile mensupları sarayda, bilhassa imparatorun güvenliğini ve refahını sağlamakla görevli mevkilerde kullanılmaktaydı. Feng Hanım'ın esas amacı devlet görevlerine bilhassa Çinlileri atamak değil, Mu ailesi gibi onun otoritesini tehlikeye sokacak hanedana yakın aileleri uzaklaştırmaktı. J. Holmgren'e göre Çinli memur alımının arttığı bu dönemde bile yine de bu sayı devlet kademelerindeki Tabgaç sayısının üzerine çıkmamışsa da, Ana İmparatoriçe'nin icraatlarından en çok fayda gören kesim küçük ailelere mensup Çinliler olmuştur. Bunlar o dönemde yapılan memuriyet atamalarının % 33'ünü oluşturmaktaydı. Yani bu dönemde de devlet kademeleri tıpkı eskisi gibi Tabgaçların elinde bulunuyordu. Holmgren, "The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the Emperor Kao-tsu's Reforms (423-490 AD)", s. 139, 116, 157, 159.

⁴⁷⁵ Holmgren, a.g.m., s. 139, 141, 143, 149, 153-154; Golovachev, a.g.m., s. 32; Holmgren, "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D. : A Study of T'o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", s. 89.

doğumundan sonra resmi olarak veliaht ilan edilmemesine rağmen Lin Hanım Ana İmparatoriçe Feng tarafından intihara zorlandı⁴⁷⁶. Böylece bir kez daha en büyük prensin yetiştirilmesi Ana İmparatoriçe Feng'ın ellerine bırakılmış oldu. Ayrıca Feng Hanım kendi ölümüne kadar kimsenin imparatoriçe ilan edilmesini istemediği için haremden zaten onun otoritesine rakip olacak kimse bulunmuyordu⁴⁷⁷.

Ana İmparatoriçe Feng döneminde sarayda Çin etkisi oldukça arttı. Örneğin 483 yılında bir Çin geleneği olan aynı soyaddan olanların evlenme yasağı getirildi⁴⁷⁸. Yine İmparatoriçe'nin önemli reformlarından bir tanesi 484 yılında uygulanmaya başlanan memur maaş sistemidir. Esasında Wei-shu'daki bazı kayıtlardan bundan önce de memurlara maaş verildiği fakat bunların düzenli olmadığı anlaşılmaktadır. Belirli bir maaş sistemi olmadığı için de Tao Wu-ti döneminden beri uygulanan soy gözetmenliği sistemi ile devlete hizmetleri karşılığında kendilerine toprak ve köle verilen memurlar ayrıcalıklı durumlarından yararlanarak halkı sömürüyorlardı. Ayrıca bunlar tüccarlar ile işbirliği yaparak ticaretten de büyük kârlar sağlıyorlardı. Ancak maaş sisteminin getirilmesinden sonra memurların ticaretle uğraşması yasaklandığı gibi tüm tüccarların da işine son verildi⁴⁷⁹.

Maaş sisteminin yürürlüğe konmasından sonra memur maaşları askerî harcamalardan sonra giderlerin yarısını bulmaya başladı. Memur maaşlarını ödemek için hane başına alınan vergiler arttırıldı. Bu vergi miktarı daha önce alınanlarla birleştiğinde oldukça ağır bir vergi yükü ortaya çıktı. Vergilerden kaçmak isteyen köylüler toprak ağalarının yanına sığınmaya başladı ve bu şekilde 30-50 aile bir aileymiş gibi gösterilmeye başlandı. Bu durum devletin aldığı vergileri düşürünce, yeniden vergileri arttırma yoluna gidildi. Kısırdöngüye dönen bu duruma çözüm getirmek için 485 yılında ülke 38 eyalete bölündü ve eyaletlerde "Eşit toprak sistemi 均田制" oluşturuldu. Eşit toprak sistemi ile topraksız köylülere toprak verilerek kendi kendilerine yeterli hale getirilmesi amaçlanmaktaydı. Bu sistem nüfus sayımı, toprak tahsisi ve toprak tahsis edilenlerden vergi toplama işlemlerinin hepsini içermekteydi. Bu tarihten itibaren devlet tarlalarının

---

⁴⁷⁶ Konuyla ilgili Wei-shu'da geçen kayıta şöyle denilmektedir: "Hsün'ü veliaht ilan etmeye niyetlendikleri 483 yılında İmparatoriçe eski geleneğe göre öldürüldü. Hsiao Wen-ti çok hassas bir yapıda olduğu için bu geleneği uygulamak istemedi. Fakat Ana İmparatoriçe Wen-ming'e itaat etmek zorunda olduğu için Lin Hanım'ı ölmekten kurtaramadı." WS 13, s. 332.

⁴⁷⁷ WS 7B, s. 172; Holmgren, a.g.m., s. 89, 91.

⁴⁷⁸ WS 7A, s. 153.

⁴⁷⁹ WS 7, s. 153; WS 24, s. 609, Otkan, a.g.e., s. 83-84.

tahsisatında kullanılan eşit toprak sistemi Hsien-pi-Çin karışımı olan bir uygulama olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan bu uygulama Çin stili ziraat ve bürokratik idarî sisteminin Tabgaç Devleti içerisinde önemini arttırdığının bir göstergesidir. Bu sistemin en büyük zafiyeti ise toprak sahipliğinin dağıtımındaki dengesizliktir. Bu nedenle sistem zaman içerisinde büyük toprak sahiplerini koruyan bir düzene dönüşmüştür⁴⁸⁰.

Eşit toprak sisteminin ardından 486 yılında uygulanmaya başlanan “Üç başkanlık sistemi 三長制” ile toprak ağalarının halkı saklayarak devletten vergi kaçırılmasının önüne geçilmesi amaçlanmaktadır. Söz konusu sisteme göre; beş aile birleştirilerek bir “Lin 隣”, beş lin birleştirilerek bir “Li 里”⁴⁸¹, beş mahalle birleştirilerek bir “Tang 黨” oluşturuldu⁴⁸². Oluşturulan her birimin başına saygın kimseler arasından seçim yoluyla bir tane başkan 長 getirildi. Bu başkanlar yönettikleri birimin nüfus, vergi kayıtlarını tutmakla ve mevcut sorunları çözmekle yükümlü idiler⁴⁸³.

489 yılında başkentte Konfüçyüs’ün ruhuna adak törenleri yapılmak üzere Ch’ang-an’da bir tapınak inşa edildi. Bu zamana kadar Konfüçyüs’ün Shan-tung’daki ata evinde ya da Konfüçyüs Okulu’nda onun için törenler düzenlense de, onun için bir tapınak yapılması daha önce hiçbir Çin hanedanlığında görülmemiştir. Böyle bir geleneğin Çinli olmayan bir devlet tarafından başlatılması oldukça dikkat çekicidir. Bundan sonra imparatorluğun her yerine yayılan Konfüçyüs tapınaklarında düzenlenen Çin stili ritüeller Tabgaçlar’dan sonra T’ang Hanedanlığı’nda da uygulanmaya devam etmiştir⁴⁸⁴.

Ana İmparatoriçe Feng 490 yılında öldü⁴⁸⁵. Bu esnada 24 yaşında olan Hsiao Wen-ti devleti tek başına yönetmeye başladı. Ancak Hsiao Wen-ti’nin psikolojik olarak Ana İmparatoriçe’nin etkisinden kurtulması zordu. Feng Hanım’ın iki tane yeğeni onun

⁴⁸⁰ Eşit toprak sistemine göre; köylülere dağıtılan toprak türleri boş tarla, dutluk ve keten tarlası olarak üçe ayrılarak hak sahipleri erkek, kadın, köle ve sığır olarak belirlenmiştir. Wei-shu’da boş tarla ile ilgili olarak “15 yaşın üzerindeki tüm erkekler 40 mu’luk, kadınlar 20 mu’luk boş tarla alacaklar; kölelere ise sahipleri oranında dağıtılacaktır. Yetişkin bir baş sığıra 30 mu’luk tarla ayrılarak, sığır sayısı dörtle sınırlanacaktır” denmektedir. Ayrıca o dönemde tarlayı dinlendirerek tarım yapıldığından aynı ölçüde bir tarla daha verilmekte dolayısıyla erkekler verilen tarlalar 80 mu, kadınlara verilen tarlalar ise 40 mu olmaktadır. WS 110, s. 2853; Otkan, a.g.e., 98-101; Holcombe, a.g.m., s. 23-24; Chang Li 张丽, “Pei-wei Hsiao Wen-ti T’o-pa Hung 北魏孝文帝拓跋宏”, **Shan-hsi Cheng-hsie Pao 政协报**, 10.11.2006, s. 1; Scott Pearce, “Status, Labor and Law: Special Service Households under the Northern Dynasties”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 51, S. 1, 1991, s. 110; Hsüeh, a.g.m., s. 6.

⁴⁸¹ W. Eberhard’ın tanımına göre “li” sayıları 25’den 100’e kadar olabilen ailelerin birleşiminden oluşan idarî birimdir. Eberhard, “Preliminary Note on Place Names in Medieval China”, 72.

⁴⁸² P. Otkan lin’i “komşuluk”, li’yi “mahalle”, tang’ı ise “köy” olarak tanımlamaktadır. Otkan, a.g.e., s. 87.

⁴⁸³ Otkan, a.g.e., s. 87-95; Hsüeh, a.g.m., s. 3.

⁴⁸⁴ Holcombe, a.g.m., s. 26; Wenley, a.g.m., s. 5.

⁴⁸⁵ Ana İmparatoriçe Feng Ta-tung’un 25 kilometre kuzeyindeki Fang Dağı’nda 方山 bulunan Yung-ku Kurganı’na 永固陵 gömüldü. Feng Hanım henüz hayatta iken Hsiao Wen-ti ile Fang Dağı’nda dolaşırken mezarının burada olmasını istemiş ve böylece İmparator’un emriyle 481 yılında kurganın yapımına başlanmıştı. Wenley, a.g.m., s. 4-5; Baykuzu, a.g.m., s. 431.

eşiydi⁴⁸⁶. Etrafında onun seçtiği bakanlar vardı. En büyük oğlu bile tıpkı kendisi gibi onun tarafından yetiştirilmişti. Hatta İmparatoriçe ölmeden önce Hsiao Wen-ti'ye kendi mezarını onunkinin yanında inşa ettirmesini emretmişti⁴⁸⁷.

Tabgaçların fetih yoluyla genişleme faaliyetleri V. yüzyılın ortalarında sona erdi ve bundan sonra imparatorlar devletin idarî organlarını geliştirmeye ağırlık verdiler. Bunu yaparken de Çin fikir ve idarî yapısını benimsediler. Bu eğilim Hsiao Wen-ti döneminde doruk noktasına ulaştı⁴⁸⁸.

Hsiao Wen-ti 470 yılına kadar göçebe niteliklerini koruyan ve kuzeyde küçük bir şehir olan başta başkent P'ing-ch'eng olmak üzere tüm Kuzey Çin'in karakterini değiştirmek için reformlara girişti. Bu reform programının en büyük amacı Tabgaçları zorla da olsa Çinlileştirmeye tâbi tutmaktı. Tüm değişikliklere rağmen P'ing-ch'eng'in çok fazla göçebe karakterli olduğunu düşünüyordu. Ona göre burası sadece askerî hedeflere hizmet eden, kültürel mirası olmayan bir şehirdi. İmparator esasında askerî nitelikli göçebe bir gelenekten gelen devleti Çinlileştirme yönündeki faaliyetlerini burada gerçekleştiremeyeceğini biliyordu. Ayrıca burası başkent ihtiyacını karşılamak için Ho-pei'in verimli topraklarından tahıl getirmenin tek ucuz yolu olan su yollarına da oldukça uzaktı⁴⁸⁹.

İmparator'un kafasında yeni başkent için üç uygun yer vardı. Bunlardan bir tanesi olan Ch'ang-an yiyecek nakli için uygun bir noktadaydı fakat Tabgaç askerî gücünün merkezine uzaktı⁴⁹⁰. Diğeri Yeh hem Kuzey Çin'in verimli topraklarına hem de güç merkezine yakındı. Üçüncü Lo-yang ise yiyecek temini açısından Yeh'den daha zorlu bir yer olmasına rağmen Çin tarihinin zenginliklerini barındıran bir şehirdi. Üstelik tahıl ve

---

⁴⁸⁶ Ana İmparatoriçe Feng'in, bundan sonra "Büyük Feng Hanım" adıyla zikredeceğimiz yeğeni kaynakta son derece kıskanç, hilekâr ve hırslı olarak tasvir edilirken, küçük yeğeni için erdem sahibi, kendi hâlinde ve uysal bir portre çizilmiştir. *WS* 13, s. 330-335; Holmgren, a.g.m., s. 92-93.

⁴⁸⁷ Hsiao Wen-ti, Ana İmparatoriçe'nin ölümünden bir süre sonra vasiyetini gerçekleştirmek için onun mezarının kuzeydoğusunda kendisi için bir kurgan inşa ettirdi. Fakat İmparator başkenti Lo-yang'a taşındıktan sonra bu topraklara bir daha dönmedi. Dolayısıyla inşa ettirdiği bu mezar boş kalmıştır. Wenley, a.g.m., s. 9-10.

⁴⁸⁸ Pearce, a.g.m., s. 102.

⁴⁸⁹ İlk Tabgaç hükümdarları bir başkente bağlı kalmaktan özellikle kaçınmışlardır. Başta Sheng-lo olmak üzere İç Moğolistan'da ve Kuzey Shan-hsi'de karargâh merkezleri kurmalarına rağmen buralarda uzun süre kalmamışlardır. Çin stili uygulamaların başladığı Tao Wu-ti döneminde bile ancak Mu-jungların başkenti Yeh şehrini ele geçirdikten sonra kalıcı bir hükümet merkezi inşa edilmesine karar verilmiştir. Başkent P'ing-ch'eng inşa edildikten sonra ise 439 yılında Kuzey Çin'in tam olarak ele geçirilmesine kadar burada ciddi bir yapılaşma olmamıştır. W. J. Francis Jenner, "Northern Wei Loyang: An Unnecessary Capital?", *Papers On Far Eastern History*, 23, 1981, s. 151.

⁴⁹⁰ Tartışmalar esnasında Li Ch'ung başkentin daha iyi korunması için Lo-yang'a değil, Ch'ang-an'a taşınmasını teklif ettiyse de, bu teklif kabul edilmemiştir. Zira Çin asilzadelerinin hiçbirisinin Shaan-hsi'de ekonomik menfaatleri bulunmamaktaydı. Wolfram Eberhard, "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 3 Tobalar'da Köle Usulü", s. 266.

ipek üretimi yapılan bölgelere de P'ing-ch'eng'dan çok daha yakındı. Ayrıca tahılı getirmek için kullanılacak su ulaşımı imkânını barındırdığı gibi, güneye olası düzenlenecek bir sefer için oldukça stratejik bir noktadaydı⁴⁹¹.

Hsiao Wen-ti, Ana İmparatoriçe Feng öldükten sonra güneyi ele geçirme, iki bölgeyi birleştirme ve tüm Çin'in gerçek imparatoru olma arzusuna kapılmıştı. Lo-yang'ın başkent yapılması Güney Çin ile olan mücadelesinde hem siyasi, hem kültürel bir meşruiyet zemini sağlayacak, böylelikle güneyin fethi daha kolaylıkla gerçekleşebilecekti. Hsiao Wen-ti 492 yılında güneye büyük bir saldırı düzenlemek üzere hazırlıklara başladı. İmparator ve danışmanları başkent'in güneye naklinin kabul görmeyeceğinin farkında idiler. Bu nedenle Tabgaç ordusu güney seferi bahanesiyle zorla Lo-yang'a gönderildi. Ordudan ya burada kalarak bir başkent inşa etme, ya da sel felaketinin yaşandığı güneye sefere gitme arasında bir tercih yapmaları istendi. Şehrin inşasının bu şekilde zor kullanılarak başlamasıyla İmparator başkenti Lo-yang'a taşıma kararını da deklare etmiş oluyordu⁴⁹².

İmparator'un bu kararı pek çok Tabgaç beyi üzerinde şok etkisi yarattı. Başkent'in Lo-yang'a taşınması hususunda iki cephe oluşmuştu. Yü Kao, Mu P'i gibi Tabgaç beyleri ve hatta Lo-yang'ın ikliminden hoşlanmayan Veliht Prens Hsün ile hocası Li Ch'ung bu taşınmaya şiddetle karşı çıktılar. Taşınmanın karşısında olan Tabgaç beyleri ekonomik açıdan kuzey topraklarına bağlı idiler. Dolayısıyla bu bölgedeki varlıklarını kaybetmekten korkuyorlardı. Bu grupta bulunan tek Çinli Li Ch'ung idi. Zira veliahta bağlı bulunduğu kendisinin de kuzeyde menfaatleri bulunmaktaydı. Diğer grupta ise; birkaç prens ile Çinli üst tabaka yer almaktaydı⁴⁹³.

Başkent'in Lo-yang'a taşınması kararı 493 yılında alınmış olmasına rağmen şehir duvarlarını restore etmek ve ilk etapta kullanılması gereken sarayın belli bölümleri ile idarî binaların bir kısmının yapımı iki sene sürdü⁴⁹⁴. Öncelikle saray erkânı ve Tabgaç

⁴⁹¹ Hai-pei Hsüeh siyasi ve kültürel etkenlerin yanında esas itibariyle ulaşım sistemi göz önünde bulundurulduğunda başkent'in Lo-yang'a taşınmasının zaruri olduğunu düşünmektedir. Hsüeh, a.g.m., s. 6; Jenner, a.g.m., s. 152; Ping-ti Ho, "Lo-yang A.D. 495-534: A Study of Physical and Socio-Economic Planning of a Metropolitan Area", *Harvard Journal of Asiatic Studies*, C. 26, 1966, s. 71.

⁴⁹² Jenner, a.g.m., s. 153; Yang, a.g.e., s. 69; W. Eberhard'a göre; bir güney seferi bahanesiyle başkent'in taşınması İmparator'un halkın gözünü kamaştırmak istemesinden kaynaklanmaktadır. Eberhard, a.g.m., s. 264.

⁴⁹³ Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", s. 307; Eberhard, a.g.m., s. 264-266.

⁴⁹⁴ Lo-yang'a taşınma kararı alındığında, yeni başkent için sistematik bir planlama yapılmamıştı. Bu nedenle Chin Hanedanlığı'nın Lo-yang planları kullanılmıştır. Ho, a.g.m., s. 70-71.

asilzadeleri Lo-yang'a taşınırken prenslerden çok azı kuzeyde kalmayı tercih etti. 493 ile 495 yılları arasında ise P'ing-ch'eng'da oturanların birçoğu güneye taşındı ve 495 yılı itibarıyla Lo-yang başkent olarak kullanılmaya başlandı. P'ing-ch'eng'dan birçok insanın Lo-yang'a taşınmayı kabul etmesinin nedeni belki de yeni başkentte kendilerine tahsis edilen yerlerin eskisinden daha çok ürün vereceğini bilmeleridir. Ancak başkentten nakli başta veliaht prens olmak üzere diğer bazı Tabgaç beyleri tarafından kabul görmediği için İmparator kuzey garnizonlarını şahsen ziyaret ederek, başkenti güneye taşımamın devlet açısından daha yararlı olacağı yönünde onları ikna etmeye çalıştı⁴⁹⁵. Geleneklerine sıkı sıkıya bağlı olan Tabgaç beylerine karşı Hsiao Wen-ti oldukça dikkatli davranıyordu. Onlara karşı gösterdiği anlayışlı tavır İmparator'un bir yandan da eski gelenekleri koruyacağına dair inancı kuvvetlendirmekteydi. Hatta beylerin mevsime göre yeni başkent ile eski başkent P'ing-ch'eng arasında göç etmelerine bile müsaade edildi⁴⁹⁶.

Ani süvari hücumlarına uğrama tehlikesi ortadan kalkmış olduğundan ordunun önemi hızla zayıfladı ve dolayısıyla savunma masrafları da azaldı. Bunun yanı sıra ürünlerin taşınması için su yolları kullanılmaya başlayınca iâşe ucuzladı. 494 yılında Lo-yang'ın dışında saray atlarını yetiştirmek üzere geniş otlak arazileri oluşturuldu. Atlar buraya eskiden olduğu gibi Shaan-hsi bölgesinden sağlanıyordu. Atlar Shaan-hsi'nin kuzeyinden getirilirken Sarı Irmak geçilerek eski başkent P'ing-ch'eng'a geliniyor ve ardından Shan-hsi'ye iniliyordu. Ancak atlar bu şekilde kuzeyden güneye getirilirken güzergâh üzerindeki topraklar ve mevcut kaynaklar zarar görüyor dolayısıyla zaten geçim sıkıntısı yaşayan bölge halkı oldukça olumsuz etkileniyordu. Tüm bunlar sonucunda Çinli üst tabaka zenginleşirken, kuzeyde geleneksel göçebe hayatına devam eden halk giderek fakirleşmeye ve devlete yabancılaşmaya başladı⁴⁹⁷.

Başkentten Lo-yang'a taşınmasının ardından Çin kültür ve geleneklerinin benimsenmesine yönelik birbirinin peşi sıra ciddi reformlar yapılmaya başlandı. Hsiao Wen-ti kurmak istediği politik düzeninde hem otokratik hem de aristokratik unsurların bulunmasını amaçlıyordu⁴⁹⁸. Saf bir soy ağacına sahip hanedana bağlılığı ispatlanmış

⁴⁹⁵ WS 7B, s. 174-175; Holmgren, a.g.m., s. 307; Jenner, a.g.m., s. 153.

⁴⁹⁶ Chen, a.g.m., s. 163.

⁴⁹⁷ WS 18, s. 429-430; Holcombe, a.g.m., s. 28; Eberhard, "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler 2: Tobalar'da Ziraat", s. 90; Baykuzu, a.g.m., s. 429; Holmgren, "Empress Dowager Ling Of The Northern Wei And The T'o-pa Sincization Question", *Papers on Far Eastern History*, s. 139-140.

⁴⁹⁸ Burada kastedilen aristokratik unsurlar; Tabgaç Devleti'nin kuruluş aşamasında katkısı olan boy üyeleri ve kökeni Han Hanedanlığı'na dayanan Çinli ailelerdir. Holmgren, "The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the

aileleri bu düzenin temel dayanağı hâline getirmek istiyordu. Bu ailelerin yanında yönetimde önemli görevlere getirilen ve evlilik yoluyla akrabalık ilişkileri kurulan Çinli Lu, Tsui, Cheng, Wang ve Li gibi aileler de dönemin en güçlü çevreleri olarak bilinmekteydi⁴⁹⁹.

Hsiao Wen-ti hiyerarşik düzen konusunda son derece katı bir imparatordu. Bu nedenle başkentin taşınmasının ardından istediği devlet düzenini oluşturmak için 495 yılında bir kararname yayınladı. Söz konusu bu kararname ile devlet görevlilerinin soyluluğa göre saptanmasına karar verildi. Memuriyet atamaları için katı bir sosyal hiyerarşik düzen içerisinde aile statülerine göre rütbeler belirlendi. Yeni sisteme göre soylu memurlar dokuz dereceye, soylu olmayanlar ise yedi dereceye ayrıldı. Buna göre; aynı memuriyet derecesindeki atamalarda soyluluk durumuna göre iki ayrı mevki bulunmaktaydı. Öncelikle Tao Wu-ti döneminden beri devlete hizmeti geçen sekiz aile 八姓 belirlenerek, bunlarla soylu dört Çinli aile denk kabul edildi. Kararnamede bu ailelerden gelenlerin yüksek mevkilerde bulunacağı belirtilerek, bu kimselerin düşük memuriyetlere atanması yasaklandı. Söz konusu aileler dışında kalan Tabgaçlar için ise ailelerine, atalarının memuriyet derecesine ve geçmişlerine göre çeşitli kriterler belirlendi. Önceden baba tarafından olan hanedan mensuplarına tanınan imtiyazlar anne, hanım tarafından olan ve evlilik bağları ile kurulmuş tüm akrabalara tanınmaya başlandı. Hiyerarşinin sosyal statüye göre belirlendiği bu yeni sistemde, imparatorun baba, anne ve eş tarafından olan akrabaları en tepede yer almaktaydı. Bu kimseler yetkileri eski boy beylerinin torunları ve devlete önemli hizmetleri olan göçebe kökenli veya Çinli aile mensupları ile paylaşıyorlardı⁵⁰⁰.

Emperor Kao-tsu's Reforms (423-490 AD)", s. 158.

⁴⁹⁹ Otkan, a.g.e., s. 79.

⁵⁰⁰ Tao Wu-ti döneminden beri hizmeti geçen bu sekiz aile Mu, Lu 陸, Ho 賀, Liu 劉, Lou 樓, Yü 于, Chi ve Wei (Yü) 尉 (Bu karakterin okunuşunu P. Otkan "Wei" olarak, A.Dien ise "Yü" olarak vermektedir) aileleri olup, bu konu daha önce bahsi geçen sekiz boy ile ilgili değildir. Bunlardan Mu, Lu, Ho, Liu ve Chi aileleri hanedana gelin veren ailerdi. Bunlardan Liu ve Ho aynı zamanda hanedan ile kan bağları bulunan ve kuruluş aşamasında devlete askerî ve siyasi açıdan büyük katkıları bulunan ailerdi. Chi ve Lu ailelerinin hanedan ile hem evlilik bağları hem de askerî açıdan katkıları azdı. Fakat bunlar Hsiao Wen-ti döneminde önemli hizmetleri bulunan ailerdi. Hanedan ile evlilik bağları bulunmayan Lou, Yü ve Wei aileleri ise yine devlete her daim hizmeti geçen kimselerden oluşmaktaydı. Esasında bu sekiz aile aynı zamanda Tai Devleti döneminde ve Kuzey Wei Hanedanlığı'nın kuruluş aşamasında büyük hizmetleri bulunan fakat 490'lı yılların başında siyasi statülerini yitiren Ho, Li, Chi aileleri ile söz konusu dönemde halen bürokratik yetkilerini koruyan Lu, Mu, Lou, Yü ve Wei aileleri olarak da ikiye ayrılabilir. Tüm bunlar dikkate alındığında Hsiao Wen-ti bu sekiz aileyi belirlerken hanedan ile olan kan bağını, geçmişteki askerî hizmetleri ve kendisine yapılan hizmetleri dikkate almıştır. İmparator dört Çinli aileyi belirlerken de yine aynı kriterleri göz önünde bulundurmıştır. Dien, a.g.m., s. 62-71; Holmgren, a.g.m., s. 162-164; Otkan, a.g.e., s. 73, 108-109; Pearce, a.g.m., s. 108.

Kararnamenin ardından bazı Çinli idareciler getirilen yeni sistemi eleştirerek, memuriyete yeteneğe bakarak atamaya dayalı Konfüçyüs geleneğine devam edilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Zira bu gelenek devletin sivil kadrolarında etkileri giderek artan Çinlilerin işine gelen bir uygulamaydı. Ancak belki de bu durumun farkında olan Hsiao Wen-ti hiyerarşiye dayalı yeni düzen konusunda asla taviz vermiyordu. Yeni düzende iki farklı sosyal sınıf bağdaştırılmaya çalışılırken, Tabgaçların kontrol edebileceği bir sistemde göçebe kökenliler ile Çinliler arasındaki farkların giderilmesi amaçlanmıştı. Böylece Tabgaç ve Çinli yöneticiler aynı hiyerarşik sistem altında düzenlenerek, Çinliler ile yabancıların ayrı yönetildiği ikili sisteme son verilmiş oldu⁵⁰¹.

Aynı sene Tabgaçlar ile Çinliler arasındaki farkları ortadan kaldırmak için bir takım yeni düzenlemeler uygulanmaya başlandı. Çin stili dışındaki kıyafetlerin giyilmesi ve sarayda Çince dışında bir dil konuşmak yasaklandı. Ardından Hsien-pi isimlerinin Çince isimler ile değiştirilmesine karar verildi. Orduda aktif olarak görev yapanların dışındaki tüm memurların bir Konfüçyüs geleneği olan “ölen babanın ardından üç yıl yas tutması” emredildi. Han Hanedanlığı döneminden beri Çin’de kullanılan uzunluk ve hacim ölçü birimleri tüm ülkede uygulanmaya başlandı⁵⁰².

Hanedanlığın ilk madeni parası 495 yılında basıldı. İmparator bu paranın başkentte ve diğer idarî birimlerde kullanılmasını zorunlu kıldı. Ayrıca paranın basımını yapmak üzere döküm ustaları başkent dışına gönderildiği gibi, diğer bazı kimselerin basım yapmasına müsaade edildi⁵⁰³.

Başkent, Lo-yang’a taşındıktan kısa bir süre sonra yeni başkentün güney bölgesinde Long-men Mağara Tapınakları’nın 龍門石窟 inşasına başlandı. İlk inşa edilen

⁵⁰¹ Bu kararnamenin getirdiği aristokrat sistemin Tabgaç yahut Çin uygulaması olduğu ve dolayısıyla devleti Çinlileştirmeye yönelik bir amaç taşıyıp, taşımadığı konusunda yazarların farklı görüşleri bulunmaktadır. Bu noktada aristokrasinin tanımını vermek gerekirse; “Soylu yönetimi” manasına gelen bu terim toplumsal açıdan bakıldığında en üstün veya en iyi aileleri tanımlamaktadır. W. Eberhard’a göre; aristokratik bir yapısı olan Tabgaç toplumunda seçkin sınıf iki büyük gruba ayrılıyordu: Tabgaç hanedanı ve Çin elit kesim. Söz konusu bu kararname ile devlet kadrolarında artan Çinli sayısına bağlı olarak hem Tabgaç hem de Çinli seçkin aileleri sınıflandırmak ve bu şekilde Çinli aileler ile işbirliği yaparken, aynı zamanda onlara bir sınırlandırma getirmek istemişlerdir. Zira Tabgaçlarda devlet memuriyetine atamalarda başvuru akrabalık bağına bağlı işe alım oranı Çinliler ile rekabet edemeyecek kadar kısıtlı kalıyordu. Bu nedenle böyle bir kararname çıkarmak her ne kadar bir Çin uygulaması gibi dursa da, devleti Çinlileştirme amacı taşımamakta, aksine Tabgaçların politik üstünlüğünü korumayı amaçlamaktadır. J. Holmgren de yeni kararname ile kurulan sistemin Çinlilerden ziyade yabancıların lehine olduğunu düşünmektedir. Ona göre; söz konusu kararname, devleti Çinlileştirme programının bir parçası olmaktan uzaktır. Ancak A. Dien bu fikirlere karşı çıkarak, kararnamenin getirdiği sistemin bilhassa yüksek devlet kadrolarının seçkin sınıfın lehine tekelleşmesini amaçladığı için “Aristokrat” değil, “Elitist” olduğunu savunmaktadır. Ona göre; söz konusu sistem Çin toplumuna dayandığı gibi, alınan kararlar da Tabgaçlara sınırlandırma getirirken, Çin seçkin sınıfının lehine durmaktadır. Orhan Türkdogan, **Türk Tarihinin Sosyolojisi**, İstanbul, 1996, s. 68; Eberhard, a.g.e., s. 130-131, 166; Holmgren, a.g.m., s. 166-172; Dien, a.g.m., s. 78-86.

⁵⁰² **WS** 113, s. 3014; Holmgren, “The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T’o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century”, s. 272; Ho, a.g.m., s. 68, 71; Chang, a.g.m., s. 1.

⁵⁰³ Blue, a.g.m., s. 74.

mağaralarda Kuzey Wei hanedan üyelerinin ve yüksek rütbeli yönetici kesimin heykelleri yapıldı. Birçok erkek figür İmparator ile birlikte savaşmış kumandanlara ithaf edildi. Heykellerin bulunduğu mağaralara başışçıların isim ve unvanlarının ayrıntılı bir biçimde yazıldığı kitabeler koyuldu. Bu isimlerin birçoğu hanedan ve diğer sekiz boya mensup kimselerdi⁵⁰⁴.

Hanedanlığın “T’o-pa” olan soy ismi 2 Şubat 496 yılında “Yüen 元” olarak değiştirildikten kısa bir süre sonra birbiri ardına isyanlar çıktı. Bunlardan en önemlisi Mu T’ai 穆泰 isyanıdır. Hsiao Wen-ti’nin oğlu ve veliahtı Yüen Hsün de bu isyanda her ne kadar bir lider olarak yer almasa da, sergilediği tavırlarla isyancıları destekledi. Prens önce babasının ona hediye ettiği Çin stili kıyafeti parçaladı, sonra Çin stilinde yapılmış saçını bozarak Tabgaç örgüsüne ve kıyafetlerine döndü. Hatta Lo-yang’dan, P’ing-ch’eng’e kaçarak, buraya yerleşti. Tüm bunların sonunda veliaht prensin unvanı geri alınarak ölüm cezasına çarptırıldı⁵⁰⁵.

Yüen Hsün’ün öldürülmesinin ardından 497 yılında 14 yaşındaki Yüen K’o 元恪 veliaht ilan edildi. Bunun ardından prensin annesi Kao Hanım 高氏 aniden öldü. Wei-shu’da konuyla ilgili bir bilgi bulunmamasıyla birlikte Kao Hanım’ın ölümü tarihçiler tarafından Büyük Feng Hanım ile ilişkilendirilmektedir. İmparatoriçe olma arzusunda olan ve veliahta üvey annelik eden Feng Hanım, Kao Hanım öldüğünde amaçlarını gerçekleştirmek için büyük bir fırsat yakalamış oldu. Nitekim kendisi bir süre sonra imparatoriçe ilan edildi⁵⁰⁶.

Hsiao Wen-ti 499 yılında ölümünden az evvel kendisinden küçük dört erkek kardeşi ve güvendiği altı komutandan oluşan bir naiplik müessesesi oluşturdu. Bu birimin görevi genç veliaht Yüen K’o’yu korumak ve yönetimde ona yardımcı olmaktı⁵⁰⁷. İmparator’un eşi Büyük Feng Hanım veliaht prensi etkisi altına aldığı için Hsiao Wen-ti’nin erkek kardeşleri ile ilişkileri oldukça bozdu. Bu beyler İmparator’un ölümü hâlinde tıpkı Wen-ming döneminde olduğu gibi yeni bir ana imparatoriçe hükümranlılığı

⁵⁰⁴ Wong, a.g.m., s. 98-99.

⁵⁰⁵ WS 7, s. 180; WS 22, s. 588-589; Ware, a.g.m., s. 62; Eberhard, a.g.m., s. 264-265; Eisenberg, a.g.m., s. 64.

⁵⁰⁶ WS 7, s. 179, 181-182; WS 13, s. 335; Golovachev, a.g.m., s. 31-32; Holmgren, “The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T’o-pa Attitudes Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei”, s. 93.

⁵⁰⁷ WS 7, s. 149.

yaşamak istemiyorlardı. Onun döneminde genç ve tecrübesiz olan bu beyler artık askerî ve politik açıdan kendilerini geliştirmiş olarak İmparator'un ölümünden sonra geleneğin kendilerine verdiği tüm yetkileri serbestçe kullanmak istiyorlardı. Fakat Büyük Feng Hanım onların önünde mühim bir engel olarak durmaktaydı. Durum böyleyken Hsiao Wen-ti hastalandı ve ölüm döşeğindeyken Büyük Feng Hanım'ın intihar etmesini emretti. Bu emri İmparator'un erkek kardeşleri Yüen Hsiang 元詳 ve Yüen Hsieh 元思 uyguladı⁵⁰⁸.

Hsiao Wen-ti 499 yılında 33 yaşında iken öldü ve Ch'ang Kurganı'na 長陵 gömüldü. Öldükten sonraki ismi Kao-tzu 高祖 dur⁵⁰⁹.

3.3. Çöküş Dönemi

3.3.1. İmparator Hsüen-wu/Hsüen Wu-ti 宣武帝 (Yüen Ko 元恪) Dönemi (499-515)

Hsiao Wen-ti'nin ölümünün ardından yerine oğlu Hsüen Wu-ti geçti. İmparator tahta geçtikten sonra büyük dayısı Kao Chao'a 高肇 yüksek unvanlar bahşetti. Kao ailesi V. yüzyılın sonundan itibaren hanedan ile önemli evlilik bağları kurmaya başlamıştı. Örneğin Kao Chao, Hsüen Wu-ti'nin büyük halası ile evliyken, imparatorun kendisi ise Kao Chao'un yeğeni Kao Hanım 高氏 ile evliydi. Kao Chao ve Kao Hanım, süreçte İmparator'un amcalarını devre dışı bırakmayı başardı ve böylece Kao ailesinin yükselişi başlamış oldu⁵¹⁰.

Hsüen Wu-ti döneminde devlet içinde sosyal ve ekonomik çalkantılar yoğun bir biçimde arttı. T'ai Wu-ti döneminden itibaren kuzeyde ve kuzeybatıda yer alan en verimli topraklar devletin otlığı hâline getirilmiş, bu bölgede geleneksel göçebe hayatına devam

⁵⁰⁸ WS 13'de belirtildiğine göre; Hsiao Wen-ti'nin bir diğer erkek kardeşi Yüan Hsi 元禧 Büyük Feng Hanım'ın cenazesinde "Eğer İmparator onun intiharını emretmeseydi kendimiz ondan kurtulacaktık" demiştir. WS 13, s. 334-335; Holmgren, a.g.m., s. 95.

⁵⁰⁹ WS 7B, s. 185; Baykuzu, a.g.m., s. 429.

⁵¹⁰ Golovachev, a.g.m., s. 33; Holmgren, "Empress Dowager Ling Of The Northern Wei And The T'o-pa Sinicization Question", s. 127, 132; Ai An-ti 艾安迪, "Pei-wei Te Fu-wang- Yi-ke Chung-yüan Yi A'-er-tai Cheng-ch'üan Te Peng-t'a 北魏的覆亡-一个中原-阿尔泰政权的崩塌", *Nan-ching Hsiao-chuang Hsüe-yüan Hsüe-pao 南京晓庄学院学报*, S. 4, 2014, s. 12.

etmek isteyen halka hem kanunlar hem de nüfus baskısı yoluyla kısıtlamalar uygulanmıştı. V. yüzyıl boyunca süren kuvvetli Çin etkisi bilhassa bu dönemde sarayı ve Tabgaç soylularını derinden etkilemeye başladı. Geleneksel hayatına devam eden Tabgaçlar ve bilhassa ülkenin kuzey sınırlarını koruyan Altı Garnizon gidişattan oldukça rahatsızdı. Tabgaçların erken döneminde başkent P'ing-ch'eng'in kuzeyindeki bölgeyi Juan-juanlara karşı koruma görevinin devlet içerisinde çok saygın bir yeri vardı. Bu nedenle bu göreve yalnızca devletin güvendiği önemli kimseler getirilirdi. Fakat fetih politikasının azalması sonucu devletin askerî karakterinden uzaklaşması ve başkent'in güneye taşınması neticesinde kuzey garnizonlarının önemi giderek azaldı. Burada geleneksel hayatlarına devam eden askerler saygınlıklarını yitirdiler, eskiden üst düzeyde bulunan sosyal statüleri alt seviyeye indi⁵¹¹.

Bölgenin en önemli geçim kaynağı yağma ve savaş ganimetleri idi. Ancak hem Juan-juanların ekonomik durumunun bozulması hem de Tabgaç ordusu üzerlerine saldırı düzenlediğinde çölün kuzeyine kaçmaları garnizonları iktisadi açıdan sarstı. Üstelik devletin tarım ağırlıklı bir politika izlemesi, göç etmeyi yasaklaması, ticareti tekelleştirilmesi, sınır ticaretini engellemesi, kuzeydoğu topraklarındaki ekonomik imtiyazların Çinli elit kesim ve ruhban sınıfı lehine adaletsiz dağıtımını sonucunda giderek fakirleştirdi. Bilhassa başkent Lo-yang'a taşındıktan sonra devletin ekonomik kaynakları buraya yönlendirilmeye başladı. Ho-pei, Ho-nan ve Shan-tung'dan sağlanan tedariklerin doğrudan Lo-yang'a aktarılması kuzey garnizonları ile diğer bölgeler arasındaki uçurumu büyük ölçüde arttırdı. Tüm bunlar Çinli üst sınıf ile göçebe liderleri arasındaki gerilimin en üst seviyeye ulaşmasına neden oldu. Söz konusu olumsuz şartlara rağmen bu insanlar bölgede kalmak ve burayı korumak zorunda idiler. Çünkü başkent'in Lo-yang'a taşınmasının ardından kuzeyin stratejik açıdan önemi azalsa bile yine de Juan-juanlar devlet için hâlâ potansiyel bir tehditti⁵¹².

---

⁵¹¹ Hsüeh Hai-pei, Altı Garnizon'da yaşayanların devletin Çinleşme yönünde yaptığı reformlara karşı olmadıklarını söylemektedir. Ona göre bölge halkının esas sıkıntısı sık sık yaşanan açlık ve felaketler, fakirlik, yolsuzluk ve eşitsizlik gibi kötü hayat koşulları idi. Hsüeh, a.g.m., s. 1; Bu görüşü destekleyen Tang Chang-ju da makalesinde Altı Garnizon'daki sınıf çatışmalarının hat safhada olduğunu belirterek bölgede meydana gelen ayaklanmaların "Ezilen halkın feodal düzene karşı olan mücadelesi" olarak tanımlamaktadır. T'ang Chang-ju 唐長孺, "Shih Lun Wei Wei Pei-chen Chen-min Te Hsing-chi 試論魏末北鎮鎮民暴動的性质" **Shan-chü Tsun Kao 山居存稿**, 1989, 34.

⁵¹² Otkan, a.g.e.,s. 87; Holmgren, a.g.m., s. 138-139, 140, 145; Hsüeh, a.g.m., s. 7.

Hsüen Wu-ti döneminde Altı Garnizon'daki koşulları incelemek ve iyileştirmek için buraya birkaç bakan gönderildi. Örneğin 503 yılında bölgeye giden Yüen Huai 源懷 garnizonlardaki yozlaşmış idarî sistemi sert uygulamalarla düzeltmeye çalıştı. Fakat bölgede imtiyaz sahibi olan kimselerin nüfuzlu yakınları olduğu için bu uygulamalar işe yaramadı. Netice itibariyle bölgedeki sıkıntıların birkaç bakan ziyareti ile çözülemeyeceği anlaşıldı. Hatta hükümetin bölgenin sorunları karşısında bu denli çaresiz kalması garnizon halkının devlete iyice yabancılaşmasına neden oldu. Bu yüzden bir süre sonra bölge kendi hâline bırakıldı.

Juan-juanlar 504 yılında aynı anda altı koldan devletin kuzeyine saldırı düzenlediler. Tabgaç ordusu her ne kadar karşı atak ile onları çölün kuzeyine sürmeyi başardıysa da, garnizonların kötü koşulları yüzünden Juan-juanlar ile uzun süre mücadele edilemeyeceğinin farkına varıldı. Bu nedenle Yüen Huai'in önerisi ile Altı Garnizon'un önemli noktalarında şehirler ve kaleler inşa edilmeye başlandı. Ancak buraların inşası için aktarılan kaynaklar yine imtiyazlı kimselerin elinde toplanırken, iş gücü olarak garnizon halkının kullanılması ve vuku bulan ölümler bölge için yeni bir felaket getirmekten başka bir işe yaramadı⁵¹³.

Juan-juan hükümdarı 506 yılında Tabgaçlar ile dostane ilişkiler kurmak amacıyla Hsüen Wu-ti'ye bir elçi gönderdi. Fakat İmparator bu elçiyi bizzat kabul etmeyip Tabgaç görevlilerine karşılatırarak şunları söyledi: “*Juan-juanların atası Shelun bizim düşmanımız idi. Buna rağmen Juan-juan elçisini kabul etmiş bulunmaktayız. Bugün Juan-juan Devleti zayıf ve geri kalmış durumdadır. Halbûki imparatorluğumuz Çin'e hâkim olarak büyük bir medeniyete sahip olmuştur. Ancak devletimiz güney bölgesi ile ilgili bir takım sıkıntılar yaşadığı için sizinle sıkı bir işbirliği yapmamız mümkün değildir.*”. İlk girişiminden bir sonuç alamayan Juan-juan hükümdarı bir süre sonra yeniden elçi göndererek Hsüen Wu-ti'ye samur kürkünden yapılmış özel bir kıyafet hediye etmek istedi ancak İmparator bunu kabul etmedi⁵¹⁴.

Hsüen Wu-ti'nin oğlu ve olası veliaht prens Yüan Ch'ang'ın 元昌 annesi İmparatoriçe Yü 于皇后 507 yılında öldürüldü. Ardından 508 yılında henüz üç yaşında

⁵¹³ Hsüeh, a.g.m., s. 8.

⁵¹⁴ WS 103, s. 2297; Woo, a.g.e., s. 62.

olan Yüen Ch'ang öldü. Bundan dört ay sonra Kao Hanım imparatoriçe ilan edildi. Her ne kadar kaynakta belirtilmese de, bu ölümler tarihçiler tarafından Kao Hanım ve Kao Chao ile ilişkilendirilmektedir⁵¹⁵.

İmparator'un bir diğer eşi Hu Hanım⁵¹⁶ 胡氏 (Ling 靈) 510 yılında Yüen Hsü'yü doğurdu. Yüen Hsü en büyük erkek evlat olarak veliaht ilan edilecekti. Ancak Hu Hanım'ın maiyeti bu durumda bir süredir uygulanmayan veliahtın annesinin öldürülmesi geleneğinin yeniden canlanacağı konusunda endişelenmeye başladı. Esasında bu gelenek Hsiao Wen-ti döneminden beri uygulanmıyordu. Ancak haremden kadınlar arasında yaşanan siyasi rekabette birbirlerinden kurtulmanın meşru yolu olarak zaman zaman hâlâ gündeme getiriliyordu. Nitekim İmparatoriçe Kao bu eski geleneğe dayanarak Hu Hanım'ın öldürülmesi için bir takım faaliyetlere giriştiyse de bu girişimi Hu Hanım'ın maiyeti tarafından engellendi⁵¹⁷.

Hsüen Wu-ti 515 yılında 33 yaşında iken öldü ve Ching Kurganı'na 景陵 gömüldü. Öldükten sonraki ismi Shih-tzung 世宗 dur⁵¹⁸.

3.3.2. İmparator Hsiao-ming/Hsiao Ming-ti 孝明帝 (Yüen Hsü 元詡) Dönemi (515-528)

512 yılında veliaht ilan edilen Hsiao Ming-ti babası öldüğü zaman henüz beş yaşında olduğundan tahta geçtiğinde İmparatoriçe Kao'unun mu, yoksa Hu Hanım'ın mı "Ana imparatoriçe" unvanı ile saltanat naibi ilan edileceği sorunu ortaya çıktı. Bu durum sarayda hanımların tabiiyetlerinin karşılıklı entrikalara girişmesine neden oldu. Önce Kao Hanım ana imparatoriçe ilan edildiyse de, onun iktidarını istemeyen bazı Tabgaç prenslerinin düzenlediği bir takım faaliyetler neticesi önce dayısı Kao Chao öldürüldü, ardından Hu Hanım ana imparatoriçe ilan edildi⁵¹⁹. Böylece Ana İmparatoriçe saltanat

⁵¹⁵ Wei-shu'da İmparatoriçe Yü'nün ölümü veliahtın annesinin intiharını gerektiren ancak artık uygulanmayan eski gelenek ile ilişkilendirilmektedir. Wei-shu'nun yazıldığı dönemde Kuzey Ch'i Devleti hanedanı olan Kao ailesini memnun etmek zorunda olan Wei Shou söz konusu olayları bu şekilde göstermeye mecbur kalmıştır. Holmgren, a.g.m., s. 127; Golovachev, a.g.m., s. 33.

⁵¹⁶ Hu Hanım Kansu'da bulunan Çinli Hu ailesine mensuptu. Holmgren, a.g.m., s. 123, 160.

⁵¹⁷ WS 13, s. 337; WS 31, s. 745; Holmgren, a.g.m., s. 128; Golovachev, a.g.m., s. 35-36.

⁵¹⁸ WS 8, s. 215; Baykuzu, a.g.m., s. 430.

⁵¹⁹ Söz konusu Tabgaç prensleri Hsüen Wu-ti'nin imparatoriçesi Yü Hanım'ın Hun akrabaları ile Hu Hanım'ı desteklemek üzere işbirliğine girdiler. Hatta Kao Chao'a düzenledikleri suikast esnasında bir takım Çinli bürokratların desteğini de almayı başardılar. Holmgren, a.g.m., s. 146.

nâibi olarak devleti idare etmeye başlayınca hanedanlıkta da bir ilk gerçekleşmiş oldu. Zira Hu Hanım Tabgaç siyasi otoritesini tamamen ele geçiren ilk Çinli ve devleti bağımsız bir şekilde yöneten son Tabgaç hükümdarıdır⁵²⁰.

Ana İmparatoriçe Hu yönetimi devraldığında devlet içerisinde pek çok ekonomik ve sosyal sıkıntı yaşanmaktaydı. Bu dönemde eyaletlerde yaşanan etnik sınıf çatışmalarının aynısının bürokraside de mevcut olduğu görülmektedir. Tabgaç bürokrasisinde eskiden beri ırk ya da kültür ortaklığı temeline dayanan politik ittifaklar bu dönemde altı farklı grup hâlinde ortaya çıkmaktadır. Bunlar: yüksek rütbeli Çinli bürokratlar, yine yüksek rütbeli, Çinlileşmiş Tabgaç ya da kuzeyli sivil bürokratlar⁵²¹, iyi eğitilmiş Hsien-pi ya da Hun kökenli memurlar⁵²², 494 yılında başkentten zorla uzaklaştırılan düşük rütbeli Tabgaç kökenli askerler, herhangi bir askerî ya da idarî görev ile ilgilenmeyen Tabgaç aristokratları ve Budist ruhban sınıfı.

Bu yıllarda birinci grupta yer alan Çinli bürokratların giderek daha fazla devlet içinde hâkimiyeti ele aldıkları görülmektedir. Hatta Tabgaç kökenliler ordu içindeki üstünlüklerini yitirerek, sahip oldukları yüksek mevkileri Çinlilere kaptırmaya başladılar. Örneğin; Hsiao Wen-ti ve Hsüen Wu-ti dönemlerinde güneye yapılan seferlerde Tabgaç kökenli komutanlar büyük rol oynarken, Ana İmparatoriçe Hu zamanında güneye yapılan seferlerde ordu kumandanlarının hepsinin Çinli olduğu gözden kaçmamaktadır. Netice itibariyle Tabgaçlar bu dönemde ordudaki tüm makam ve imtiyazlarını yitirdiler. Ayrıca Çinli bürokratların çabalarıyla 519 yılında çıkarılan bir kanun ile askerî makamlarını yitiren bu kişilerin bürokrasi içinde istihdam edilmeleri de yasaklandı. Bunun üzerine Lo-yang'daki hassa ordusu ayaklandı fakat ayaklanma bastırıldı⁵²³.

Juan-juan Devleti'nde 520 yılında yaşanan taht değişikliğinin ardından büyük bir isyan patlak verdi. Bunun üzerine tahtı kuzenine bırakarak ülkesinden kaçmak zorunda

⁵²⁰ Hu Hanım Wei-shu'da "Son kötü hükümdar" olarak tasvir edilmiştir. Esasında Wei-shu'nun yazarı Wei Shou Tabgaçlardan hanedanlığı devralan Kao ailesinin yaptığı siyasi eylemleri meşru göstermek için Hu Hanım'ı kötü bir hükümdar olarak göstermeye mecbur bırakılmıştır. Ancak Kuzey Ch'i döneminde hâlâ önemli bir güce sahip olan ve Kao ailesi ile evlilik bağları bulunan Hu ailesini de karşısına almak istemeyen Wei Shou İmparatoriçe ile ilgili olayları yüzeysel olarak vermek durumunda kalmıştır. Örneğin; 515 yılında İmparatoriçe Hu yönetimi devralırken Kao ailesi ile yaşadığı siyasi çatışmalara onun Wei-shu'da yer alan biyografisinde hemen hemen hiç yer verilmemiştir. Holmgren, a.g.m., s. 123,125, 127-128.

⁵²¹ Bunlar Çinli bürokratlar ile işbirliği içinde, eyaletlerdeki kuzeyli liderler ile herhangi bir ilgisi olmayan ve az sayıda insandan oluşan bir gruptu. Holmgren, a.g.m., s. 145.

⁵²² Birçok Tabgaç prensi ve göçebe liderlerin de içinde bulunduğu bu grubun kuzeydeki garnizon ve askerler ile ilgisi bulunmaktaydı. Holmgren, a.g.m., s. 145.

⁵²³ Holmgren, a.g.m., s. 147-148.

kalan Juan-juan hükümdarı A-na-kui 阿那瓌 Tabgaç Devleti'ne sığındı. Hsiao Ming-ti A-na-kui'ye oldukça iyi muamele ederek ona çeşitli unvanlar verdi. Esasında Tabgaç imparatoru bu durumdan faydalanarak Juan-juan Devleti'ni ikiye ayırmak istemiştir. A-na-kui Tabgaçların yardımıyla yeniden ülkesinin başına geçmeyi beklerken, Juan-juanlarda yine bir hükümdar değişikliği yaşandı. Bundan bir süre sonra A-na-kui, Hsiao Ming-ti'ye ülkesine dönmek istediğini bildirdi. Ancak ülkesine döndüğünde A-na-kui'nin kabul edilmeyip, öldüreleceğini düşünen Hsiao Ming-ti yeni Juan-juan hükümdarı P'o-lo-men'e 婆羅門 elçi göndererek A-na-kui'nin yeniden başa geçirilmesini istedi. Ancak P'o-lo-men elçiye oldukça soğuk davranarak, istekleri yerine getirip getirmeyeceğine dair bir şey söylemedi. Bir yandan da elçi dönerken A-na-kui'yi karşılamak üzere altı görevli ile birlikte 2000 kişilik bir askerî birlik göndermeyi ihmal etmedi. Fakat elçinin raporunu dinledikten sonra A-na-kui dönmekten vazgeçerek, Tabgaçların himayesinde kalmak istediğini bildirdi. Durum böyleyken Juan-juanlar ile Kao-ch'elar arasında çıkan savaşta Juan-juanlar büyük bir yenilgiye uğradılar. Bunun üzerine P'o-lo-men de Tabgaçlara sığınmak zorunda kaldı. Bu fırsattan yararlanmak isteyen Hsiao Ming-ti A-na-kui ve P'o-lo-men'in hâkimiyetine iki farklı bölge vererek Juan-juan Devleti'ni ikiye böldü. Ancak İmparator'un bu planı beklediği başarıya ulaşmadı. Çünkü P'o-lo-men bir süre sonra isyan etti. Bunun üzerine öldürüldü ve birlikleri A-na-kui'ye verildi. Ancak A-na-kui de ülkesinde yaşanan kıtlık nedeniyle Tabgaçların sınır bölgelerini yağmalayarak, kuzeye doğru kaçtı⁵²⁴.

Ana İmparatoriçe Budizm'i yeniden devletin resmi dini ilan ettikten sonra Tabgaçların ve diğer göçebe kavimlerin dini ritüellerini yasaklamak istedi. İmparatoriçe Budist kesimin ileri gelen kimselerinden sürekli tavsiye alıyor ve bu dini geliştirmek adına aşırı masraf yapmaktan kaçınmıyordu. Hu Hanım'ın bu faaliyetlerinden sadece göçebe kökenli olanlar değil, kuzeyde yaşanan ekonomik krizin farkında olan tüm bürokratlar rahatsızdı.

Ana İmparatoriçe yönetimde bulunduğu esnada aile bireylerine bahsettiği unvan ve varlıklar oldukça fazlaydı. Öyle ki; babası öldükten sonra ona sadece hanedan mensuplarına verilen "T'ai-shang" (Emekli İmparator) unvanını bile vermişti. Yönetimde

---

⁵²⁴ WS 103, s. 2298-2203; Woo, a.g.e., s. 68-75.

ise gerçekten liyakât sahibi olanlar ile dalkavukluk yapanları ayırt etme öngörüsüne de sahip değildi. Dolayısıyla onun döneminde bürokratik makamlar hiçbir ideolojisi olmayan, sadece kendi çıkarlarını gözeten insanlarla doldu⁵²⁵.

520 yılına gelindiğinde Hsiao Ming-ti artık 10 yaşına geldiği için İmparatoriçe'nin naipliğinin bitmesine az bir zaman kalmasına rağmen kayınbiraderi Yüen Ch'a 元義 harem ağası Liu T'eng 劉騰 ile bir komplo kurarak İmparatoriçe'yi yönetimden aldı ve küçük yaştaki İmparator'un kontrolünü kendi eline geçirdi. Yüen Ch'a sadece rütbe ve maddi varlığa önem veren aristokratik bir Tabgaç olarak, yönetimi ele aldıktan sonra devlet içinde yaşanan sıkıntılara hiçbir şekilde çözüm bulmaya çalışmadı. Bir süredir ciddi problemler yaşanan kuzey garnizonlarındaki sıkıntıları çözmek yerine aksine kendisi için tehlikeli gördüğü kimseleri göndererek orayı bir sürgün yeri gibi kullanmaya başladı. Neticede onun ne kuzeydeki ekonomik, ne de Lo-yang'taki bürokratik sorunlarla pek ilgilenmediği anlaşılmış oldu. Üstelik Ch'a'nın en yetenekli devlet adamlarından bir tanesi olan Yüen İ'yi 元懌 öldürtmesi sonucu ona karşı memnuniyetsizlik arttı⁵²⁶. Bunun üzerine Hsi K'ang-sheng 康生 ve Yüen Yung 元雍 gibi devlet adamları harekete geçti. Esasında bu kimseler bir süre önce İmparatoriçe'yi yönetimden uzaklaştırmak için Yüen Ch'a'yı desteklemişlerdi. Ne var ki şimdi İmparator'u kontrol altında tutan Ch'a'nın kötü politikalarından kurtulmak için tek çare Ana İmparatoriçe'yi yeniden yönetime getirmektir. Ana İmparatoriçe yeniden göreve geldikten sonra Yüen Ch'a'yı yönetimden uzaklaştırdı.

Juan-juanlar 523 yılında yüz bin kişilik bir orduyla Altı Garnizon'a saldırdı. İki bin aile ve yüzbinlerce hayvanı yağmalayıp, geçtikleri yerleri harap ederek kuzeye geri döndüler. Bu olay sosyal ve ekonomik açıdan zaten zor durumda olan bölgeyi derinden sarstı. Hal böyleyken hükümetin buraya destek göndermeyi reddetmesi üzerine 524 yılında büyük bir isyan patlak verdi ve tüm kuzey sınırı boyunca yayıldı. Bölgede yaşayan insanlar tahıl üretimi açısından zengin olan Güney Shan-hsi ile Güneydoğu Kansu'ya doğru gitmeye başladılar. Neticede kuzeyde yaşanan ekonomik sıkıntılar bu bölgelere kaydı ve hatta Ho-pei bölgesi de söz konusu sıkıntılardan etkilenmeye başladı. Ne var ki

---

⁵²⁵ Holmgren, a.g.m., s. 130

⁵²⁶ Yüen İ'nin ölümünün ardından Lo-yang'daki birçok Tabgaç yüzlerini çizerek kanatmıştır. Eski bir göçebe matem geleneği olan bu hareketi sergilemeleri başkentteki Tabgaçların da hâlâ göçebe geleneklerine bağlı olduklarını göstermektedir. Holmgren, a.g.m., s. 157-158.

bu esnada yaşanan bu krizden kurtulmak için doğru politika üretecek yetenekli devlet adamları yoktu. Ana İmparatoriçe'nin baştan beri süregelen atama konusundaki başarısızlığı bu dönemde de kendisini gösterdi ve Ts'ui Liang, Chang Yen ve Hsü Ko gibi yeteneksiz Çinli devlet adamları politikada öne çıktı. Bu kimselerin kuzey politikası zaten üst seviyede olan etnik çatışmaları alevlendirdi ve Lo-yang'daki huzursuzluk arttı.

Kuzey bölgesindeki isyan ve diğer bölgelere yayılan sıkıntılar tüm hızıyla devam ederken, artık 18 yaşına gelmiş olan ve sürekli sürtüşme yaşadığı annesi İmparatoriçe Hu ve onun Çinli danışmanlarından kurtulmak isteyen Hsiao Ming-ti Shan-hsi'de bulunan Hun lideri Er-chu Jung'dan 爾朱榮 yardım istedi. Bu haberin yayılmasının ardından birdenbire İmparator öldü⁵²⁷. Her ne kadar elde bir kanıt olmasa da, İmparator'un ölümü Ana İmparatoriçe ve onun Çinli danışmanları ile ilişkilendirilmektedir.⁵²⁸.

Hsiao Ming-ti ölünce yerine geçecek bir erkek veliaht mevcut olmadığı için Tabgaç tahtı boş kaldı. Bunun üzerine zaten isyan hâlinde olan Hsien-pi ve Hun kökenli askerler saray önünde toplanmaya başladı. Durumun iyiye gitmediğini anlayan Ana İmparatoriçe Çinli danışmanlarının son derece mantıksız önerisi ile hareket edip, ölen imparator'un yeni doğmuş olan kızını erkekmiş gibi duyurarak onu yeni veliaht ilan etti⁵²⁹. Ancak Er-chu Jung hemen bu duruma müdahale etti. Tabgaç prensleri arasından Hsien Wen-ti'nin o esnada 21 yaşında olan torunu Yüen Tzu-yu'u 元子攸 metal dökme geleneğini uygulayarak seçti. Onu Sarı Irmak'ın güneyinde yapılan törenle başa geçirerek 15 Mayıs 528 yılında imparator ilan etti. Ertesi gün sarayın kapıları açılınca Er-chu Jung ve ordusu saraya girerek İmparatoriçe Hu ve yandaşları ile devlet görevlilerin içinde bulunduğu 2000 kişiyi katlettiler⁵³⁰.

3.3.3. İmparator Hsiao-chuang/Hsiao Chuang-ti 孝庄帝 (Yüen Tze-you 元子攸) Dönemi (528-530)

Er-chu Jung'un desteği ile tahta çıkan Hsiao Chuang-ti onun kızı ile evlenerek devlet üzerindeki kontrolünü bir nevi resmileştirmiş oldu. İsyanların büyük kısmı

⁵²⁷ Hsiao Ming-ti Ting Kurganı'na 定陵 gömülmüş olup, öldükten sonraki ismi Ssu-tsung 肅宗 dur. Baykuzu, a.g.m., s. 431.

⁵²⁸ Holmgren, a.g.m., s. 153.

⁵²⁹ WS 13, s. 340-341, Golovachev, a.g.m., s. 36-37; Holmgren, a.g.m., s. 153.

⁵³⁰ Holmgren, a.g.m., s. 157.

bastırıldı ve merkezî yönetim yeniden güçlendi. Ancak İmparator, Er-chu Jung'un taht üzerindeki kontrolünden ve ailesinin devlet içerisinde kuvvetlenmesinden oldukça rahatsızdı. İmparator'un emriyle sarayda pusuya düşürülen Er-chu Jung 530 yılında öldürüldü. Bunun üzerine Er-chu Jung'un ailesi harekete geçti ve yeğeni Chao, İmparator'u boğarak öldürdü⁵³¹. Ching Kurganı'na gömülen Hsiao Chuang-ti'nin öldükten sonraki ismi Ching-tzung 敬宗 dur.

Bundan sonra tahta beş yıl içerisinde birbiri ardına Chang Kuang-Wang 長廣王 (Yüen Yeh 元暉-530-531), Chieh Min-ti 節閔帝 (Yüen K'ung 元恭 531-532), An Ting-Wang 安定王 (Yüen Lang 元朗 532) ve Hsiao Wu-ti 孝武帝 (Yüen Hsü 元脩 532-534) geçti. Bu esnada iktidar için asıl mücadele edenler ise Kao ailesi ile Er-chu ailesi idi⁵³².

3.3.4. İmparator Hsiao-wu/Hsiao Wu-ti 孝武帝 (Yüen Hsiu 元脩) Dönemi (532-534)

Er-chu Jung'un komutanlarından bir tanesi olan Kao Huan⁵³³ 高歡 (496-547) tâbi olduğu Er-chu ailesine ihanet ederek Altı Garnizon'u ve Shan-tung ile Ho-pe'i'deki diğer kuvvetleri onlara karşı birleştirmeyi başardı. İsteği kolaylıkla kontrol altında tutabileceği birini imparator yapmaktı. Bu esnada Hsiao Wen-ti'nin torunu Yüen Hsü Lo-yang'ın batısında sığınıyordu. Kao Huan onu binbir zorlukla şehrin doğusuna getirerek 532 yılında tahta çıkardı⁵³⁴.

Hsiao Wu-ti birçok Tabgaç imparatorundan farklı olarak doğuda tahta çıkmıştır. Esasında o anki şartlar yüzünden gerçekleşen bu durumun siyasi ve kültürel pek bir anlamı yoktur. Burada asıl önemli olan İmparator'un tahta geçmesi esnasında yapılan törendir. Hsiao Wu-ti'nin tahta çıkma töreninde eski bir göçebe geleneği olan “hanedandan yedi kişinin (王公贵人) siyah keçe üzerinde hükümdarı taşımaları töreni” yeniden hayata

⁵³¹ WS 9, s. 235; WS 74, s. 1648.

⁵³² Baykuzu, a.g.m., s. 431.

⁵³³ Kao Huan önceleri Altı Garnizon'daki sıradan askerlerden bir tanesiydi. Eşinin ailesinden kalan atların sayesinde önce komutan yardımcılığına, sonra da garnizon ile Lo-yang arasındaki yazışmaları nakleden haberci mevkiine getirildi. C. Holcombe makalesinde, tarih kayıtlarında onun kültürel açıdan üç nesildir Hsien-pileşmiş olan kuzeydoğudaki büyük bir Çinli aileye mensup olduğunun yazıldığını belirterek, bu konudaki şüpheli yaklaşımları da eklemiştir. Zira Kao Huan'ın kendisi kültürel açıdan fazlasıyla Hsien-pi özellikleri taşımaktadır. Örneğin Çince bilmesine rağmen emirleri Hsien-pi dilinde veriyordu. Holcombe, a.g.m., s. 29.

⁵³⁴ WS 11, s. 278, 281; Holcombe, a.g.m., s. 29; Luo, a.g.e., s. 9.

geçirilmiştir⁵³⁵. Hatta Kao Huan'ın kendisi de bu yedi kişinin arasında yer alarak, belki de Tabgaç hanedanına mensup olduğu iddiasında bulunmak istemiştir⁵³⁶. Esasında İmparator'u bu eski gelenekle tahta çıkaran Kao Huan bir anlamda Hsiao Wen-ti'nin yaptığı reformlara karşı çıkmaktadır. Diğer taraftan bu reformlara itaat ettiği de görülmektedir. Kao Huan'ın birbiri ile çelişen tavırlar içerisinde olması, kendine henüz sağlam ve istikrarlı bir güç tabanı oluşturamaması nedeniyle hem Çinlileri hem de geleneksel hayatına devam eden Tabgaçları memnun etmek zorunda olması ile açıklanabilir⁵³⁷.

Kao Huan, Hsiao Wu-ti tahta çıktıktan kısa bir süre sonra bugünkü T'ai-yüan yakınlarında Altı Garnizon'dan kalan orduların bulunduğu yerde kendi karargâhını kurdu. Bundan bir süre sonra Kao Huan ile sürtüşmeye başlayan Hsiao Wu-ti, Ch'ang-an'a, Vali Yü-wen Tai'in 余文泰 yanına kaçtı. Bunun üzerine Kao Huan yeni bir kukla imparator olarak Hsiao Ching-ti'yi 孝靜帝 tahta çıkararak, 534 yılında başkenti Yeh şehrine taşıdı ve Doğu Wei Devleti'ni kurduğunu ilan etti. Yü-wen Tai ise kendisine sığınan Hsiao Wu-ti'yi imparator ilan ederek Batı Wei Devleti'ni kurdu. Bu şekilde Kuzey Wei Hanedanlığı doğu ve batı olmak üzere ikiye ayrılmış oldu⁵³⁸.

---

⁵³⁵ Luo Hsin her ne kadar kaynaklarda yeterince delil olmasa da birçok Tabgaç imparatorunun bu ritüel ile tahta çıktığını belirterek, bu tür törenlerin resmi kayıtlarda hep filtrelenmiş, gizlenmiş ya da değiştirilmiş olduğunu dile getirmektedir. Yazar "İmparatoru tahta çıkma töreninde siyah keçe üzerinde taşıma" geleneğinin, Orta Asya'nın en eski ve güçlü geleneklerinden biri olduğunu düşünmektedir. Ona göre kanıtlar Tabgaçlar dışında Göktürk ve Moğolların da bu geleneğe derinden bağlı olduklarını göstermektedir. Örneğin; Cengiz Han yedi kişi tarafından siyah keçe üzerinde kaldırılarak tahta çıkarılmıştır. Burada keçeyi kaldıran kişi sayısı, keçenin rengi gibi ritüel ile ilgili detaylar Hsiao Wu-ti'nin tahta çıkma töreninki ile tamamen aynıdır. Luo, a.g.e., s. 29, 42, 50.

⁵³⁶ Tabgaçlarda tahta çıkma, yıllık ritüel veya cenaze esnasında yapılan törenlere herkes katılamazdı. Bu tür törenlere katılabilmek için imparatorluğun on boyundan birine mensup olmak gerekirdi. Örneğin; Wei-shu'da Tao Wu-ti döneminde yapılan yıllık ritüele katılan on boya mensup kişiler şöyle tanımlanmaktadır; "İmparatorun üç tane ağabeyi, dört tane kardeşi, bir tane amcası ve bir tane uzak akrabasının çocuğu ya da torunu, imparatorla on kuşak akraba olan ve yüzyıl içinde birbiriyle evlenmeyen kişiler T'o-pa Kuei'in boyunun çekirdeğini oluşturur". WS 113, s. 3006; Ancak Hsiao Wu-ti'nin tahta çıkma töreninde keçeyi kaldıran yedi kişi arasında Kao Huan'ın da bulunması, "İmparatorun on boyundan olmayanlar törene katılamaz" şeklindeki eski geleneği bozmuş durumdadır. Luo, a.g.e, s. 12-15.

⁵³⁷ Holcombe, a.g.m., s. 29; Luo, a.g.e., s. 10.

⁵³⁸ 550 yılında Kao Huan'ın soyundan gelenler Doğu Wei Hanedanlığı'nı Kuzey Ch'i Hanedanlığı'na dönüştürürken, Yü-wen Tai'in torunları da Batı Wei Hanedanlığı'nı Kuzey Chou Hanedanlığı'na çevirmişlerdir. Holmgren, "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", s. 273; Holcombe, a.g.m., s. 30; Woo, a.g.k., s. 76.

SONUÇ

Tabgaçların erken dönem ve Tai Devleti tarihlerine bakıldığında genellikle Çinliler ile yakın ilişki içerisinde oldukları görülmektedir. Üç Devlet'ten bir tanesi olan Weiler zamanında Çin sarayına giden T'o-pa Li-wei'in oğlu Sha-mo-han'ın her ne kadar Wei-shu'da açıkça belirtilmemişse de rehin olarak gönderilmiş olma ihtimali yüksektir. Eğer böyleyse bu durum Wei Devleti ile Tabgaçlar arasında bir akit olduğunun göstergesidir. Tabgaçlar bu dönemde Hun ve diğer yabancı kavimlere karşı Çinliler ile yakın ilişki kurmayı tercih etmişlerdir. Ancak Çinliler Tabgaçların politik durumlarını yakından takip ederek, onların kendilerine tehlike yaratacak kadar güçlenmesine müsaade etmiyorlardı. Nitekim T'o-pa Li-wei'in kuzeydeki boyları kendi idaresi altında toplamayı başarmasının ardından, Çinliler bir süre önce hediyelerle memleketine uğurladıkları Sha-mo-han'ı tutuklayıp, sonra da Tabgaçlar tarafından hâkimiyet altına alınan boylar üzerine sefer düzenleyerek, onları dağıttılar. Çinliler yabancı kavimler ile diplomasi yoluyla belirli bir düzende devam ettirdikleri ilişkileri karşı taraf güçlenmeye başladığı zaman değiştirerek, onların politik dengesini bozmaya çalışıyorlardı. Bu örnekte de Çinlilerin yabancılara karşı her zaman uyguladığı stratejilerin bir benzeri görülmektedir. Yine de bu dönemde Tabgaçların diğer yabancı kavimlere nazaran Çinliler ile daha dostane ilişkiler kurduğu göze çarpmaktadır. Chin Hanedanlığı'nın içine düştüğü kargaşa döneminde Tabgaçların Çin hükümetine sadık generaller ile birlikte çalışmalarını bunun en önemli göstergelerinden biridir.

T'o-pa Kuei'in 386 yılında devleti yeniden toparlamasıyla Tabgaçların Kuzey Wei Hanedanlığı tarihi başlamaktadır. Çin'in resmi hanedanlıklarından birisi sayılan bu devlet ile Tabgaç tarihinde de yeni bir sayfa açılır. Zira ilk imparator Tao Wu-ti döneminden itibaren göçebe devlet özellikleri azaltılarak, bir takım Çin gelenekleri devlet içerisinde uygulanmaya başladı. İmparator ilk adımı boy beylerinin tüm itirazlarına rağmen devletin

ismini “Wei” olarak değiştirerek attı. Esasında devletin ismi “Tai” da Tabgaçlara Chin imparatoru tarafından hediye edilen bölgenin Çince ismi idi. Her ne kadar devlet isminde kendi dillerinden Çince’ye geçiş gibi bir durum yaşanmasa da, “Wei”, Savaşan Devletler Dönemi’nde kurulan Çinli bir devletin ismi olduğu için Tabgaçların söz konusu bu ilk dönemden itibaren Çin topraklarında siyasi meşruiyet elde etmeye çalıştıkları sonucuna varılabilir.

Yen Devleti’nin fethinden sonra Tao Wu-ti’nin otoritesi artınca, boy sistemine dayalı göçebe nitelikli bir devletten, merkezî yönetime dayalı bürokratik bir devlete dönüşmek için önemli siyasi reformlara başladı. İmparator ilk olarak merkezî otorite açısından tehlikeli bulduğu boy sistemini kaldırdı. Yapılan değişiklik ile boyların idaresi kendi boy beylerinden alınıp, merkeze bağlandılar. Bu şekilde boy beyleri sıradan kişiler hâline dönüştürüldü. Boy mensupları ise oturdukları yerde kayıt altına alınarak boy beyine bağlı göçebe statüsünden çıkarılıp, imparatora bağlı halka dönüştürüldü. Boy sisteminin dağıtılması devletin göçebe karakterinden çıkarak, Çin tipi bir devlete geçiş yolunda yapılan çok büyük bir değişiklikdir. Yedinci imparator Hsiao Wen-ti zamanında da boyların göç etmesi kesin olarak yasaklanınca devletin tamamen Çin karakterine bürünmesine engel olunamadı.

Tao Wu-ti döneminde göçebe geleneklerinden birisi olan tahtın baba, amca, kardeşler arasında devredilmesi kaldırılarak, tahtın sadece babadan en büyük oğluna geçtiği Çin tipi veraset sistemi benimsendi. Yine bu dönemde ilk kez Çin tipinde imparatoriçelik müessesesi oluşturuldu. İlk örnekten itibaren imparatoriçelerin seçiminde onun veliahtın annesi olmaması ve mümkün mertebe devlet bünyesine yeni dâhil edilmiş, fazla güçlü olmayan bir boya mensup olması gibi özelliklere dikkat edildi. Söz konusu dönemden başlayarak imparatoriçe, ana imparatoriçe, sütanne gibi unvanlara sahip kadınların giderek artan bir ivme ile siyasi arenada etkili oldukları görölmektedir. Yine ilk kez Tao Wu-ti döneminde bir Çin geleneği olan “Veliahtın annesinin intihar etmesi” yöntemi uygulanmaya başladı. Her ne kadar bu uygulamanın amacı geleceğin imparatorunu annesinin olası politik etkisinden kurtarmak olsa da, Kuzey Wei tarihine bakıldığında yine de bu sonuçtan kaçınamadıkları dikkati çekmektedir. Zira veliaht ilan edildiğinde annesi intihar ediyor fakat bu sefer de veliahtı büyütmeyle görevlendirilen sütannenin ya da imparatoriçenin kontrolü altına girmesine engel olunamıyordu. Hatta

imparator öldüğünde eğer veliaht hâlâ küçük ise, o büyüene kadar imparatoriçenin saltanat naibi ilan edildiği bir başka Çin geleneği uygulanmaya başladı ki; bu uygulama söz konusu kadınların taht üzerindeki otoritesinin artmasına neden oldu. Sütanne İmparatoriçe Ch'ang Hanım, Ana İmparatoriçe Feng Hanım, Ana İmparatoriçe Hu Hanım gibi isimler bu tip uygulamaların kendilerine verdiği yetkileri çok iyi kullanarak, Kuzey Wei siyasetini yönlendiren en önemli kadınlardır. Bu noktada söz konusu bu hanımların hepsinin, kadının güçlü ve bağımsız olduğu göçebe kültüründen etkilendiğini vurgulamak gerekir. Nitekim Ch'ang ve Feng Hanımlar yabancı kavimlerden bir tanesi olan Mu-junglar'ın Yen Devleti'nden gelmişlerdi. Hu Hanım ise Çinli bir aileye mensup olmasına rağmen, yabancı kültürün son derece etkili olduğu Kansu bölgesinde yetişmişti.

Tao Wu-ti döneminde yükselişe geçen Budizm esasında Han Hanedanlığı'nın sonlarında misyonerler, seyyahlar ve tüccarlar vasıtasıyla Çin topraklarına girmiş, fakat ticaret yolları dışındaki yerlerde çok fazla yayılma imkânı bulamamıştı. Hanedanlığın yıkılışından sonra ortaya çıkan kaos ortamında halk kendilerine çekilen sıkıntıların telafi edildiği bir “Öteki dünya” sunan Budizm'e meyletmeye başladı. Ancak bu din öteki dünyadan ziyade, bu dünya işleri ile ilgilenen Çinli seçkin sınıf tarafından asla rağbet görmüyordu. Söz konusu bu seçkin sınıf arasında bir dinden ziyade bir ahlak sistemi olan Konfüçyanizm benimseniyordu. Konfüçyanizm “Babaya bağlılık” ve “Göğün oğlu” olan “İmparatora mutlak bağlılık” olmak üzere iki temel ilke üzerine kurulmuştu. Göçebe kökenli kavimlere bakıldığında da hükümdarın “Gök tanrıdan kut alması” anlayışının benimsendiği görülmektedir. Ancak hükümdarın milletine karşı bir takım görevleri yerine getirme mecburiyeti ve getirmediğinde tahttan indirilmesi gibi uygulamalar göçebe karakterli devletlerde daha demokratik bir anlayışın hâkim olduğunun göstergesidir. Yine erkeğin çok yüceltildiği ve ideal kadının tamamen baba, koca ya da erkek evlada adanmış olma mecburiyeti de kadının daha bağımsız olduğu göçebe karakterine uygun değildir. Bu nitelikleri ile oldukça Çinli bir sistem olan Konfüçyanizm Çinliler için bir dinin yerini tutuyor ve başka bir dine ihtiyaç duymuyorlardı. Ancak yine aynı nitelikleri ile yabancı kavimlerin karakterine uzak olan bu sistem karşısında Budizm, Çin topraklarına yerleştikten sonra bilhassa Şamanizm'e benzeyen bazı yönleri ile göçebe kökenlilere cazip gelmeye başladı. Zira yabancı hükümdarlar eğer Konfüçyanizm'i benimserlerse askerî üstünlüklerini yitireceklerinin farkında idiler. Fakat hükmetmeye başladıkları yabancı

topraklarda farklı etnik kimlikleri bir çatı altında toplayacak birleştirici unsura ihtiyaçları vardı. Bu nedenle Konfüçyanizm'e karşı, kendileri gibi yabancı kökenli olan ve Çinli halk arasında hali hazırda kendisine taraftar bulan Budizm'i desteklemeye başladılar. Nitekim bu din büyük ölçüde yabancı kavimler sayesinde Çin'de tutunma ve yayılma imkânı bulmuştur. Budizm'e bilhassa Geç Hun Devletleri tarafından oldukça katkı yapılmış ve bu katkı Kuzey Wei Hanedanlığı zamanında zirveye çıkmıştır. Sonuç itibariyle genellikle düşünülenin aksine Budizm Çin'e ait bir din olmayıp, bizzat yabancı kavimler tarafından desteklendiği için Çin'de yayılma fırsatı bulan bir dindir.

Tao Wu-ti döneminden itibaren Tabgaçlar tarafından desteklenen bu din, üçüncü imparator T'ai Wu-ti tarafından yasaklandıysa da, Wen Ch'eng-ti döneminde yeniden yükselişe geçti. Wen Ch'eng-ti döneminde inşa edilmeye başlayan Yün-kang ve Hsiao Wen-ti döneminde inşa edilmeye başlayan Lung-men Mağara Tapınakları Tabgaçların geleneksel mağara kültü ile ilişkili durmaktadır. Konfüçyanizm'in devlet tarafından rağbet görmesi ise Hsiao Wen-ti dönemine rastlamaktadır. Hatta o zamana kadar hiçbir Çin hanedanlığında görülmediği halde, Konfüçyüs için bir tapınak yapıldı. Bu durum devletin bu sistemi oldukça önemsemeye başladığının göstergesi olsa da, Hsiao Ming-ti döneminde Ana İmparatoriçe Hu tarafından Budizm yeniden devlet dini ilan edildi.

Tabgaçlar Tao Wu-ti döneminden itibaren başarılı askerî seferler düzenleyerek önce Kuzey Çin'i, sonra tüm Merkezî Çin'i ele geçirmeyi başardılar. Ch'ang-an ve Lo-yang'ın fethi ile Çin başkentleri onların eline geçti. En son Kuzey Liang Hun Devleti'nin topraklarını ele geçirdikten sonra 135 yıl süren On Altı Devlet dönemine son vererek, Merkezî ve Kuzey Çin topraklarını yeniden tek bir devlet otoritesi altında birleştirmeyi başardılar. Bundan sonra Tabgaçların fetih seferlerine ara verilerek, devleti idarî yönden yapılandırma çalışmalarına ağırlık verildi. Daha ilk imparator Tao Wu-ti döneminden başlayan Çin tipi gelenek ve uygulamaların kabulü Hsiao Wen-ti zamanında doruk noktasına çıktı. Öyle ki imparator başkent P'ing-ch'eng'ı çok göçebe karakterli bulduğu için, hükümet merkezini Lo-yang'a taşıdı. Burası kadim Çin başkentlerinden birisi olarak imparatorun hayalindeki Çin tipi devlete oldukça uygundu. Her ne kadar bir "Çin imparatoru" olma arzusu Hsiao Wen-ti'de oldukça belirgin olsa da, ondan önceki imparatorların uygulamaları, onların da bu arzuyu taşıdıklarına işaret sayılabilir. Hatta sadece Tabgaç imparatorlarında değil, bu dönemde kurulan diğer yabancı devlet

hükümdarlarında da bu idealin bulunması mümkün gözükmemektedir. Zira eskiden sadece sefer ya da ticaret için geldikleri Çin topraklarına artık hükmediyorlardı. Ancak bu topraklarda uzun ömürlü bir devlet kurmak askerî başarının ardından, siyasi meşruiyet sağlamayı da gerektiriyordu. Askerî karakteri oldukça kuvvetli olan yabancı kavimler başarılı fetihlerin ardından, fethedilen toprakları idare sorunu ile karşı karşıya geliyorlardı. Çünkü fatihler ile fethedilenlerin yaşam tarzları birbirinin zıttıydı. Bozkır geleneği ve idarî sistemi ile yerleşik kalabalık nüfus yönetilemiyordu. Bu nedenle On Altı Devlet döneminin yabancı devletleri her ne kadar askerî anlamda başarılı olsalar da, fethettikleri topraklarda iyi bir idarî sistem kuramadıkları için kısa ömürlü olmuşlardı. Bu soruna Mu-jungların Yen Devleti göçebeleri ve yerleşikleri farklı uygulamalar ile yönetmeyi öngören “İkili sistemi” geliştirerek çözüm buldu. Tabgaçlar da bu ikili sistemi Yen Devleti’nden miras alarak uygulamaya başladı. Göçebeler ve yerleşiklerin kendilerine uygun sistemler ile yönetildiği ikili sisteme Hsiao Wen-ti döneminde son verildi. Göçebeler yerleşik nüfusa uygun idarî sisteme uymaya zorlandı. Kendilerine uygun olmayan düzenlemeler nedeniyle hayat şartları hem ekonomik hem de kültürel manada oldukça olumsuz etkilenen göçebeler, devletin payandası oldukları halde dışlanarak, devlete yabancılaştılar.

Devletin ilk dönemlerinde tüm askerî ve üst düzey idarî mevkiler Tabgaçların elinde bulunuyordu. Ancak ekonomisi tarıma dayalı, kalabalık Çinli nüfusu Çin seçkin sınıfının yardımını almadan yönetmek çok zordu. Bu nedenle idarî mevkilerdeki Çinli sayısı giderek arttı ve bu durum Tabgaç topraklarında Çin kültürünün yerleşmesini kolaylaştırdı. Ancak yine de devletin son zamanlarına kadar Tabgaçların ellerinde bulundurduğu idarî mevkilerin oranı Çinlilere nazaran üstün olmayı korumuştur. Hatta idarî mevkilerdeki Çinli sayısının en çok arttığı Hsiao Wen-ti döneminde bile yine de sayıları yabancılara ulaşamadı. Bu husustaki esas radikal değişim askerî anlamda oldu. Zira devletin son dönemlerine bakıldığında askerî açıdan üst düzey mevkilerin Çinli komutanların elinde olduğu görülmektedir. Bu durum üst düzey askerî mevkileri ve ordunun idaresini hiçbir zaman Çinlilere teslim etmeyen Tabgaç anlayışının büyük ölçüde değiştiğinin göstergesidir.

Erken dönemden itibaren Çinliler ile genellikle yakın ilişki içerisinde olan Tabgaçların Kuzey Wei Hanedanlığı tarihine bakıldığında ilk imparatorundan itibaren Çin tipi devlet olma yolunda önemli adımların atıldığı görülmektedir. Bu amaca yönelik

değişikliklerin artık “Reform” şeklinde yapıldığı Hsiao Wen-ti döneminde hanedanın “T’o-pa” soy ismi Çince “Yüen” soy ismi ile değiştirildikten sonra imparator hayalindeki Çin Devleti’nin tüm gereklerini yerine getirmiş oluyordu. Ancak Tabgaç imparatorlarının bu arzuda olması tüm hanedanın aynı fikirde olduğu manasına gelmiyordu. Çinlileşme adına büyük reformlar yapan Hsiao Wen-ti’nin en büyük muhalifi veliaht prens olan oğlu idi. Prens bu muhalefetine elbette ki yalnız değildi. Onunla aynı fikirde olan birçok bey bulunmaktaydı. Muhalefeti veliaht prensin idamı ile sonuçlandı ve bunun ardından Çinlileşmenin karşısında olan beyler giderek devlete yabancılaştılar.

Devletin ilk dönemlerinde başkent P’ing-ch’eng’in kuzey hattı olan ve sınırı Juan-juanlara karşı koruyan Altı Garnizon’un büyük önemi vardı. Ancak hem fetih politikasının durması hem de Çinlileşme hareketinin bir parçası olarak başkent Lo-yang’a taşınmasının ardından garnizonların önemi giderek azaldı. Burada geleneksel hayatlarına devam eden askerler saygınlıklarını yitirdiler, eskiden üst düzeyde bulunan sosyal statüleri alt seviyeye indi. Garnizonların en büyük gelir kaynağı olan yağma ve savaş ganimetlerinin oldukça düşmesi, tarım ağırlıklı bir politika izlenmesi, otlakların devlet elinde tekelleşmesi, göç etmenin yasaklanması, yaşanan felaketler ve gelirlerin büyük ölçüde yeni başkent Lo-yang’a aktarılması bölge halkının giderek fakirleşmesine neden oldu. Üstelik bölgede hâkim olan eşitsizlik, yolsuzluk gibi olumsuzluklar sınıflar arasında farklılıkların artmasına ve çatışmaların başlamasına yol açtı. Devletin burayı denetlemek için bakanlar gönderme, şehir ve kale inşa etme gibi tedbirleri, bölgeye yeterli malzeme aktarılmadığı ve aktarılanların da imtiyazlı sınıfa eline geçtiği için yaşanan sıkıntılara çözüm getirmediği gibi bölge halkının hükümete daha da yabancılaşmasına ve neticede isyanların çıkmasına neden oldu. Her ne kadar isyanlar bastırıldıysa da gruplar arasındaki uçurum bir daha kapanmamak üzere açıldı ve bu sürtüşme devletin sonunu hazırlayan çözümlere neden oldu.

Kuzey Wei Hanedanlığı tarihinde üzerinde sıklıkla durulan husus onların devleti Çinlileştirme yolunda gerçekleştirdikleri faaliyetleridir. Ancak her ne kadar Çinlileşme kadar belirgin olmasa da, bilhassa devletin kuzey bölgesinde göçebe kültürünün etkisiyle onlar gibi yaşamaya başlayan Çinli aileler de bulunmaktaydı. Devletin son yıllarında siyasete yön veren Kao Huan bu durumun en önemli örneklerindedir. Son imparator Hsiao Wu-ti onun tarafından, hem de eski bir göçebe geleneği olan hanedandan yedi

kişinin taşıdığı siyah keçe üzerinde tahta çıkarıldı. Yaşanan bu olay yoğun Çinleşme propagandasının altında yine de göçebe geleneklerinin unutulmadığı, Çinleşmeyi reddeden göçebeler ve hatta göçebeleşen Çinliler tarafından muhafaza edildiğinin en önemli kanıtıdır.

Batı Chin Hanedanlığı'nın IV. yüzyılın başında dağılması ile VII. yüzyılda T'ang Hanedanlığı'nın kurulması arasındaki dönemde Tabgaçlar On Altı Devlet dönemine son vererek, Kuzey ve Merkezî Çin'i kendi hâkimiyetleri altında yeniden birleştirdiler. Söz konusu bölgede istikrarlı bir rejim kurarak, burayı birden fazla nesil yönetebilen tek devlet oldular. Kadim Çin başkentleri Ch'ang-an ve Lo-yang'ı fethederek, hükümet merkezlerini Lo-yang'a taşıdılar. Çin sistem ve geleneklerine göre değiştirdikleri devletleri Çinli tarihçiler tarafından diğer yabancı devletlerden farklı olarak meşru Çin hanedanlıklarından birisi sayılmaktadır. Ayrıca yine yabancı bir din olan Budizm'in Çin toplumuna yerleşmesini sağladılar ve idarî sistemde yenilikler getirdiler. Tüm bu Çinleşme özelliğinin yanında yine de bazı kesimler tarafından muhafaza edilen göçebe kültürü Çin topraklarında yaşamaya devam etti. Hem söz konusu bu göçebe kültürü hem de dini ve idarî alanda getirdikleri yenilikleri kendilerinden sonra kurulan hanedanlıklara aktarmayı başardılar. Dolayısıyla Chin Hanedanlığı ile T'ang Hanedanlığı arasındaki dönemde hem İslamiyetten Önceki Türk Tarihi ve Eski Çin Tarihi açısından önemli bir köprü vazifesi gördüler.

EK- 1 ERKEN DÖNEM TABGAÇ HÜKÜMDARLARI

T'o-pa Li-wei 拓跋力微 (İmparator Shih-tsu 始祖帝)	220-277
T'o-pa Hsi-lu 拓跋悉鹿 (İmparator Chang 章帝)	277-286
T'o-pa Cho 拓跋綽 (İmparator P'ing 平帝)	286-293
T'o-pa Fu 拓跋弗 (İmparator Ssu 思帝)	294-307
T'o-pa Lu-kuan 拓跋祿官 (İmparator Chao 昭帝)	294-307
T'o-pa Í-i 拓跋猗鬯 (İmparator Huan 桓帝)	295-305

EK- 2 TAİ DEVLETİ HÜKÜMDARLARI

T'o-pa İ-lu 拓跋猗盧 (İmparator Mu 穆帝)	295-316
T'o-pa P'u-ken 拓跋普根	305-307/316-317
T'o-pa Yü-lü 拓跋鬱律 (İmparator P'ing-wen 平文帝)	317-321
T'o-pa Ho-ju 拓跋賀儁 (İmparator Huai 惠帝)	321-325
T'o-pa Ko-na 拓跋紇那 (İmparator Yang 煬帝)	325-329/335-337
T'o-pa İ-huai 拓跋翳槐 (İmparator Lieh 烈帝)	329-335/337-338
T'o-pa Shih-i-chien 拓跋什翼健 (İmparator Chao-ch'eng 昭成帝)	338-377

EK- 3 KUZHEY WEİ HANEDANLIĞI İMPARATORLARI

İmparator Tao-wu /Tao Wu-ti 道武帝 (T'o-pa Kuei 拓跋珪)	386-409
İmparator Ming-yüan/Ming Yüen-ti 明元帝 (T'o-pa Ssu 拓跋嗣)	409-423
İmparator T'ai-wu/T'ai Wu-ti 太武帝 (T'o-pa Tao 拓跋燾)	423-453
İmparator Wen-ch'eng/Wen Ch'eng-ti 文成帝 (T'o-pa Chün 拓跋濬)	453-465
İmparator Hsien-wen/Hsien Wen-ti 獻文帝 (T'o-pa Hung 拓跋弘)	465-471
İmparator Hsiao-wen/Hsiao Wen-ti 孝文帝 (T'o-pa Hung 拓跋宏)	471-499
İmparator Hsüen-wu/Hsüen Wu-ti 宣武帝 (Yüen Ko 元恪)	499-515
İmparator Hsiao-ming/Hsiao Ming-ti 孝明帝 (Yüen Hsü 元詡)	515-528
İmparator Hsiao-chuang/Hsiao Chuang-ti 孝庄帝 (Yüen Tze-you 元子攸)	528-530
İmparator Chang-kuang/Chang Kuang-Wang 長廣王 (Yüen Yeh 元暉)	530-531
İmparator Chieh-min/Chieh Min-ti 節閔帝 (Yüen K'ung 元恭)	531-532
İmparator An-ting/An Ting-wang 安定王 (Yüen Lang 元朗)	532
İmparator Hsiao-wu/Hsiao Wu-ti 孝武帝 (Yüen Hsiu 元脩)	532-534

魏書卷一

序紀第一

昔黃帝有子二十五人，或內列諸華，或外分荒服，昌意少子，受封北土，國有大鮮卑山，因以爲號。其後，世爲君長，統幽都之北，廣漠之野，畜牧遷徙，射獵爲業，淳樸爲俗，簡易爲化，不爲文字，刻木紀契而已，世事遠近，人相傳授，如史官之紀錄焉。黃帝以土德王，北俗謂土爲托，謂后爲跋，故以爲氏。其裔始均，入仕堯世，逐女魃於弱水之北，民賴其勤，帝舜嘉之，命爲田祖。爰歷三代，以及秦漢，獯鬻、獫狁、山戎、匈奴之屬，累代殘暴，作害中州，而始均之裔，不交南夏，是以載籍無聞焉。

積六十七世，至成皇帝諱毛立。〔一〕聰明武略，遠近所推，統國三十六，大姓九十九，威振北方，莫不率服。崩。

節皇帝諱貸立，崩。

莊皇帝諱觀立，崩。

序紀第一

明皇帝諱樓立，崩。

安皇帝諱越立，崩。

宣皇帝諱推寅立。南遷大澤，方千餘里，厥土昏冥沮洳。謀更南徙，未行而崩。

景皇帝諱利立，崩。

元皇帝諱俟立，崩。

和皇帝諱肆立，崩。

定皇帝諱機立，崩。

僖皇帝諱蓋立，崩。

威皇帝諱儉立，崩。

獻皇帝諱隣立。時有神人言於國曰：「此土荒遐，未足以建都邑，宜復徙居。」帝時年衰老，乃以位授子。

聖武皇帝諱詰汾。獻帝命南移，山谷高深，九難八阻，於是欲止。有神獸，其形似馬，其聲類牛，先行導引，歷年乃出。始居匈奴之故地。其遷徙策略，多出宣、獻二帝，故人並號曰「推寅」，蓋俗云「鑽研」之義。初，聖武帝嘗率數萬騎田於山澤，歛見輜帡自天而下。既至，見美婦人，侍衛甚盛。帝異而問之，對曰：「我，天女也，受命相偶。」遂同寢宿。旦，請

還，曰：「明年周時，復會此處。」言終而別，去如風雨。及期，帝至先所田處，果復相見。天女以所生男授帝曰：「此君之子也，善養視之。子孫相承，當世爲帝王。」語訖而去。子卽始祖也。故時人諺曰：「詰汾皇帝無婦家，力微皇帝無舅家。」帝崩。

始祖神元皇帝諱力微立。生而英叡。

元年，歲在庚子。先是，西部內侵，國民離散，依於沒鹿回部大人賓賓。始祖有雄傑之度，時人莫測。後與賓賓攻西部，軍敗，失馬步走，始祖使人以所乘駿馬給之。賓賓歸，令其部內求與馬之人，當加重賞，始祖隱而不言。久之，賓乃知，大驚，將分國之半，以奉始祖，始祖不受，乃進其愛女。賓猶思報恩，固問所欲。始祖請率所部北居長川，賓乃敬從。積十數歲，德化大洽，諸舊部民，咸來歸附。

二十九年，賓臨終，戒其二子使謹奉始祖。其子不從，乃陰謀爲逆。始祖召殺之，盡并其衆，諸部大人，悉皆歎服，控弦上馬二十餘萬。

三十九年，遷於定襄之盛樂。夏四月，祭天，諸部君長皆來助祭，唯白部大人觀望不至，於是徵而戮之，遠近肅然，莫不震懾。始祖乃告諸大人曰：「我歷觀前世匈奴、蹋頓之徒，苟貪財利，抄掠邊民，雖有所得，而其死傷不足相補，更招寇讎，百姓塗炭，非長計也。」

於是與魏和親。

四十二年，遣子文帝如魏，且觀風土。魏景元二年也。

文皇帝諱沙漠汗，以國太子留洛陽，爲魏賓之冠。聘問交市，往來不絕，魏人奉遺金帛繒絮，歲以萬計。始祖與隣國交接，篤信推誠，不爲倚伏以要一時之利，寬恕任真，而遐邇歸仰。魏晉禪代，和好仍密。始祖春秋已邁，帝以父老求歸，晉武帝具禮護送。

四十八年，帝至自晉。

五十六年，帝復如晉，其年冬，還國。晉遣帝錦、罽、繒、綵、綿、絹、諸物，咸出豐厚，車牛百乘。行達并州，晉征北將軍衛瓘，以帝爲人雄異，恐爲後患，乃密啓晉帝，請留不遣。晉帝難於失信，不許。瓘復請以金錦賂國之大人，令致間隙，使相危害。晉帝從之，遂留帝。於是國之執事及外部大人，皆受瓘貨。

五十八年，方遣帝。始祖聞帝歸，大悅，使諸部大人詣陰館迎之。酒酣，帝仰視飛鳥，謂諸大人曰：「我爲汝曹取之。」援彈飛丸，應弦而落。時國俗無彈，衆咸大驚，乃相謂曰：「太子風彩被服，同於南夏，兼奇術絕世，若繼國統，變易舊俗，吾等必不得志，不若在國諸子，習本淳樸。」咸以爲然。且離間素行，乃謀危害，並先馳還。始祖問曰：「我子既歷他國，進德何如？」皆對曰：「太子才藝非常，引空弓而落飛鳥，是似得晉人異法怪術，亂國害民之

兆，惟願察之。」自帝在晉之後，諸子愛寵日進，始祖年踰期頤，頗有所惑，聞諸大人之語，意乃有疑。因曰：「不可容者，便當除之。」於是諸大人乃馳詣塞南，矯害帝。既而，始祖甚悔之。帝身長八尺，英姿瓌偉，在晉之日，朝士英俊多與親善，雅爲人物歸仰。後乃追諡焉。

其年，始祖不豫。烏丸王庫賢，親近任勢，先受衛瓘之貨，故欲沮動諸部，因在庭中礮鉞斧，諸大人問欲何爲，答曰：「上恨汝曹讒殺太子，今欲盡收諸大人長子殺之。」大人皆信，各各散走。始祖尋崩。凡饗國五十八年，年一百四歲。太祖卽位，尊爲始祖。

章皇帝諱悉鹿立，始祖之子也。諸部離叛，國內紛擾。饗國九年而崩。

平皇帝諱綽立，章帝之少弟也。雄武有智略，威德復舉。七年，匈奴宇文部大人莫槐爲其下所殺，更立莫槐弟普撥爲大人。帝以女妻撥子丘不歎。帝饗國七年而崩。

思皇帝諱弗立，文帝之少子也。聰哲有大度，爲諸父兄所重。政崇寬簡，百姓懷服。饗國一年而崩。

昭皇帝諱祿官立，始祖之子也。分國爲三部：帝自以一部居東，在上谷北，濡源之西，東接宇文部；以文帝之長子桓皇帝諱猗鉅統一部，居代郡之參合陂北；以桓帝之弟穆皇帝

諱猗盧統一部，居定襄之盛樂故城。自始祖以來，與晉和好，百姓乂安，財畜富實，控弦騎士四十餘萬。是歲，穆帝始出并州，遷雜胡北徙雲中、五原、朔方。又西渡河擊匈奴、烏桓諸部。自杏城以北八十里，迄長城原，夾道立碣，與晉分界。

二年，葬文帝及皇后封氏。初，思帝欲改葬，未果而崩。至是，述成前意焉。晉成都王司馬穎遣從事中郎田思，河間王司馬顥遣司馬斬利，并州刺史司馬騰遣主簿梁天，並來會葬。遠近赴者二十萬人。

三年，〔三〕桓帝度漠北巡，因西略諸國。

四年，東部未耐婁大人倍斤入居遼東。

五年，宇文莫廐之子遜昵延朝貢。帝嘉其誠款，以長女妻焉。

七年，桓帝至自西略，諸降附者二十餘國，凡積五歲，今始東還。

十年，晉惠帝爲成都王穎逼留在鄴。匈奴別種劉淵反於離石，自號漢王。并州刺史司馬騰來乞師，桓帝率十餘萬騎，帝亦同時大舉以助之，大破淵衆於西河、上黨。會惠帝還洛，騰乃辭師。桓帝與騰盟於汾東而還。乃使輔相衛雄、段繁，於參合陂西累石爲亭，樹碑以記行焉。

十一年，劉淵攻司馬騰，騰復乞師。桓帝以輕騎數千救之，斬淵將綦母豚，淵南走蒲

子。晉假桓帝大單于，金印紫綬。

是歲，桓帝崩。帝英傑魁岸，馬不能勝。常乘安車，駕大牛，牛角容一石。帝曾中蠱，嘔吐之地仍生榆木。參合陂土無榆樹，故世人異之，至今傳記。帝統部凡十一年。後定襄侯衛操，樹碑於大邗城，以頌功德。子普根代立。

十二年，賈人李雄，僭帝號於蜀，自稱大成。

十三年，昭帝崩。徙何大單于慕容廆遣使朝貢。是歲，羯胡石勒與晉馬牧帥汲桑反。

穆皇帝天姿英特，勇略過人，昭帝崩後，遂總攝三部，以爲一統。

元年，劉淵僭帝號，自稱大漢。

三年，晉并州刺史劉琨遣使，以子遵爲質。帝嘉其意，厚報饋之。白部大人叛入西河，鐵弗劉虎舉衆於雁門以應之，攻琨新興、雁門二郡。琨來乞師，帝使弟子平文皇帝將騎二萬，助琨擊之，大破白部，次攻劉虎，屠其營落。虎收其餘燼，西走度河，竄居朔方。晉懷帝進帝大單于，封代公。帝以封邑去國懸遠，民不相接，乃從琨求句注陁北之地。琨自以託附，聞之大喜，乃徙馬邑、陰館、樓煩、繁峙、崞五縣之民於陁南，更立城邑，盡獻其地，東接代郡，西連西河、朔方，三方數百里。帝乃徙十萬家以充之。劉琨又遣使乞師救洛陽，帝

遣步騎二萬助之，晉太傅東海王司馬越辭以洛中飢饉，師乃還。是年，劉淵死，子聰僭立。

四年，劉琨遣牙門將邢延據新興叛，^{〔四〕}招引劉聰。帝遣軍討之，聰退走。

五年，劉琨遣使乞師以討劉聰、石勒。帝以琨忠義，矜而許之。會聰遣其子粲襲晉陽，害琨父母而據其城，琨來告難，帝大怒，遣長子六脩、桓帝子普根，及衛雄、范班、姬澹等爲前鋒，帝躬統大衆二十萬爲後繼。粲懼，焚輜重，突圍遁走。縱騎追之，斬其將劉儒、劉豐、簡令、張平、邢延，伏尸數百里。琨來拜謝，帝以禮待之。琨固請進軍，帝曰：「吾不早來，致卿父母見害，誠以相愧。今卿已復州境，然吾遠來，士馬疲弊，且待終舉。賊奚可盡乎？」饋琨馬牛羊各千餘，車令百乘，^{〔五〕}又留勁銳戍之而還。^{〔六〕}

是年，晉雍州刺史賈疋、京兆太守閻鼎，以晉懷帝爲劉聰所執，共立懷帝兄子秦王業爲太子，於長安稱行臺。帝復戒嚴，與琨更剋大舉。命琨自列晉行臺，部分諸軍，帝將遣十萬騎從西河鑿谷南出，晉軍從蒲坂東度，會於平陽，就食聰粟，迎復晉帝。事不果行。

六年，城盛樂以爲北都，修故平城以爲南都。帝登平城西山，觀望地勢，乃更南百里，於灑水之陽黃瓜堆築新平城，晉人謂之小平城，使長子六脩鎮之，統領南部。

七年，帝復與劉琨約期，會於平陽。會石勒擒王浚，國有匈奴雜胡萬餘家，多勒種類，聞勒破幽州，乃謀爲亂，欲以應勒，發覺，伏誅，討聰之計，於是中止。

八年，晉愍帝進帝爲代王，置官屬，食代、常山二郡。帝忿聰、勒之亂，志欲平之。先是，國俗寬簡，民未知禁。至是，明刑峻法，諸部民多以違命得罪。凡後期者皆舉部戮之，或有室家相攜而赴死所，人問「何之」，答曰「當往就誅」。其威嚴伏物，皆此類也。

九年，帝召六脩，六脩不至。帝怒，討之，失利，乃微服民間，遂崩。普根先守外境，聞難來赴，攻六脩，滅之。衛雄、姬澹率晉人及烏丸三百餘家，隨劉遵南奔并州。普根立月餘而薨。普根子始生，桓帝后立之。其冬，普根子又薨。是年，李雄遣使朝貢。

平文皇帝諱鬱律立，思帝之子也。姿質雄壯，甚有威略。

元年，歲在丁丑。

二年，劉虎據朔方，來侵西部，帝逆擊，大破之，虎單騎迸走。其從弟路孤率部落內附，帝以女妻之。西兼烏孫故地，東吞勿吉以西，控弦上馬將有百萬。劉聰死，子粲僭立，爲其將靳準所殺，淵族子曜僭立。帝聞晉愍帝爲曜所害，顧謂大臣曰：「今中原無主，天其資我乎？」劉曜遣使請和，帝不納。是年，司馬叡僭稱大位於江南。

三年，石勒自稱趙王，遣使乞和，請爲兄弟。帝斬其使以絕之。

四年，私署涼州刺史張茂遣使朝貢。

五年，僭晉司馬叡，遣使韓暢加崇爵服，帝絕之。治兵講武，有平南夏之意。桓帝后以帝得衆心，恐不利於己子，害帝，遂崩，大人死者數十人。天興初，尊曰太祖。

惠皇帝諱賀儁立，桓帝之中子也。以五年爲元年。未親政事，太后臨朝，遣使與石勒通和，時人謂之女國使。

二年，司馬叡死，子紹僭立。

四年，帝始臨朝。以諸部人情未悉欵順，乃築城於東木根山，徙都之。是年，張茂死，兄寔子駿立，遣使朝貢。

五年，帝崩。是年，司馬紹死，子衍僭立。

楊皇帝諱紇那立，惠帝之弟也。以五年爲元年。

三年，石勒遣石虎率騎五千來寇邊部，帝禦之於句注陁北，不利，遷於大寧。時烈帝居於舅賀蘭部，帝遣使求之，賀蘭部帥藹頭，擁護不遣。帝怒，召宇文部并勢擊藹頭。宇文衆敗，帝還大寧。

四年，石勒擒劉曜。

五年，帝出居於宇文部。賀蘭及諸部大人，共立烈帝。

烈皇帝諱翳槐立，平文之長子也。以五年爲元年。石勒遣使求和，帝遣弟昭成皇帝如襄國，從者五千餘家。

二年，石勒僭立，自稱大趙王。

五年，勒死，子大雅僭立。慕容廆死，子元真代立。

六年，石虎廢大雅，僭立。李雄死，兄子班立。雄子期，殺班自立。

七年，藹頭不修臣職，召而戮之，國人復貳。煬帝自宇文部還入，諸部大人復奉之。

煬皇帝復立，以七年爲後元年。烈帝出居於鄴，石虎奉第宅、伎妾、奴婢、什物。

三年，石虎遣將李穆率騎五千納烈帝於大寧，國人六千餘落叛煬帝，煬帝出居於慕容部。

烈皇帝復立，以三年爲後元年。城新盛樂城，在故城東南十里。一年而崩。

昭成皇帝諱什翼健立，平文之次子也。生而奇偉，寬仁大度，喜怒不形于色。身長八尺，隆準龍顏，立髮委地，臥則乳垂至席。烈帝臨崩顧命曰：「必迎立什翼健，社稷可安。」烈

帝崩，帝弟孤乃自詣鄴奉迎，與帝俱還。事在孤傳。十一月，帝卽位於繁峙之北，時年十九，稱建國元年。是歲，李雄從弟壽殺期僭立，自號曰漢。

二年春，始置百官，分掌衆職。東自濊貊，西及破洛那，莫不款附。夏五月，朝諸大人於參合陂，議欲定都灑源川，連日不決，乃從太后計而止。語在皇后傳。娉慕容元真妹爲皇后。

三年春，移都於雲中之盛樂宮。

四年秋九月，築盛樂城於故城南八里。皇后慕容氏崩。冬十月，劉虎寇西境。帝遣軍逆討，大破之，虎僅以身免。虎死，子務桓立，始來歸順，帝以女妻之。十二月，慕容元真遣使朝貢，并薦其宗女。

五年夏五月，幸參合陂。秋七月七日，諸部畢集，設壇埽，講武馳射，因以爲常。八月，還雲中。是年秋，司馬衍死，弟岳僭立。

六年秋八月，慕容元真遣使請薦女。是年，李壽死，子勢僭立，遣使朝貢。

七年春二月，遣大人長孫秩迎后慕容氏元真之女於境。夏六月，皇后至自和龍。秋七月，慕容元真遣使奉聘，求交婚，帝許之，九月，以烈帝女妻之。其年，司馬岳死，子聃僭立。

八年，慕容元真遣使朝貢。是年，張駿私署假涼王。

九年，石虎遣使朝貢。是年，張駿死，子重華代立。

十年，遣使詣鄴觀釁。是年，司馬叅擒李勢。張重華遣使朝貢。

十一年，慕容元真死，子儁代立。

十二年，西巡，至河而還。是年，石虎死，子世立。世兄遵，殺世自立。遵兄鑒，殺遵自立。

十三年，魏郡人冉閔，殺石鑒僭立。

十四年，帝曰：「石胡衰滅，冉閔肆禍，中州紛梗，莫有匡救，吾將親率六軍，廓定四海。」乃敕諸部，各率所統，以俟大期。諸大人諫曰：「今中州大亂，誠宜進取，如聞豪強並起，不可一舉而定，若或留連，經歷歲稔，恐無永逸之利，或有虧損之憂。」帝乃止。是歲，氐苻健僭稱大位，自號大秦。

十五年，慕容儁滅冉閔，僭尊號。

十六年，慕容儁遣使朝貢。是年，張重華死，子曜靈立。重華庶兄祚殺曜靈而自立，稱涼公。

十七年，遣使於慕容儁。張祚復稱涼王，置百官，遣使朝貢。

十八年，太后王氏崩。是年，苻健死，子生僭立。羌姚襄自稱大將軍、大單于。張瓘、

宋混殺張祚，立重華少子玄靖，稱涼王。

十九年春正月，劉務桓死，其弟闕頭立，潛謀反叛。二月，帝西巡，因而臨河，使人招諭，闕頭從命。冬，慕容儁來請婚，許之。

二十年夏五月，慕容儁奉納禮幣。是年，苻堅殺苻生而僭立。姚襄爲苻眉所殺。

二十一年，闕頭部民多叛，懼而東走。渡河，半濟而冰陷，後衆盡歸闕頭兄子悉勿祈。初，闕頭之叛，悉勿祈兄弟十二人在帝左右，盡遣歸，欲其自相猜離，至是，悉勿祈奪其衆。闕頭窮而歸命，帝待之如初。

二十二年春，帝東巡，至於桑乾川。三月，慕容儁遣使朝貢。夏四月，帝還雲中。悉勿祈死，弟衛辰立。秋八月，衛辰遣子朝貢。

二十三年夏六月，皇后慕容氏崩。秋七月，衛辰來會葬，因而求婚，許之。是歲，慕容儁死，子暉立，遣使致賻。

二十四年春，衛辰遣使朝聘。是年，司馬聃死，衍子千齡僭立。

二十五年，帝南巡，至君子津。冬十月，行幸代。十一月，慕容暉薦女備後宮。

二十六年冬十月，帝討高車，大破之，獲萬口，馬牛羊百餘萬頭。是年，張重華弟天錫殺玄靖而自立。

二十七年春，車駕還雲中。冬十一月，討沒歌部，破之，獲牛馬羊數百萬頭。

二十八年春正月，衛辰謀反，東渡河。帝討之，衛辰懼而遁走。冬十二月，苻堅遣使朝貢。是歲，司馬千齡死，弟奔儼立。

二十九年夏五月，遣燕鳳使苻堅。

三十年冬十月，帝征衛辰。時河冰未成，帝乃以葦絙約澌，俄然冰合，猶未能堅，乃散葦於上，冰草相結，如浮橋焉。衆軍利涉，出其不意，衛辰與宗族西走，收其部落而還，俘獲生口及馬牛羊數十萬頭。

三十一年春，帝至自西伐，班賞各有差。

三十二年正月，帝南幸君子津。冬十月，幸代。

三十三年冬十一月，征高車，大破之。是年，苻堅擒慕容暉。

三十四年春，長孫斤謀反，伏誅。斤之反也，拔刃向御座，太子獻明皇帝諱寔格之，傷脅。夏五月，薨，後追諡焉。秋七月，皇孫珪生，大赦。是年，司馬弈臣桓溫，廢弈爲海西公，立叡子昱。

三十五年，司馬昱死，子昌明儼立。

三十六年夏五月，遣燕鳳使苻堅。

三十七年，帝征衛辰，衛辰南走。

三十八年，衛辰求援於苻堅。

三十九年，苻堅遣其大司馬苻洛率衆二十萬及朱彤、張蚝、鄧羌等諸道來寇，侵逼南境。冬十一月，白部、獨孤部禦之，敗績。南部大人劉庫仁走雲中。帝復遣庫仁率騎十萬逆戰於石子嶺，王師不利。帝時不豫，羣臣莫可任者，乃率國人避於陰山之北。高車雜種盡叛，四面寇鈔，不得芻牧。復度漠南。堅軍稍退，乃還。十二月，至雲中，旬有二日，帝崩，時年五十七。太祖卽位，尊曰高祖。

帝雅性寬厚，智勇仁恕。時國中少繒帛，代人許謙盜絹二匹，守者以告，帝匿之，謂燕鳳曰：「吾不忍視謙之面，卿勿泄言，謙或慚而自殺，爲財辱士，非也。」帝嘗擊西部叛賊，流矢中目。賊破之後，諸大臣執射者，各持錐刀欲屠割之。帝曰：「彼各爲其主，何罪也。」乃釋之。

是歲，苻堅滅張天錫。

史臣曰：帝王之興也，必有積德累功博利，道協幽顯，方契神祇之心。有魏奄迹幽方，世居君長，淳化育民，與時無競。神元生自天女，桓、穆勤於晉室。靈心人事，夫豈徒然。

昭成以雄傑之姿，包君子之量，征伐四克，威被荒遐，乃立號改都，恢隆大業。終於百六十載，光宅區中。其原因有由矣。

校勘記

〔一〕至成皇帝諱毛立

太平御覽下簡稱御覽卷一〇一四八二頁、册府元龜下簡稱册府卷一九頁、御覽、册府頁碼

據中華書局影印本「毛」均作「屯」。

〔二〕三年 諸本「三年」作「二年」，唯殿本作「三年」。按北史卷一魏本紀亦作「三年」，殿本當依北史改。據上文已見「二年」，不應重出。下文稱「七年，桓帝至自西略，中略凡積五歲」，自三年至七年共五歲，知作「三年」是，今從殿本。

〔三〕西連西河朔方 百衲、南、汲、局四本「西」作「南」，北、殿二本作「西」。按北史卷一魏本紀、册府卷一一頁也作「西」。上云「東接」，此稱「西連」是對文，且西河、朔方正在陜北五縣之西，作「西」是，今從北、殿本。

〔四〕劉琨牙門將邢延據新興叛 諸本「邢」作「邪」，唯局本作「邢」。按下文稱斬劉聰諸將中有「邢延」，資治通鑑下簡稱通鑑卷八七二七七三頁、頁碼據中華書局標點本敘此事較詳，也作「邢延」。「邪」字訛，今據改。

〔五〕車令百乘。御覽卷一〇一四八二頁「令」作「牛」，通鑑卷八八二七八五頁無「令」字。按「車令」無義，

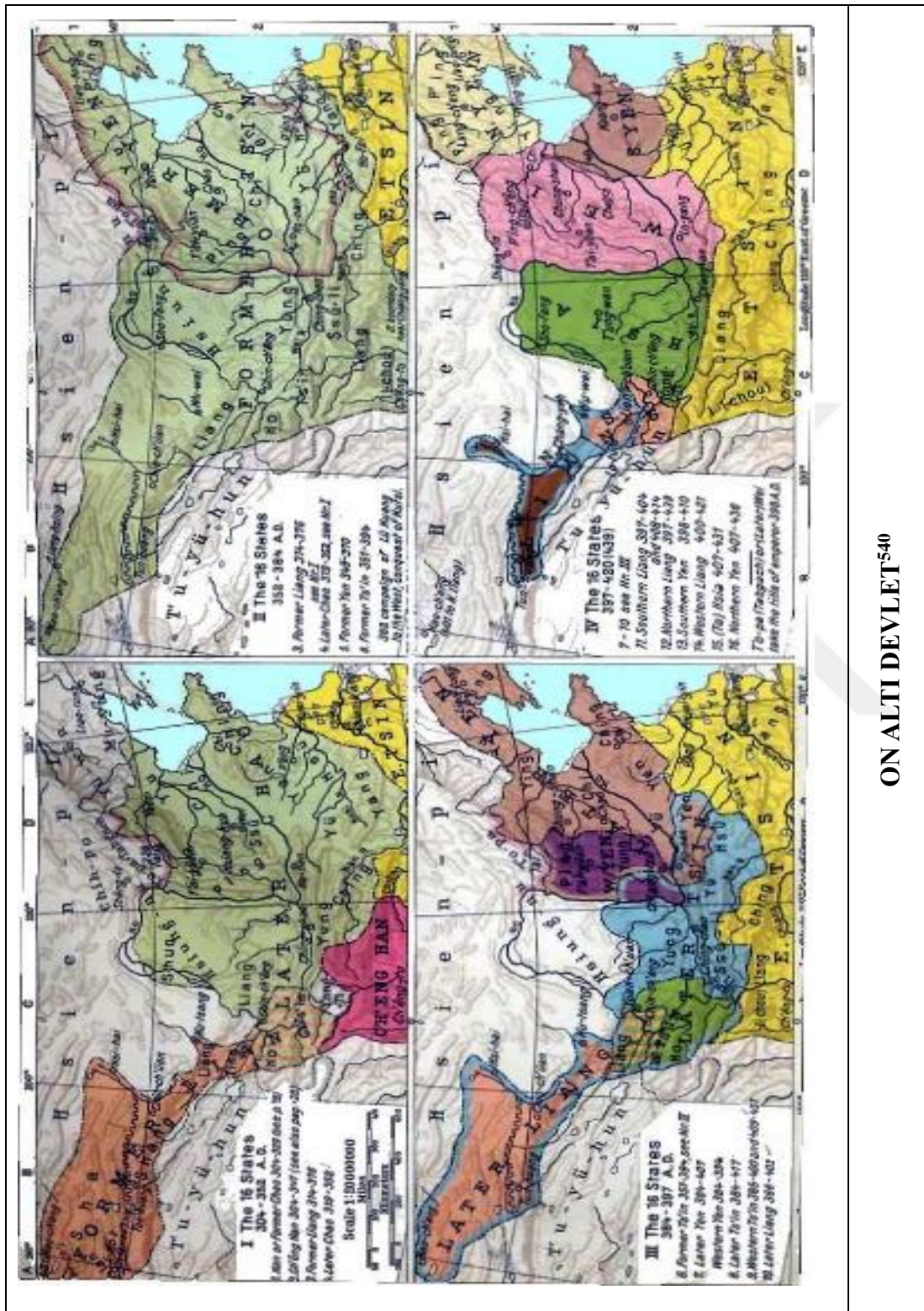
「令」字非訛卽衍。

〔六〕又留勁銳戍之而還。諸本「留勁」訛「面動」，今據御覽卷一〇一四八二頁改。

EK- 5 HARİTALAR

⁵³⁹ <https://www.google.com.tr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.themaparchive.com%2Fmedia%2Fcatalog%2Fproduct%2Fcache%2F1%2Fimage%2Fb9d24ee63e043d9dae72d8cfeefe8ff8%2FA%2F%2FAx01820.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.themaparchive.com%2Fthree-kingdoms-china-220280-ce.html&docid=Bkcbaml2hdfwjM&tbnid=SlqN2uIuq-eOSM%3A&vet=10ahUKEwjTyuT0ks7bAhUlkywKHU6FDvIQMwjeASg1MDU..i&w=1500&h=1515&bih=613&biw=1360&q=three%20kingdoms&ved=0ahUKEwjTyuT0ks7bAhUlkywKHU6FDvIQMwjeASg1MDU&iact=mr&uact=8, 13.06.2018.>

ON ALTI DEVLET⁵⁴⁰

⁵⁴⁰ <https://www.globalsecurity.org/military/world/china/images/map-304-439-16-states.jpg>, 13.06.2018.

500 YILINDA KUZEY WEİ HANEDANLIĞI⁵⁴¹

⁵⁴¹ <https://depts.washington.edu/chinaciv/1xardivi.htm>, 30.04.2018.

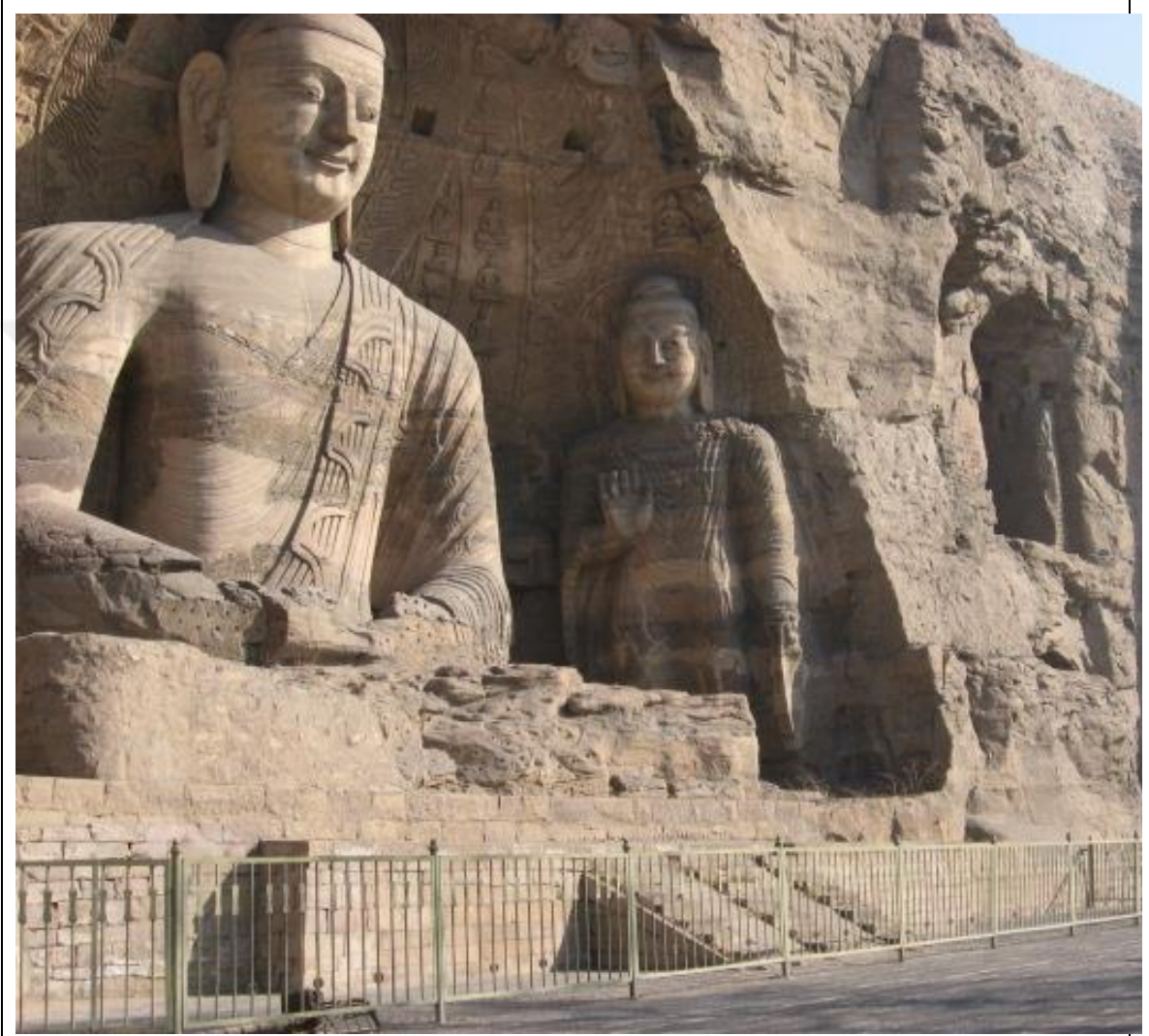

EK- 6 FOTOĞRAFLAR

TAO WU-Tİ'NİN TA-TUNG'DA BULUNAN HEYKELİ⁵⁴²

⁵⁴² T. Gökçe Balcı Arşivi (03.03.2008 tarihinde çekilmiştir)

YÜN-KANG MAĞARA TAPINAKLARI⁵⁴³

⁵⁴³ T. Gökçe Balcı Arşivi (03.03.2008 tarihinde çekilmiştir)

YÜN-GANG MAĞARA TAPINAKLARI

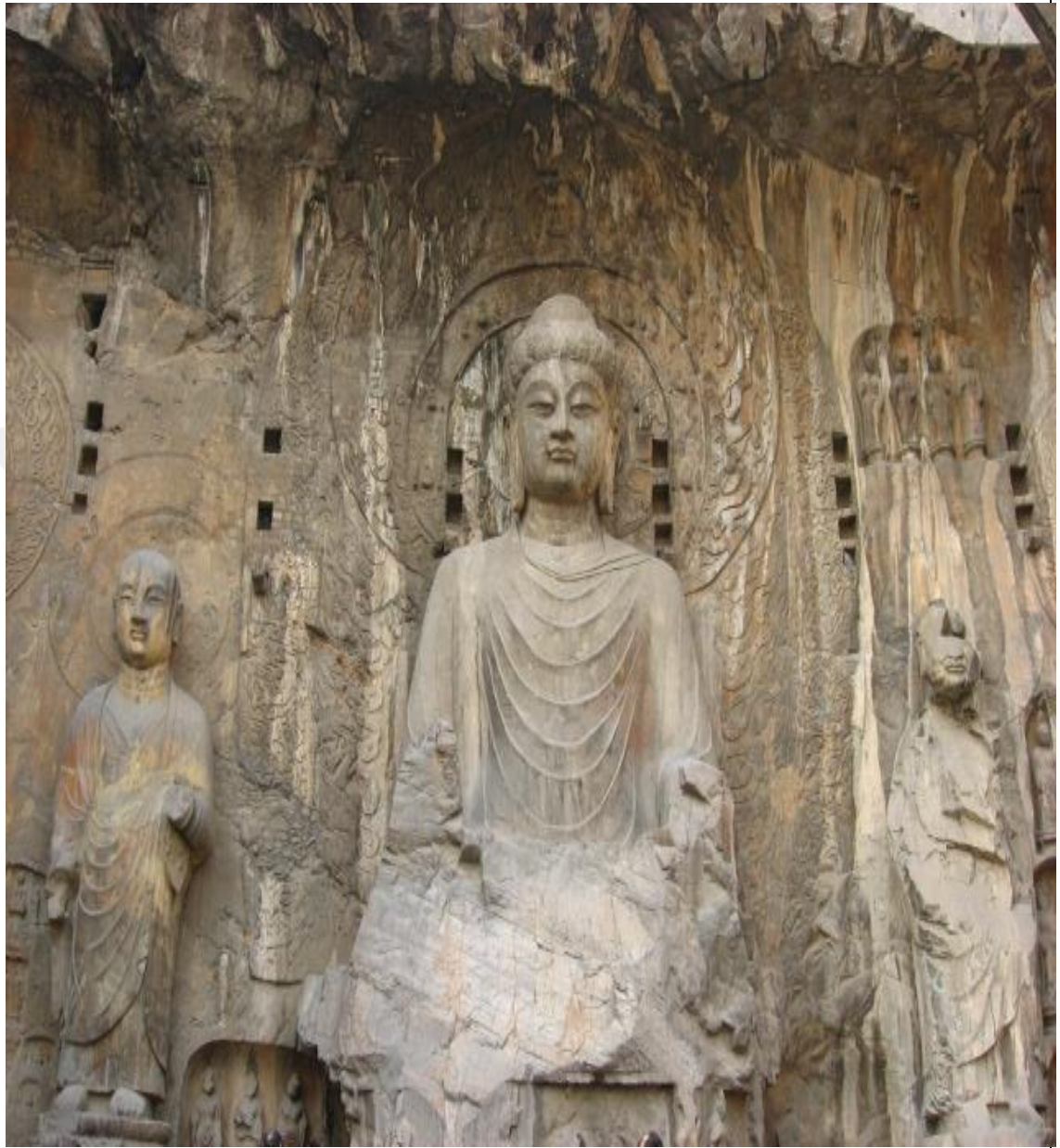

YÜN-GANG MAĞARA TAPINAKLARI

LONG-MEN MAĞARA TAPINAKLARI⁵⁴⁴

⁵⁴⁴ T. Gökçe Balcı Arşivi (06.03.2008 tarihinde çekilmiştir)

LONG-MEN MAĞARA TAPINAKLARI

LONG-MEN MAĞARA TAPINAKLARI

**HSÜEN WU-Tİ ve HSÜEN CHUANG-Tİ'NİN MEZARLARININ
BULUNDUĞU CHİNG KURGANI⁵⁴⁵**

⁵⁴⁵ T. Gökçe Balcı Arşivi (07.03.2018 tarihinde çekilmiştir)

KAYNAKÇA

Ana Kaynaklar:

Wei-shu 魏書, Pekin 北京, 1974

Chin-shu 晉書, Pekin 北京, 1974.

Araştırma Eserleri:

Ai An-ti 艾安迪 (2014), “Pei-wei Te Fu-wang- Yi-ke Chung-yüan Yi A’-er-tai Cheng-ch’üan Te Peng-t’a 北魏的覆亡-一个中原—阿尔泰政权的崩塌”, **Nan-ching**

Hsiao-chuang Hsüe-yüan Hsüe-pao 南京晓庄学院学报, S. 4, s. 9-17.

Avirmed, Enkhbat (2011), “Juan-juanların Çöküşü ve Dağılışı”, **Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi Türkoloji Dergisi**, 18: 23-29.

Barfield, Thomas J. (1989), **The Perilous Frontier**, Oxford.

Baykuzu, Tilla Deniz (1997), **Kuzey Liang’da Bir Hun Devleti**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Baykuzu, Tilla Deniz (2002), “Kuzey Liang Hun Devleti”, **Türkler**, S. 1, s. 758-762.

Baykuzu, Tilla Deniz (2003), **IV. Yüzyılda Kurulan İki Hun Devleti İlk Chao ve Sonraki Chao Devletleri**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul.

Baykuzu, Tilla Deniz (2004), “Merkezi Çin’de Kurulan Hun Devletleri: I, İlk Chao (Han) Devleti (M.S. 304-M.S. 329)”, **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 12: 5-23.

Baykuzu, Tilla Deniz (2008), “Hunların Kayıp Kitapları ve Sutralar”, **Bilig**, S.44, s. 195-210.

Baykuzu, Tilla Deniz (2011), “Tabgaç Hükümdarları (M.S. 386-550) ve Hükümdar Kurganları”, **Mehmet Eröz Armağanı**, İstanbul, s. 416-439.

Baykuzu, Tilla Deniz (2012), **Asya Hun İmparatorluğu**, Konya.

Blue, Rhea C. (1948), “The Argumentation of the Shih-Huo Chih: Chapters of the Han, Wei and Sui Dynastic Histories”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 11, S. 1/2, s. 1-118.

- Boodberg, Peter A. (1936), "The Language of the T'o-pa Wei", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 1, S. 2, s. 167-185.
- Boodberg, Peter A. (1936), "Two Notes on The History of The Chinese Frontier", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 1, S. 3/4, s. 283-307.
- Boodberg, Peter A. (1938), "Marginalia to The Histories of The Northern Dynasties", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 3, S. 3/4, s. 223-253.
- Carroll, Thomas D. (1953), **Account of the T'u-yü-hun in the History of the Chin Dynasty**, Berkeley, Los Angeles.
- Chang Chin-lung 张金龍 (2008), **Pei-wei Cheng-chi Shih 北魏政治史**, Kansu 甘肅.
- Chang Li 张丽 (2006), "Pei-wei Hsiao Wen-ti T'o-pa Hung 北魏孝文帝拓跋宏", **Shan-hsi Cheng-hsie Pao 政协报**, S.1.
- Chen, Sanping (1996), "A-gan Revisited-The Tuobas Cultural and Political Heritage", **Journal of Asian History**, C. 30, S. 1, s. 46-78.
- Chen, Sanping (2005), "Turkic or Proto-Mongolian? A Note on the Tuoba Language", **Central Asiatic Journal**, C. 49, S.1, s. 161-174.
- Clauson, Gerard (1960), "Turk, Mongol, Tungus", **Asia Major**, S. 8, s. 105-123.
- Clauson, Gerard (1962), **Turkish and Mongolian Studies**, Londra.
- Cosmo, Nicola Di (2009), "Han Frontiers: Toward an Intergrated View", **Journal of American Oriental Society**, C. 129, S. 2, s. 199-214.
- Dien, Albert (1976), "Elite Lineages and T'o-pa Accommodation: A Study of the Edict of 495", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C. 19, S. 1, s. 61-88.
- Eberhard, Wolfram (1941), "Türk Kavimleri Hakkında Çince Vesikalar: III, Chin Devrinde (265-419) Hyung-nu'lar Hakkında Monografya", **Tarih Araştırmaları** (DTCF Yıllık Çalışmaları Dergisinin 1. sayısından ayrı basım).
- Eberhard, Wolfram (1941-42), "Chin- Devrindeki (M.S. 265-316) Beş Kavmin Tarihine Ait Kronolojik Bir Bakış", **DTCF Tarih Araştırmaları, Tarih Enstitüsü Neşriyatı**, S. 4, s. 157-227.
- Eberhard, Wolfram (1942-43), "Toba'lar Etnik Bakımdan Hangi Zümreye Girer? İlk Araştırmalar", **A.Ü. DTCF Dergisi**, C. 1, S. 2, s. 19-30.
- Eberhard, Wolfram (1945), "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 1 Toba'ların Hayvancılığı", **Bellekten**, C. IX, S. 36, s. 485-495.
- Eberhard, Wolfram (1946), "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 2, Toba'larda Ziraat", **Bellekten**, C. IX, S. 37, s. 81-95.
- Eberhard, Wolfram (1946), "Eski Türk Devletlerinin Ekonomisi Hakkında İncelemeler: 3, Tobalar'da Köle Usulü", **Bellekten**, C. X, S. 38, s. 255-267.
- Eberhard, Wolfram (1946), "Toba Devrinde (385-550) Buddhist Kilisesinin Ekonomik Önemi", **A.Ü. DTCF Dergisi**, C. IV, S. 1, s. 297-307.
- Eberhard, Wolfram (1949), **Das Toba Reich Nordchinas**, Leiden.
- Eberhard, Wolfram (1954), "Preliminary Note on Place Names in Medieval China", **Journal of the American Oriental Society**, C. 74, S. 2, s. 71-74.
- Eberhard, Wolfram (1970), **Conquerors And Rulers Social Forces In Medieval China**, Leiden.
- Eberhard, Wolfram (1995), **Çin Tarihi**, Ankara.
- Eberhard, Wolfram (1996), **Çin'in Şimal Komşuları**, Ankara.

- Eberhard, Wolfram (2000), **T'o-pa Ve Şa-t'o Devletlerinin Hârici Münasebetleri**, İstanbul.
- Eisenberg, Andrew (1991), "Retired Emperorhip in Medieval China: The Northern Wei", **T'oung Pao**, Second Series, C. 77, S. 1-3, s. 49-87.
- Eisenberg, Andrew (1997), "Warfare and Political Stability in Medieval North Asian Regimes", **T'oung Pao**, Second Series, C. 83, S. 4-5, s. 300-328.
- Ergin, Muharrem (2007), **Orhun Abideleri**, İstanbul.
- Fairbank, John King, Goldman, Merle (2006), **China a New History**, Londra.
- Grousset, Rene (1970), **The Rise and The Splendour of The Chinese Empire**, Londra.
- Ho, Ping-ti (1966), "Lo-yang A.D. 495-534: A Study of Physical and Socio-Economic Planning of a Metropolitan Area", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 26, s. 52-101.
- Holcombe, Charles (2011), **A History of East Asia From The Origins of Civilization to the Twenty-First Century**, New York.
- Holmgren, Jennifer (1978), "Empress Dowager Ling Of The Northern Wei And The T'o-pa Sinicization Question", **Papers on Far Eastern History**, S. 18, s. 123-170.
- Holmgren, Jennifer (1980), "Lineage Falsification In The Northern Dynasty: Wei Shou's Ancestry", **Papers On Far Eastern History**, S. 21, s. 1-16.
- Holmgren, Jennifer (1981), "Widow Chastity in the Northern Dynasties: The Lieh-nü Biographies in the Wei-shu", **Papers on Far Eastern History**, S. 23, s. 165-186.
- Holmgren, Jennifer (1981-83), "Women and Political Power in the Tradional T'o-pa Elite: A Preliminary Study of The Biographies of Empresses in the Wei-shu", **Monumenta Serica**, C. 35, s. 33-74.
- Holmgren, Jennifer (1982), **Annals of Tai**, Canberra.
- Holmgren, Jennifer (1983), "The Harem in Northern Wei Politics. 398-498 A.D.: A Study of T'o-pa Attidues Towards the Institution of Empress, Empress-Dowager and Regency Governments in the Chinese Dynastic System During Early Northern Wei", **Journal of the Economic and Social History of the Orient**, C. 26, S. 1, s. 71-96.
- Holmgren, Jennifer (1983), "The Lu Clan of Tai Commandery and Their Contribution to the T'o-pa State of Northern Wei in the Fifth Century", **T'oung-pao**, Second Series, C. 69, S. 4/5, s. 272-312.
- Holmgren, Jennifer (1983), "Wei-Shu Records On The Bestowal Of Imperial Princesses During The Northern Wei Dynasty", **Papers on Far Eastern History**, S. 27, s. 21-97.
- Holmgren, Jennifer (1984), "The Making of an Elite: Local Politics and Social Relations in Northeastern China During The Fifth Century A.D.", **Papers on Far Eastern History**, S. 30, s. 1-79.
- Holmgren, Jennifer (1989), "Northern Wei As A Conquest Dynasty: Current Perceptions; Past Scholarship", **Papers on Far Eastern History**, S. 40, s. 1-50.
- Holmgren, Jennifer (1993), "The Composition of the Early Wei Bureaucratic Elite as Background to the Emperor Kao-tsu's Reforms (423-490 AD)", **Journal of Asian**

- History**, C. 27, S. 2, s. 109-175.
- Honey, David B. (1990), "History and Historiography on the Sixteen States: Some T'ang "Topoi" on the Nomads", **Journal of Asian History**, C. 24, S. 2, s. 161-217.
- Honey, David B. (1990), "Lineage as Legitimation in the Rise of Liu Yüan and Shih Le", **Journal of the American Oriental Society**, C. 110, S. 4, s. 616-621.
- Honey, David B. (1996), "Sinification as Statecraft in Conquest Dynasties of China Two Early Medieval Case Studies", **Journal of Asian History**, C. 30, S. 2, s. 115-151.
- Hsüeh, Hai-pei 薛海波(2014), "Lun Pei-wei Liu-chen Chi Yü Liu-chenPao-tungYüen-yin 論北魏六鎮濟與六鎮暴動原", **Chung-kuo She-hui Ching-chi Shi Yen-chiu 中國社會經濟史研究**, S. 3, s. 1-11.
- Golovachev, Valentin C. (2002) "Matricide Among The Tuoba-Xianbei And Its Transformation During The Northern Wei", **Early Medieval China**, S. 8, s. 1-41.
- Kafesoğlu, İbrahim (1986), **Türk Milli Kültürü**, İstanbul.
- Kao, Ling-Ling (1978) **Toba Wei Süalesi Devrinde Çin'in Kuzey ve Batı Komşuları**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kaşgarlı, Mahmud (1986), **Divanü Lûgat-it Türk**, C. I, Ankara.
- Kharjaubai, Mairagül (2003), **San Guo Zhi ve Hou Han Shu'ya Göre Wuhuanlar ve Xianbeiler**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kırilen, Gürhan (2012), **Çin Klasik Metinlerinde Yabancılar: Yi, Di, Rong ve Hu Terimleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Kırilen, Gürhan (2015), **Eski Çin'in Ötekisi Türkler**, Ankara
- Kırilen, Gürhan (2016), **Tuyühunlar ve Tabgaçlar**, Ankara.
- Köymen, Mustafa (1944), "Hsiung-nu'ların Tuku (T'u-ko) Kabilesi", **DTCF Dergisi**, C.III, S. 1, s. 51-59.
- Ku, Hung-Ming (2013), **Çin Halkının Zihniyeti**, çev. Hanife Güven, Ankara.
- Latourette, Kenneth Scott (1943), **The Chinese Their History and Culture**, New York.
- Li P'ing 李凭 (2000), **Pei-wei P'ing-ch'eng Shih-tai 北魏平城时代**, Pekin 北京.
- Ligeti, Louis (1970), "Le Tabghatch Un Dialecte de la Langue Sien-pi", **Mongolian Studies**, C. 14, 1970, 265-308.
- Lin, An-king (2000), "On the Etymology of T'o-pa 托跋", **Central Asiatic Journal**, C. 44, S. 1, s. 30-44.
- Luo, Hsin 罗新 (2006), "Pei-wei T'ai Wu-ti De Hsien-pi Pen-ming 北魏太武帝的本", **民族研究**, S.4, 71-74.
- Luo, Hsin 罗新 (2015), **Hei-chan Shang-te Pei-wei Huang-ti 黑毡上的北魏皇帝**, Pekin 北京.
- Onat, Ayşe (1977), **V. Asırda Çin'de Kurulan Hsia Hun Devleti (M.S. 407-431)**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara.
- Onat, Ayşe (1987), "Kuzey Çin'de Kurulan Hun Devletleri (4. ve 5. yüzyıllarda)", **Tarihte Türk Devletleri I**, 29-36.

- Orsoy, Sema (2002), “Çin Resmi Hanedanlık Kayıtlarında Türk Kavimlerine Ait Monografiler”, **Türkler**, C. 1, s. 554-572.
- Orsoy, Sema (2003), **Çin Kaynaklarına Göre M. S. V. Yüzyıl Başlarına Kadar Orta Asya’da Ti ve Ch’iang Kavimleri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Otkan, Pulat (1980), **T’o-pa Wei Döneminde Toplum ve Ekonomi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doçentlik Tezi, Ankara.
- Otkan, Pulat (1974), **M.S. IV. Yüzyılda Hunlar’ın Önderliğinde Çin’de Başlayan Yabancı Kavimler Hareketinin, Kültürel, Toplumsal ve Ekonomik Etkileri**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Otkan, Pulat (1985), “T’o-palar-Boylar Birliğinden Devlete-”, **Doğu Dilleri Dergisi**, C. IV, S. 1, s. 69-82.
- Otkan, Pulat (1989), “IV. Yüzyılda Kuzey Çin’deki Yabancı Halkların Yerleşim Alanları ve Nüfusu”, **Erdem**, C. 5, S. 15, s. 773-790.
- Ögel, Bahaeddin (1957), “Eski Orta Asya Kabileleri Hakkında Araştırmalar I, Yüe-çiler”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Dergisi**, S. 1-3, s. 247-278.
- Ögel, Bahaeddin (1981), **Büyük Hun İmparatorluğu Tarihi II**, Ankara.
- Pan, Yihong (1992), “Early Chinese Settlement Policies towards the Nomads”, **Asia Major**, Third Series, C. 5, S. 2, s. 41-77.
- Pearce, Scott (1991), “Status, Labor and Law: Special Service Households under the Northern Dynasties”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 51, S. 1, s. 89-138.
- Pearce, Scott (2009), “Nurses, Nurslings and New Shapes of Power in the Mid-Wei Court”, **Asia Major**, Third Series, C. 22, S. 1, s. 287-309.
- Pearce, Scott (2012), “A King’s Two Bodies: The Northern Wei Emperor Wencheng and Representations of the Power of His Monarchy”, **Frontiers of History in China**, C. 7, S. 1, s. 90-105.
- Pelliot, Paul (1912), “L’origine du Nom de Chine”, **T’oung Pao**, C. 13, S. 1, s. 727-742.
- Pelliot, Paul (1920-21), “Notes Sur Les T’ou-yu-houen et les Sou-p’i”, **T’oung Pao**, C. 20, s. 323-331.
- Roux Jean-Paul (2001), **Orta Asya Tarih ve Uygarlık**, İstanbul.
- Serruys, Henry (1969), “A Note on China’s Northern Frontier”, **Monumenta Serica**, S. 28, s. 442-461.
- Sung, Yan Chuan 宋妍娟 (2004), “T’o-pa Shih Yan Chin Pei Wei Cheng-t’ung Wen-ti 拓跋氏援晋与北魏正统问题”, **Tsang-sang 沧桑**, S. 1-2, s. 58-59.
- Tang Guo-Zhong (1999), **Çince Kaynaklara Göre Kuzey Liang Hun Devleti’nin Siyasi, Kültürel ve Ekonomik Tarihi**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- T’ang Chi (1971), “Türk Tarihine Aid Çin Kaynakları”, **İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Enstitüsü Dergisi**, S. 2, s. 181-210.
- Taşağıl, Ahmet (1997), “Türk Tarihi İle İlgili Çin Kaynaklarının Türkçe Neşri Üzerine Düşünceler”, **Türk Tarihinin Kaynakları Semineri, İ.Ü. Ed. Fak. Tarih Araştırma Merkezi Yayını**, İstanbul, s. 114-117.
- Taşağıl, Ahmet (2013), **Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları**, Ankara.
- Taşağıl, Ahmet (2014), **Kök Tengri’nin Çocukları**, İstanbul.
- T’ien Yü-ch’ing 田余床 (2003), **T’o-pa Shih-t’an 拓跋史探**, Pekin 北京

- Toh, Hoong Teih (2005), “The –yu Ending in Xiongnu, Xianbei, and Gaoju Onomastica”, **Sino-Platonic Papers**, S. 146, s. 1-24.
- Tu Shih-tuo 杜士鐸 (1992), **Pei-wei Shih 北魏史**, T'ai-yüan 太原.
- Türkdoğan, Orhan (1996), **Türk Tarihinin Sosyolojisi**, İstanbul.
- Ware, James R. (1932), “Notes on the History of the Wei Shu”, **Journal of the American Oriental Society**, C. 52, 1: 35-45.
- Ware, James R. (1936), “An Ordeal Among The T'o-pa Wei”, **T'oung Pao**, C. 32, S. 4, s. 205-209.
- Wenley, A. G. (1947), “The Grand Empress Dowager Wen Ming And The Northern Wei Necropolis At Fang Shan”, **Freer Gallery of Art Occasional Papers**, C. 1, S. 1, s. 1-28.
- Wong, Dorothy C. (2003), “Ethnicity And Identity”, **Political Frontiers, Ethnic Boundaries, And Human Geographies In Chinese History**, ed. Nicola Di Cosmo, Don J. Wyatt, Londra, s. 80-117.
- Woo, Duck-Chan (1995), **Juan-Juan'lar**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara.
- Yang, Lien-sheng (1954), “Toward a Study of Dynastic Configurations in Chinese History”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 17, S. 3-4, s. 329-345.
- Yang, Lien-sheng (1960-61), “Female Rulers in Imperial China”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, C. 23, s. 47-61.
- Yang, Shao-yün (2007) , **Becoming Zhongguo, Becoming Han: Tracing and Re-Conceptualizing Ethnicity in Ancient North China, 770 BC-AD 581**, Singapur Devlet Üniversitesi Tarih Bölümü Yüksek Lisans Tezi, Singapur.
- Yıldırım, Kürşat (2012), “Erken Tabgaç (T'o-pa) Tarihinin Ana Hatları (Wei Shu'nun İlk Bölümüne Göre)”, **Turkish Studies**, C. 7, S. 3, s. 2711-2738.

İnternet Kaynakları :

- Crespigny, Rafe de, “The Three Kingdoms and Western Jin A History of China in the Third Century AD”, <https://digitalcollections.anu.edu.au/html/1885/42048/3KWJin.html>, 21.05.2014.
- Crespigny, Rafe de, “Man from the Margin: Cao Cao and the Three Kingdoms”, <https://digitalcollections.anu.edu.au/html/1885/42048/morrison51.html>, 13.05.2014.
- Holcombe, Charles, “The Xianbei in Chinese History”, Early Medieval China, <http://dx.doi.org/10.1179/1529910413Z.0000000006>, 1, 31.05.2016.
- Holmgren, Jennifer, “Two Imperial Marriage in the Native Chinese and Non-Han State, Han to Ming”, <http://publishing.cdlib.org/ucpressebooks/view?docId=ft6p3007p1&chunk.id=d0e4517&toc.id=d0e4517&brand=ucpress>, 15.03.2016.
- Wang, T'ung 王通 , **Chung-kuo Li-tai Si Hsiang-chia 中國歷代思想家**, <https://books.google.com.tr/books>, 19.03.2018.

Wen-shih, Yüe-k'an 文史月刊, “从部落联盟国家机器的跋涉北魏明元帝拓
嗣, Tsung Pu-luo Lian-meng Tao Kuo-chia Chi-ch'i Te Pa-she- Pei-wei Ming
Yüen-ti T'o-pa Ssu”,
http://d.g.wanfangdata.com.cn/Periodical_wsyk201307011.aspx, 15-16.

http://afe.easia.columbia.edu/timelines/china_timeline.htm#Chinese History, 24.12.2017.

<https://www.google.com.tr/imgres?imgurl=https%3A%2F%2Fwww.themaparchive.com%2Fmedia%2Fcatalog%2Fproduct%2Fcache%2F1%2Fimage%2Fb9d24ee63e043d9dae72d8cfeefe8ff8%2FA%2Fx%2FAx01820.jpg&imgrefurl=https%3A%2F%2Fwww.themaparchive.com%2Fthree-kingdoms-china-220280-ce.html&docid=Bkcbaml2hdfwjM&tbnid=S1qN2uIuq-eOSM%3A&vet=10ahUKEwjTyuT0ks7bAhUIkywKHU6FDvIQMwjeASg1MDU..i&w=1500&h=1515&bih=613&biw=1360&q=three%20kingdoms&ved=0ahUKEwjTyuT0ks7bAhUIkywKHU6FDvIQMwjeASg1MDU&iact=mrc&uact=8>, 13.06.2018.

<https://www.globalsecurity.orgmilitaryworldchinaimagesmap-304-439-16-states.jpg>,
13.06.2018.

<https://depts.washington.edu/chinaciv/1xardivi.htm>, 30.04.2018.

ÖZGEÇMİŞ

1980 yılında İstanbul'da doğan Tuğba Gökçe Balcı, lisans eğitimini 2003 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Tarih Bölümü'nde tamamladı. 2006 yılında Trakya Üniversitesi Genel Türk Tarihi Programı'nda yüksek lisansa başladı. Aynı sene Çin Halk Cumhuriyeti Hükümeti'nin verdiği dil ve araştırma bursunu kazanarak Shenyang'da bulunan Liaoning Üniversitesi'ne gitti. Burada hem Çin Dili hem de Tarih Bölümlerinde eğitim aldı. Çin'de kaldığı iki sene zarfında alanıyla ilgili bilimsel materyalleri topladı, Tabgaçlara dair izlerin bulunduğu şehir, müze ve tapınakları ziyaret ederek, konuyla ilgili fotoğraf arşivi oluşturdu. 2008 yılında Türkiye'ye döndükten sonra 2010 yılında **Tabgaç Devleti (386-550) Siyasi ve Kültürel Tarihi Hakkında Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yapılan Araştırma Eserleri Değerlendirmeli Bibliyografyası** adlı yüksek lisans tezi ile mezun oldu. 2011 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Ortaçağ Tarihi Programı'nda doktora eğitimine başlayan Tuğba Gökçe Balcı İngilizce ve Çince bilmektedir.